

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/1678
İlmî Eserler/246

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Bünyamin KAHRAMAN

Tashih
Ramazan ÖZALPDEMİR

Grafik&Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı
İleri Basım Matbaacılık A.Ş.
B. Evler Mahallesi F. Çakmak 2 Caddesi
Güzelşehir Sitesi 22 Villa No: 1 ANP/22
Büyüçekmece/İstanbul
Tel: (0 212) 454 35 10

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 25.09.2019/38

1. Baskı, İstanbul 2019
2019-34-Y-0003-1678
ISBN: 978-605-7730-55-8
Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel.: (0312) 295 72 93-94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER
VE GÜVEN TOPLUMU”
SEMPOZYUMU

(28-30 NİSAN 2017)
GAZİANTEP

DİB
YAYINLARI

Sempozyum Dzenleme Kurulu

Prof. Dr. Yavuz ÜNAL (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı)

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT (Din Hizmetleri Genel Müdürü)

Ahmet SÜNİTCİ (İrşat Hizmetleri Daire Başkan V.)

Dr. Ahmet ÇEKİN (Diyanet İşleri Uzmanı)

Kitapta yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî ve hukuki sorumluluğu sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI 11

BİRİNCİ OTURUM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. HALİFE KESKİN

MODERN DÜNYADA RİSK VE GÜVEN TOPLUMU BAĞLAMINDA
EMANET BİLİNCİNİN SORUNLARI..... 27

Prof. Dr. Burhanettin TATAR

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK TOPLUMDA GÜVEN
VE GÜVENLİK SORUNU..... 35

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

PSİKOLOJİK VE PEDAGO-SOSYO-TEOLOJİK AÇIDAN GÜVEN: DİN VE
DEĞERLER PSİKOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZLER..... 47

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

SOSYO-POLİTİK VE HUKUKİ BAĞLAMDA GÜVEN/LİK TOPLUMU..... 79

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

MÜZAKERE..... 85

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

MÜZAKERE..... 88

Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

İKİNCİ OTURUM

GÜVENİN İNŞASINDA KUR'AN VE HADİSLER

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. SAFFET KÖSE

GÜVEN İNŞASINDA KUR'AN VE HADİSİN TEMEL İLKELERİ 95

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

EMİN VE GÜVENİLİR BİR İNSAN MODELİ OLARAK

HZ. PEYGEMBER.....	105
Doç. Dr. Erdinç AHATLI	
MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA GÜVENİ TAHKİM EDEN UYGULAMALAR (HİSBE).....	111
Prof. Dr. Ziya KAZICI	
MÜZAKERE.....	120
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI	
MÜZAKERE.....	125
Doç. Dr. Recep TUZCU	
MÜZAKERE.....	129
Prof. Dr. Casim AVCI	

ÜÇÜNCÜ OTURUM

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE GÜVEN TOPLUMUNUN İNŞASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ŞEHMUS DEMİR

GÜVENLİK KONUSUNDA MÜSLÜMANLARIN DÜNYÜ BUGÜNÜ.....	137
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI	
İSLAM HUKUKUNDA TOPLUM TEORİLERİ VE GÜVEN ANLAYIŞI.....	153
Prof. Dr. Şevket TOPAL	
İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE GÜVEN TOPLUMUNUN İNŞASINA YÖNELİK UYGULAMALAR	171
Prof. Dr. Celal TÜRER	
MÜZAKERE.....	186
Prof. Dr. Mürteza BEDİR	
MÜZAKERE.....	189
Prof. Dr. Ünal KILIÇ	

DÖRDÜNCÜ OTURUM

GÜNÜMÜZ TOPLUMLARINDA GÜVEN, GÜVENSİZLİK SORUNU

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. YAŞAR YİĞİT

“GÜVEN SORUNUNUN KAYNAĞI OLARAK İLETİŞİM/İLETİŞİMSİZLİK” ...	195
Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ	
21. YÜZYILDA KÜRESEL DÜZENİ TEHDİT EDEN BELLİ BAŞLI GÜVENLİK	

SORUNLARI	201
Prof. Dr. Birol AKGÜN	
KUR'ÂN VE SÜNNET BAĞLAMINDA GÜNÜMÜZDE YAŞANAN GÜVEN SORUNUNU AŞMAYA YÖNELİK TEKLİFLER: ADALET-ÖZGÜRLÜK- DOĞRULUK-MERHAMET	207
Prof. Dr. Saffet KÖSE	
MÜZAKERE	247
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	
MÜZAKERE	251
Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL	

DEĞERLENDİRME OTURUMU
OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. YAŞAR YİĞİT

PROF. DR. SAFFET KÖSE	258
PROF. DR. İBRAHİM HİLMİ KARSLI	259
PROF. DR. MUSTAFA ÇAĞRICI	261
AHMET ÇELİK	263

TAKDİM

Güven, insanca bir hayatın olmazsa olmazlarından. Zira her insan canı, inancı, nesli, malı ve haysiyetinin emniyette olduğu, temel hak ve özgürlüklerinin korunduğu güvenli ortamlarda yaşamak ister.

Modern zamanlarda birey ve toplumların güven duygusunun ağır yara aldığı bir gerçektir. Güven duygusunun yaralanması, güven toplumunu inşa eden samimiyet, sadakat, emanet bilinci, ahde vefa, sevgi, saygı, merhamet ve yardımlaşma gibi değerlerin zedelenmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca böylesi bir ortamda ilkesizliğin benimsenmesi; değer ve duyguların istismar edilmesi kaçınılmazdır. Diğer taraftan İslam'ın hayat veren rahmet yüklü mesajlarının kimi çevrelerce şiddet, terör ve vahşetin referansı olarak gösterilmesi, İslam toplumlarında güven duygusunun yeniden sorgulanmasını gündeme taşımıştır.

İslam, barış ve güveni, emân ve huzuru, kısacası güven toplumunu inşa etmek için gelmiştir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz (s.a.s) iman ile emân; mümin ile güvenilir olmak arasında sınıksız bir bağ kurmuştur. Allah Resûlü, güvenilir olmayı, güven aşulamayı, güven içinde yaşamayı söz ve uygulamalarıyla bizlere göstermiştir. Risaletinden çok önce Muhammedü'l-Emin olarak anılan Hz. Peygamber, hayatının her döneminde güvenilir bir insan modeli sergilemiştir. Öyle ki kendisiyle amansız bir mücadeleye girişenler dahi onun dürüstlük ve güvenilirliğini kabul etmiştir.

Peygamberimiz, Mekke'de temelini attığı güven toplumunu, Medine'de tesis etmiştir. Birbirleriyle savaşmaktan yılmayan, gözünü kırpmadan birbirinin canına kıyanlardan oluşan güvenden yoksun bir toplumu, birbirlerinin saygınlığını kendi saygınlığı, birbirlerinin yaşama hakkını kendi yaşama hakkı gören örnek bir toplum haline getirmiştir. Yesrib'i, medeniyet merkezi olan Medine'ye; bilgi, hikmet, adalet, güven ve kardeşlik yurduna dönüştürmüştür.

Peygamber Efendimizin Medine'de inşa ettiği toplum modeli, sadece Müslümanlar için değil, aynı zamanda farklı inanç mensupları için de bir huzur ve güven kaynağı olmuştur. Zira tarih boyunca Müslümanlar, sadece kendi yurtlarında barış ve

sükûneti sağlamakla kalmamış, aynı zamanda yeryüzünü selam ve emân yurdu hâline getirmek üzere beldeleri, kıtaları ve denizleri aşmışlar, insanlığa örnek medeniyetler takdim etmişlerdir.

Başkanlığımız öteden beri Kutlu Doğum Haftası etkinlikleriyle özelde toplumu-
muz genelde insanlık için ele alınması önem arz eden konuları kamuoyunun gün-
demine taşımayı, böylece toplumsal bir duyarlılık ve hassasiyete vesile olmayı görev
kabul etmektedir. Bu kapsamda 2017 yılı Kutlu Doğum Haftası'nda tema olarak “**Hz.
Peygamber ve Güven Toplumu**” başlığının ele alınması karara bağlanmıştır. Hafta
vesilesiyle 28-30 Nisan 2017 tarihleri arasında Gaziantep'te “Hz. Peygamber ve Güven
Toplumu Sempozyumu” düzenlenmiştir. Dört oturum halinde gerçekleştirilen sem-
pozyumda toplam on altı tebliğ sunulmuş ve bu tebliğlerin müzakereleri yapılmıştır.
Birinci oturumda ontolojik, sosyolojik, psikolojik ve hukuki anlamda güven konu-
sunun kavramsal çerçevesi ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci oturumda güven inşasında
Kur'an ve hadislerden temel ilkelere ve nebevî modele yer verilmiş ve İslam toplumunda
güveni tahkim eden uygulamalara değinilmiştir. Üçüncü oturumda İslam düşüncesinde
güven toplumunun inşasına yönelik uygulamalar ele alınmıştır. Dördüncü oturumda
ise günümüz toplumlarında güven-güvensizlik sorununa ve bu sorunu aşmaya yönelik
tekliflere yer verilmiştir.

Bahse konu hususların irdelendiği Hz. Peygamber ve Güven Toplumu Sempo-
zyumu'nun tebliğ ve müzakerelerinin kitap olarak basılması, bu alanda bir kaynak teşkil
edeceği gibi tarihi bir vesika olarak kurumsal hafızanın oluşmasına da katkı sağlayacaktır.

Böyle bir sempozyumun gerçekleşmesinde, bu kitabın hazırlanmasında ve yayın-
lanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyor, Cenâb-ı Haktan yayınınımızın hayırlara
vesile olmasını niyaz ediyoruz.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

AÇILIŞ KONUŞMALARI

TAKDİM - O geldi. Kanlarınız mallarınız, şeref ve haysiyetiniz saygındır, dokunulmazdır, buyurdu. İnsanlık güven doldu. O geldi. Küçüklerine merhamet etmeyen bizden değildir, buyurdu. Çocuklar güven buldu. O geldi. En hayırlılarınız eşine en iyi davrananlarıdır, buyurdu. Kadınlar güven buldu. O geldi. Anne babaya öf bile denilemeyeceğini bildirdi. Yaşlılar emanet bilindi, baş tacı edildi. O geldi. Mazlumlar, masumlar güven dolu bir limana yelken açtı. O geldi. Muhammed'ül Emin geldi. Şefkat ve merhamet, vefa ve adalet, doğruluk ve samimiyet onunla yeniden dirildi.

Bismillahirrahmanirrahim; Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla.

Selam sana ey Nebi, selam sana ey Resul, selam sana âlemlere rahmet kutlu elçi.

Muhterem Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, Sayın Rektörüm, protokolümüzün çok değerli konukları, değerli basın mensupları, hanımefendiler, beyefendiler, aziz Gaziantep'lidir. Diyanet İşleri Başkanlığımızca 2017 yılı Kutlu Doğum etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen "Hazreti Peygamber ve Güven Toplumu" konulu sempozyumumuzun açılış konuşmasına hoş geldiniz, şeref verdiniz efendim.

Şüphesiz ki sözlerin en güzeli Allah'ın Kelamıdır. Şimdi Kur'an-ı Kerim tilaveti için Şehit Kamil Ülgen Konukoğlu Camii İmam Hatibi Musa BİLİR hocamızı kürsüye davet ediyorum efendim, hocam buyurunuz.

Musa hocamıza tilavetinden dolayı teşekkür ediyoruz. Allah kendisinden razı olsun.

Değerli konuklarımız şimdi de selamlama konuşmalarını yapmak üzere Gaziantep İl Müftüsü Ahmet ÇELİK hocamızı kürsüye davet ediyorum. Buyurunuz hocam.

Ahmet ÇELİK (Gaziantep İl Müftüsü)

Çok Değerli Diyanet İşleri Başkanımı, Muhterem Hocamı, Sayın Valimi, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımı, Sayın Rektörümü, Protokolümüzün çok değerli üye-

lerini, gözümüzün nuru geleceğimiz sevgili öğrencileri, çok değerli genç kardeşlerimi, hanımefendi, beyefendileri, basınımızın değerli mensuplarını en kalbi muhabbetlerimle selamlıyorum. Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz.

Hiç şüphesiz Kutlu Doğum Haftası Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok yerinde bir kararı olarak yıllardan beri insanımızın her yaştan, her baştan, her kesiminden kardeşçe, dostça bir araya gelip kaynaştıkları, buluştukları, tanıştıkları bir zemin haline gelmiştir elhamdulillah. Öte yandan Türkiye'mizin yetişmiş ilim adamları tarafından da Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve onun kutlu, rahmet yüklü mesajlarını en doğru, en sahih bilgilerle insanımıza ulaştırılan bir bilgi ve coşku kaynağı olmuştur. Cenab-ı Hak'tan niyazım bu buluşmaların, bir araya gelişlerin, bu kutlamaların ilelebet bu ülkede devam etmesidir.

Değerli kardeşlerim! Teşekkürlerimle selamlama konuşmamı bitirmek istiyorum. Bu sene Kutlu Doğum Haftası Sempozyumunun şehrimizde yapılmasını tensiplerinden dolayı Sayın Diyanet İşleri Başkanımıza huzurunuzda en kalbi muhabbetle, hürmetlerimle teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Din Hizmetleri Genel Müdüremize ve çalışanlarına canı gönülden teşekkür ediyorum. Bizlere Gaziantep'te çalışmalarımızda hem hamilik yapan hem önderlik rehberlik yapan hem de her zaman yanımızda olan Sayın Valimize canı gönülden teşekkür ediyorum. Bütün belediyelerin hizmetlerini -tabiri caizse- çalışmalarımızda önümüze seren Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımıza teşekkür ediyorum. Şahinbey ve Şehit Kamil Belediyelerine teşekkür ediyorum. Bunu kalpten ve gönülden yapıyorum. Bize bu tür programlarda salonlarını ve imkânlarını çok cömert bir şekilde tahsis eden Sayın Rektörümüze ve çalışanlarına, üniversite çalışanlarına canı gönülden teşekkür ediyorum. Programlarımızda birer paydaş olarak her zaman yanımızda olan Gaziantep'imizin sivil kuruluşları başkanlarına, üyelerine canı gönülden teşekkür ediyorum ve son teşekkürüm de bütün Gaziantep'lilere ... Çalışmalarımızda, programlarımızda her zaman gece gündüz demeden, yorgunluk argınlık demeden bizimle beraber olmaya koşan, programlarımızı anlamlandıran Gaziantep'li kardeşlerimize canı gönülden teşekkür ediyorum. İyi ki geldiniz, Allah razı olsun, sağ olun, var olun.

Bizler de selamlama konuşmalarından dolayı İl Müftümüz Sayın Ahmet ÇELİK hocamıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

TAKDİM

Kıymetli konuklarımız! Şimdi de hitaplarını gerçekleştirmek üzere Gaziantep Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sayın Ali GÜR Bey'i kürsüye davet ediyorum. Buyurunuz hocam.

Prof. Dr. Ali GÜR (Gaziantep Üniversitesi Rektörü)

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Büyükşehir Belediye Başkanım, dışardan bize büyük katkı sağlamak üzere buraya gelen protokol üyelerimiz, saygı değer hocalarımız, sevgili öğrencilerimiz ve basınımızın güzide temsilcileri hepiniz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz.

Bir insan düşünün ki, çocukluğunda rahmet ve bereket olmuş. Bir yere girdiği zaman emin olarak kabul edilmiş. Karar vereceği zaman bütün gönüller itmi'nân bulmuş. Bir insan düşünün ki, peygamberlik gelmeden önce bile düşmanları onu emin olarak kabul edip onun yoluna, onun sevdasına baş koymuşlar. Bir insan düşünün ki, ticaretteki mahareti ve dürüstlüğünden dolayı Hz. Hatice annemiz gibi birisinin evlilik teklifine karşılık gelmiş. Ve bir insan düşünün ki kendisinin canına kastetmek, öldürmek üzere gelenler ona o kadar çok güvenmişler ki, mal ve mülklerini ona teslim etmekten asla geri durmamışlar. Ve bir insan düşünün ki, savaşa gideceği zaman arkasından gelen sahabeleri, ona güvenmekte zerre kadar tereddüt geçirmemişler. Öyle bir insan Mekke'den çıkmış Medine'ye gelmiş, kavgalı olan Evs ve Hazrec kabilelerini ve problemlili olan Yahudi kabilelerini buluşturarak Medine vesikasıyla bir medeniyet teşekkül ettirmiş. Ve o medeniyetin ışıkları Horasan'dan, Arabistan'dan, Balkanlar'dan bütün dünyaya ufuklar açmış. Öyle bir medeniyet ki, o medeniyette adalet var. O medeniyette dürüstlük ve güven var. Daha İspanya fethedilmeden önce oraya giden Müslümanlar ticaret erbabı olarak gittiklerinde soruyorlar "Siz kimsiniz?" Tek cevap: "Biz Müslümanlarıdır." "Öyle mi?" bu cevap onlara yetiyor. Çünkü Müslümanlarıdır demek artık güvendir, itmi'nandır, dürüstlüktür, ahlak ve etikdir. İşte böyle bir dünyadan şu anda savrulan, maalesef yeni bir dünya üzerinde geçmişinden kopmuş ve şu anda da cüzzamlı tabir edilecek bir hale, bir konuma geldik. Bu dinde zerre kadar hilaf ve kusur yoktur. Çünkü son dindir. Ama sorun şu ki "*Ve en leyse lil insâni illâ mâ seâ*", biz çalışmadığımızın karşılığını istedik. Allah ancak çalıştığımızın karşılığını bize verir. Biz kendimiz için çalıştık. Allah'ın dininin kurtarılmaya ihtiyacı yok. Ama biz kendimiz için çalışmamız gereken yerde dini Allah'a havale edip başka şeylerle meşgul olduk. O da yetmedi. Diğer taraftan bakıyoruz ki Yüce Rabbimiz "*Festakim kemâ umirte*" "emrolunduğun gibi dosdoğru ol" derken, biz doğruluğu farklı yerlerde aradık. İşte kopuşumuz aynı zamanda itibarımızı da kaybettirdi bize. Dünyaya adalet salan o düşünce ufkumuz şu anda maalesef bizi bir cendereye aldı. Şimdi yeniden silkinme, yeniden öze dönme zamanıdır. Bir peygamber ki güven onun adıdır. Muhammed'ül Emin'dir. Böyle bir peygamberin açtığı ufuktan tekrar yoluna girme zamanıdır diyorum. Sayın Diyanet İşleri Başkanımıza bizi burada hep birlikte buluşturduğu için, programa teşrif ettiği için, aynı zamanda Diyanetimizin diğer müntesipleri burada bilim adamları ile birlikte halkımızı buluşturduğu için teşekkür ediyorum. Sayın Valimize ve Büyükşehir Belediye Başkanımıza da teşekkür ediyor, burada bir arada olduğumuz için ve en önemlisi bu güzide topluluğa ev sahipliği

yaptığımız için onur duyduğumu belirtmek istiyorum. Hepinize tekrar hoş geldiniz, sefalar getirdiniz diyorum.

TAKDİM

Hitaplarından dolayı saygıdeğer rektörümüze teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca saygıdeğer Rektörümüz kendileri bize bu salonu tahsis ettiler ve bize şu anda en güzel şekilde misafirperverlik gösteriyorlar, ağırlıyorlar. Bundan dolayı da Diyanet İşleri Başkanlığımız adına ben kendilerine şükranlarımızı sunuyorum. Çok teşekkür ederiz Sayın Rektörüm.

Değerli konuklarımız! Şimdi de hitaplarını gerçekleştirmek üzere Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Fatma ŞAHİN Hanımefendi'yi kürsüye davet ediyorum. Buyurun Saygıdeğer Başkanım.

Fatma ŞAHİN (Gaziantep Belediye Başkanı)

Sayın Başkanım, Sayın Valim, Sayın Rektörüm, değerli Kaymakamlarım, sevgili Müftümüz, değerli hocalarımız, kıymetli hanımefendiler, kız kardeşlerim, değerli ailelerimiz, sevgili öğrenciler. Çok önemli bir haftadayız. Kutlu Doğum Haftası'nın hakkını vermek adına bu kadar yoğun temposuna rağmen bu toprakların çıkardığı yetişmiş ilim adamı Diyanet İşleri Başkanımızın bize zaman ayırıp bu güzel sempozyumu şehrimizde yapmasından ve bilfiil katılıp bizimle duygu ve düşüncelerini paylaşmasından dolayı duyduğum ziyade mutluluğu ifade etmek istiyorum. Kendisine hoş geldiniz, şeref verdiniz Sayın Başkanım diyorum.

Özellikle oluşan külliyatı çok kıymetli buluyorum. On yıllardır Diyanet İşleri Başkanlığımızın başlatmış olduğu Kutlu Doğum Haftası'yla ilgili ortaya çıkan büyük bir külliyat var. Sayın Başkanımızın kendisinin bizzat oluşturduğu ve benim de okumaya çalıştığım çok özel eserlerin olduğu önemli bir çalışma var. Bu çalışmanın aslında önemli bir rehber ve yalnızca Müslümanlar için değil bütün insanlık âlemi için önemli bir pusula olduğunu görüyoruz. Ve özellikle zamana baktığımızda, zamanın ruhu, mekânın ruhu bize bir şeyler söylüyor: Bir şeyler ters gidiyor Müslümanların kanının döküldüğü, Müslüman coğrafyanın canının yandığı, çocukların kimyasal gazlarla bombalandığı, etrafımızın ateş çemberi olduğu bir zaman dilimine hepimiz şahitlik ediyoruz. Üzerimizde bu şehadetin getirdiği çok büyük bir emanet ve sorumluluk var. Ve iyi insan olma noktasında hem Kur'an-ı Kerim'den gelen ilahi mesajın ve en önemlisi Sevgili Peygamberimizin yaşantısının hepimiz için büyük bir rehber ve pusula olması gerektiğini gördüğümüz bir zaman diliminden geçiyoruz. Çünkü Sevgili Peygamberimiz, peygamber olmadan önce yaşanan hayatın ve bütün her şeyin ortamındaydı. Onu istemeyenlerin bile onu tanımlarken söylediği şey "el-Emin" idi. Emin olmak, güvenli toplum olmak, emin insan olmak. İşte elinden ve dilinden emin olunması gereken bir

Müslüman olmak için özellikle hepimizin kendini hesaba çekmesi gerektiği bir zaman diliminden geçtiğimizi düşünüyorum. Şöyle baktığımız zaman İslam'ın iman, eman, emanet üzerine oluştuğunu görüyoruz. Ve imanın zıddının küfür, emânın zıddının da korku ve şüphe, emanetin zıddının da hıyanet olduğunu görüyoruz. "Biz birbirimize niye yeterince güvenmiyoruz?"un cevabına baktığımız zaman dünyalık kuşklar ve beklentilerimizin bizi ciddi manada endişelendirdiğini ve bu duyguyu kaybettiğimizi görüyoruz. Ve bu duygular üzerinde hepimizin; bireyin, toplumun, devletlerin kendini yeniden kodlaması gerektiğini gördüğümüz bir zaman diliminden geçiyoruz. Benim şahsi kanaatim şu ki; sürekli karşının hatasını gören, sürekli kendisinin çok iyi olduğunu düşünen bireyler olduğumuz zaman bu toplum düzelmeyecek. Bu şehrin belediye başkanı olarak, sizlerin bir kardeşi olarak hepimizin önce kendisini düzeltme zamanının geldiğini düşünüyorum. Herkesin her sabah bismillah diye güne başladığı zaman, akşama kadar iyinin, doğrunun ve güzelin sembolü olduğu ve bütün kötülöklere karşı iyi olabilmeyi başarabilenlerin oluşturduğu bir topluma derhal ihtiyacımız var. Güven toplumu olabilmemiz için birbirimize güvenmemiz gerekir. Güven olmadan sevgi olmaz. Güven olmadan saygı olmaz. Güven olmadan aile olmaz. Güvenli toplum oluşmadan huzur ve barış gelmez. Dolayısıyla Sayın Başkanım! Bu başlığı da çok kıymetli buluyorum. Özellikle hepimizin bismillah diye güne başladığımızda her gün kendimizi resetleyerek akşamı etmemiz ve her akşam o günün hesabını kendi vicdanımızla kendimize vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü vicdan sağduyudur ve Allah'ın içimizdeki sesidir. En büyük mahkemedir. O bize hep doğru yolu gösterir. O sesin gereğini yaptığımız zaman korkacak hiçbir şeyin olmadığını göreceğimizi düşünüyorum. Çok iş var. Başkanımız buradayken benim daha fazla uzatmam bize yakışmaz. Ama kötölöğe karşı iyilik yapmanın, çirkinliğe karşı güzellik yapmanın, yanlışlıklara karşı doğrulukla mücadele etmenin ne kadar ağır olduğunu da biliyorum. Diğeri çok kolay. Ama zoru başarabilenler güven toplumunu oluşturacaktır. Bu ışığın şehri, vicdanlı insanların şehri, iyiliğin şehri, Ensar şehir, Medine'ye örnek olan şehir olan Gaziantep'imize yakışır. Medine'yi Medine yapan şey ne ise, Antep'i Gazi yapan, Antep'i Ensar yapan şey, aynı şeydir. Biz bunu birlikte başarabilirsek, bütün dünyaya örnek bir rol model oluşturabilirsek bundan ziyadesiyle memnun olacağımı ifade etmek istiyorum. İnşallah ömrümüzün sonunda hesabın verileceği yere giderken bu haftanın, bu günlerin hakkını verecek işleri Yüce Mevla'm bize nasip etsin ve hepimizi aydınlığa çıkarsın diyorum. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Hitaplarından dolayı bizler de Saygıdeğer Büyükşehir Belediye Başkanımıza çok teşekkür ediyoruz.

TAKDİM

Kıymetli konuklarımız! Şimdi de konuşmalarını gerçekleştirmek üzere Gaziantep Valisi Sayın Ali YERLİKAYA Bey'i kürsüye davet ediyorum. Buyurunuz Sayın Valim.

Ali YERLİKAYA (Gaziantep Valisi)

Çok kıymetli Diyanet İşleri Başkanım, Muhterem Hocam, çok kıymetli hanımefendilerü, beyefendiler, uzaktan yakından şehrimize, sempozyumumuza katılarak bizleri onurlandıran ulema sınıfından gelen kıymetli hocalarımız, hepinizi ben de bu şehrin valisi olarak sevgiyle, muhabbetle selamlıyorum. Öncelikle muhterem hocamız Diyanet İşleri Başkanımıza aynı zamanda Gazi şehrin kıymetli hemşehrisi büyüğümüze bu yıl sempozyuma ev sahipliğini bizim şehrimize münasip görmelerinden dolayı şükranlarımızı arz etmek istiyorum. 3 gün boyunca burada Peygamber Efendimizin sevgisi, onu daha iyi anlamaya ve onu daha iyi görmeye vesile olacağına yürekten inandığımız bu üç günlük ziyafetin başarılı geçmesini, hayırlı geçmesini temenni ediyorum. 1989 yılından beri Kutlu Doğum Haftası Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok güzel, hayırlı hizmetlerinde örnek bir hizmet olarak kutlana geliyor. Son yıllarda da bu etkinlikler bir temaya odaklanma şeklinde gerçekleşiyor. Merhamet, kardeşlik, hatırlayabildiğim temalardan bazıları. Bu yıl Hazreti Peygamber ve Güven Toplumu teması işleniyor. Müsaadelerinizle "*Mümin güvenen ve güvenilendir*" sözünün benim yüreğimde hangi çağrılara vesile olduğunu sizlerle paylaşmak istiyorum.

Değerli kardeşlerim! İnsanoglunun bir ihtiyaç hiyerarşisi vardır. Psikolojide ve pozitif ilimde böyle tanımlanıyor. İhtiyaç hiyerarşisi. Bedensel ihtiyaçlarımız, güvenle ilgili ihtiyaçlarımız, aidiyet duygusu, sevgiye olan ihtiyaç, baş olma, yönetme vesaire. Burada en önemli olanı ve önceliğini koruyanı şüphesiz ki, güvenlikle ilgili olanıdır. Bu söz, -"*Mümin güvenen ve güvenilendir*" sözü- aslında tüm dünyanın, bu fani imtihan dünyasının güven ve huzuru ile ilgili ihtiyacını tanımlıyor. Bu sözde ilk önce niye güvenen kelimesi yer almış? Hepimiz fani bir gölgelik mesafesinde olan bir hayatta yaşıyoruz. Öncelikle birinci ihtiyacımız güvenmek. Bizim üzerimizde var olan nimetlerin en büyüğü nedir? İmandır. Bu güvenme ihtiyacını bizler imanla çözdük. Allah'ın ipine sınımsız sarılmak, Allah'a ve Resulü'ne inanarak güvenme ihtiyacımızı gideriyoruz. Ve dosdoğru yoldayız. Böyle olan birisine tembih edilecek ve zaten onun yapacağı tek şey güvenilen insan olmaktır. Güvenilen, elinden, dilinden, her şeyinden güvenilen olmak, razı olunan olmak, hiç kimseyi incitmeyen olmak ... Bunu hep söylüyoruz da eksik veya daha az söyledığımız bir şeyi müsaadenizle paylaşayım. İncinmeyen, kırıcı, itici, üzücü bir davranış var incinmiyoruz. Allah için incinmiyoruz. Allah için incinmeme noktasında bulduğumuz zaman, sadece bir yılda Cumhuriyet Başsavcılığına açılan doksan bin tane "bizim aramızı bulun" davası olmayacak demektir. Düşünün kırıcı, incitici bir davranış var ama incinmiyorsunuz. Allah çok affedicidir, merhamet edici-

dir, ben seni Allah için affettim. Bunu dilinden değil kalbinden bağıarak söyleyen bir toplum ... Sadece inananlara değil, kendisi gibi inananmayanlara da, sadece din kardeşine değil din kardeşi olmayan insana da sadece yaratıldığından ötürü yaratana hürmeten kendisine güven duyulan bir insan ... Bu sözleri hatırlamaya, bu sözlerle ilgili tekellümlerde bulunmaya o kadar çok ihtiyacımız var ki bu Kutlu Doğum Haftası buna vesile oldu. İslam'ı, dinimizi terörle anmak, hatırlatmak, eş kelime haline getirmek... Müslümanlar güvenen, güvenilen insanlardır. Kendi dinlerinden olsun olmasın insanoğlunun tamamını, nebatatı, hayvanatı, yaratılanların tamamını ona hürmeten varlığını kabul eden kendisi gibi mukaddes bilen bir din olduğunu haykırmak ... Zihinlerimizde var olan bu bilgiyi, bu inancı üzerindeki tozları kaldırıp cilalandırmak ... Bu yılki temasımız "Güven toplumu". Bu tema, bu noktadaki meşveret ve bu kalbi duygularla bir araya gelişimiz inşallah bereketli olur, sempozyumumuz da çok başarılı olur. Buna yürekten inanıyorum. Kutlu Doğum Haftasının 1989 yılında ilk defa hangi niyetle çıktığını ayan beyan biliyoruz. Bu niyetle en güzel şekilde her sene yüreklerimize rahmet olacağına, birbirimize olan sevgimizi, kardeşliğimizi artıracığına daha çok Peygamber, Rasulullah sevgisinin içimizde inkişaf edeceğine inanıyor, hepimizi sevgiyle saygıyla selamlıyorum.

TAKDİM

Hitaplarından dolayı Sayın Valimize teşekkürlerimizi arz ediyorum.

Resul bize bir kitap bıraktı. Emin bir insan olmayı, güvenli bir toplum oluşturmayı öğütleyen bir kitap. İtidali, akıselimle hareket etmeyi anlatan bir rehber. Bu rehber bize bütün korkulardan, bütün hüznlerden, bütün endişelerden güvende olmanın yolunu Allah'a iman olarak takdim etti. Bu rehber bize imanın eman olduğunu haber verdi. Zira iman güvendir, Mü'min güvenen ve güvenilendir, insanlık insana emanettir.

Kıymetli konuklarımız şimdi de açılış konferanslarını vermek üzere muhterem Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ hocamızın kürsüyü teşriflerini arz ediyorum. Buyurunuz muhterem hocam.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Diyanet İşleri Başkanı)

Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdülillahi rabbil âlemîn vessalâtü vesselâmü alâ resûlinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihi ecmaîn.

Bizleri yoktan var eden, bize iman ve eman nimetini bahşeden, bize yeryüzünü güvenilir bir yurda dönüştürmeyi emreden Yüce Rabbimize sonsuz hamdu senalar olsun. Dostunda düşmanında, inananında inanmayanında, yakınında uzağında "el-Emin" olarak adlandırdığı ve en önemlisi de Cenab-ı Hakk'ın Mustafa olarak, insanlara rahmet olarak gönderdiği ve bugün Kutlu Doğumun rahmet iklimini idrak ettiğimiz efendimiz, rehberimiz, sevgililer sevgilisi Muhammed Mustafa'ya salatu selam olsun.

Saygıdeğer Valim, Sayın Belediye Başkanımız, başkanlarımız, değerli Rektörüm, ülkemizin bütün üniversitelerinden, ilahiyat fakültelerinden salonumuza teşrif eden çok saygıdeğer ilim adamları hocalarımız, evlatları olmakla iftihar ettiğim Gaziantep’li kardeşlerim, hanımefendiler, beyefendiler ve hassaten sevgili öğrenciler, genç kardeşlerim öncelikle Allah’ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

Üç günlük bu ilmi sempozyumun açılış toplantısına hepiniz hoş geldiniz, şeref verdiniz. 28 yıllık müktesebatımız içerisinde her yıl Kutlu Doğum Haftamız sadece salonlarda, sadece meydanlarda değil çok çeşitli ortamlarda, yerlerde kutlanıyor. Bu kutlamalar için her yıl sessiz sedasız ülkemizin bir ilinde belirlediğimiz o temayı ilmi ve akademik olarak ele almak üzere bilim adamları bir araya gelir, önceden, aylar öncesinden hazırlıklar başlar, bir yıl hazırlıklar yapılır ve sonra o sempozyumda hocalarımızın sunduğu tebliğler kitap haline gelir. Böylece bugün bütün dünyaya iftiharla takdim edebileceğimiz 28 ciltlik bir külliyatımız oluştu. Bunun oluşumuna katkıda bulunan bütün bilim adamlarına en kalbi teşekkürlerimi arz ediyorum.

Çok değerli kardeşlerim, değerli katılımcılar, sevgili genç dostlarım, sevgili öğrenciler. Bu sene hem küresel ölçekte, hem bölgesel hem de milli, yerel sebeplerle bu konuyu belirledik. Arkadaşlarımızla haftalarca insanlığın içinden geçtiği süreçleri; bölgemizin, coğrafyamızın, ülkemizin ve dünyamızın içinden geçtiği süreçleri dikkate alarak müzakereler yapıyoruz. İlahiyat fakültelerinden hocalarımızı davet ediyoruz. Onlarla günlerce tartışarak, konuşarak konuları belirliyoruz. Az önce Sayın Valimiz de belirtti. Biz 2011 yılında “Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi” başlığını gündeme getirdik. O başlığı belirleyen ben değildim. O başlığı belirleyen Amerika’da uzun süre hayatını kilisede rahibe olarak geçirmiş, sonra İslam ile şerefyâb olmuş ve Resul-ü Ekrem Muhammed Mustafa’nın (s.a.s.) hayatını muhteşem bir eserle kaleme almış Karen Armstrong isimli bir hanımefendi idi. Sadece bir cümleyi sarf etmek için Amerika’dan atladı geldi, İstanbul’da benimle görüştü bu hanımefendi. Bana söylediği söz, benimle yaptığı konuşma, tarihe kaydedilecek bir konuşmadır. Dedi ki: “Ben, kilisenin duvarları arasında 40 yılımı geçirdim. Ve bizim Hz. İsa’nın rahmetinden ve şefkatinden nasıl bir kasvet ürettiğimize şahit oldum. Bizatihi dinimin insanın eliyle merhameti kaybettiğine şahit oldum. Sonra uzun bir arayışa girdim. Budizm’e yöneldim, Hindistan’a gittim. Budizm’in içinde rahmet aradım. Yoga’da emanet aradım. Fakat sonra o da beni tatmin etmedi. Ben bilhassa batılı muhitlerin en çok eleştirdiği bir insanın, bir peygamberin hayatını okumaya karar verdim ve oturdum kemali ciddiyetle Resul-ü Ekrem Muhammed Mustafa’nın (s.a.s.) hayatını okudum. Okudukça kalbim bağlandı. Okudukça kalbim açıldı. Okudukça kalbime merhamet doldu. Ve sonra Allah beni İslam ile şerefyâb kıldı. Ve sonra İslam dünyasına baktım, Müslümanların haline baktım. Korktum, ürktüm. Aklıma gelen bir fikri dünyada dini hayata öncülük yapan bir müessesesyle paylaşmak istedim. Aklıma Ezer Üniversitesi geldi. Sonra birileri sizin adresinizi verdi size geldim. Size şu cümle için

Amerika'dan geldim. İstiyorum ki bugün bütün insanlığın muhtaç olduğu merhameti, İslam kaybetmesin, bütün insanlığın muhtaç olduğu merhamet Müslümanların eliyle yok olmasın. Ne olursunuz İslam'ın merhametini bütün dünyaya yeniden anlatın. Siz Muhammed Mustafa'yı ve onun yeryüzüne getirdiği merhameti bize neden anlatmadınız?" Ben arkadaşlarımla toplantıda bu muhabereyi gündeme getirdim ve "Merhamet Eğitimi" konusunu işledik 2011 yılında.

2012 yılında Güney Doğu'da yaşadığımız büyük acılar, milletçe yaşadığımız büyük acılar, İslam dünyasında başlayan büyük acılar bize "Kardeşlik Ahlakı" ve "Kardeşlik Hukuku" üzerinde durmamız gerektiğini işaret etti ve biz o konu üzerinde durduk. Bir sonraki yıl, -2013 yılında- 15 Temmuz'da bu ülkeye en büyük ihaneti yapan yapının kötülükleri tezahür etmeye başladı "Hz. Peygamber, Din ve Samimiyet" başlığını seçtik. Böylece ikiyüzlülük ve münafıklık ile dindarlığın yan yana gelemeyeceğini, dinin bir samimiyet olduğunu, dinin ihlas olduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) din ve samimiyet tanımı üzerinde durarak haftayı idrak ettik. Ondan sonraki sene yine coğrafyamızda ve bütün dünyada insanlık onuru ayaklar altına alınmaya başladığı için "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru" üzerinde durduk. Geçen sene "Hz. Peygamber, Tevhit ve Vahdet" üzerinde durduk. Tevhit ve vahdet arasındaki ilişkiye vurgu yaptık. Bu sene ise "Hz. Peygamber ve Güven Toplumu" konusunu seçtik. Neden güven toplumu? Küresel sebebi şudur: Çünkü içinde yaşadığımız bütün insanlık âlemi küresel ölçekte bir güven bunalımı yaşıyor. Güven bunalımını yok etmek için güvenlik toplumuna dönüşüyor. Dostlar! Güvenlik toplumu olmakla, güven toplumu olmak aynı şey değildir. Siz, her kişinin başına bir polis dikerek bir güvenlik toplumu oluştursanız dahi, güveni sağlayamazsınız. Bütün çarşılara, pazarlara, dükkânlara, havaalanlarına, hasılı her yere kameralar döşemekle, siz güveni sağlayamazsınız. İnsanlar, Allah'ın kulları, sağında ve solunda var olan ilahi kameraları yok saydıkça siz istediğiniz kadar onları takip etmek için, güveni sağlamak için kameralar döşeyin güven toplumu oluşturamazsınız.

İman olmadan eman olmaz. İman toplumu olmadan eman toplumu kurulamaz. Emin Peygamber'in emin ümmeti olmadan güven toplumunu inşa edemeyiz. Küresel ölçekte insanlık ailesi bir güven bunalımı yaşadığı için, bu konu üzerinde durmamızın çok önemli olduğunu ifade ettik. Ayrıca içinde yaşadığımız kâinat ve tabiat güveni kaybetti. Suların güvenliğinden, gıdaların güvenliğinden bahsediliyor. Gıdaların güvenliğini sağlamak için ülkeler özel çalışmalar yapıyor. Tabiat tabiiğini kaybetti. Biz tabiatın Müslümanlığına müdahale etmeye başladık. Onun için güven toplumu üzerinde durmak gerekiyordu. İslam dünyası güveni kaybetti. İman beldeleri emâni, İslam beldeleri selâmi kaybetti, onun için bu konuyu işlememiz gerekiyordu.

Değerli hemşehrilerim, değerli kardeşlerim! Daha açık söyleyeyim size, bugün biz sadece bu haftayı idrak etmekte, küresel ölçekte dünyayı kuşatan güven bunalımını

elbette telafi edemezdik. Ama bir konu var ki o konuda bir şeyler yapabildik. Nedir o? O da 15 Temmuz ihanet, işgal ve darbe teşebbüsünden sonra yara alan, zedelenen toplumsal güvenimizi yeniden inşa edebilmek. Zira bu sancılı süreçte kardeşin kardeşe güveni kayboldu. Komşu komşuya güvenemez hale geldi. Baba oğula, oğul babaya, eş eşe güvenini kaybetti. Biz bu güveni tekrar nasıl inşa ederiz? Doğrusu asıl gayemiz, asıl amacımız 15 Temmuz sürecinden sonra ortaya çıkan güven bunalımını nasıl aşarız, kaybolan güven toplumunu yeniden nasıl inşa ederiz, bir kardeşler topluluğu olarak, bir aile olarak kendi vatanımızda zedelenen güvenimizi nasıl yeniden inşa ederiz? İşte gayemiz buydu.

Değerli gençler! Asıl üzerinde duracağımız en büyük konu şudur: İki güvenlik var ki insanlık onları ihmal ediyor. Birisi din güvenliği, diğeri de bilgi güvenliği. Nasıl ki küresel ölçekte bir güven bunalımı yaşıyoruz, aynı zamanda din güvenliği sorunu da yaşıyoruz. Malumunuz İslam dininin yeryüzüne yerleştirmek istediği 5 büyük emniyet vardır. Din emniyeti, can emniyeti, mal emniyeti, akıl emniyeti, nesil emniyeti. Din güvenliği, dinî istikrarın bir ülkede ne kadar önemli olduğunu Suriye bize haykırıyor. Bütün Suriye, bütün Irak, bütün Yemen, bütün Libya; orada yaşananlar bize haykırarak diyor ki: Ey Türkiye, ey umut bağladığımız güzel ülke! Aman dini istikrarınızı kaybetmeyin. Aman din güvenliğinizi yitirmeyin. Eğer din güvenliğinizi kaybederseniz, eğer dinî istikrarınız kaybolursa siyasi istikrarınız da yok olur, ekonomik istikrarınız da yok olur, emniyetiniz de yok olur, can emniyeti, mal emniyeti, namus-nesil emniyeti de yok olur. Onun için bizim bu akademik çalışmada üzerinde en çok durduğumuz ve duracağımız konu “Dini İstikrar” olacaktır. İstikrar ve güven kavramı, aslında birlikte ele alınan iki kavramdır. İstikrar kavramı Arapça bir kavramdır, kelimedir. İstikrar kavramı karar kökünden gelir. Öyle her görüşe karar denmez. Doğru, isabetli, Allah’ın rızasına uygun, insanlığın faydasına olan düşüncelere, bunlarda sebat göstermeye karar denir. Karar, aynı zamanda Kur’an da anne rahminin adıdır. Fe cealnâhu nutfeten fi karârin mekîn. Burhanettin TATAR hoca ilk toplantıda ilk sunumu yapacak ve “Ontolojik ve Metafizik Anlamda Güven” konusunu ele alacak. Bu konuya değinecek mi bilmiyorum ama Cenab-ı Hak varlık âlemini yaratmış ve her şeyin emniyetini de sağlamıştır. İnsanoğlunu yaratırken en güzel, en emniyetli ve en güvenli mekânı insana karargâh kılmıştır. Karargâh kelimesine de dikkatinizi çekerim. Karargâh, her türlü güveni sağlamış mekân demektir. Anne rahminin adıdır karar. Kurre, göz bebeğinin adıdır. Kurre de karar kökünden gelir. Çünkü Allah göz bebeğini de öyle bir güvene almış ki en küçük bir işarette Cenab-ı Hak’ın yerleştirdiği muhafızlar onu korurlar. Onun için istikrar İngilizcedeki stability değil. Stability sadece var olanı muhafaza etmek, durağanlık demek. Ama istikrar öyle değil. İstikrar, doğru karar üzerinde süreklilik demektir ve o doğru kararın sizi daima imana ve emniyete götürmesi demektir; daima emana götürmesi demektir. Onun için istikrar kavramı önemlidir.

Dinî istikrara geliyorum şimdi. Ülkelerin, milletlerin, insanlığın dinî istikrarı için üç farklı düşünce ortaya çıkmıştır. Bir düşünce modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Dinden kurtulmadıkça biz istikrar bulamayız demişlerdir. Batı dünyası Fransız ihtilali ile buna karar verdi. Öncesinde de bütün filozoflar, düşünürler buna karar verdiler. Çünkü kilisede olup bitenler, kilisenin yapıp ettikleri onları buna sevk ediyordu. Böylece dinden kurtularak bir istikrar aradı insanlık ama istikrarı bir türlü bulamadı. Dinden kurtularak, Allah'ı yok sayarak, Allah'ın yeryüzüne gönderdiği rahmeti yok sayarak insanlık istikrar bulamaz, bulması mümkün değildir. İkinci görüş dindar geçinen bir görüştür. Bu görüşe göre dini, hayatın ve tarihin dışında bırakarak, hayata karıştırmayarak, vicdana ve mabede hapsederek ancak dinî istikrarın bulunacağı yönündeki bir düşünce olmuştur. Bununla da istikrar sağlanamaz. Allah'ın dinine göre, Muhammed'ül Emin'in yeryüzüne getirdiği İslam medeniyetine göre, ancak din ile hayat arasında Allah'ın rızasına uygun, usulü ve metodolojisine uygun, doğru bir ilişki kurarak ancak dinî istikrar sağlanabilir.

Dinî istikrarı sağlamanın diğer önemli yolu bilgi istikrarıdır; dinî bilginin istikrarıdır. Bilhassa iletişim çağında, küresel çağda nasıl ki bir güven bunalımı yaşıyoruz, iletişim çağında da bir bilgi krizi; bilgi güvenliği sorunu yaşıyoruz. Sahih dinî bilgi yok oldukça dinî istikrarı bulmak mümkün değildir. Ve en kötüsü de dinî bilgi konusunda bir kirliliğin ortaya çıkmasıdır. Hatta dinî bilgi adı altında cehalet üretiliyor. Cehalet mühendisliği diye bir kavram vardır. Yeryüzünde en büyük cehalet yanlış bilgilerle inşa edilen cehalettir. Kültür Bakanımızın güzel bir eseri vardır. Akademisyenliğinin ilk yıllarında yazdığı bir eserdir. Adı "Enformatik Cehalet" tir. Enformatik Cehalet malmat yükleyerek cahil insan üretmek demektir. Hiçbir usule dayanmayan, sahipsiz bir metodolojisi olmayan, tarihin ve hayatın dışında kalmış yanlış bir din anlayışıyla bu ülkede dinî istikrarı sağlamak, din güvenliğini teminat altına almak mümkün değildir. Değerli kardeşlerim, sevgili gençler! Şimdi bu konuyu bitiriyor, asıl konumuz olan Muhammed-ül Emin konusuna geçiyorum. Ancak bir örnek vereyim. İçinde bulunduğumuz hafta boyunca ya da son 10 günde yaşadığımız canlı bir örnek vereyim. İçinden geçmekte olduğumuz süreçte yaşadığımız örnek üzerinden bu konuyu anlatmaya çalışayım. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizler, anmaktan anlamaya şiarıyla 28 yıldır Rasullullah'ın (s.a.s.) hayatını, toplumun tüm kesimlerine anlatmak için her meydanda, her salonda, her şehirde, her kasabada, her köyde hatta yurtdışında millet varlığımızın olduğu her yerde, gönül coğrafyamızın her yerinde anlatıyoruz. İlahiyat fakültelerinden hocalarımızla, yüz bin personelimize, hem küresel ölçekte, hem bölgesel ölçekte, hem 15 Temmuz sürecinde yara alan toplumsal güvenimizi, Rasullullah'ın (s.a.s.) Emin vasfını esas alarak "Emin Peygamberin Emin Ümmeti" olabilmek için seferber olmuş durumdayız ve onu anlatıyoruz.

Şimdi konumuzla ilgili bir iki hususa daha işaret ederek sözlerimi bitireceğim. Çok değerli kardeşlerim, sevgili gençler! Ülkemizin dinî istikrarı ve dinî bilginin sıhhati, bu

ülkenin bir güvenlik meselesidir. Nasıl ki din istikrarı yok olunca Suriye yok oldu, nasıl din istikrarı yok olunca Irak yok oldu, nasıl ki din istikrarı yok olunca Yemen yediye parçalandı, Allah korusun din güvenliği, dinî istikrar, yeryüzünün bütün mazlumlarına umut olmaya devam eden bu ülke için, bu millet için hayati önemdedir. Ve şunu herkes bilmeli ki; Diyanet İşleri teşkilatı, İmam Hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerinin birlikte yaptığı hizmet ve birlikte ürettiği sahih bilgi de, bu ülkenin din güvenliğinin, bu ülkenin dinî istikrarının teminatıdır.

Değerli kardeşlerim! Allah'ın Esmâü'l-Hüsna'sı'ndan birisi de "el-Mümin"dir. El-Mümin olan Allah ile mümin olan kul arasında bir eman sözleşmesi vardır. İman dediğimiz şey, el-Mümin olan Allah ile mümin olan kul arasındaki bir eman sözleşmesidir. Mümin olan kul el-Mümin olan Allah'a güvendikçe, Allah onun yüreğinden korkularını alır. Yüreğini işgal eden ölüm korkusu, düşman korkusu, fakirlik korkusu, mal-mülk, makam-mevki veya servet kaybetme korkusu vb. hiçbir korku o kalpte yer edinemez. O kalp o zaman mutmain olur. O insan o zaman Emin olur. Mümin olan kulun el-Mümin olan Allah'a güveni arttıkça, Allah onun yüreğini mutmain kılar. El-Mümin olan Allah, kendisine güvenen o kulu emin kılar. Mümin olan kul Allah'a güvendikçe, Allah o kulunu veli yapar. Mümin kul böylece veli olur. Veli dost demektir. *"Biliniz ki Allah'ın veli kullarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler."* (Yunus, 10/62) Emânî arayacağımız yer burasıdır. Güven toplumunu arayacağımız yer mümin kul ile el-Mümin olan Allah arasındaki eman sözleşmesidir.

Kardeşlerim! El- Mümin olan Allah'ın mümin kuluna güveni arttıkça da Allah ona fazla emanetler yüklemeye başlar. Mümin kul emanetlere ihanet etmeyip riayet ettikçe, ahiretin bütün azabından da emin olur. Sadece dünya hayatında eman bulmaz, ebedî hayatta da eman bulur. Az önce hocamızın okuduğu ayette mealen şöyle buyuruyor yüce Rabbimiz: *"İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık, küfür, zulüm ve şirk bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."* (En'am, 6/82) İmanın zıddı küfür, emanın zıddı korku ve emanetin zıddı ihanettir. İmanınızı adaletle buluşturduğunuz zaman size güven vardır ve siz doğru yol üzere, hidayet üzere bulunursunuz buyuruyor Cenab-ı Hak.

Sevgili gençler! Son olarak geliniz sizden bir istirhamda bulunayım. El-Emin vasfını haiz bulunan Sevgili Peygamberimizin siyerini alarak bir daha okuyun. Mekke müşrikleri tam da Kabe'yi yeniden inşa edip Hacer-i Esved'i yerine koyacakları zaman, daha 20'li yaşlarda olan Efendimizi uzaktan gördüklerinde hep birlikte; *"Sâdıkul-Emîn geliyor"* dediler. Ve Hacer-i Esved'i ona teslim ederek onu hakem tayin ettiler. Efendiler efendisi daha 25 yaşında bir delikanlı iken Mekke'yi bir eman toplumuna dönüştürmek, Mekke'ye gelenleri ve diğer mazlumları zalimlerin zulmünden korumak ve kurtarmak için Hilfu'l-Fudul yani Erdemliler Sözleşmesi'ni nasıl tesis etti, nasıl inşa etti? Ebu Ce-

hillerin elinden o genç kızları nasıl kurtardı? Yanına gençleri de alarak Ebu cehillerin gasp ettiği emanetleri, masum insanların haklarını geri almak için nasıl bir çaba sarf etti? Muhammed Hamidullah hocanın *İslam Peygamberi* eserinden bu konuları Allah için tekrar bir okuyun. Ve Rasul-ü Ekrem'in Hira'da ilk vahyi aldıktan sonra evine geldiğinde eşi Hz. Hatice'nin ona söylediklerini hatırlayın. Hicret esnasında ne yaptı Allah Rasulü? Hicrete çıkarken Hz. Ali'yi kendi yatağında bıraktı. Niçin biliyor musunuz? Çünkü kendisine inanmayan en muannid müşrikler bile en güvendikleri eşyalarını Efendimize emanet etmişlerdi. "Bütün bu emanetleri sahiplerine dağıt, sonra bize yetiş." demişti Hz. Ali'ye. Hz. Ali'yi kendi evine, kendi yatağına bu amaçla koymuştu. Kolay zamanlarda prensiplere uymak kolaydır. Mühim olan zor zamanlarda uymaktır. Bedir savaşına tam başlayacakları zaman bir genç çıkageldi ve "Ya Rasulallah müşrikler beni yolda yakaladılar ve beni öldüreceklerdi. Benden bir söz alarak serbest bıraktılar. O söz de şuydu: Medine'ye vardığım zaman elime kılıç alıp sizinle beraber savaşa çıkmamak ve müşriklerle savaşmamak. Şimdi ben ne yapayım? O sözde durayım mı, yoksa Bedir ehli arasına girip size yapılan bu saldırıya karşılık mı vereyim?" dedi. Allah Rasulü buyurdu ki; "Biz müminler verdiğimiz sözden dönmeyiz. Senin verdiğin söz benim verdiğim sözdür." dedi.

Son söz olarak Rasul-ü Ekrem'in (s.a.s.) özlemlerinden bahsetmek istiyorum. İbnü'l-Kayyim Zadü'l-Mead isimli eserinde "Hemmu'n-Nebi" diye bir başlık atar. Hemmu'n-Nebi, Peygamberimizin geleceğe dair özlemleri yahut gerçekleştirmek isteyip de yapamadıklarıdır. Efendimiz yapmak isteyip de yapamadığı bir özlemini Adiy b. Hatem'e şöyle ifade eder: "Bir gün gelecek Hire'den yani Arabistan yarımadasının en uzak noktasından (zayıf bir rivayette Hadramevt'ten yani Yemen'den) bir kadın tek başına devesine binecek, Allah'tan başka hiç kimseden korkmadan sahraları ve çölleri aşarak Mekke'ye gelecek, Kabe'yi ziyaret edecek, hac vazifesini yerine getirecek, tekrar tek başına Allah'tan başka hiç kimseden korkmadan memleketine dönecek. Ben bu günleri özlüyorum." Bu özlemi gerçekleştirebilmeyi Cenab-ı Hak bu ümmete nasip eylesin. İman beldelerini yeniden eman beldelerine dönüştürmeyi, İslam beldelerini yeniden selam, barış ve esenlik yurtlarına çevirmeyi, ortak evimiz ve ortak yurdumuz olan dünyayı, eman dolu bir dünyaya dönüştürmeyi Rabbimiz bizlere nasip eylesin. Hacı Bektaş Veli'yi bizlere tanıtan sembolik olarak çizilmiş bir resim vardır. Velayetname isimli eserinde Hacı Bektaş Veli, Rasulüllah'ın bir ümmeti olarak güven topluumunu sembolize eden güzel bir karakter olarak karşımıza çıkar. Resminde bir kucağına aslanı, diğer kucağına da ceylanı alarak bize müminler topluluğu olarak nasıl bir güven topluumu oluşturmamız gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Belki o sembol Efendimizin (s.a.s) az önce ifade ettiğim özleminin bir karşılığıdır.

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

2017
kutlu doğum

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Halife KESKİN

DİB Dış İlişkiler Genel Müdürü

28.04.2017
CUMA

Prof. Dr. Halife KESKİN

Bismillahirrahmanirrahim.

Muhterem Başkanım, Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, Sayın Rektörüm, değerli müftülerim, kıymetli misafirler! Hepinizi hürmetle selamlıyorum. “Hz. Peygamber ve Güven Toplumu” adlı 2017 Kutlu Doğum Sempozyumumuzun birinci oturumunu müsaadelerinizle açıyorum. Oturumumuzda 4 hocamız söz alacaklar. Birinci konuşmacımız 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Burhanettin TATAR. Hocamız yok mu? Evet, hocamız yokmuş. Bildirisini sayın hocamız okuyacak. İkinci konuşmacımız Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Vecdi BİLGİN. Hocamızın tebliği “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Toplumda Güven ve Güvenlik Sorunu”. Buyurun Hocam. Üçüncü konuşmacımız Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa KOÇ “Psikolojik Güven” konulu bir sunumda bulunacaklar. Buyurun hocam. Dördüncü konuşmacımız Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muharrem KILIÇ “Sosyo-Politik ve Hukuki Bağlamda Güvenlik” konulu bir konuşma yapacaklar. Yok mu hocam? Evet, Muharrem Bey, birazdan gelecekmış.

Evet, muhterem Başkanım, değerli hazirun şimdi ilk sırada Burhanettin TATAR hocamızın tebliğini sunmak üzere Ahmet ÇEKİN hocamıza söz veriyorum. Hocam buyurun.

MODERN DÜNYADA RİSK VE GÜVEN TOPLUMU BAĞLAMINDA EMANET BİLİNCİNİN SORUNLARI

Prof. Dr. Burhanettin TATAR

19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Modern dünyada küreselleşme veya küresel sistemlerin teşekkülü, geleneksel dünyanın yüzleşmediği yeni ve kaçınılmaz riskleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu risklere hem yol açan hem de risklerin etkisine maruz kalan alanlar, çok kısaca, uluslar arası veya uluslar üstü ekonomik ilişkiler, sanal iletişim ağları, siyasi-dinî motivasyonlara sahip terör mekanizmaları olarak dile getirilebilir. Elbette küreselleşmenin yol açtığı sorunlar, tersinden, mikro denebilecek düzeyde yeni dipdalgalanmalara neden olabilmektedir. Bu dipdalgalılar ana hatlarıyla yerel ve radikal denebilecek milliyetçilik akımlarının güçlenmesi, ahlaki, ontolojik ve varoluşsal düzeyde ötekileş(tir)me sorunu, dinî düşünce ve duyguların kolayca siyasi ve ekonomik amaçlar için araçsallaştırılması olarak ele alınabilir.

Bu tebliğde amacımız, modern dünyada küresel risklerin genel bir katalogunu çıkarmak değil, daha geride doğrudan risk kelimesi ve bu kelime ile birlikte anlam kazanan güven ve emanet kelimelerinin anlam alanına dikkatleri çekmektir. Daha açıkçası, amacımız, modern dünyada küresel riskleri kavrarken ve güven duygusunu büyük oranda yitirirken, risk, güven ve emanet kelimelerinin bize nasıl yön verdiklerini analiz etmeye çalışmaktır. Şimdiden ileri sürebileceğimiz iddiamız şudur: Modern dünyanın asıl sorunu yalnızca risklerin küreselleşmesi ve güven toplumu imkanının büyük oranda sarsılması değil, belki daha çok risk ve güven bilincinin deformasyonudur. Asıl sorun, varolan sorunları ne tür bir risk, güven ve emanet bilinci ile anlamamız gerektiği noktasındaki derin belirsizliktir.

Bu belirsizliğin kısmen de olsa aşılabilmesi, küreselleşen risklerin ve iyice sarsılan güven duygusunun makul ve sürdürülebilir boyutta rehabilitasyonu ne ölçekte

mümkündür? Kimi sosyal bilimcilerin ileri sürdükleri gibi, artık tüm dünya bir “risk toplumu”na dönüşmüşse,¹ bu durumda “güven toplumu” tabiri, bir nostalji ya da ütopya olarak mı tasarlanmalıdır? İslam düşüncesinin “emanet” ve “güven” sorunu bağlamında küresel dünyaya teklif edebileceği bir çözüm veya entelektüel perspektif ne ölçüde mümkündür? Böylesi bir perspektifte, emanetin göklere, yere ve dağlara arz edilmesine karşılık bunların emaneti yüklenmekten korkup çekinmeleri ve insanın zalim ve cahil olarak bu emaneti üstlenmesine dair Kur’an ayeti² nasıl anlaşılmalıdır? Hz. Peygamber’in emanet konusundaki derin hassasiyeti,³ insanların birbirlerini ötekileştirmesine ve yabancılaştırmasına yol açan küresel risk dünyasında ne tür bir ahlaki düşünme ufkunu aralamaktadır?

Bu soruların anlamını kavrayabilmek için güven, risk ve emanet kelimelerinin pratik, tarihsel, varoluşsal, felsefi ve dinî bağlamlarda ne tür anlamlar kazandığını belirlemeye çalışmak yararlı olacaktır. Her insan, günlük hayatında, birtakım imkanlar ve bu imkanların beraberinde getirdiği belirsizlikler içinde geleceği öngörmeye çalışmaktadır. Öyle ki, insan karşısına çıkan her bir imkan alanını tüm ayrıntılarıyla elden geçirip olumlu ve olumsuz boyutlarını tasarlamaya kalkıştığında kaçınılmaz olarak iki seçenekle baş başa kalmaktadır: Ya tüm boyutları elden geçirecek; ancak bu durumda günlük hayat akışı ayrıntılı hesaplamalar yüzünden durma noktasına gelecek ya da bu boyutların hesaplamasını bir uzmana havale edecek ve uzmana güvenecek; ancak uzmana bütünüyle güvenmek de daima bir başka risk içerebilecektir.

Güven ve emanet sorununun sadece modern değil, geleneksel dünyanın da temel sorunları arasında yer aldığı görülmektedir. Kur’an ve hadislerde emanet konusunun hassas boyutlarda ele alınması ve özellikle Kur’an’da emanet kelimesinin zalim ve cahil olarak nitelenen insana referansla ön plana çıkarılması söz konusu sorunun geleneksel dünya için yeterince kritik olduğunu ima etmektedir. Geleneksel ve modern dünyalar bağlamında sadece emanet ve güven için öngörülen ve sağlam diye düşünülen mekanlar veya dayanaklar arasında fark görünmektedir. Sözgelimi geleneksel dünyada emanet ve güven, en temelde Allah inancı ve toplumun sahip olduğu ahlaki tecrübe ve benimsediği ahlaki ilkelere referansla anlamlandırılmaktaydı.

1 Ulrich Beck, “Living in the World Risk Society” *Economy and Society* Volume 35 Number 3 August 2006: 329_ 345; Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

2 Ahzab (33), 72.

3 Hz. Peygamber’in emanet ve güven bilincinin gelişimi noktasındaki şu hadisleri burada hemen kaydedilmesi gerekenler arasındadır: “Emaneti sana emanet eden kişiye ver. Sana hainlik edene sen hainlik etme.” Tirmizi, Buyu, 38. “El, başkasına ait ödünç aldığı bir malı ödeyinceye kadar o malın muhafazasından sorumludur.” Tirmizi, Buyu, 39.

Buna karşılık modernite ya da çağdaşlık, modern rasyonel-bilimsel düşünmeye referansla güven sorununu çözmeye kalkışmıştır. Ancak modernitenin hesaplayamadığı şey, rasyonel düşünmenin (dolayısıyla uzmanlaşmanın) kendisinin ne tür bir varoluşsal, ahlaki, siyasi ve çevresel soruna yol açacağıydı. Rasyonel düşüncenin kendisine katıksız inanç, aynı zamanda bu düşünme biçiminin geleceğine güven anlamına gelmekteydi. Zaman tam da bu güvenin kendisinin ne kadar güvenilemez bir şey olduğunu ortaya çıkardı.

Modern dünyada insanların rasyonel-bilimsel düşünceye güvenlerinin kayda değer ölçekte sarsılması, bu güvenin ilk ortaya çıktığı zamanlarda gözden düşmeye başlayan geleneksel ahlak ve din tasavvurlarının yeniden ön plana çıkmasına yol açmaya başlamıştır. Ne var ki bu sefer de, din ve ahlak bağlamında belli birtakım ideolojilere, sorgulanamaz liderlere ya sadece birincil ya da bazı ikincil kaynaklara aşırı güven gibi yeni yaklaşımlar söz konusu olmaktadır. Sözgelimi İslam dünyasında yeni-selefilik, mealcilik veya belli bir dini otoritenin görüşlerine ya da sadece belli bir mezhebe ait kaynaklara sınırsızca güven, yine güvenin kendisinin ne kadar güvensiz bir ortamın oluşmasına ön ayak olduğunu tecrübe etmemizi sağlamaktadır.

Geldiğimiz nokta sadece küresel riskleri değil, aynı zamanda bazı insanların birtakım dinî, ilmî, siyasi, ahlaki, ekonomik otoriteye yönelik aşırı güveninin kendisinin ne kadar güven verebileceğini sorgulamaya bizleri sevk etmektedir. Daha açıkçası risk ve güven kelimeleri, bazı riskleri göze alarak güven duygusuna erişme şeklinde ilerleyen bir anlam alanına yol açmamaktadır. Risklerin öngörülebildiği ve kontrol altına alınabildiği noktada güvenin açığa çıkmakta olduğu şeklinde nedensel veya mantıksal bir düzlem söz konusu değildir. Tam aksine riskleri öngörme veya kontrol etme anlamında sahip olunan güven duygusunun çoğu kez bambaşka riskleri öngörememe anlamında bir tür geleceğe gözlerini kapama (yani güvensizlik) sorununu beraberinde getirdiğine tanık olmaktadır.

Böylesi bir ortamda risk, güven ve emanet bilinci daha anlamlı olarak nasıl geliştirilebilir? Bu bilincin gelişimi için kendisine güven duyabileceğimiz kaynaklar ya da insanlar var mıdır? Kısacası risk ve güven bilinci, bir eğitim konusu haline getirilebilir mi? Yoksa her insanın yalnızca kendisine güvenme çabası içinde oluşturması beklenen bir tür paradoksal durumu mu gösterir?⁴

Risk ve güven bilinci bir eğitim sorunu olduğunda, eğitimi verebilecek kişiye güvenin kendisinin ne tür riskler üretebileceği yeni bir soruna dönüşmektedir. Buna karşılık her insanın önce sadece kendisine güvenmesi ile başkalarına güven bilincini geliştirebi-

4 Güven kavramı konusundaki felsefi analizler, bu kavramın anlamı ve bizleri yüzleştireceği birtakım sorunların farkına varılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Bu noktada derli toplu bir felsefi analiz için bkz. "Trust", <https://plato.stanford.edu/entries/trust/> (19, 03, 2017).

leceği öngörüldüğünde, doğrudan güven kelimesi anlamsızlaştırılacaktır.⁵ Zira güven, daima insanın sadece kendisine güvenememesi noktasında anlamı belirginleşmeye başlayan bir “insanlar arası ilişkinin adı”dır. Sadece insanın kendisine güvenmesi gerektiğini söylemek, açıkçası şizofreninin veya felsefi bağlamda solipsizmin (yalnızlıkçılık) onaylanmasına ve normal kabul edilmesine yol açabilecektir.

Bu son durumu (yalnızlıkçılığı) İbn Tufeyl’in yazdığı Hayy b. Yakzan karakterinde fark edebiliriz. Bir adada tek başına varolan Hayy. B. Yakzan’ın başka insan olmadığı için güvenebileceği kimsesi yoktur. O sadece kendi aklına güvenle tabiatı, sonra tabiatüstünü ve sonunda Allah’ı kavrayan bir insanı simgelemektedir. Ne var ki o bir süre sonra bir başka mekandan gelen bir insan ile yüzleşir. Bilahare yüzleştiği insanın yaşadığı ülkeye giden Hayy b. Yakzan, akla değil, salt beşeri, sosyal, dini otoritelere güvenen insanların gerçekte ne kadar güvensiz bir anlam ve yaşama dünyası içinde varolmaya çalıştıklarını düşünür. Ancak böyle düşündüğü için o, insanların güvensizliğine de neden olur. Ve sonunda ülkeyi terk ederek kendi ıssız adasına geri dönmek yani akıldan başka güvenebileceği bir dayanak olmadığını kabullenmek durumunda kalır. Sonuçta Hayy b. Yakzan’ı yazan İbn Tufeyl, toplum içinde insanları sadece akla veya sadece sosyal, siyasi, dinî vs. otoritelere güvenen şekilde kategorilere ayırmış olur.

Durum ne olursa olsun, insan ister kendi aklına isterse bir dinî, siyasi, ekonomik vs. otoriteye güvendiğinde, daha temeldeki şu soru hep baki kalmaktadır: İnsanlar bir şeye güven duymaya çalışırken güven, risk ve emanet kelimelerinden ne anlamaktadır ve bu kelimeler insanların kararlarında ne tür bir rol oynamaktadır? Bu sorunun daha açık fark edilmesi için şu iki örneği hatırlamak bile kısmen yararlı olacaktır. Ameliyat masasına yatan bir hastanın ameliyat olma kararını verirken veya ameliyat esnasında doktoruna ve Allah’a güvenme noktasında birbirinden çok farklı iki güveni aynı anda tasarladığını görürüz. Doktora güven, doktorun hastalığı ne ölçüde doğru teşhis ettiği ve hastalığın giderilmesi için doğru yöntemleri ve araçları ne ölçüde iyi belirlediği ve tatbik ettiği ile sınırlıdır. Oysa Allah’a güven, doğrudan varoluşsal bir dayanağa ve şifanın kaynağına güvendir. Benzer şekilde hayati önem arzeden bir sınava giren kişi kendi bilgisine ve Allah’a güvendiğinde güven ve emanet kelimelerine birbirinden farklı iki ayrı anlam yüklemeye başlamaktadır.

Modern İslam toplumlarında hala etkili görünen kaderci yaklaşım, güven ve emanet kelimelerinin anlaşılmasında ve emanet bilincinin biçimlenmesinde önemli bir

5 Karacaoğlan’ın aşağıdaki şiiri özellikle kötü insana güvensizliğin hangi noktaya varacağını çok güzel dile getirmektedir. Zira böylesi güvensiz ortamda insanın ne denli sarsıcı tedirginlik içinde yaşayacağı aşikârdır:

İnsanın kötüsü eylikten bilmez

Kursaksıza öğüt veren de almaz

İnsan çiğ süt emmiş itimad olmaz

Kapında hizmetkâr kulundan sakın

negatif rol oynamış görünmektedir. Kadercilik, belli bir kozmik kader tasavvuruna ya da makro kader kurgusuna güvenerek mikro düzeyde tüm kaderi belirleme çabalarına güvensizlik duyma halidir. Dolayısıyla o, üst anlatılara duyulan güvenin, alt ya da mikro anlatılara güvensizlik duymaya neden olmasıdır. Kestirmeden söylersek, kadercilik, iki farklı güven anlayışının kendi içinde çatışmaya sürüklenmesi ve bir anlayışın diğerini yok etmesi durumudur. Bu sorun, halen İslam toplumlarında güven ve emanet bilincinin ne denli daraltılmış ve çatışmacı bir perspektiften ele alındığını bize açık olarak göstermektedir.

Bu daraltılmış ve çatışmacı güven anlayışının bir başka örneği İslam toplumlarında -klasik deyişle- taklit ve tahkik bağlamında ortaya çıkmaktadır. Klasik kaynaklarda “taklidi iman” ve “tahkiki iman” şeklinde en sık kullanımına erişen taklit ve tahkik durumu iki farklı güven ve emanet bilincini açığa vurmaktadır. “Taklit”, öncelikle kişinin kendisine güvensizliğini veya kendisine güvenmenin aşırı bir risk üstlenme durumu olduğunu peşinen kabullenmeyi gösterir. Bu yüzden taklit, çoğu kez, kişinin kendisine güvensizliğini otorite olduğu tasarlanan kişi, kurum ya da bir varlığa referansla telafi etmesiyle açığa çıkar.

Daha açık deyişle, kişinin kendine güveni ile otorite olarak ele aldığı kişi, kurum ya da varlığa güveni arasında çatışma veya gerilim çıkması esnasında kişinin kendisine güvenini yitirmesiyle taklit açığa çıkmaktadır. Ne var ki, taklit, çoğu kez klasik deyişle “avam”ın kontrol altında kalması ve yoldan sapmaması düşüncesiyle uygun görülmüş olsa da, bu durum her zaman “sorumluluğun ve özgürlüğün bir başkasına devredilmesi” anlamında “ikame” (yerine geçme, yerini tutma) sorununa yol açmıştır. Böylece çok sayıda insan belli bir otoritenin emri veya yönlendirmesiyle bilinçsizce harekete geçen bir risk grubuna dönüşebilmektedir.

Buna karşılık “tahkik”, kişinin kendine özgü araştırması ve tecrübesi dışındaki güven zeminlerine veya güven noktalarına karşı güvensizlik duyması ve kendisini yine kendi aklı, tecrübesi ve öngörülerine emanet etmesi durumudur. Bir başka deyişle, kişinin farklı güven kavramları arasında ortaya çıkan gerilim ve çatışma içinde bir güven anlayışını benimsemesi ve diğerlerini reddetmesi durumudur. Ne var ki, tahkik düzeyinde güven arayışına giren kişi, İslam toplumlarında çoğu kez güveni “taklit” düzeyinde algılayan kişilerce güvensiz bulunmaktadır.

Bu noktada güven ve emanet bilincinin toplumda gelişimi, ancak toplumun olabildiğince şeffaf diyaloga girmesi ve haliyle kritik (ya da eleştiri) bilincinin gelişmesine bağlı görünmektedir. Kritik (eleştiri) bilincinin gelişmediği bir ortamda, kişilerin genel yaklaşımı, farklı güven düzlemleri veya anlayışlarından birini diğerleriyle çatışma ve gerilim içine sokarak tercih etme ve böylece kişilerin ya kendi içlerinde ya da kendi aralarında bir bölünme ya da ayrışma yaşamasıdır. Burada “eleştiri bilinci” derken kastettiğimiz,

kişinin hem kendi hem de karşıdakinin güven anlayışı konusunda bir üst bilinç geliştirmesidir.⁶

Artık güven ve emanet kelimeleri ile eleştiri bilinci arasındaki örgünün nasıl biçimlendirilebileceği noktasında bir perspektif geliştirebiliriz. Güven, bir şeyin geleceğine dair şimdide ortaya çıkan bir umut projesidir. Bu anlamda o, geleceğe yaslanma, bel bağlama, yatırım yapma yani gelecekte şimdi içinde güç devşirme çabasıdır. Güven, geleceğin gücünü “şimdi” hissetme ve tecrübe etme durumudur. Bir yönüyle o, kişinin kendisini geleceğe emanet etmesi, geleceğin kendisine ihtimam göstereceğine ve koruyucu bir rol üstleneceğine inancıdır.

Bu bağlamda güven, her zaman bir emaneti yani yüklenme ve/veya yüklenme eylemini peşinen öngörür. Bir bataryanın şarj olması yani enerji yüklenmesine benzer şekilde, “güven” bir kişinin bir başka şey ya da kişiyi yüklenmesi, bu sayede kendisini güçlendirmesi ve etkinliğini artırmasıdır. Buna paralel olarak “emanet”, kişinin yüklendiği varlığın gücüyle kendi gücünü artırmasıdır. Sözelimi bilgi sahibi olmak, aynı zamanda bilgi konusu olan varlığın anlamını yüklenmek ve o varlığın gücü ile güç kazanmaktır. Ontolojik dil kullanımıyla söylersek, bilgi, varlığın gücüyle gücümüzü artıracak şekilde varlığın bize güven duymasını sağlamak, varlığı bir anlamda emanet almaktır.

Bize öyle geliyor ki, Kur’an’da “Allah’ın Adem’e isimleri öğrettiği”ne dair ayet,⁷ aynı zamanda Adem’in varlıkların anlamını ve bir bakıma gardiyanlığını üstlendiğini yani onları kendisine emanet olarak aldığı, dolayısıyla varlıkların Adem’e güvenmek durumunda kaldığını ima etmektedir. Aynı zamanda bu ayet, Adem’in isimlerini öğrendiği varlıkların gücüyle ilave güç kazandığını da ima etmektedir. Böylece insan, bir başka ayette⁸ dile getirildiği şekliyle, göklerin, yerin, dağların kaçındığı bir şeyi üstlenmekte yani insan dili öğrenme sayesinde diğer varlıklardan farklı bir emanet, güven ve sorumluluk bilincine erişmektedir. Ancak insan çoğu kez neyi emanet aldığını tam olarak bilemeyecek, varlıkların kendisine duymak durumunda kaldığı güvenin farkına varamayacak kadar güven ve emanet bilincinden yoksun olma anlamında cahil ve sınırı aşandır.

6 Kanaatimizce “şiirsel adalet” (poetic justice) adıyla ele alınan ve iyi olanın ödüllendirildiği ve kötü olanın cezaya çarptırıldığı olayları kendi kurgusu içinde dile getiren edebi eserler (öykü, piyes, roman, destan) veya sinema filmleri eleştiri bilincinin gelişiminde önemli rol üstlenmektedir. Kaldı ki Kur’an ve hadisler, sadece güven değil, belki ondan fazla güven bilincinin gelişimi noktasında dikkat çeken anlatılara ve uyarılara sahip metinlerdir.

7 Bakara (2), 31.

8 Ahzab (33), 72.

Buna rağmen o, yeryüzünü “imar etme”⁹ kapasitesine sahip tek varlıktır, zira dili kullanma gücü sayesinde yeryüzü ona emanet edilmiş ve onun güvenine terk edilmiştir. Yeryüzündeki varlıkların insanın amacına uygun olacak tarzda kullanıma açık olması en temelde emanet bilinci ve insan ile yeryüzü arasındaki karşılıklı güven durumunu yansıtmaktadır. Burada elbette yeryüzündeki canlı ve cansız varlıklar, duygusal ve bilişsel düzeyde insana güven duyma yeteneğine sahip değildirler. Kur’an’da yeryüzünün insanın kullanımına açık olduğunu bildiren ayet,¹⁰ bunu bilimsel değil, gündelik dilin yol açtığı derin hissiyat ve tecrübe bağlamında ifşa etmektedir. Hz. Peygamber’in akmakta olan bir ırmak suyunun dahi israf edilmemesi gerektiğine dair meşhur hadisi¹¹ benzer bir perspektife sahiptir. Bu hadiste ırmak, insan kullanımına açık olmakla birlikte, daha temelde, insana emanet edilmiş ve insana güven duyan bir varlık olarak ele alınmıştır. Böylece insan kendisine emanet edilen varlıkların güvenini kazanma ve bu güveni koruma noktasında derin bir sorumluluk üstlenmiş olmaktadır.

Ne olursa olsun, güven ve emanet kelimeleri aynı zamanda başkasına açık olma, onun etkilerine maruz kalmayı peşinen kabulleniş durumuna atıf yapar. Daha önce belirttiğimiz üzere, kişinin kendisini geleceğe emanet edışı aynı zamanda kişinin geleceğin etkilerine şimdiden maruz kalmaya başlamasıdır. Bu durum çoğu zaman geleceğin gücünden yani güven duyulan şey ya da kişinin gücünden güç devşirme ya da kendisine güven duyan kişinin gücü sayesinde kişinin kendi gücünü artırmasına yol açabilir. Ancak aynı zamanda kişi geleceğin beraberinde getirebileceği öngörülebilir ya da öngörülemez riskleri üstlenmek durumunda kalmaktadır. İşte bu noktada eleştiri bilinci, öngörülebilir ve öngörülemez riskler bağlamında emanet bilincine ve güven duygusuna eşlik etmeye başlamaktadır. Kelime anlamı itibarıyla eleştiri, bir şeyin sınırını ve dolayısıyla sınırın ötesini görme durumuna atıf yapar.

Bu bağlamda eleştiri, öncelikle öngörülebilir risklerin neler olduğunu belirleme çabası olarak emanet ve güven kelimelerinin bir körlük durumuna yol açmasına engel olmaya çalışmaktadır. Eleştiri kelimesi, kendisine güven duyulan kişinin, güven duyan kişi karşısındaki şeffaflığını da ima etmektedir. Kısacası eleştiri, emaneti üstlenen ve kendisine güvenilen kişinin, ona bu emaneti verenler karşısında şeffaf ve denetlenebilir olduğunu gösterir. Bu nokta, günümüz İslam toplumlarındaki derin bir sorunu da fark etmemize imkan vermektedir.

Zira İslam toplumlarında Müslümanların yine Müslümanlara duyduğu güvensizliğin temelinde bu eleştiri yoksunluğu yatmaktadır. Yani emaneti üstlenen kişinin bu emaneti kendisine verenler karşısında şeffaf, sorgulanabilir, denetlenebilir bir açık

9 Hud (11), 61.

10 Lokman (31), 20.

11 İbn Mace, “Taharet”, 48.

yapı olarak kalmaması, emanet bilincini ve güven duygusunu derinden sarsmaktadır. Özellikle insanların önüne belli bir otorite olarak çıkan ve onları kendisine emanet olarak alan liderlerin (ki bunlar çoğu kez siyasi ya da dini liderlerdir) kendisine güven duyan insanlara karşı açık, şeffaf, sorgulanabilir, denetlenebilir olmaktan uzak, en üst hiyerarşik düzey olarak çıkması, güven duygusunu bir tür kaderci yaklaşımın tuzağına sürüklemektedir.

Sonuç olarak, insanların gündelik hayatı normal ve anlamlı şekilde yaşayabilmesi için başkalarına güven duyması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak başkalarına güven duyarken kişinin kendisine güvenmemesi veya başkasına güveni kendisine güvenin önüne geçirmesi ciddi sorunlar üretmektedir. Burada karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri insanların emanet bilincini ve güven kelimesinin farklı bağlamlarda kazandığı farklı anlamları fark etmeyecek kadar eleştiri bilincinden yoksunlaşmasıdır. Kanaatimizce Hz. Peygamber'in en köklü anlamı Kur'an'da açığa çıkan emanet ve güven konusu bağlamında söyledikleri ve insanları sık sık güvenilir olmaya davet ettiği,¹² her şeyden önce insanın başkalarıyla ilişkisinde kendisine güvenmesi gerektiğini bize bildirir. Daha önce belirttiğimiz gibi, insanın kendisine güvenmesi zaten bir insan başkasıyla güven ilişkisi içine girebildiğinde mümkündür. Yani kendisinde güven noktası arayan kişi, aynı zamanda başkalarında güvenebileceği noktaları bulabilecek kişidir. Müslüman, zaten inancı gereği, bahsettiğimiz bu karşılıklı güvene erişen kişi anlamına gelmektedir. Zira iman, Allah'ın insana tevdi ettiği emaneti üstlenme yani kişinin kendisine güvenme eylemidir. Ancak iman, tam da insanın kendisine güvenirken yine kendisini Allah'a emanet etmesidir.

Prof. Dr. Halife KESKİN

Muhterem katılımcılar! Burhanettin TATAR hocamıza bu güzel tebliğinden ve Ahmet hocamıza da takdiminden dolayı teşekkür ediyorum. Tabi Burhanettin hocamızın ne işi vardı bilmiyorum ama katılamadı. Ben de kendi adıma değil Mehmet Emin ÖZAFŞAR hocanın yerine geldiğim için burada durumu anlıyorum. Hocamızın bir işi çıktı, ben de ona niyabeten oturumu yönetmeye gayret ediyorum. Müzakerecilerimizin takdim edilmesini atlamışız kusura bakmayın lütfen. Bu oturumda iki müzakerecimiz bulunuyor. Tebliğcilerimizin kaçır dakika konuşacağı ile ilgili bir karar vermemiz gerekiyor. Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ ve Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇETİN hocalarımız müzakereci olarak yerlerini aldılar. Her iki hocama da hoşgeldiniz diyorum. Şimdi ikinci olarak Vecdi BİLGİN hocama sözü vereceğiz. Tebliği "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Toplumda Güven ve Güvenlik Sorunu". Buyurun Sayın Hocam.

12 "Emanete ehil olmayanın imanı, ahde vefa göstermeyenini dini olmaz". Beyhaki, Sünenü'l-Kübra, VI, 473.

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK TOPLUMDA GÜVEN VE GÜVENLİK SORUNU

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

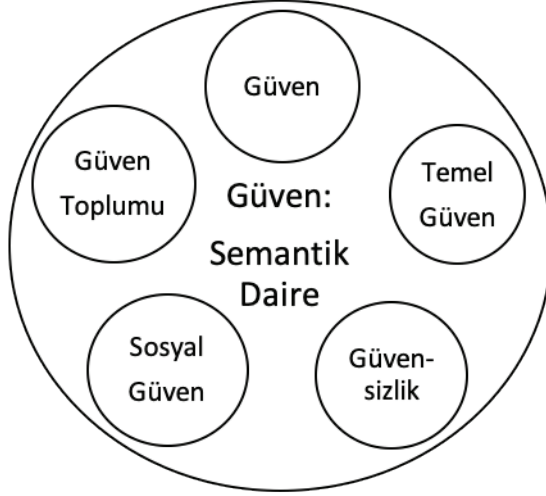
Teşekkürler hocam.

Bismillahirrahmanirrahim el-hamdülillahi Rabbilâlemin ve's-salâtü vesselâmü alâ Rasûlina Muhammedin ve alâ alihî ve sahbihî ecmaîn.

Ben de protokol çıktıktan sonra burada kalan ilim erbabını hürmet ve muhabbetle selamlıyorum. Tahminimce bana göre sağ tarafımda oturan kardeşlerimiz Kur'an kurslarında hafızlık yapan öğrencilerimiz, onlara hususen teşekkür ediyorum. Mutlaka şöyle söylüyorlardır. Hocam Müslümanız daha ne olacak? Daha neyi konuşuyorsunuz? Konuşulacak bir şey var mı? Efendim 40 yaşına geldiğinde insanların istikamet sahibi istikrar sahibi, olması maalesef daha zor oluyor. İnsanlar birbirlerine güvenmeleri gerekirken maalesef güvenemiyorlar. Biz bunu yakın tarihte 15 Temmuzda bir kere daha yaşadık. Bunun tamirâtı için belki bir 20-30 sene geçmesi lazım. Bu bizi ümitsizliğe kaptırmasın. Tarihte bir kez gerçekleşmiş olan şey mucize değil bir kez daha gerçekleşebilir. Bu girizgahtan sonra tebliği sunmaya geçebiliriz.

Giriş: Temel Kavramlar

Sosyolojik olarak "güven toplumu"nu tanımlayabilmek için önce ilgili kavramları bir semantik daire içinde ele almak gerekmektedir. Konuyla ilgili kavram kümesinin öğeleri; güven, temel (ontolojik) güven, güvensizlik ve sosyal güven olarak sıralanabilir.

Maslow bireyin kişilik gelişimini tamamlayabilmesi için temel ihtiyaçlarının sırayla karşılanması gerektiğini ileri sürer. “İhtiyaçlar hiyerarşisi” ismiyle bilinen kurama göre, insanın ihtiyaçları öncelikle “fizyolojik”tir. Bu ihtiyaçlarını karşılayan birey bu kez bir üst basamakta yer alan “güvenlik ihtiyacı”nı karşılamaya çalışır. Bu ihtiyaç karşılandıktan sonra sırayı “aidiyet ve sevgi ihtiyacı”, daha sonra “saygı ihtiyacı” ve nihayetinde “kendini-gerçekleştirme” ihtiyacı alır. Alt sıradaki bir ihtiyacı karşılayamayan birey üst sıradaki ihtiyacı düşünemez. Bu hiyerarşik sıra içinde ihtiyaçlarını karşılayabilen bireyler ancak kişilik gelişimlerini tamamlayabilirler (Maslow, 1987: 15-23). Bu yaklaşımda güven, fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra gelen temel bir ihtiyaç olarak kabul edilir. Peki, güven nedir?

Güven literatürde genellikle kişiler arası ilişkilerde kendisini gösteren bir duygu olarak tanımlanmıştır. Buna göre güven, ilişki içerisinde olduğumuz diğerlerinin niyet ve davranışlarının önceden öngörülebilir, istismardan uzak, dürüst ve hakkaniyetli olduğuna dair beklenti veya inanç durumudur.

Erikson tarafından geliştirilen *temel güven*, bireyin doğumundan sonraki ilk çocukluk evresinde, özellikle ebeveyni veya bakıcılarıyla ilişkisi neticesinde gelişen güvendir. Çocuk bu evrede dış dünyayı ihtiyaçlarının karşılanması ve fiziki emniyetinin sağlanması açısından algılar. Yaşantılar ve duyular aracılığıyla kendi varlığı ve güven durumu hakkında bir bilinç geliştirir (Erikson, 2014). Psikologlar bu evrede gerçekleşen temel güvenin hayatın ileri safhalarındaki bütün ilişkilerde etkili olduğunu düşünmektedirler.

Güvensizlik genel olarak güvenin zıddı olarak görülüp, iletişimde bulunduğumuz kişilerin niyet ve davranışlarından emin olamama, istismar edilme kaygısı taşıma olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan güven olumlu, güvensizlik ise olumsuz bir beklentidir. Giddens ise özellikle temel güven açısından konuya bakıldığında güvenin antitezinin güvensizlik değil, varoluşsal endişe ya da korku olduğunu söyler (Giddens, 1994: 91-92).

Sosyal güven ise bireyler arası ilişkilerden daha geniş bir çerçevede kişinin içerisinde yaşamış olduğu toplumsal sistemin kendi temel ihtiyaçlarını karşılayacağına ve temel haklarını sağlayacağına dair olan inancıdır. Burada sağlık sisteminden hukuk ve asayiş sistemine, siyasi yapıdan iktisadi kurum ve kuruluşlara, oradan boş zamanlar kurumuna kadar geniş bir alan söz konusudur. Bireyin sisteme olan güveni, toplumsal yapının insani hak ve ihtiyaçlara göre kurulduğuna ve işlevlerini düzenli olarak yerine getireceğine dair yüksek beklentisi anlamına da gelmektedir.

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere “güven”i salt psikolojik veya salt sosyolojik açıdan tarif etmek yetersizdir. Bu yüzden Giddens her iki yaklaşımı birleştirerek güveni, “Belirli bir sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında, bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine imat” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1994: 37).

Güven toplumu kavramını tanımlayabilmek için ilgili kavramları tanımlamanın yanı sıra toplumsal yapının bileşenlerine inmek gerekir. Toplumsal yapı bireyler arası ilişkilerin kalıplaşmış formlarından meydana gelir. Bu kalıplaşmış formlar toplumsal yapıda gruplar ve kurumlar içinde gerçekleşir. Kurum dediğimizde, aile, siyaset, din, ekonomi, eğitim, boş zamanlar vs.yi anlamaktayız. Gruplar ise aileden başlar, arkadaşlık gruplarından hobi gruplarına, sendikalardan siyasi partilere kadar genişler. Şüphesiz bütün kalıplaşmış ilişkiler kurumları oluşturur ama bu ilişkilerin hepsi bir grup içinde gerçekleşmez. Kişi dinî hayatını bir grup içinde yaşayabilir, bir siyasi partiye veya sivil toplum kuruluşuna üye olarak siyaset yapabilir veya tam tersi de olabilir. Bir fırından ekmek satın almak normal şartlarda bir kurumsal davranış olarak gerçekleşir ama bu alış veriş genellikle bir grup içinde meydana gelmez. Yani fırıncı komşumuz olmaya bilir, aynı dinî gruba müntesip olmayabiliriz, aynı hobi grubuna devam etmeyebiliriz. Sosyal grupların bir kısmı toplumda daha etkindir ve belirli bir statüye ulaşmayı ve toplumda değişimi hedefler. Bazı aileler ve arkadaşlık grupları, sivil toplum kuruluşlarının çoğunluğu, resmî kuruluşlar, dinî gruplar, sendikalar, siyasi partiler, meslek örgütleri, sanatsal örgütler bunların içerisinde sayılabilir. Bireyler ve gruplar arasındaki bütün bu kurumsallaşmış veya kurumsallaşmamış ilişkiler sosyal sınıflardan meydana gelen bir toplumsal tabakalaşma piramidinin içinde gerçekleşir. Öyleyse toplumsal yapının bileşimleri olarak bireyler arası ilişkiler (kalıplaşmış biçimleri olarak kurumlar), sınıflar ve sosyal grupları zikredebiliriz.

“Güven toplumu” kavramı henüz sosyoloji literatüründe bir terim haline gelmemiştir. Fukuyama toplumları güven perspektifinden “yüksek güvenli toplumlar” ve “düşük güvenli toplumlar” şeklinde bir tasnife tâbi tutar. Düşük güvenli toplumlar aile ve devlet merkezinde iktisadi örgütlenmesini gerçekleştiren Fransa, İtalya, Tayvan gibi devletler, yüksek güvenli toplumlar ise daha ziyade profesyonel sivil ve iktisadi birlikler ile iktisadi örgütlenmesini gerçekleştiren Japonya, Almanya ve A.B.D. gibi devletlerdir (Fukuyama, 2000: 353). Fukuyama’nın konuya bakışı güven-iktisadi gelişim ilişkisi merkezlidir; dolayısıyla sınırlıdır.

Güvenin bireysel ve toplumsal yönünü göz önüne alarak, kanaatimizce şöyle bir tanım yapmak mümkündür: *Güven toplumu* bireyler arasındaki kurumsallaşmış ya da kurumsallaşmamış ilişkilerin öngörülebilir ya da tolere edilebilir olduğu (bireylerin kurumsal olmayan davranışı da tehdit olarak görmediği), sosyal grupların ve sınıfların kendi aralarındaki rekabetin kurumsallaşmış biçimde toplumun gelişimine katkıda bulunduğu, dolayısıyla temel ihtiyaçlar ve haklar konusunda bireylerin kendilerini tehdit altında görmediği toplumdur.

Güvenin Öğeleri

Güveni psikolojik ve sosyal açıdan geniş bir tanıma oturttuğumuzda bireydeki güven duygusunun hangi öğelerden meydana geldiği sorusuyla karşılaşırız. Güven sadece asayiş açısından emniyet içinde olma anlamına gelmez. Güven duygusu hayattaki asgari ihtiyaçların bütününe karşılama anlamındadır. Bu ihtiyaçlar psikolojik, toplumsal ve ekonomik olarak geniş bir alana yayılır. Bunları alt başlıklar halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Aile, akraba ve yakın arkadaşlara duyulan psikolojik ihtiyaç. Bir başka ifadeyle tek başına kalma korkusundan uzaklaşma. Zira birey maddi ihtiyaçlarının çoğunu karşılamak için başkalarına muhtaç olduğu kadar psikolojik açıdan da başkalarına muhtaçtır.

b) Günlük hayatta bireyler arası ilişkilerde, insanların aldatmayacağına ve istismar etmeyeceklerine inanma ihtiyacı. Bu ihtiyaç bizi ürün satan bir tezgâhtardan dairemizi kiralayan kişiye, oradan iş yerindeki mesai arkadaşlarımıza kadar herkesle olan ilişkilerde kendini gösterir.

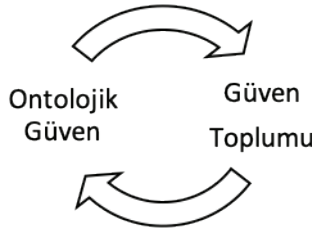
c) Temel ekonomik ihtiyaçları karşılama ihtiyacı. Bu, asgari oranda barınacak bir yer, giyecek bir elbise ve yiyecek yemek bulabileceğinden emin olma durumudur. Sırasıyla aileden, devletten ve sivil toplum kuruluşlarından beklenmektedir.

d) Hasta olduğunda, maddi imkânı olmasa bile tedavi görebileceğine duyulan inanç.

e) Can, mal, namus, inanç, onur ve haysiyetini koruma ihtiyacı veya herhangi bir haksızlığa ya da ayrımcılığa maruz kaldığında hakkını arayabileceğinden emin olma.

Psiko-Sosyal Döngü

Güven toplumunun temelinde ontolojik güvenini sağlamış birey yatmaktadır. Yani konu temelde psikolojiktir. Ancak bireylerdeki güven duygusu da sadece psikolojik faktörlere dayanmaz. Şüphesiz bireydeki güven duygusunun gelişiminde bir yandan genetik faktörlerin diğer yandan kişisel yaşantıların etkisi vardır. Genetik faktörler bu bildirinin konusunun dışındadır. Kişisel yaşantılar ise bireyin içinde yetiştiği aile, akraba çevresi, okul ortamı, iş hayatı gibi çevresel faktörlere bağlıdır. Birey güven endeksi yüksek bir toplumda çok olumsuz tecrübeler yaşamış olabilir. Bu durumda güven duygusu zayıf olacaktır. Yani bireyin yaşantıları, toplumdaki diğer bireylerin ortalama yaşantılarıyla paralellik arz etmeyebilir. Bu yüzden güven endeksi yüksek toplumlarda bireysel olarak güven duygusu zayıf bireylerin olması (ya da tam tersi) her zaman için mümkündür. Ama genel olarak güven endeksi yüksek toplumlarda yetişen bireyler yüksek güven duygusuna da sahip olurlar. Dolayısıyla bireysel olarak güven duygusunun gelişiminde toplumun önemli bir rolü olduğu inkâr edilemez. Döngü burada ortaya çıkar: Bireysel güven duygusu yüksek kişiler güven toplumunun oluşumuna, güvenli toplumlar da bireysel güvenin oluşumuna katkıda bulunurlar. Bu olumlu bir döngüdür ve bunun kırılması ya uzun sürelere dayanan toplumsal çözülme sürecine ya da savaş ve doğal afet gibi krizlere bağlıdır.

Güvenin Tesis Edilmesi

Geleneksel toplumlarda güven daha çok aile ve topluluk tarafından, modern toplumlarda ise gruplar ve devlet aygıtları tarafından karşılanmaktadır. Aile ve topluluklar bireylerin aynı zamanda yoğun duygusal etkileşimde bulunduğu birliktelikler olduğu için bizim "sıcak güven" dediğimiz duyguyu sağlarlar. Gruplardan (örneğin sivil toplum kuruluşları veya sendikalardan) devlete doğru gittikçe duygusal etkileşim azalır ve "soğuk güven" duygusu bireye hâkim olur.

Güven, doğal olarak hangi toplum tipinde olursa olsun ailede başlamaktadır. Temel güven bireyin bebeklik çağından itibaren her türlü ihtiyacının karşılandığını görmesi

ile oluşur. Çocuğun zihinsel gelişimi ile birlikte bazı ihtiyaçlarının karşılanmasının zor ve hatta muhal olarak görmeye başlaması, ayrıca ailesinin olmadığı yerlerde yabancılarla karşı kendisini koruyamayacağını fark etmesi bu mutlak güven anlayışını normale döndürür. Ki esasında olması gereken de budur. Normal bir birey bazı ihtiyaçlarının karşılanmayacağını, bazı tehditlere karşı ise yalnız kalabileceğini bilmelidir. Aile –olumsuz yaşantılarla karşı karşıya kalınmaz ise- birey için ömür boyu güven kaynağıdır. Ailenin statüsünün yüksekliği, gelir durumu ve hacminin büyüklüğü bu güven duygusunu olumlu olarak etkiler. Aile çocuk için kendi ayakları üzerinde durana, hatta ileride karşılaşacağı krizlere karşı bir destek olduğu gibi, yaşlı anne baba için de âhir ömürlerinde bir güven kaynağıdır. Bu noktada aile kendi kendine yatırım yapan bir kurum olarak değerlendirilebilir. Modern toplumlarda aile kurumu hacim olarak oldukça zayıfladığı, parçalandığı ve coğrafi anlamda yayıldığı için geleneksel toplumlar kadar güçlü bir güven kaynağı değildir. Ancak yine de merkezî konumunu devam ettirmektedir.

Geleneksel toplumlarda topluluklar bizatihi güven kaynağıdır. Bunlar aşiret tarzında akraba merkezli topluluklar olabildiği gibi, coğrafi olarak köy veya mahalle tarzı topluluklar, esnaf toplulukları veya dinî gruplar olabilir. Hepsinde güçlü birebir ilişkiler söz konusudur ve birey toplumca suç olarak görülen bir davranış sergilemedikçe topluluk tarafından korunacağını bilmektedir. Hatta birey, genel hukuk sistemi açısından suç olarak görülen bir eyleminden, örneğin töre cinayetinden sonra bile topluluk tarafından korunacağından emindir (Şimşek, 1998:150-155).

Modern devletten önce vakıflar günümüz sivil toplum kuruluşlarının yerini tutarlardı. Esasında modern ulus devlet kadar toplumun her ferdine ve coğrafyanın en ücra köşesine kadar ulaşmanın imkânsız olduğu bir dönemde, bugünkü kamu hizmetlerinin çoğunluğu vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Ülkemizde 1856 yılında belediyelerin kurulmasına kadar, şehirlerin su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla suyolları ve çeşmeler yapmak, park benzeri bahçeler yapmak, yol ve kaldırım yapmak, bakımıyla uğraşmak, şehrin temizliğiyle ilgilenmek, şehirlerarası yollarda konaklamak için hanlar yapmak ve işletmek çoğunlukla vakıflar aracılığıyla gerçekleşiyordu. Yani bu ihtiyaçlar sivil inisiyatifle karşılanmış oluyordu (Öztürk, 1995: 43-44). Yine hasta, düşkün, borçlu vs. pek çok kişi vakıflar tarafından himaye edilmekteydi. Bugün hala hizmet veren İstanbul'daki meşhur Haseki, Gureba, Şişli Etfal hastaneleri tarihimizde kurulan vakıf hastanelerden kalanlardır (Kozak, 1985: 23). Vakıfların özellikle bireyin ekonomik güvenliğini temin etmede önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Ancak hukuki bir fonksiyonları yoktu.

Geleneksel toplumlarda devlet özellikle asayişin ve hukukun teminatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat iletişim ve ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu, dolayısıyla bürokrasinin ve devlet otoritesinin ücra yerlere uzanmadığı bu dönemlerde adalet ihtiyacını bir tampon kurum olarak doğal liderler görmekteydi. Bu bir aşiret reisi olabileceği gibi,

bir din âlimi, şeyh ve yaşlı-tecrübeli bir insan da olabilirdi. Osmanlı Devleti'nde "muslihuh" adıyla bilinen bu kişiler (Şen: 2012) hukuki anlaşmazlıkları çözmeye konusunda aracı bir rol oynayarak bu temel ihtiyacın devlet otoritesinin uzanmadığı ya da yavaş işlediği yerlerde de karşılanmasını sağlamaktaydılar.

Modernlik öncesi dönemlerde din ya da gelenek güven tesis eden temel bir zemin olarak işlev görmekteydi. Burada kişiye bir anlam dünyası sunulmakta, bir ideal telkin edilmekte, travmatik olmadıktan sonra kolay kolay yıkılmayacak insan ilişkileri kurulmaktaydı. Hayatın rutin, dolayısıyla geleceğin öngörülebilir olduğu bu dünyada modern dönemde daha az rastlanan inancı kaybetme, aforoz edilme veya büyü vb. uygulamalara maruz kalma gibi tehditler de söz konusuydu (Giddens, 1994: 94-96)

Modern toplumlarda bireye güven sağlama konusunda ailenin ve toplulukların (köy veya aşiret) yerini devlet almaya başladı. Şüphesiz ister devlet kuruluşları olsun, ister sivil toplum kuruluşları, hiçbir tüzel kişiliğin ailenin işlevini tam olarak yerine getirmesi mümkün değildir. Ancak aileler küçülüp anne-baba ve bir çocuğa kadar inince, hatta tek ebeveynli, yani anne ve çocuğundan oluşan aileler çoğalınca yeni aile tipinin eskiden olduğu gibi üyesinin güven duygusunu karşılayabilmesinin imkânı kalmamıştır. Devlet sosyal yardımlarla aile üyelerinin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya, sosyal hizmetlerle de (evde bakım hizmeti, ücretsiz muayene ve tedavi, huzurevine yerleştirme vs.) tedavi ve bakım ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Devletin gelişmişlik düzeyi arttıkça sosyal güvencenin dışında kalan vatandaş sayısı azalmakta, bir başka ifadeyle bu ülkelerde yaşayan bireyler daha yüksek bir güven duygusuna sahip olmaktadır.

Modern devletler ulaşım ve iletişim imkânının geçmişle mukayese olmayacak ölçüde ilerlemesiyle birlikte hem hukuki anlamda hem de asayiş anlamında ülke topraklarının en ücra köşelerine kadar ulaşabilmektedirler. Bu durumda bireyin herhangi bir suça maruz kaldığında veya haksızlığa uğradığında devlete ulaşma ve mağduriyetini gidermeye yönelik ümidi artmıştır.

Sivil toplum kuruluşları açısından konuya baktığımızda ise, günümüzde örgütlenme özgürlüğünün ve imkânının artışıyla birlikte sosyal güvenin oluşması anlamında daha iyi konumda olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak ülkemiz özelinde konuşacak olursak, geleneksel dönemdeki vakıfların vermiş olduğu hizmetlerin çoğunu modern dönemde resmî kuruluşlar vermeye başlamıştır. Dolayısıyla bugün sivil toplum kuruluşları daha ziyade sıcak güven duygusunu tesis etmeye çalışmaktadırlar.

Modern dönemde ulus devletin güçlenmesi ve toplulukların çözülmesiyle birlikte doğal liderlerin önemi de azalmıştır. Bu tip liderler toplumda hala var olmakla birlikte bireyler kişisel ve ailevi problemleri için uzmanlara gitmeye, hukuki problemleri için ise resmî mercilere müracaat etmeye başladılar. Ancak gelişmemiş ülkelerde doğal liderler

hala önemli bir güven tesis unsuru olarak işlev görmektedirler. Gelişmiş ülkelerde de zaman zaman bu rollerini devam ettirdikleri görülmektedir. Güney Doğu Anadolu'da halen doğal liderler hukuki problemlerin çözümünde arabuluculuk yapmaktadırlar (Kaya, 2015: 164-165). Nitekim yakın tarihimizde hükümet "Demokratik Açılım Süreci"ni yürürlüğe soktuğu zaman bilim adamları, aydınlar, sanatçılar ve doğal liderlerle işbirliği yapmıştı. Buradaki temel amaç, yerleşik politikadan vazgeçildiğinde toplumun çoğunluğunda ülkenin bütünlüğüyle ilgili oluşacak güvensizlik duygusunun önüne geçebilmek, politikanın esas hedef kitlesinde de hükümetin samimiyetine dair güven tesis edebilmektir.

Gelişmiş modern toplumlarla, ailenin, toplulukların ve doğal liderlerin önemi azalmasına karşın grupların veya grup benzerlerinin (camiaların) önemi gittikçe artmaktadır (Bauman, 2016). Zira devlet maaş, sağlık hizmeti ve adaletle ancak soğuk güven duygusunu verebilmektedir. Bu durumda bireyler sıcak güveni gruplarda aramaktadırlar. Modern toplumlardaki insan ilişkilerinde yabancılaşma, istismar edilme korkusu, gelecekteki yalnızlık endişesi gibi temel güvenin sarsıldığı durumlarda gruplar devreye girmektedir. Gruplar sadece arkadaşlık, sırdaşlık, diğerkâmlık gibi sıcak güven duygusunu tesis etmemekte aynı zamanda ekonomik ve hukuki problemlerde destek sağlamakta, sağlık ve bakım problemlerinin çözümünde bireyin yanında yer almaktadır.

Sosyal gruplar dinî, ekonomik, hukuki, hobisel vs. olabilir. Bunların içerisinde bireye en yüksek güven duygusu sağlayanlar dinî gruplar olduğu için, klasik sekülerleşme tezinin tam aksine olarak Batı'da fundamentalist kiliselerde, yeni dinî hareketlerde ve din-benzeri şifacı veya maneviyatçı akımlarda sürekli bir yükseliş gözlenmektedir (Berger, 2002: 80-82). Ancak sosyal gruplar, özellikle de dinî gruplar sağladıkları yüksek güven duygusundan istifade ederek üyelerini ciddi olarak istismar etme potansiyeline de sahiptirler. Nitekim ABD'de bu durumun en uç örnekleri olarak grup halinde intihar vakaları görülmüştür. 1978'de *People Temple* hareketinden 918 kişi Guyana'daki kolonilerinde siyanürlü su içerek liderleri Jim Jones ile birlikte intihar etmiş, 1993'te Teksas'ta *The Branch Davians* hareketine mensup 80'den fazla kişi bir çiftlikte kendilerini havaya uçurmuşlardır. Her iki hareket içinde pek çok çocuk da ölmüştür. Ayrıca her iki hareket içinde önemli ölçüde cinsel ve ekonomik istismar örnekleri yaşanmıştır. Yakın tarihte aynı büyüklükte olmasa da pek çok yeni dinî hareket menşeli toplu intihar vakası kayıtlara geçmiştir (Köse, 2006).

Güveni Tehdit Eden Faktörler

Güvenlik sorunu sadece bir asayiş sorunu değildir. Öyle olmuş olsa nicelik ve hukuki açıdan güçlendirilmiş kolluk kuvvetleri ile güvenlik probleminin üstesinden gelinebilirdi. Güvenlik sorunu esas olarak bireyin kendisini bir varlık olarak emniyet içerisinde hissetmemesi, insanî ihtiyaç ve haklarının karşılama noktasında kaygı için-

de olması demektir. Buna sebep olan faktörler ise “kriminoloji”yi aşır psikolojiden ekonomiye ve siyasete, hatta tabiat olaylarına kadar çok geniş bir alana yayılmaktadır.

Güvenin temelde psikolojik olduğunu söylediğimiz için en önemli tehdit faktörü temel güvenin sağlandığı ailedeki çözümlerdir. Evlilik dışı birlikteliklerdeki artış, evlilik dışı çocuk sayısındaki artış, evlilikteki çocuk sayısının azalması, dolayısıyla akraba hacmindeki düşüş, boşanmaların artması, boşanma sonrası tek ebeveynli ailelerin çoğalması temel güveni sarsıcı gelişmelerdir. Ailedeki çözümlenin yerini bu durumda bütün bireyleri kapsayacak şekilde devlet almakta, ancak o da sıcak güveni tesis edememektedir.

Devlet aygıtının görevlerini yerine getirecek kadar gelişmemesi veya bozulma içerisinde girmesi en önemli güvensizlik sebebidir. Böylelikle birey-toplum-birey döngüsü tamamlanamaz. Devlet aygıtının görevlerini yerine getirememesi dediğimizde herkesi kapsayacak sosyal güvenlik sistemini kuramaması, her yerleşim biriminde etkili kolluk ve adalet sistemini oluşturamaması, sağlık hizmetlerini sağlayamamasını kast ediyoruz. Devlet aygıtındaki bozulmadan kastımız ise adam kayırma, rüşvet, hukukun eşit şekilde uygulanmaması, kolluk kuvvetlerinin yetkilerini kötüye kullanması gibi durumlardır. Bu durumda birey sisteme olan güvenini tamamen yitirecektir.

Toplum hayatına müdahale eden beklenmedik durumlar önemli bir güvensizlik kaynağıdır. Uzun süre istikrar içinde olan bir toplumun aniden siyasi veya ekonomik krizlerle karşı karşıya kalması, terör, iç veya dış savaş, zorunlu göç, tabii afetler, doğal kaynakların tükenmesi (ekolojik tehdit) bireylerin zihninde ciddi bir belirsizlik ve endişe oluşturur. Bu durumda hükümetler olağanüstü tedbirler alarak bu endişeyi gidermeye çalışırlar. Toplum bir çözümlene süreci içine girebileceği gibi aksi bir şekilde bütünleşme süreci içerisinde de girebilir. Buna harici etkenlerle meydana gelen bütünleşme denmektedir (Bilgiseven, 1982: 319-320). Ancak her halükarda birey endişe içindedir ve toplumdaki güven duygusunu zedelenmiştir.

Modern toplumlardaki kentleşme, hızlı teknolojik gelişmeler ve beraberinde gelen sosyal değişim de insanlardaki güven duygusunu zedelemektedir. Çocukluğunuzdan beri aşına olduğunuz komşularınız artık yoktur, yirmi yıldır kullandığınız dolmuş seferden men edilmiştir, sizi tanıyan bakkal artık yoktur, üstelik sürekli olarak ulaşım vasıtasından telefona, televizyondan fotoğraf makinesine kadar ayak uydurulması mümkün olmayan gelişmeler yaşanmaktadır. Bu duruma Toffler “kültür şoku” adını vermektedir. Normal şartlarda kültür şoku, hazırlıksız bir ziyaretçinin yabancı bir kültüre dalması sonucu karşılaştığı etkidir. Fakat Toffler’a göre, değişimin çok süratli seyrettiği toplumlarda, geleceğin zamanından önce hayatımıza girmesi sonucu oluşan bir gelecek korkusu (şoku) ortaya çıkar. Bu olgu, kişinin kendi toplumu içinde kültür şokuna uğraması biçiminde gerçekleşmektedir (Toffler, 1981: 16-19). Bu durumda,

özellikle belirli yaşın üstündekiler sosyal ilişkilerin değişiminden ve yeni gelişmeler hususunda başkalarına bağımlı olmalarından dolayı daha çok endişe duymaktadırlar.

Bir ülkede azınlık olarak yaşayan topluluklarda veya işgal altındaki toplumlarda güven duygusu zayıftır. Bu tip toplum ya da topluluklar sürekli olarak kendi gerçek düşünce ve isteklerini gizlerler, resmî politikalara karşı şüphe içindedirler, haklarını alabilmek için olağan dışı eylemlerde bulunurlar, kişisel çıkar için uğraşan bireylerde de kimlik ve karakter aşınmaları görülür.

Modern toplumlarda aile ve topluluk zayıflayınca çok sayıda sosyal grup veya grup-benzeri yapı ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde dinî gruplar önemli bir yekûn tutmaktadır. Gruplar bugün aile ve yakın arkadaşlık gruplarının yerini almaya başlamıştır. Ancak buradaki ilişkiler hayatın bir evresinde başladığı ve grup üyelerini geçmişleriyle birlikte uzun süre tanımak mümkün olmadığı, ayrıca çok önemli bir faktör olarak biyolojik bir yakınlık söz konusu olmadığı için aile içi ilişkilerin yerini tutamaz. Üstelik bu gruplara sırf çıkar için katılan veya daha sonra gruba katılım amacı çıkara doğru evrilen üyeler söz konusudur. Dolayısıyla sıcak güvenin oluşturulduğu bu yapılarda istismar da kolaylaşabilmektedir. Gruplar doğal bir ihtiyaçtan kaynaklandığı, psiko-sosyal açıdan önemli işlevler gördüğü için yasaklanması sosyolojik açıdan mümkün değildir. Ailenin ve devletin dolduramadığı alanları doldurduğu için önemi gittikçe artmaktadır. Fakat grup içinde istismarlar veya patolojik vakalar arttıkça toplumdaki güven duygusu da zedelenmektedir. Nitekim 15 Temmuz'daki darbe girişiminden sonra kamuoyunun dinî gruplara karşı ciddi şüpheler içine girdiği, buna bağlı olarak da çocuklarını bu gruplara ait yurtlara vermek istemeği veya yapmış oldukları yardımları azalttığı görülmüştür.

Sonuç

Güven toplumunun oluşabilmesi için aileden başlayarak günlük hayattaki sıradan ilişkilere, oradan da ekonomik ve hukuki yapılanmaya kadar geniş bir alanda iltimas ve istismarın önlenmesi, ayrıca temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kaygıların giderilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla güven tesisi ne tek başına bireylerle sağlanır ne de devlet aygıtıyla. Bir başka ifadeyle iyi insanlarla güven toplumu oluşmaz aynı zamanda iyi bir yönetim mekanizmasının da olması gerekir. İyi insanların iyi bir sistem çıkaracağını düşünmek naifliktir, zira kötü sistem insanların iyi olmasının önünde bir engeldir. Güven toplumunu tesis etmek için hem insana hem de sisteme yatırım yapmak gerekir. Bir taraftan dinî-ahlâkî değerler üzerine vurgu yapılırken, diğer taraftan –kendi aleyhimize de olsa- eğitim, sosyal devlet, hak arama, hukukun üstünlüğü, liyakat noktasında da ciddi bir bilincin oluşması gerekmektedir. Bunun da ancak asgari üç, dört nesil sonra semeresini vereceği unutulmamalıdır.

Dinî naslar ve normlar asla tek başlarına güven toplumunu tesis edemezler. Öyle olsaydı dindarlık düzeyi çok daha yüksek olan toplumlar birbirlerine daha çok güvenirlere. Nitekim Avrupa’da dindarlık düzeyi en düşük olan Finlandiya, İsveç ve Norveç’in % 65-75’i “insanların çoğunu güvenilir” olarak görürken ülkemizde bu oran % 12’de kalmıştır (Esmer, 2012: 22). Din ve güven ilişkisi üzerine Konya’da yapılan bir araştırmada da deneklerin yarısının, bir kişinin dindar olmasıyla güvenilir olması arasında doğrudan bir ilişki görmesi, diğer yarısının ise bir kişinin dindar olmasının güvenilir olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmesi dikkat çekicidir (Tecim, 2011: 151)

Dinî nas ve normlar çeşitli açılardan teville açıklarlar ve tek tek bireyler tarafından anlaşılıp ete-kemiğe bürünürler. Dinî nas ve normların akl-ı selime uygun tevili için sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan optimum bir ortam, yani asayişin, hukukun ve iktisadi dayanışmanın görece hâkim olduğu bir vasatın olması gerekmektedir. Kriz içindeki toplumlarda dinî nas ve normların patolojik tevilleri daha kolay yapılabilmektedir.

Şüphesiz dindar insan kendisinden emniyet duyulan ve çevresine güven ile bakan insan olmalıdır. Ancak dinî düşüncesinden dolayı sürekli horlanan, inandığı gibi yaşamakta problemlerle karşı karşıya kalan bir birey, toplum, güven kaynağı değil endişe kaynağıdır. Bu durumda birey temel güveninde erozyon yaşar ya içe çekilme ile kendini gizlemeye çalışır ya da dinini yaşarken karşılaştığı problemleri aşmak için kendisince zararsız olan ama farkına varmadan karakterini aşındıran yollara başvurur. Ontolojik güveni sarsılmış, sürekli endişe içinde ve karakterinde problemler olan bir kişi ne kadar dindar olursa olsun, hem bir birey olarak hem de sistemde (devlet aygıtı veya sivil toplum kuruluşu) mevki sahibi biri olarak sosyal güveni tesis edecek yeterlikten uzak demektir. Dinin ortaya koymak istediği insan modelinin, toplumsal hayatın bütün katmanlarında hâkim olduğu bir vasatta ortaya çıkacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Bauman, Zygmunt (2016). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güven Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, İstanbul: Say Yayınları.
- Berger, Peter L. (2002). “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine,” *Sekülerizm Sorgulanır*, ed. Ali Köse, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Bilgin, Vejdi (1997). *Sosyal Çözülme ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Bilgiseven, Amiran K. (1982). *Genel Sosyoloji*, İstanbul: Divan Yayınları.
- Erikson, Erik H. (2014). *İnsanın 8 Evresi*, Çev. Gonca Akkaya, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Esmer, Yılmaz (2012). *Kültürel Değişimin Sınırları: Türkiye Değerler Atlası 2012*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2000). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev. Ahmet Buğdaycı, 2. Bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giddens, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hökelekli, Hayati (2013). *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanı Değerler*, İstanbul: Dem Yayınları.

Karadoğan, S. Ece (2003). *Kişiler Arası İletişim Sürecinde Güven Unsuru, Güven ve İkna Ölçeği Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, Mahmut (2015). *Aşiret Modernleşmesi*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Korczyński, Marek (2003). "Güvenin Ekonomi Politikliği," *Sosyal Bilimlerde Güven*, ed. Ferda Erdem, Ankara: Vadi Yayınları.

Kozak, İ. Erol (1985). *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul: Akabe Yayınları.

Köse, Ali (2006). *Milenyum Tarikatları: Batı'da Yeni Dini Akımlar*, İstanbul: Truva Yayınları.

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Maslow, Abraham H. (1987). *Motivation and Personality*, 3. Bs, New York: Harper Collins.

Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: TDV Yayınları.

Pelenk, Aybike (2010). *Güven Kavramı: Sivil Toplum Örgütleri, Medya, Hükümet ve Ticari Kuruluşlara Yönelik Ampirik Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, Yusuf (2012). "İslam Hukuku'nda Arabuluculuk," *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22, ss. 105-135.

Şimşek, Sefa (1998). *Törelere Aynasında Doğu ile Batı: Kan Davası ve Düello Gelenekleri*, İstanbul: Asa Kitabevi.

Tarhan, Nevzat (2015). *Duyguların Psikolojisi*, 17. Bs., İstanbul: Timaş Yayınları.

Tecim, Erhan (2011). *Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toffler, Alvin (1981). *Gelecek Korkusu: Şok*, Çev. Selami Sargut, 3. Bs., İstanbul: Altın Kitaplar.

Prof. Dr. Halife KESKİN

Vejdi Bilgin hocamıza teşekkür ediyorum. Ben hem temennilerine hem de taleplerine şahsen katılıyorum. Ama Ejder hocam ne diyecek bilmiyorum onu da merakla bekliyorum.

Şimdi söz Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa KOÇ hocamızda. Mustafa Bey bizlere "Psikolojik Güven" isimli bir sunum hazırlamış. Tebliğin inşallah 20 dakikada bitmesini umuyoruz. Buyurun hocam.

PSİKOLOJİK VE PEDAGO-SOSYO-TEOLOJİK AÇIDAN GÜVEN: DİN VE DEĞERLER PSİKOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN ANALİZLER

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Teşekkür ederim. Sayın Başkanım, kıymetli davetliler. İnşallah sunumu belirtilen sürede bitirmeye çalışacağım. Basılı programda tebliğin ismi “Psikolojik Güven” olarak geçmiş. Fakat tebliğin ismi biraz daha geniş. Bana ayrılan sürede ancak psikolojik tarafını belki aktarabileceğim. Diğer bölümlere ise, tebliğler kitap haline getirildiği zaman bakma, bulma imkânına sahip olabiliriz. Hazırladığım tebliğin tam ismi “Psikolojik ve Pedago-Sosyo- Teolojik Açıdan Güvenin Psikoloji Perspektifinden Analizi”dir. Böyle bir başlıkla neyi ifade etmeyi amaçladım? Psikolojik, pedagojik, sosyolojik ve teolojik açıdan güven olgusunu din ve değerler psikolojisi perspektifinden teorik olarak analiz etmeye çalıştım. Şimdi tebliğin sunumuna geçebiliriz.

Özet

Bu bildirinin amacı, psiko-pedagojik ve sosyo-teolojik boyutlarıyla güven olgusunu din ve değerler psikolojisi perspektifinden analiz etmektir. Bu kapsamda bildiride, psikolojik açıdan güven olgusu Bowlby’in Bağlanma Teorisi ve Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Teorisi ile Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi teorisi bağlamında yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bildiride; (a) psikolojik açıdan güvenin bireyin diğer bireylerden olumlu bir beklentiye sahip olması ve bu beklentiye ilişkin psikolojik bir hassasiyet göstermesi olarak ifade edilebileceği; ayrıca güven olgusunun, bireyler için samimi bir ilgiyi temsil eden duygusal bir bağlılığa da vurgu yaptığı; (b) pedagojik açıdan güvenin değerler eğitimi bağlamında aktarılabilir bir değer olduğu; (c) sosyolojik açıdan güvenin her toplum katmanı için sosyal sermayeyle yakından ilişkili olduğu;

(d) teolojik açıdan dinsel inançların, bireye duygusal olarak ‘emniyet ve güvenlik’ hissi verdiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Güven, güvensizlik, güven ahlakı, sosyal sermaye, rol model,
din psikolojisi, değerler psikolojisi.

Trust in terms of psychological and pedago-socio-theological:

Analyses from the perspective of the psychology of religion and values

Abstract

The aim of this article is to analyse the phenomenon of trust in the psycho-pedagogical and socio-theological dimensions from the perspective of the psychology of religion and values. Within this scope, the phenomenon of trust in terms of psychology has been interpreted in the context of Bowlby’s Attachment Theory, Erikson’s Psychosocial Development Theory, and Maslow’s Need Hierarchy Theory in the article. As a result, this article highlights that (a) trust psychologically means the positive expectation of the individual from the other individuals and his/her psychological sensitivity regarding with this expectation; as well as the phenomenon of trust also emphasizes an emotional commitment, representing a sincere interest for the individuals; (b) pedagogically, trust is a transferable value in the context of values education; (c) sociologically, trust is closely related with social capital for every layer of society; (d) theologically, religious beliefs give emotionally the sense of ‘security and safety’ to the individual.

Keywords

**Trust, insecurity, ethic of trust, social capital, role model,
psychology of religion, psychology of values.**

Giriş

Bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen, arzu edileni ve ideal olanı gösteren etik standartlar olarak nitelendirilebilecek olan değerleri, ‘yüksek/aşkın değerler ve araç değerler’ olarak iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Yüksek değerler referansını aşkın bir alandan alırken, araç değerler ise daha çok aşkın alandan karşılanamayan değerlerin yerine toplum ya da onun adına belirli birey ve/veya grup tarafından üretilen değerlerdir. Bu bağlamda araç değerlerin aşkınlıktan bağımsız olmayıp onunla bir tür ilişki içinde olduğunu da belirtmek gerekir. Araç değerler, birey ve toplumun yararını ilgilendiren değerler iken; yüksek/aşkın değerler ise toplumda çoğunluk tarafından saygı ve ilgi gören üst değerlerdir. Böyle bir kavramsal çerçeveden hareketle İslam teolojisi eksenli

oluşan değerleri aşkın değerler, bütün insanlığın üzerinde anlaştığı ya da bir toplumun kendi dinamiklerine göre ürettiği değerleri ise araç değerler olarak nitelendirmek mümkündür (Arabacı, 2007: 301-302).

Değerler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada, davranışların şekillenmesinde bireylere rehberlik etmeleri bakımından önemlidirler. Dinsel içerikli değer sistemleri, davranış geliştirme sürecinde belirleyici olabildikleri için bireyler, içselleştirilen değerlere bağlı olarak yaşama ilişkin bir bakış açısı geliştirebilirler. Dinler arasında ‘yaratılış, yaşamın anlam ve amacı, bireylerin uyması gereken etik değerler sistemi, ölüm ve ötesi’ gibi konularda birtakım farklılıklar olmasına rağmen temel konularda oldukça fazla birbirine benzerlikten söz edilebilir. Fakat ne olursa olsun her din, hayatın anlamına ilişkin konularda, inananlarının yaşamlarına yönelik bazı açıklamalarda bulunarak onların yaşam felsefelerinin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Değerler, aile içi ilişkiler, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri gibi sosyalleşme süreçlerinde hem çevresel faktörler hem de sosyal öğrenme yoluyla kazanılabilir. Bireyin duygu, düşünce, irade, vicdan ve davranışlarını etkileyen din ise bireylerin toplumsal davranışlarının ahlaklılığını düzenleme gücüne sahiptir. Bu sebeple dini, salt anlamda birtakım korku ve endişelerden kurtulmak ya da bazı duyguları tatmin etmek için teolojik içerikli çeşitli ritüelleri yerine getirmek biçiminde algılamak oldukça yanlıştır (Akot, 2013: 58-59).

Dinsel etkinin form değiştirdiği modern yaşamdaki bireylerin sosyal ilişki örüntüleri dikkate alındığında, güvene dayalı bir psiko-sosyal ilişki ihtiyacının olduğu her geçen gün daha da açık görülmektedir. Çok-boyutlu bir psikolojik olgu olarak ‘güven’ kavramına ilişkin literatürde çeşitli bakış açılarına göre çok sayıda betimlemeler yapılmıştır. Örneğin; Cook & Wall (1980), güveni “bireyin ötekinin kelimelerine ve davranışlarına iyi niyet atfetme ve onlara inanma isteği” olarak tanımlarken; McAllister (1995) ise “bireyin ötekinin sözlerinden, davranışlarından ve kararlarından emin olması ve bunlara göre hareket etme istekliliği” olarak betimlemiştir. Öte yandan sosyal ilişkiler yoluyla oluşturulan güven, ikili ilişkilerle sürdürülen ve belirli bir zaman sürecinde gelişen bir olgudur. Dolayısıyla güven, din ve değerler psikolojisi bağlamında değerlendirilecek olursa en genel anlamıyla pedago-sosyo-teolojik içerikli dürüstlük ve doğruluğa dayalı psikolojik bir kavram olarak algılanmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda, bireyin yaşamında gerekli olan güven duygusunun kısa süreçte oluşturulamayıp uzun süreli ve özverili çabalar gerektirdiği konusunda ortak bir literal görüşe varılmıştır (Cook & Wall, 1980: 39; McAllister, 1995: 24; Yazıcıoğlu, 2009: 236).

Bireyin korku, çekinme ve kuşku duymadan ortaya çıkan bağlanma duygusu ile ‘itimat, yüreklilik ve cesaret’ anlamına gelen güven olgusu, temelde bir beklenti ve inanç içermektedir. Dolayısıyla bireyin, karşı tarafın adil ahlaki kurallara uygun ve öngörülebi-

lir biçimde davranacağına ilişkin inancını da vurgulayan güven, bilişsel bir kavrayıştan öte bir şeye bağlılık ifade eden itimadın bir ‘inanç’ biçimidir. Güven duygusu, bireyin kişilik yapısına ilişkin bir özellik olması bakımından psikolojik, içinde yaşanan toplum tarafından güvenilir bulunmak ve başkalarına güvenmek bakımından da sosyolojik boyutları olan önemli bir olgudur (Hökeleki, 2013: 209).

Gerek davranış bilimlerinde gerekse din bilimlerinde, psiko-pedagojik ve sosyo-teolojik açıdan güven olgusu, din ve değerler psikolojisi perspektifi göz ardı edilerek sağlıklı biçimde analiz edilemez. Bu bağlamda bu bildirinin amacı, psiko-pedagojik ve sosyo-teolojik açıdan güven olgusunu din ve değerler psikolojisi perspektifinden teorik olarak analiz etmeye çalışmaktır. Türk psikoloji literatürüne bakıldığında ‘güven’ olgusunun daha çok sosyal psikolojik bağlamda ve örgütsel/kurumsal davranış temelinde analiz edildiği görülmektedir (bkz. Yazıcıoğlu, 2009; Wasti ve ark., 2013; Karatepe, 2008; Asunakutlu, 2006). Türk din ve değerler psikolojisi literatürüne bakıldığında ise “güven” olgusu üzerine şu ana kadar yapılmış sınırlı düzeyde yerli semantik analiz çalışmaları olduğu görülmektedir (örneğin bkz. Hökeleki, 2013; Yavuz, 2003; ayrıca krş. Kurt, 2000; Okumuş, 2017). Dolayısıyla böylesi literal bir gerçeklik, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bunun yanı sıra araştırmanın sınırlılıkları açısından ele alınan kavramsal çerçeve ise din ve değerler psikolojisi bağlamında ‘(i) psikolojik açıdan güven, (ii) pedagojik açıdan güven, (iii) sosyolojik açıdan güven ve (iv) teolojik açıdan güven’ şeklinde sınırlandırılmıştır.

a. Psikolojik Açıdan Güven

Güven konusunda yapılan bilimsel araştırmalar, öncelikle güvenin psikolojik bir olgu olduğu görüşünde birleşmektedir. Adı geçen olgu üzerine ilk bilimsel çalışmalar, kişilik teorisyenleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda bireysel boyutun yanı sıra sosyal yaşama da etki eden bir olgu olarak güven, psikologlar kadar sosyologların, sosyal psikologların, siyaset bilimcilerin ve ekonomistlerin de ilgisini çekmiştir. Bunun yanında özellikle 1980 yılı sonrasında güven kavramı, kurumsal davranış alanlarındaki araştırmalara da konu olmaya başlamıştır.

Davranış bilimleri literatüründe güven kavramını açıklamak üzere “(i) kişisel beklentiler / individual expectations, (ii) kişilerarası ilişkiler / interpersonal relationships, (iii) ekonomik iş ilişkileri / economic transactions ve (iv) sosyal yapı / social structures” gibi bazı teoriler geliştirilmiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. Volery, 1998). Araştırmacılar arasında bireysel ve sosyal açıdan güven olgusuna ilişkin yapılan kavramsal tanımlamalarda genel bir anlaşmanın sağlanamadığı görülmektedir. Kullanılabilir bir kavramsal tanımlama konusundaki eksikliğin iki temel nedeni bulunmaktadır. Birinci nedeni güven olgusunun doğası gereği, ‘işbirliği / cooperation, itimat / confidence ve öngörülebilirlik / predictability’ gibi birkaç kavramla eşanlamlı olarak kullanılmasıdır.

İkinci neden ise kavrama yönelik birçok kuramsal yaklaşımın geliştirilmiş olmasıdır (Asunakutlu, 2006: 18-19).

Güven hemen hemen herkes tarafından anlaşıldığı düşünülen fakat açıklanması veya tanımlanması zor olan kavramlardan biridir. Çoğu araştırmacı, güvenle ilgili tanımların çok sayıda ve farklı boyutlarda olduğunu söylemektedir. Semantik olarak sosyo-antropo-pedago-teolojik boyutları da olan güven olgusu, öncelikle psikolojik temeli olan bir kavramdır. Bu bağlamda psikolojik olarak bir duygu durumunu da içeren güven duygusu, gelişen toplumlarda öncelikli olarak bireyin kendine olan saygısı anlamına gelen 'benlik saygısı / self-esteem' üzerinden de ifade edilmektedir. Daha sonra ise aile, yakın çevre ve çalışma ortamı gibi bireyin dış çevresine yansımaları olarak geri dönmektedir. Güven, temelde bir duygu alışverişi olduğu için bireyin karşısındaki kişiye gösterdiği içselliğinin, bir tür o kişiden kendisine geri dönmesi durumudur. Bireyin isteklerini, duygu ve düşüncelerini ifade etme hakkı olarak güven duygusu, bireyler arası ilişkilerin niteliğini ve sonuçlarını fark edilenden çok daha derin biçimde etkileyebilir. Bazı değerlerini kaybettiği zaman anlayan bireyler için güvenin önemi, kaybedildiği zaman daha çok anlaşılır. Çünkü güven, bireyler arası ilişkilerin temel koşuludur. Sağlıklı sosyal ilişki sürecinde önemi çok fazla hissedilmeyen güven duygusunun değeri, zedelenince ve/veya kaybedilince daha çok anlaşılır (Yılmaz, 2010: 19).

Öte yandan Griffin (1967), güveni; "riskli bir durumda arzulan bir amacı başarmak için bir nesnenin herhangi bir özelliğine, bir olayın ortaya çıkacağına veya bireyin davranışlarına olan inanç" olarak tanımlamıştır. Luhman'a (1979) göre güven; "bireyin, karşı tarafın adaletli, etik kurallara uygun ve öngörülebilir biçimde davranacağına ilişkin inancını temsil eder." Heimovics'e (1984) göre ise güven "bireyin başka bir bireyin veya grubun özverili ya da faydalı olacağına ilişkin beklentisidir." Carnavale & Wechsler (1992) de, "güvenin bir grubun veya bireyin davranışları veya niyetlerine inancı ve bağlılığı, ahlaki kurallara dayalı, adil ve yapıcı davranış beklentilerini ve başkalarının haklarını düşünmeyi" içerdiğini ortaya koymuştur. Öte yandan Mayer ve ark. (1995) ise güveni; "bir tarafın, karşı tarafın davranışlarının önemli sonuçlar ortaya koyacağı beklentisine bağlı olarak duyarlı davranma istekliliği" olarak tanımlamaktadır. McAllister'a (1995) göre güven, "bireyin başka bireyin sözlerinden, davranışlarından ve kararlarından emin olması ve bunlara göre hareket etme istekliliğidir" (Griffin, 1967; Luhman, 1979; Heimovics, 1984; Carnavale & Wechsler, 1992; Mayer ve ark., 1995; McAllister, 1995'den akt. Demircan & Ceylan, 2003: 140).

Bireydeki güven duygusunun tam zıddı ise 'güvensizlik' duygusudur. Güvensizlik duygusu / sense of mistrust, "bir yetersizlik duygusu, öz-güven yoksunluğu, başa çıkma yetisinden yoksunluk ve kişisel hedefleri, yetenekleri veya başkalarıyla ilişkileri konusunda genel belirsizlik ve kaygıyla tanımlanan bir duygu durumudur." Temelde bireyin

anne-baba gibi birincil bağlanma figürleriyle ilişkisinin bozulmasından veya bozulma tehdidinden kaynaklanan güvensizlik duygusu, birçok nevrotik rahatsızlıklara da yol açabilir (Budak, 2000: 349). Başkalarının sözlerine, içtenliğine ya da dostluğuna karşı kuşku besleme eğilimi olarak da tanımlanabilecek olan güvensizlik, bireyin çevresine karşı nedenleri açık olmayan bir kaygı, tedirginlik, inançsızlık beslemesi ve gerginlik duymasıdır. Kaçınma ve tepki kısıtlaması gibi belirtilerle kendini gösteren söz konusu bu eğilim, bireyler arası ilişkilere zarar verebilir. Dolayısıyla bireylerin birbirlerine güven duymadığı toplumlarda, kişiler arası ilişkilerde stres yükü daha fazladır. Aile bireyleri, aynı kurumda çalışanlar, yönetenler ve yönetilenler birbirlerine güven duymazlar ise sonuç olarak ilişkilerinde dürüstlük ve açık sözlülüğün yerini yalan ve sahtekârlık alabilir. Bunun yanı sıra toplumsal ilişkilerde güven ortamının oluşturulamaması, aynı zamanda bir iletişim engeli olarak görülebilir. Başkalarına duyulan güvensizliğin, antropolojik olarak bazı milletlerin kişilik özelliklerinden biri olduğu ileri sürüldüğü için toplumsal yaşamdaki ilişkilerde bu durumun gözlemlenebileceği belirtilmiştir (Kasapoğlu, 2006: 127-128).

Doğal bir süreç içinde bireylerin birbiriyle olan ilişkilerinden ortaya çıkan güven; “bireyin diğer bireyden olumlu bir beklentiye sahip olması ve bu beklentiye ilişkin psikolojik bir hassasiyet göstermesi” olarak ifade edilebilir. Ayrıca güven kavramı, bireyler için samimi bir ilgiyi temsil eden duygusal bir bağlılığı da içermektedir (Wech, 2002: 354; Asunakutlu, 2006: 20). Güven duygusu söz konusu olduğunda, ilk akla gelen durum ise başkalarına güvenmektir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, bireyi güvenilir bulmak için çoğunlukla; “(a) sözünü tutması, (b) davranışsal bütünlük sergilemesi (özü sözü bir olması), (c) bir görevi yapacak yetkinlik ve beceriye sahip olması, (d) dürüst olması, (e) sorumluluk sahibi olması, (f) beklentileri karşılması” gibi özellikleri taşıması gerektiği tespit edilmiştir (Yılmaz, 2010: 22).

Her türlü riskin ve tehlike korkusunun yokluğu anlamına gelen güven duygusundaki değişiklikler, bireyin sahip olduğu güven duygusundaki dalgalanmaların eğrisini takip eder (Foulquie, 1994: 200). En temel psikolojik ihtiyaçlarından olduğu için bireyler, bütün yaşamları boyunca güvende olmayı isterler. Bebeklik döneminden yaşlılık dönemine kadar her gelişimsel aşamada, güven duygusunun tatmin edilmemesi, bireyde bazı psikolojik problemler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin; anneleri tarafından yaşamsal ihtiyaçları karşılanmayan bebeklerde, ileriki yaşlarında bu eksikliklerden kaynaklanan patolojik tutumlar geliştiği ve davranış bozukluklarının ortaya çıktığı psikanalistler tarafından gözlenmiştir. Uzmanlar, yaşamın bu ilk günlerinde edinilen ve zamanla bilinçdışı kalan bu bilgilerin ileri yaşlardaki alışkanlık ve tutumlar üzerinde önemli etkiler yapabildiğini vurgulamışlardır (İsen & Batmaz, 2006: 38; Bağdu, 2010: 61). Nevrotik bozuklukların temel nedenlerinden biri de ‘güvensizlik duygusu’dur. Dolayısıyla çocuğa güven verip onu rahatlatan şey, temelde anne sevgisi olduğuna göre bu

güvensizliğin spesifik formu ise sevgi ve şefkat eksikliğine bağlı sevgi ve şefkat arzusudur. Çocuğun her şeyden önce sevgi ve korunmaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla sevildiğini ve korunduğunu hisseden çocuk, yaşamın zorluklarıyla başa çıkabileceğinden güvenli bağlanma süreciyle birlikte riske girerek çevresinde araştırmalar yaparak yaşama daha kolay uyum sağlayabilir (Foulquie, 1994: 200).

Bireydeki güven duygusunun gelişim sürecinde çift yönlü bir mekanizma işlemektedir. Karşılıklı olma şeklinde de ifade edilebilen bu mekanizmada güvenen ve güvenilen ile karşılıkta güvenme yönü vardır. Güven ortamının olabilmesi için karşındaki birey iyi tanınmalı ve bireysel özellikleri her yönüyle ortaya konmalıdır. Başkalarına güvenmek, bireyin 'geçmiş yaşantıları' ile 'anlık durum'un karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur. Başkalarına güven duymak, aşağıdaki faktörlere bağlı olarak gelişebilir ve/veya engellenebilir.

(a) Beklentiler: Güven, çoğu kez beklentilerin karşılanması olarak da tanımlanabildiğine göre, bireyler güven duydukları kişilerin kendi beklentilerini karşılayacağına inanırlar.

(b) Kişisel özellikler: Birey, güvenini kazanan bireylerin belirli özelliklere sahip olmasını ister. Sözü edilen bu özellikler, bazen sadece bilinen özellikler olabilir. Kadın-erkek ilişkisindeki güven çoğunlukla bu temele dayanır.

(c) Dünya görüşü: Bireylerin başkalarına güven derecesi, çoğunlukla dünyayı barışa dönük veya savaşa dönük bir ortam olarak algılamalarına bağlıdır. Bu algı, çoğunlukla hayatın ilk yıllarında şekillenir. Birbirini destekleyici aile ilişkilerine sahip olan bireyler, genellikle dünyayı dostluk ilişkilerinin kurulabileceği barışçıl bir ortam olarak görürler. Aksi durumda ise dünya, güvensiz ve aldatmaya hazır bireylerle dolu bir ortam olarak algılanır.

(d) Risk: Güven ve risk birbirine bağlı iki olgudur. Süreçten elde edilecek olan sonuç bireylere ne kadar zarar verecekse, "güven duymak" o kadar zorlaşır.

(e) Çıkarlar: Çıkarlar ortak oldukça güven duymak kolaylaşır. Çıkarlar farklılaştıkça, güvensizlik düzeyi artar.

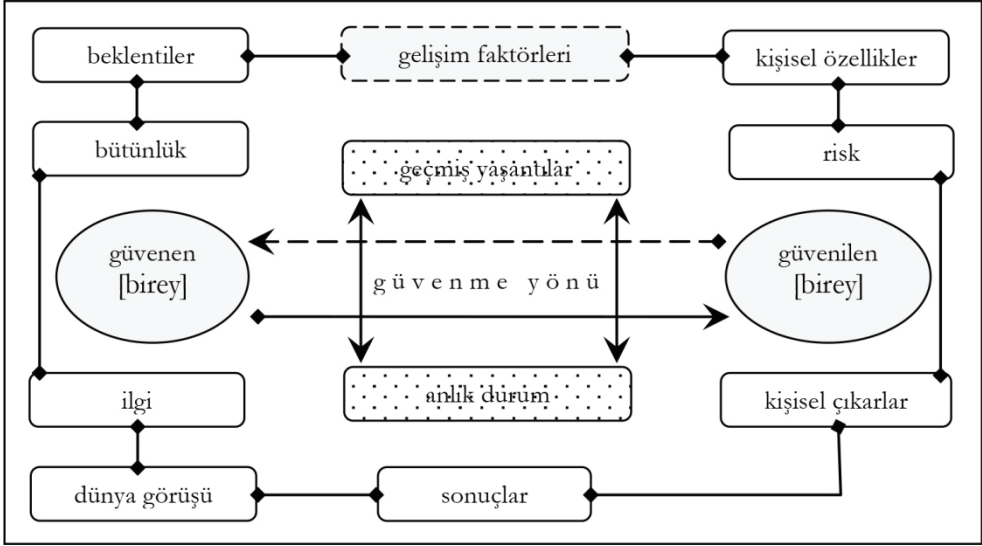
(f) Sonuçlar: Bireyin söylediklerini yerine getiren ve sonuç olarak beklentilerini karşılayan bireyler, karşı tarafa daha güvenilir olurlar.

(g) Bütünlük: Davranışları önceden kestirilebilen dürüst, ahlaki değerlerle yaşadığı bilinen bireylere daha fazla güvenilir. Burada bütünlük, durumlardan ve zamandan bağımsız bir tutarlılığa vurgu yapar.

(h) İlgî: Birey, başkalarının kendi duygularını, ihtiyaçlarını hesaba kattığını ve ilgilendiğini fark ederse ona daha fazla güven duyar. İlgisizlik ve aldırmağlığın fark edilmesi,

güvensizlik duygusunu ortaya çıkarır (Yılmaz, 2010: 21-24; ayrıca şematik gösterim için bkz. Şekil-1).

Şekil-1:Güven duygusunun psikolojik gelişimi

Psikoloji literatürüne bakıldığında güven duygusunun psikolojinin çeşitli alt dallarındaki ortaya atılan kuramlarda önemli bir fenomen olarak çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle gelişim psikolojisi ve sosyal psikoloji alanlarında geliştirilen bazı teorilerde bireyin ruh sağlığı için son derece önemli olan güven duygusuna da yer verilmiştir. Söz konusu teorilerden biri Bowlby (2005) tarafından geliştirilen ‘bağlanma teorisi / attachment theory’dir.

Sözü edilen bu teoriye göre güven duygusunun psikolojik yoğunluğu olan ‘bağlanma’ olgusuyla da ilgisi vardır. Kuramın temel noktası ise annenin bebeğine dış dünyayı inceleyebileceği ve gerektiğinde emniyet duyguları içinde geri dönüşler yapabileceği güvenilir bir ortam oluşturmasıdır (Tüzün & Sayar, 2006: 25). Söz konusu bu teoriye göre, genel olarak iki birey arasındaki etkileşim bağıni pekiştirip güçlendirdiği aktif ve sevecen karşılıklı bir ilişki olarak tanımlanan bağlanma, çocuğun başkalarıyla (anne-babası veya –yedek bağlanma figürü olarak- bakıcılarıyla) anlamlı duygusal ilişkiler kurabilme yetisidir. Çok küçük yaşlarda ihmale ve istismara uğrayan çocuklar, bazen anlamlı bağlar kurmakta zorlanabilirler. Bu tip bireylerde bağlanma bozuklukları ortaya çıkabilir (Budak, 2000: 105-106). Bu da bireylerde güvensizlik duygusunu ortaya çıkarır. Kısacası *güven, çocuğun kişilik gelişiminin yanı sıra sosyal ve entelektüel gelişimi için de anlamlı bir yaşamsal değişkendir* (Bernath & Feshbach, 1995: 1-19).

Bowlby'e (2005) göre anne ve çocuk arasında kurulan güvenli bir bağlanma ilişkisi, çocuğa sağlıklı psikolojik gelişim olanağı sağlar. Rhesus maymunlarında gözlenen bu bağlanma ilişkisi ile bireylerdeki ilk bağlanma süreçleri arasında bir benzerlik olduğuna inanan Bowlby, yanlış gelişmiş ya da dönemsel kesintilere uğramış bağlanma ilişkilerinin kişilik problemlerine ve zihinsel hastalıklara yol açacağını iddia etmektedir. Örneğin, "güvensiz bağlanma" biçimleri, nevrotik bir kişiliğin gelişmesine zemin oluşturabilir. Bağlanma biçimleri, aynı zamanda ergenlikte psikopatolojiye yol açan faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Brown & Wright'ın (2003) araştırmasında psikopatoloji gösteren ve psikopatoloji göstermeyen örneklemelere bakıldığında, psikopatoloji göstermeyen grubun % 73.3'ü güvenli bağlanma tarzına sahipken psikopatoloji gösteren grubun sadece % 13.3'ünün güvenli bağlanmaya sahip olduğu görülmüştür. Yine aynı çalışmada, kararsız bağlanması olan ergenlerin sorunlarını abartarak ilgi çekmeye çalıştığı, çekingen ergenlerin ise sorunlarını görmezden gelmeye eğilimli olduğu belirtilmiştir. Bu duruma bağlı olarak kaygı, depresyon, düşünce bozuklukları ve sosyal kabul görme gereksinimi; kararsız bağlanma tarzına sahip olan ergenlerde diğer gruplara göre daha çok görülmektedir. Bu bağlanma tarzı aynı zamanda sınır kişilik bozukluğuna sahip ergenlerde daha sık görülür. Bunun yanında, davranış bozukluğu, madde kötüye kullanımı ve bunlara bağlı olarak anti-sosyal kişilik bozukluğu, çekingen bağlanma tarzına sahip ergenlerde daha sık görülen psikopatoloji kategorileri arasında yer almaktadır.

Yukarıda kısaca açıklanan Bowlbiyen bakış açısı, sınır kişilik bozukluğunun (SKB) tedavisinde önemli bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Danışan, öncelikle güvenli bağlanmanın eksikliğini yaşar. Aşırı uçlarında, kararsız ya da kaçınan bağlanma olasıdır. Danışan, geçmişte yakın ilişkilerinin gerektirdiği örselenmesine karşı bir savunma olarak terapide herhangi bir duygusal ilişkiyi kabul etmeye karşı direnir, terapisti de rahatsız eden bir duygu içinde bırakabilir. Seçenek olarak, danışan değerli yaşamı için terapiye yapışabilir ve terapisti, onların hayatını yönetme gereksinimi konusunda suçluluk ve boğulmuşluk duygularıyla bırakabilir (Tüzün & Sayar, 2006: 28-38). Burada güvenli bağlanma türünün önemi ortaya çıkmaktadır. Güvenli bağlanma, gelişim psikolojisi bağlamında bebeğin asıl bakıcısından kolayca ayrılabilirdiği ve döndüğünde aktif olarak tekrardan ona yönelebildiği; sosyal psikoloji bağlamında ise bireyin sosyal ilişkide bulunduğu diğer bireylerden kolayca uzaklaşabildiği ve sorunsuz olarak tekrardan onlarla buluşabilmelerini vurgulayan bir bağlanma çeşididir. Bu tür bir bağlanmada çocuk, yeni ortamları araştırma konusunda örneğin, annesini bir üs olarak kullanır. Annesinden ayrılarak yabancı ortamları keşfe çıkan çocuk yine annesinin yanına dönebilir. Bu durum, sonraki yıllarda güven, terk edilmeye aldırma, değerlilik ve sevilme duygularına sağlam bir psikolojik temel oluşturur (Budak, 2000: 348).

Hayatta kalmaya dönük bir ihtiyaçtan kaynaklanıyor olsa da bebekler, annelerine güvenirler. Çocuğun güven duygusu kazanabilmesi için tanıdıklık, tutarlılık ve süreklilik olmalıdır. Örneğin çocuğa bakan kişi sık sık değişmiyorsa, davranışlarında tutarlılık ve süreklilik varsa çocuğun güven duygusu edinmesi kolaylaşmaktadır. Çocuğun anne-babası ve diğer yetişkinlerle geliştirdiği güvene dayalı ilişkileri, gelişim süreci içerisindeki diğer sosyal ilişkilerini de etkiler. Anne-babaların çocuklarını şefkatle sevmeleri, onlara düzenli bir hayat yaşatmaları, “temel güven” olgusunun gelişiminde çok önemli bir yer tutar. Özellikle anne ile bebek arasında oluşan olumlu psikolojik ilişki, bebekteki temel güven duygusunun çekirdeğini oluşturur. Anne, bebeğinin yeterince bakımını yaparak ona sevgi, ilgi ve şefkat gösterir ve onu korursa, bebeğin fizyolojik olarak tüm metabolizmasının uyumlu çalışmasını sağlayacaktır. Bebek de buna karşılık kendini güvenli ve rahat hissederek annesi aracılığıyla geliştirdiği güvene dayalı ilişkilerini toplumsal süreç içerisinde de deneyimler. Ancak, anne-bebek arasındaki ilişki sağlıklı ise yani çeşitli nedenlerle bebek, annesi tarafından sağlanan uyarıcıları alamazsa, kendisini güven ve rahatlık içinde hissedemediğinden bu kez toplumsallaşma sürecinde güvensizlik duygularını açığa çıkarabilir. Bunun yanı sıra konuya din psikolojisi açısından bakıldığında ise çocuğun ailede edindiği temel güven ya da güvensizlik duyguları, onun aşkın varlığa (Tanrı/Allah) karşı duyduğu güven duygusunun kalitesini de etkileyebilir (Hökelekli, 2013: 214-215).

İkinci teori ise Erikson’un (1959, 1963, 1968, 1984) ‘psiko-sosyal gelişim teorisi’dir. Bireyin psiko-sosyal aşamalar içinde gelişimini devam ettirdiğini ileri sürdüğü teorisinde Erikson, bireyin temel kişilik özelliklerinin sadece yaşamın ilk yıllarına bağlı olmadığını, bireysel gelişimin bütün yaşam boyunca devam ettiğini vurgulamaktadır. Bireyin gelişiminde hem sosyal çevrenin hem de biyolojik temelli doğuştan getirilen bazı özelliklerin rolü vardır. Erikson’a göre, birey yaşamı boyunca sekiz gelişim döneminden geçmektedir. Her bir gelişim döneminin kendine özgü farklı gelişimsel hedefleri vardır. Dolayısıyla birey, her gelişim döneminde farklı bir çatışma veya karmaşayla karşılaşabilir. Bireyin herhangi bir gelişim dönemindeki hedeflerini gerçekleştirebilmesi için o dönemde karşılaşmış olduğu çatışmalarla ya da karmaşalarla başa çıkabilmesi gerekir. Erikson, bireyin bu çatışmalarla başa çıkabildiği oranda daha sağlıklı bir kişilik geliştirebileceğine inanır. Böylece birey daha sonraki gelişim dönemlerindeki karmaşalarla da başa çıkabilmek için sahip olması gereken donanımı kazanmış olmaktadır. Ancak bir dönemdeki çatışmalarla başa çıkma sürecindeki yaşanan başarısızlık, sonraki dönemlerde telafi edilebilir. Uygun çevresel şartlar ve koşullar sağlandığında, yaşanan başarısızlıkların kişilik gelişimi üzerindeki örseleyici izleri silinebilecektir (ayrıca bkz. Rosenthal ve ark., 1981: 525-537; Munley, 1975: 314-319).

Erikson’un sekiz psiko-sosyal gelişim dönemlerinden birincisi “temel güvene karşı güvensizlik duygusu”dur. 0-1 yaş aralığını kapsayan bu gelişimsel dönemde, yaşamın

ilk yılında bağımlı olduğu kişilerin bebeğin temel gereksinimlerini düzenli bir biçimde karşılayıp karşılayamaymaları, bebekte “güven” duygusunun ortaya çıkmasında etkili olur. Eğer dönem sağlıklı geçirilirse “temel güven” duygusu edinilir. Temel güven duygusunun edinilmesi, annenin bebeğe ihtiyaç duyduğu huzuru vermesi, bireyin inancında tutarlılık sergilemesinde önemli rol oynamaktadır. Dönemin sağlıklı olarak atlatılması, bebekte “umut” ve “uyum” duygusunu geliştirir (özelde bu döneme ilişkin geliştirilen psikometrik ölçme aracı için ayrıca bkz. Rosenthal ve ark., 1981: 525-537). Erikson, “dinsel duyguların” edinilmesinin de bu dönemle ilgili olduğunu düşünmüştür. Bebekte, toplumsal güven duygusunun ilk belirtileri; beslenme, uyku ve sindirim gibi işlevlerde düzen ve rahatlığın bulunmasıdır. Bu dönemde bebek, tümten alıcı bir yapıdadır. Bu alıcı yapıya karşı annenin verici oluşu, karşılıklı düzen ve denge sağlamaktadır. Böylece bebeğin ilk toplumsal başarısı, büyük kaygı ya da öfkeye kapılmadan annesinden belli bir süre uzak kalmasına dayanabilmesidir. Bu başarı bebeğin benliğinde, varlığı kesinlik kazanmış bir annenin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Erikson, 1984: 39-55; Gürses & Kılavuz, 2011: 155-156; ayrıca krş. Hamachek, 1988: 354-360; Sneed ve ark., 2006: 148-157).

Üçüncü teori ise Maslow (1970) tarafından geliştirilen ‘ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi’dir. İhtiyaçları hiyerarşik bir yaklaşımla ele alan Maslow (1970), en güçlü ihtiyaç durumundaki fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasıyla diğer ihtiyaçların da ortaya çıkarak organizmayı baskı altına aldıklarını ve birey ihtiyaçlarının göreceli bir baskınlık hiyerarşisi içinde organize olduğunu belirtmektedir. Bu hiyerarşi de sırasıyla fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından oluşmaktadır. ‘İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisi’ni geliştiren Maslow’a göre, bireyin psikolojik ihtiyaçlarından biri de kendini güvende hissetme ihtiyacıdır. Bireyin doğasında var olan güvenin çevresi tarafından desteklendikçe geliştiğini vurgulayan Maslow, insanları hayvanlardan ayıran güvenlik, ait olma ve saygı gibi yüksek düzeyli ihtiyaçlarının olduğunu ve bu ihtiyaçların ise ancak gerekli kültürel koşulların sağlandığı ortamlarda karşılanabileceğinin altını çizmektedir. Ona göre açlık, susuzluk ve cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra bireyin kendini güvende hissetme ihtiyacı gelir. Kendini güvende hissetmeyen bireyde, benliği koruma ve saldırganlık gibi davranış bozuklukları görülebilir (Hökelekli, 2013: 214). Dolayısıyla bireyin hayatı tehlikedeyse öncelikle birey kendi yaşamını güvenceye almak, kendini kurtarmak ve korumak ihtiyacı hisseder. Herhangi bir güvenceye bağlı olan bireyin ruhsal durumunu betimleyen güven duygusunun devam etmesi, güvencenin garantisıyla de ilgilidir (Bolay, 1989: 159).

Bireyin yaşamına ilişkin bakışını ve algılamasını etkileyebilen önemli değişkenlerden biri de “psikolojik ihtiyaçlardır.” Gerçeklik terapisi ve kontrol/seçim teorisine göre, birey ihtiyaçları karşılandığı ölçüde kendisini mutlu ya da mutsuz hissetmektedir. Yani, mutluluk ya da mutsuzluk bireyin ihtiyaçlarının karşılanma ölçüsünü belirlemek için

önemli bir gösterge durumundadır. Öz-belirleme kuramında da, psikolojik ihtiyaçların karşılandığı koşullar altında bireyin en verimli gelişimi ve iyi-oluşu gerçekleştirebileceği vurgulanmaktadır. Psikolojik ihtiyaçlar konusu, birey davranışlarının temel belirleyicilerinden biri olması nedeniyle pek çok kuramcının ilgi odağı olmuştur (Çivitçi, 2012: 323; ayrıca krş. Poston, 2009).

Yukarıda belirtilen ihtiyaç kuramı görüşlerine genel olarak bakıldığında, temel fizyolojik ihtiyaçlar ile psikolojik ihtiyaçların eksikliği hissedildiğinde, birey davranışlarını güdüleyen ve yönlendiren “güçlü” yapılar olduğu görülmektedir. Özellikle, “hayatta kalma-fizyolojik, sevgi-ait olma-ilişki, güçlü-baskın olma, özerklik-özgürlük, oyun-eğlenme” gibi ihtiyaçların benzer psikolojik ihtiyaçlar olarak benimsendiği dikkati çekmektedir. İhtiyaçların karşılanmasıyla elde edilen doyum da, bireyin öznel iyi-oluşunun yani mutluluğunun artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar, psikolojik ihtiyaçlar ile öznel iyi-oluş arasındaki ilişkilerin varlığını destekler niteliktedir. Örneğin, Tay & Diener (2011) tarafından 155 ülkeden deneklerin katılımıyla gerçekleştirilen geniş örneklemlilerde, temel ihtiyaçlar ve psikolojik ihtiyaçlar ile öznel iyi-oluşun bilişsel unsuru olan yaşam doyumu ve duyuşsal unsuru olan olumlu ve olumsuz duygulanım arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda da, üniversite öğrencilerinde ‘özerklik, yeterlik, ilişki, hayatta kalma, sevgi-aidiyet, güç, özgürlük, eğlenme ihtiyaçları ile öznel iyi-oluş’ arasında ilişkiler bulunmuştur (Çivitçi, 2012: 324; ayrıca bkz. Koltko-Rivera, 2006; Hagerty, 1999).

Öte yandan bireyin kendine güven duyması; öncelikle kendisini ve sınırlarını kabul etmesiyle başlar. Başkalarına güvenmenin ve güvenilir olmanın temelini oluşturan kendine güven; bireyin temel ahlâki değerlerini ve bu konudaki kararlılığını kapsar. Bunun yanı sıra bireyin başkasına güven duyması da –daha önce açıklandığı gibi- beklentilere, kişisel özelliklere, dünya görüşüne, risklere ve çıkarılara bağlı karmaşık bir süreç olarak ifade edilebilir (Baltaş, 2000: 57-59; Asunakutlu, 2006: 17). Dolayısıyla bireydeki güven oluşumunun ve diğer bireylerle kurulan ilişkilerde güvenin nasıl yorumlandığının kültürel değerlerden etkilendiği bilinmektedir (Dietz ve ark., 2010: 3-41; Wasti ve ark., 2013: 529).

Psikoloji literatüründe güven üzerine yapılan çalışmalarda “kişiliğe dayalı güven ve sürece dayalı güven” olmak üzere iki tip güven çeşidi tespit edilmiştir. Bunlardan kişiliğe dayalı yaklaşımda, güven, liderlikle ilgili pek çok araştırmada olduğu gibi kişilik özelliği olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, dürüstlük herhangi birine güvenmeye yol açan bir kişilik özelliğidir. Yetenekli olduğu düşünülen bireye daha fazla güven duyma eğilimi vardır. Güveni geliştirmede önemli bir faktör de bireyin gösterdiği davranışlarının tutarlılığıdır. Adil ve tarafsız olan veya dönüştürücü liderlik davranışları sergileyen bireylerin güven kazanması, daha olası bir durumdur (Demircan & Ceylan, 2003: 141).

Sürece dayalı yaklaşımda ise güven, sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak görülür. Dolayısıyla güven, sadece bir tarafın diğerine karşı tek-yönlü bir tutumu olmayıp tarafların karşılıklı etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan psiko-sosyal bir durumdur. Dolayısıyla bu karşılıklı yaklaşım ele alındığında iletişim, tekrarlı sosyal etkileşimler süresince güvenin gelişiminde en önemli belirleyicidir. Yani güven duygusunun gelişiminde önemli belirleyicilerinden biri de kişilerarası iletişimin açıklığıdır. Açık iletişime bağlı olarak diğerlerinin fikirlerini dinlemek ve değer vermek de güvenin gelişimine katkı sağlar (Demircan & Ceylan, 2003: 141).

b. Pedagojik Açından Güven

Değerlerin çoğu, bireyin kendisiyle ilgili inançlarını içeren davranışların kontrol mekanizmalarıdır. Değerler, duyuşsal alanın kendi kendini kontrol becerisini içeren, belirlenmiş amaçlara doğru yol gösterici, planlanmış hareketleri ve tepkileri yönlendiren özelliklerdir. Dolayısıyla değerler, bireyin yaşamını kendine göre anlamlı kılan ve geleceğini şekillendiren zihinsel öğrenmelerin arka planını oluşturan ve çoğu zaman başkaları tarafından net bir şekilde algılanamayan durumları ifade eder.

Bireyin sahip olduğu değerler, genetik olarak aktarılamayıp eğitim yoluyla aktarılabilir. Bu eğitim ise ya 'model almayla ya da toplumsal öğrenmeyle' gerçekleşir. Yaşamı önemli kılan "doğruluk, dürüstlük, kendini ifade etme, inanç, irade, sevgi, saygı, güven, ahlâk, özgürlük gibi" kavramlar, bireyin hem kendi yaşantısını hem de çevresindekilerin yaşantılarını anlamlandıran değerler olarak bu pedagojik sürecin içinde yer alır. Bunların dışında bireyin kendisini geliştirebilmesi için gerekli olan "motivasyon, inisiyatif, sağduyu, sebat, şefkat, çaba, problem çözme" gibi değerler ile toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde devam etmesi için gerekli olan "işbirliği, paylaşma, empati, farklılıklara saygılı olma, hoşgörü" gibi değerlerin de çocukluk döneminden itibaren bireylere kazandırılması önem arz etmektedir.

Değerler eğitiminin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için belli hedeflere sahip olması ve doğru amaçlara hizmet etmesi gereklidir. Bu amaç ve hedefler bireysel, toplumsal ve evrensel olarak sınıflandırılabilir. Değerler eğitiminin birey açısından en önemli hedefi, bireyin kendisini tanımlama, anlama ve tamamlama gibi pratik süreçlerden geçmesini sağlayarak kabiliyetlerini en üst düzeye çıkarmaktır. Ahlâki ilkelere dayalı bir değerler eğitiminin, bireyleri evrensel ve kültürel değerlerin önemi üzerine bilinçlendirmek, demokratik tutumlarla kültürler arası hoşgörü oluşturmak, bütün olayları bireyin varlığını geliştirme ölçütleriyle değerlendirmek, ahlâki problemlerden yola çıkarak hayatı bilgiye veya bilgiyi hayata dönüştürme gibi fonksiyonları olmalıdır. Değerler eğitimi açısından ahlâk, her şeyden önce bir öğrenmedir. Yani bireyde birtakım psikolojik mekanizmaların aktive olması sonucunda kazanılan davranış şemalarından oluşur. Son yıllarda gittikçe önem kazanmaya başlayan ahlâk ve değerler eğitiminin ne

şekilde yapılması gerektiği, literatürde tartışılan bir konu durumundadır. Ahlâk eğitimi, tarihin tüm dönemlerinde bilinen ve güncelliğini koruyarak tüm dünyada üzerinde durulan bir konudur (Akot, 2013: 57-58).

Pedagojik açıdan güven olgusuna bakıldığında, din ve ahlak tabanlı değerler eğitimi bağlamında öğretilen ve aktarılabilen bir kavram olarak görülebilir. Sağlıklı olarak aktarılacak olan etik değerlerin güven oluşumuna olumlu katkı sağlayacağı açıktır. Ayrıca eğitimle yetenekleri artırılmış ve etik değerleri gelişmiş bireylerden oluşan bir sosyal ortamda güven duygusu oluşturmak kolaylaşmakta ve buna bağlı olarak kişiler arası ilişki performansı da yükselmektedir (Asunakutlu, 2002: 11).

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında psiko-pedagojik açıdan güven kaynaklarının araştırılmasına yönelik akademik ilginin son yıllarda arttığı söylenebilir. Bu kapsamda güven, faydacı davranışı teşvik etmeyen ve genelleştirilmiş bir ahlaki davranış düzeyi olarak kabul edilebilir. Sosyal psikolojik bağlamda kişilerarası ilişkiler bakımından aşağıda çeşitleri verilen güvene yönelik şu psiko-pedagojik değerlendirmeler yapılabilir:

(i)-Engellemeye dayalı güven: Bu güven türü, tutarlı davranış sergilenmemesi durumunda ceza tehdidine dayalıdır. Bu bakımdan rasyonel güven olarak da değerlendirilebilir.

(ii)-Bilgiye dayalı güven: Her iki tarafın da ötekinin davranışını doğru tahmin etmesi konusunda yeterli bilgiye sahip olması durumuna vurgu yapmaktadır.

(iii)-Kimliğe dayalı güven: Her bir tarafın, başkalarının tercihlerini tam olarak içselleştirdiği durumda ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda, bir taraf diğerinin ajanı olarak hizmet üstlenmekte ve diğer tarafı da kendi çıkarlarının korunduğuna ikna etmektedir.

Birey ve grup davranışında güvenin, daha çok beklentisel ve ilişkisel bağlamı öne çıkmaktadır. Karşı tarafın eylemlerinin zararlı olacağından çok yararlı olacağına ilişkin beklenti olarak da betimlenebilen güven, karşı tarafın risk yaratmayacağı ve eylemlerinden emin olunabileceğine yönelik inancı da ifade etmektedir. Bir başkasının davranışlarıyla ilgili pozitif beklentiler, karşı tarafın davranışlarına güvenme ve ona göre hareket etme gönüllülüğü gösterilmesine yol açmaktadır (Asunakutlu, 2006: 21).

Pedagojik bağlamda, güven kavramı, bir değer olarak ilk olarak ailede öğrenilir. Sonrasında ise okullaşma süreciyle birlikte formel eğitimle aktarım sürecine girilir. Bu süreçte bireyin sosyalleşmesiyle birlikte sosyal öğrenme de eşlik eder. Kuşkusuz ailede güven duygusunun gelişimi süreçlerinde, eğitimden önce psiko-pedagojik olarak çocuğun öz-güven gelişimine ihtiyacı olduğundan hareketle bu olgu üzerinde durulması gerekmektedir.

Ailede öz-güven geliştirme bağlamında anne-babaların çocukta özgüvenin gelişmesi için temelde şu iki konuya dikkat etmesi gerekmektedir:

(a) Çocuğu başkalarıyla kıyaslamamak: Bu dünyada her birey biriciktir. Dolayısıyla çocuğu bir başkasıyla kıyaslamak ve onun da benzeri niteliklere sahip olmasını istemek, psiko-pedagojik açıdan çocuğun kendisini değersiz ve yetersiz hissetmesine yol açacağı için öz-güven duygusunu da azaltır. Üstelik çocuk, kendisiyle kıyaslanan ötekine karşı düşmanlık duyguları da geliştirebilir. Başkalarıyla kıyaslamak yerine kıyaslamayı çocuğun kendi ruhsal gelişimini göz önünde bulundurarak yapmak, kendisiyle yarışmayı öğreteceği için onun ilerlemesini sağlayabilir. Örneğin; “sen daha önce şu gelişmeleri yaşadın, şu işleri başardın; şimdi bundan daha ileri gidebilirsin,” şeklindeki pedagojik bir yönlendirme çocuğu pozitif yönde harekete geçirebilir.

(b) Olumlu pekiştirme: Çocukta öz-güvenin gelişmesini sağlamak için olumlu pekiştirmeyi yani övgüyü çokça kullanmak gerekebilir. Takdir ve övgü, çocuğun iş yaptığı konudaki motivasyonunu pozitif yönde artırır. Ancak takdir ve övgünün çocuğun davranışlarıyla sınırlı kalması gerekir. Çocuğun varlığına önem verildiği, başarılarından çok varlığının ve kişiliğinin önemli olduğu izlenimi verilebilir. Ancak çocuğun sürekli kişiliğini övmek de pedagojik olarak uygun değildir. Böylesi bir durum, çocukta yapay bir benlik şişmesine neden olabilir. Aynı şekilde eleştirinin de kişiliği değil, yanlış davranışları hedef alması gerekir. Her konuda eleştirilen ya da kişiliği aşağılanan bir çocukta öz-güven duygusu istenilen düzeyde gelişemez (Hökelekli, 2013: 223-225).

Din ve değerler psikolojisi bağlamında Gürses & Kılavuz’a (2011) göre Erikson’un gelişim dönemlerini dinsel gelişime uyarlamak mümkündür. Kuşaklararası din pedagojisi açısından bu görüşler ele alındığında, çocukların anne-babalarıyla olan ilişkilerinin önemli olduğu ve bireylerin ilgilerinin ve ihtiyaçlarının yaşla birlikte değişebildiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Erikson’a göre çocuğa bakımla verilen güven duygusu, onda daha sonra gelişecek olan dindarlığın en temel taşı konumundadır. Bütün dinlerde, Tanrı’ya yönelik belli aralıklarla “çocuksu bir boyun eğme, diz çökme ve secde etme” gibi bireyin yetersizliğini sembolize eden davranışlar bulunmaktadır. Erikson’a göre hayatın ilk yıllarında çocuğun ilk dinsel deneyimi, anne-babasının sevgisiyle ilgilidir. Bu dönem çocukları ile anne-babaları arasındaki iletişim, güven ve ümit temeline dayanmalıdır. Bu dönemde çok önemli olan güven faktörü, ümidin gelişmesinde güçlü bir dürtüdür. Güven ve ümit, inancın kapasitesiyle ilgilidir. Bireyin yaşamında ümit olarak başlayan şey, olgun inancın oluşmasına olanak sağlayabilir. Dolayısıyla çocuğun dindarlığı, anne-babasına duyduğu güvene kadar uzanabilir. Çocuk, öncelikle anne-babasına güven duymayı öğrenerek sonraki aşamada Allah’a güven duymayı da öğrenebilir (Gürses & Kılavuz, 2011: 161).

c. Sosyolojik Açıdan Güven

Sosyolojik olarak bir genelleme yapmak gerekirse toplumu oluşturan bütün kurumların sürekliliğini sağlayan temel unsurun “güven ortamı” olduğunu söylemek mümkündür (Müftüoğlu, 2005: 144; ayrıca bkz. Okumuş, 2017). Modern dönemin en önemli problemlerinden biri, güven temeline dayalı birlikte yaşayamama sorunudur. Sosyal düzen kuralları ise birlikte yaşamayı anlamlı kılmaya yönelik düzenlenmiş önlemlerdir. Din, ahlâk ve hukuk kuralları, bir yönüyle sosyal yaşamı düzene koymayı, bireylerin birbirlerine zarar vermeden, hatta birbirlerinden destek olarak yaşamasını sağlamayı amaçlar. Güvensizlik durumu sebebiyle bireylerin değerler dünyasında da anlam kaymaları olabilir. Güven ahlâkı ise “emânet” duygusuyla birlikte ortaya çıkar (Karasakal, 2008: 189-190; ayrıca krş. Flanagan, 2003: 165-171).

Devamlılık ve süreklilik içeren herhangi bir iş ya da kişisel etkileşimin temeli sayılan güven, psiko-sosyal bir süreci ve geleceği kapsamı bakımından önemlidir. Güven, hem kişiler arası ilişkilerin bir sonucu, hem de kültüre ve ahlaki değerlerle günlük yaşam ve iş deneyimine göre değişen dinamik bir olgudur. Buna göre güven, bireyler arası olay ve olgularda resmî kural ve düzenleme konuları dışında bir alanda samimiyete, yakın arkadaşlığa ve dostluğa dayanan bir ilişki tarzıdır. Sosyolojik açıdan güven, üyelerinin ortaklaşa paylaştığı normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliği yönünde davranan bir toplumda ortaya çıkan beklentiler olarak ifade edilebilir (Hökelekli, 2013: 209).

Sosyolojik bağlamda güven olgusuyla çok yakın bir ilişkisi olan sosyal sermaye; “ülkelerin ekonomik aktivitelerine, toplumsal hayatın etkilerini ortaya koymayı amaçlayan sosyal içerikli yeni bir iktisadi kavramdır.” En az iki kişi arasında, güvene dayalı bir şekilde kurulabilen iletişim olanağı anlamına gelen sosyal sermayeyi, “toplumu oluşturan bireyler ile sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyonu kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran güven, norm ve iletişim ağı özellikleri” şeklinde tanımlamak mümkündür. Sosyal sermaye konusunda yapılan değerlendirmeler genel olarak; iletişim ağı, sosyal normlar ve güven eksenini etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye olgusu, topluma yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile eğitime göre şekillenmektedir. Bu nedenle adalet, güzellik, iyilik, arkadaşlık ve geleceğe duyulan güven gibi maddi olmayan pozitif değerlerin toplumda oynadığı rolün etkisi fazladır (OECD, 2001: 41’den akt. Karagül & Masca, 2005: 38-39).

Bireylerin ortak amaçları için gruplar ya da organizasyonlar biçiminde birlikte çalışabilme yeteneğini ifade eden sosyal sermaye, büyük ölçüde bireylerin birbirlerine olan güvenleri üzerinden şekillenmektedir. Belli amaçlar etrafında bir araya gelebilme yeteneği, toplulukların ne ölçüde normları ve değerleri paylaşabildiğine ve kişisel çıkarları daha büyük ölçekteki gruplara bağlı kılabilmesine dayanır. Paylaşılan değerlerden güven ortaya çıkar. Sosyo-ekonomik ilişkilerin sağlığı için kritik önemi olan ve güvenin

eridiği bir pota olarak sosyal sermaye, toplumun köklerine dayanır. Dolayısıyla ekonomik yaşamda kritik önemi bulunan güven duygusu, rasyonel hesaplamalardan daha çok tarihsel süreçte dinsel ve kültürel alışkanlıklardan doğmuştur (Kurt, 2000: 284).

Literatüre bakıldığında sosyolojik bağlamda güvenin daha çok kişilerarası ilişkiler ve kurumsal davranışlar bağlamında analiz edildiği görülmektedir (bkz. Kuşçuluoğlu, 2008; Bilgin, 2005). Çalışanlar ile yöneticiler arasındaki güven duygusu, kurumsal ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla kurumsal başarı, çalışanlar arasındaki iyi ilişkilerden etkilenmektedir. Bu bağlamda Asunakutlu (2006) tarafından yapılan ampirik bir çalışmada; çalışanlar ve yöneticiler arasında güven duygusunu etkileyen faktörler araştırılmış ve yorumlanmıştır. Örneklem grubundaki işletmeler (n=17) üzerinde yapılan araştırmada, kurumsal güven ile kurumsal faaliyetlerin yürütüldüğü ortam, kurum çalışanları arasındaki iletişim ve personelin eğitimi arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Sonuç olarak çalışmada, güven ile çalışanlara sağlanan fiziksel olanaklar, çalışma mekânının sağlık açısından uygunluk derecesi, çalışma kurallarının etkinlik ve güvenilirliği ve çalışanların kurallara uyum sağlayabilme düzeyleri, yöneticilere duyulan güven üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca çalışanların iş arkadaşlarıyla ve yöneticileriyle kurdukları iletişimin kalitesinin de, yöneticilerine duydukları güven üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Asunakutlu, 2006: 16-33).

Güven, sosyal ilişkilerin temelini oluşturan bir duygudur. Birey, doğumdan hayatın sona ermesine kadar güven ihtiyacı içerisinde. Ailede, okulda, arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinde, iş hayatında ve ekonomik ilişkilerde, yani bireyin olduğu her yerde, insanlar arası akla gelebilecek her türlü ilişkide güven duygusu önemli bir yere sahiptir. Güven duygusu olmadan hiçbir ilişki yürümez. Arkadaşlık, dostluk, evlilik, alışveriş vb. tüm sosyal ilişkiler güvene dayalıdır. Güven, ilişkide var olması gereken 'sevgi, saygı, sadakat, açıklık, samimiyet, dürüstlük, adalet' gibi tüm değerleri içerir. Güven maddi, sosyal, duygusal ve düşünsel olarak sadık kalabilmektir. Toplumsal hayatın daha kaliteli olması için caydırıcı önlemlerden çok gönüllü işbirliği gerekir. Gönüllü işbirliği ise ortak değerlerle sağlanabilir. En başta gelen bir ortak değer olarak güven, bireyleri olumlu ilişkilere yönlendirmekte ve iyi toplumun oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Yapılan çalışmalar, kişiler arası güven düzeyi ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında önemli ölçüde bir ilişki bulunduğunu göstermiştir (Hökelekli, 2013: 211). Toplumsal çevresiyle kurduğu sosyal ilişkiler, bireyin birçok duygusuyla birlikte güven ve özgüven bilincini de şekillendirmektedir (Kurt, 2000: 281).

Güvende olma ihtiyacının insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkan barınak olarak kullanılmış mağaralar ile çeşitli materyallerden yapılmış silahlar, bireylerin barınma ve avlanma ihtiyaçlarını gidermenin yanında, çeşitli tehditlere karşı korunma çabası içinde olduklarını ortaya koymakta-

dır. Her aşamada değişen barınma şekilleri de insanlığın her döneminde görülen ve değişen güvenlik ihtiyacına göndermede bulunmaktadır (Bağdu, 2010: 61). ‘Güven’ sözcüğünün çağrışımları, onun birey ve toplum yaşamındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır. İlişkilerde güvenin temelinde aynı zamanda karşısındakine değer vermek de vardır. Yani bireye güvenmek, aynı zamanda ona değer vermektir. Kendisine değer verildiğini gören birey, elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır (Hökelekli, 2013: 211).

Bir çalışma ortamında işbirliğinin ne ölçüde gerçekleştiğini etkileyen güven duygusu, sağlıklı bir ekip çalışmasının temelini oluşturur. Bu nedenle takımlarda başarılı bir çalışmanın sırrı güven duygusundan geçmektedir. Burada, “kendine güven duymak, güvenilir olmak ve başkalarına güven duymak” şeklindeki güven duygusunun üç boyuttan söz edilebilir. Kurumsal olarak güven ilişkileri incelendiğinde, kurumda görev dağılımı yapılmış üyelerin iş, görev ve rol tanımları çerçevesinde birbirleriyle formel ve sosyal etkileşimlere bağlı olarak informel biçimde, sınırlı veya yoğun bir temas içerisinde oldukları görülmektedir. Sürdürülen bu etkileşim çerçevesinde, kurum üyeleri giderek birbirleri hakkında kısmen de olsa bir izlenime sahip olurlar (Yılmaz, 2010: 19-20).

Toplumsal güvenin, toplumsal bütünlüğe katkısına ek olarak iş başarısını arttırdığı da tespit edilmiştir. Sosyologlar, ekonomik refahın sağlanmasını, ağırlıklı olarak sosyal sermayeye ve bir toplumun bireyleri arasındaki güven duygusunun yaygınlığına bağlamaktadırlar (Kurt, 2000: 284). Dolayısıyla güven toplumu, söylediklerinde gerçeğe aykırı hiç bir unsur bulunmayan, içlerinden geldikleri gibi konuşan ve konuştuklarının arkasında duran, verdikleri sözleri, bedel ödemek gerekse bile yerlerine getiren ve bu konuda hiçbir çekince göstermeyen bireylerden oluşur (Cüceloğlu, 2001: 124; Müftüoğlu, 2005: 157).

Yüksek sinerjisi olan toplumlarda oluşan sosyal kurallar, yapılanlar sonunda karşılıklı yararı güvence altına almaya dayalıdır. Düşük sinerjili toplumlarda ise tek bir kişinin yararı, diğeri üzerinde kazanılan bir zafere dönüşmektedir. Sonuçta zafere ulaşamayan çoğunluklar, beceribildikleri ölçüde konumlarını değiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktadan hareketle karşılıklı güven duygusunun yaygın olduğu toplumlarda yüksek sinerji oluşması ve bu sebeple tarafların güven sonucunda yarar görmeleri söz konusu olmaktadır. Güven düşüklüğü ise toplumsal sinerjinin gerilemesine ve toplumu oluşturan bireylerin bir bölümünün kazancının diğerlerinin kaybına dönüşmesine yol açabilmektedir (Asunakutlu, 2002: 5).

Güvensizlik duygusu ise çalışma ortamındaki ilişkileri ve dolayısıyla da iş verimliliğini düşürür. Kişiler arası güven ortamının kalmadığı durumlarda, bireylerin enerjilerini geliştirmek için değil, diğerlerini engellemek için kullandıkları görülmüştür. Güven olmayan ortamda bireyler işlerini yaparlar, fakat fikirlerini, coşkularını ve ruhlarını ortaya koymazlar. Yani güvensizlik, zaman ve enerji kaybına neden olabilir. Güven, bir ilişkide

sadece aldatmamak değildir. Her yeni ilişki, karşı taraftan zarar gelmeyeceğinin kabulüne dayanan bilinçli bir iradeye ihtiyaç duyar. Zarar görmeme kabulü doğrulandıkça ve tekrarlandıkça, alışkanlığa dönüşür. Ancak burada yaşanan herhangi bir hayal kırıklığı, bireyin yeni ilişkilerinde dikkatli ve temkinli davranmasına yol açar. Sosyal ilişkilerde güven, bireyin kendini doğal olarak maske kullanmadan ortaya koymasındır. Dolayısıyla güvenmek risk almak, açık olmak ve itirafta bulunmaktır (Hökelekli, 2013: 212).

Sosyal psikoloji literatüründe kurumsal güven ile iletişim arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Gilbert & Tang (1998) tarafından yapılan bir araştırmada, kişisel düzeyde iletişim ve seçilmiş demografik değişkenler ile kurumsal güven arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu çalışmada açık iletişim, güveni belirleyen dört temel unsurdan biri olarak ifade edilmektedir. İletişim, kurumlar açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyolog ve ekonomistlerin geliştirdikleri kuramlara göre genelde güven ile bilgi akımı arasında pozitif bir ilişki bulunduğu öngörülmektedir. Kurum içinde sağlıklı iletişimin kurulabilmesi, üyelerin birbirlerine yönelik güven duygularını olumlu yönde etkileyebilecektir. Bu bakımdan iletişim kanallarının açık ve kullanılabilir tutulması önemlidir. Kurum içinde çalışanların, yöneticileriyle geliştirmiş oldukları iletişime yönelik değerlendirmeleri ve deneyimleri, genel anlamda hissettikleri güven düzeyini etkilemektedir. Ayrıca iyi bir iletişim sistemi sayesinde kurumsal performansın artması ve çalışanların daha verimli ve etkin çalışmalarının sağlanması mümkün olabilmektedir. Çalışanlara karar verme sürecinde daha fazla katılım olanağı sağlama, önemli bilgileri paylaşma, algılama ve duyguların doğru paylaşımıyla birlikte açık iletişim, kurumlarda güveni artırıcı öneme sahip faktörler arasında sayılmaktadır.

Bununla birlikte çalışanların kuruma aidiyet duyguları, iyi iletişim kurmalarına yönelik sahip oldukları olanaklarla ilişkilidir. İletişimin iyi olduğu bir sistemde, çalışanlar arasında uyum ve işbirliği gelişebilir. Aynı zamanda işbirliği ve yardımlaşma ile uyum sorunları büyük ölçüde çözülebilir ve çalışanların güven dereceleri yükselebilir. Bireylerin ihtiyaç duyulduğunda verilen söze güven duyup duymayacağı, önceki yıllar içinde kuruluşun ne kadar güvenilirlik geliştirmiş olduğuna bağlıdır. Çalışanlar açısından kurumun güvenilirliğinin en önemli göstergesi, tutulabilecek sözlerin verilmesi ve bunların zamanında yerine getirilmesidir. İletişimde dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, yüz yüze iletişimdir. Yüz yüze ilişkilerle ancak bireylerin aslında nasıl davrandıklarını görmeleri ve birbirlerine güven duymaları mümkün olabilmektedir (Asunakutlu, 2006: 24-25).

Öte yandan itibar, aynı zamanda güvenilir olmaktır. Güven, bireylere olduğu gibi kurumlara da güç kazandırır. Ancak, güvenilir olabilmek uzun bir zaman içinde elde edilebilen, diğer yandan çok kısa sürede yitirilebilen, yanılma ve aldatılma riskini de içerdiğinden dolayı kırılğan bir değerdir. Kurumsal itibar, başlangıçta iletişim dünya-

sında küçük bir kavram gibi kabul edilirken modern yaşamda, “toplum ile kurumlar arasındaki güvenin simgelerine dönüşmüş eylemler bütünü” olarak kabul edilmektedir (Karatepe, 2008: 84).

Bir kurumda birlikte çalışmak zorunda olan çalışanlar, birbirlerine güveniyorlarsa şüphesiz o işi yürütmenin maliyeti daha az olur. Yüksek güven duygusu, çok çeşitli kapsamdaki sosyal ilişki türlerinin belirlenmesine izin vereceği için böyle bir toplum yenilikler getirmede daha başarılı olacaktır. Bunun tersine birbirine güvenmeyen çalışanlar, kendilerini yalnızca müzakereye, anlaşmaya ve dava etmeye iten bir formal kurallar sistemi alanda birbirleriyle işbirliği yapabildikleri bir toplumda bulacaklardır. Hatta bazı durumlarda sistem, onları baskıcı yöntemler kullanarak kendi kurallarına uygun davranmaya zorlayacaktır. Toplumdaki güvenin yerini alan bu yasal aygıt, kaçınılmaz bir şekilde “işlem maliyetini” de beraberinde getirecektir (Hökelekli, 2013: 212-213).

Bireysel veya kurumsal düzeyde oluşan güvenin, fedakârlık beklentisi veya tutarlı davranışlarla ilişkili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda güven, kurumsal kuralların, rollerin ve ilişkilerin kurumsallaşmasıdır. Bu aynı zamanda güvenin, kurumda yapılan ve yapılması deneyimlenen her şeyin içinde gömülü olarak bulunduğu anlamına da gelir. Kurumsal güven, kurum içinde tüm kurum üyelerinin katılımıyla yaratılması gereken psikolojik bir ortam olarak değerlendirilebilir. Bu ortamın yaratılmasında yönetim kademesinin yaklaşımı temel belirleyici faktör olarak görülmektedir. İlişkilerin derinliği, rol ve sorumlulukların tam anlaşılması ve çalışanlarda işi yapabilme konusundaki yeterlilik, kurumun güvenilir bir kültüre sahip olmasını sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Güvenin oluşturulması, ortak değerlere dayanan kültürün yaratılmasıyla başlar. Kurumsal anlamda kültür, güvene dayalı ilişkilerin oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Yüksek ölçüde güven temeline göre oluşmuş bir kurumda iş verimliliği ve çalışan performansları olumlu yönde etkilenmektedir. Düşük dereceli güven ortamında ise yüksek ölçüde stres oluşmakta ve verimlilik düşmektedir. Ayrıca güvensizlik, çalışanların moral-motivasyonunu düşürmekte ve işe devamı azaltmaktadır. Kurumlarda güvene dayalı ilişkilerin değişik türleri bulunmaktadır. Başarılı bir organizasyon, yatay, dikey ve dışsal güvene dayalı bir temel üzerine oturtulmuştur. Burada “yatay; arkadaşlar ve eşit olanlar arasındaki güven ilişkilerini, dikey; ast ve üst arasındaki güven ilişkilerini, dışsal ise; kurum ile müşterileri veya tedarikçileri arasındaki güven ilişkilerini” ifade etmektedir (Asunakutlu, 2006: 20-21).

Öte yandan güven duygusu eksikliği ya da başka bir ifadeyle <güvensizlik duygusu>nun önemli bir sosyolojik boyutu daha bulunmaktadır. Güven duygusunun tam tersi olan güvensizlik duygusu; ‘bireyin sosyal ilişkilerde ve etkileşimlerde yaşadığı endişe, çekinme ya da korku’ olarak tanımlanabilir. Farklılaşan meslekler ve mesleki

uzmanlaşma sonucunda modern toplumlar, bireyin birbirine daha çok ihtiyaç duyduğu bir duruma gelmiştir. Bu uzmanlaşma, her bireyi diğeriyle karşılaştırılmaz duruma getirip vazgeçilmez kılmakta ama aynı zamanda onun başkalarının etkinliklerine daha bağımlı olmasına neden olmaktadır. Doğal olarak bu durum, bireyin çağcıl ihtiyaçlarını karşılamak için daha çok kişiyle ilişki kurma eğilimini arttırmaktadır. Bu ilişkilerin sürdürülebilmesindeki esas unsurlardan biri ise güven duygusudur. Normal koşullarda birey, güven duyduğu bireylere yaklaşma ve etkileşime girme, güven duymadığı bireylerden ise uzaklaşma eğilimindedir. Bu nedenle, güvenin yaşam açısından esas olduğu ve bireyin ötekilere belirli düzeylerde güvenmesi gerektiği ve bu durumun tersine tam anlamıyla bir yaşamın mümkün olmadığı tespiti oldukça doğrudur.

Sosyal çevrede güven ya da güvensizlik duyguları, “tanışıklık-yabancı ve sempati-antipati” dikotomileriyle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla birey, salt ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla olsa bile çevresindeki ötekilere değişen oranlarda da olsa güven duymak zorundadır. Nitekim ihtiyaç duyduğu ve ötekiler tarafından sunulan ürün ya da hizmeti güven ve güvensizlik duygularının süzgecinden geçirerek kabul ya da ret etmektedir. Mutlak güven ya da güvensizlik, yaşam sınırlarını doğrudan etkileyeceğinden sosyal yaşamın devamı imkânsız olmaktadır. Bireyin sosyal çevresinde, çok yüksek ya da çok düşük güven düzeyiyle ilişkiler kurması, çevreye uyumunu ve yaşam koşullarını oldukça zorlaştırabilir. Çünkü her iki koşulda da birey, ihtiyaçlarını karşılayamama durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Yüksek güven düzeyi, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerin mutlak olumlu görünmesini sağlayarak yanılğı ve hata ihtimalini arttıracak gibi düşük güven düzeyi ise ilişkilerin mutlak olumsuz görünmesine neden olarak bireyi toplumdan uzaklaştırabilir. Bu nedenle her iki durumun da bireyin amacına ulaşmasını engelleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Bunun yanında özelde güvensizlik duygusunun zaman zaman değişen sosyal bir eşığı olduğu söylenebilir. Nitekim toplumlarda zaman zaman görülen krizler, buhranlar ve savaş gibi durumların, sosyal mutsuzluk ve güvensizlik eşığını yükseltip dayanma eşığını düşürdüğü ve bu durumun intihar olaylarını tetiklediği çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur (Bağdu, 2010: 61-63).

d. Teolojik Açıdan Güven

Din, her şeyden önce yaratıcıya güven, O'nun esrar ve hikmet dolu yollarına bağlılıktır. İnanan birey, bu inanç sayesinde zor ve güç anlarında muhtaç olduğu güven duygusunu içinde hisseder. Geleceğe güven ve ölüm ötesine iman, bireyin büyük hedef ve amaçlar için motive olmasını sağlar. İslam teolojisi bağlamında konuya bakılacak olursa Allah'tan sakınan birey, ancak O'ndan yardım diler ve O'na güvenebilir. Mümin için gerçek dayanılıp güvenilecek olan varlık Allah'tır. Nitekim İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de: “Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakırsa, ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allah'a

güvenip dayanmalıdır.”(Al-i İmran, 3/160) ayetiyle müminin mutlak referans noktasının Allah olduğunun altı çizilmektedir. Fakat bu güvenme, gerekli sebepleri ortaya koyduktan sonra olacaktır. Zira Allah, kaderi ve iradesi uyarınca sonuçları, sebeplerden sonraya bırakmıştır. Bu yüzden inanan bireyden, görevini yerine getirmesini, çaba sarf etmesini ve gereken neyse onu yapmasını istemektedir. Bunun için müminler ancak üzerlerine düşenleri yaptıktan sonra Allah’a tevekkül etmelidirler (Sert, 2008: 210).

Birey için sığınılacak bir yer fonksiyonu görmesi bakımından dinsel kavramlaştırma için faydalı bir psiko-teolojik model sunan bağlanma teorisi, psikolojik problemlerle başa çıkmada güvenli bir alan olarak dinin fonksiyonuna vurgu yapar. James (1902), “manevî hayat içinde önemli bir rol oynadığı kabul edilen ve daha yüksekte yer alan dost canlısı bir gücün/kutsal bir varlığın, bireyin psikolojisi üzerinde varlığını hissettirecek şekilde olumlu bir etki yaptığını” gözlemlemiştir. Ayrıca o, “Hıristiyan bilincinde söz konusu bu gücün, daha özel ve kesin sınırları olan mahrem bir dostluk anlamına geldiğini” de vurgulamıştır (s. 274-275). James, bu konularla ilgili Voysey’den alıntı yaparak aşağıda verdiği bilgileri örneklerle de açıklamıştır (1882; aktaran James, 1902):

O kutsal güç/Tanrı, bireylerin kendi iç dünyalarında ve sosyal çevrelerinde, gece-gündüz kusursuz bir dinginliğin ve mükemmel bir sakinliğin kaynağıdır. Bu bağlamda Tanrı, her an onların yanında olan güvenilir bir varlık olarak inanmaya hazır yeteneklerin pek çoğunu ifade eder. Dolayısıyla kutsal varlık, bireylerin başına gelebilecek tüm korkuları uzaklaştırma gücüne sahiptir. Tanrı’nın bu yakınlığı, bireylerdeki psikolojik karışıklığa ve kaygılara karşı sürekli bir güvenlik sağlar.” (s. 275).

Öte yandan Johnson (1945) da genel olarak duygusal güvenlik hissi sağlayan inancın psikolojik fonksiyonu hakkında yukarıdaki anlatılanlara benzer şeyler söylemiştir:

“İnançlar, duygusal açıdan bireye emniyet ve güvenlik hissi verir. Bu inanç hissi, korku, kaygı ve şüphenin zıddı bir durumu ifade eder. Bu bağlamda duygusal açıdan güvenden yoksun olma, bireye rahatlık sağlamaz, tam tersine onda gerilim, huzursuzluk ve dengesizlik meydana getirir. Güven, tehlike ve karışıklık karşısında bireyin davranışlarına düzenli bir kararlılık ve sakin denge sağlayan önemli bir duygusallık durumudur.” (s. 191).

Bu aktarılan/alıntılanan bilgiler, din psikologlarından araştırma ilgisi gören dinsel yaşamın, “Tanrı’nın güvenilir olan varlığı”nın sonucu olarak, dinginlik ve emniyet sağlanması gibi önemli bir yönünü vurgulamaktadır (Kirkpatrick, 1992: 10-12).

Konu daha spesifik olarak İslam teolojisi düzleminde değerlendirildiğinde ise güven toplumunun temelindeki Müslüman bireyler, manevî hayatlarını, bireysel ve sosyal davranışlarını düzenleyip kontrol eden bir Allah inancına sahiptir. Yukarıda da vurgulandığı gibi bireye güven sunan din, güvensiz ve güvencesizlere de dayanak olur.

“Dinin özü mutlak güven duygusudur” denmesinin sebebi de bundandır. Dinde bireyin kendisiyle hesaplaşmasını hedefleyen irâde eğitiminin yanı sıra devamlı adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlere yönelik vardır (Karasakal, 2008: 189-190). Güven sözcüğü, tamamen kutsalla ilgili bir inancı ifade eden imanın, dünyevileşmiş ve sosyal ilişki biçimini almış bir yansımasıdır. Aslında güven, imanın yeryüzündeki çeşitli sosyal tezahürlerinden sadece biridir. Öte yandan, imanlarının gereği olarak mükemmel bir sosyal bütünleşme içerisinde bulunan müminlerin aynı zamanda son derece güvenli bir ortamda oldukları söylenebilir (Kurt, 2000: 279).

Bilindiği gibi şiddetin tam ortasında doğan İslam dininin iki temel hedefinden birincisi, putperestliği yıkarak doğru bir dinsel inanç ve yaşayış geliştirmek; ikincisi de, farklı biçimleriyle şiddeti ve çatışma kültürünü ortadan kaldırarak adalet ve merhamete dayalı, bireylerin güven içinde yaşayabileceği bir toplumsal ahlak ortaya koymak olmuştur (Çağrı, 2013: 313). Her yönüyle bireyin ve toplumun sosyal, siyasi, ahlaki ve ailevi güvenlik sistemi olarak İslam dininin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim ve hadislerde geçen ve bireyin Allah ile bağımlı oluşturan “iman” kelimesinin kök anlamı “inanmak güvenmek, huzur bulmak ve tatmin olmak, güvende olmak ve güven vermek” anlamları gelir. Yüce Allah’ın Kuran-ı Kerim’de geçen güzel isimlerinden biri olan “el-Mümin: Haksızlıktan emin kılan, kullarına verdiği sözü ve yerine getirmeyi vaat ettiği işleri yerine getiren inancı kullarının kendisi hakkındaki ümitlerini doğrulayan ve onları boşa çıkarmayan” gibi semantik anlamlara gelir (Hökelekli, 2013: 222).

Psiko-teolojik bir fenomen olarak ‘iman’, bireyin kendisine, yaratıcısına ve başkalarına güvenmesini sağlar. İman edenlerin korkudan uzakta olmaları, yarınlarından endişe duymamaları ve bu düşünce dünyalarını başkalarıyla paylaşmaları sayesinde güvenli bir toplum oluşturulabilir. Yine bunların devamıyla güvenli toplumun devamı sağlanabilir (Müftüoğlu, 2005: 158). İçselleştirilmiş iman ve ona uygun üretilen davranışlar, inanan birey için çok büyük ayrıcalık ve ölüm ötesinde kalıcı bir ödül sağlayabilir. İslam dininin teolojik doktrinlerini yaşayarak oluşacak Müslümanlık bilinci, bireysel ve toplumsal hayatı güven ve emniyete kavuşturur. Nitekim İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.): Müslümanı “Elinden ve dilinden diğer Müslümanların emniyette olduğu kimse” (Müslim, Sahih, 2/İman, 14) olarak tanımlamaktadır. Yani diğer Müslümanlara emniyet ve güven hissi aktaramayan birey, Müslümanlık bilincine aykırı davranmakla İslam’dan da uzaklaşmış olur (Sert, 2008: 202).

İslam teolojisine göre mümin, Allah’a hem inanan hem de güvenendir. Çünkü Allah’a inanan birey, O’nun yarattıklarına zarar veremez, güvenilmez biri olamaz; sadakatsiz ve vefasız olamaz. Zira -Kur’an’ı Kerim’in açıkça bildirdiği gibi iman aynı zamanda bir sözleşmedir ve güvenilir olmaktır. Dolayısıyla “Erginlik çağına erişinceye kadar yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz

herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız bile olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti." (En'am, 6/152) ayeti toplumsal güvenin temellerine vurgu yapması bakımından dikkat çekicidir (Çağrı, 2013: 313-314).

Merhameti ve sevgisi her tarafı kuşatmış (Araf 7/157), yarattıklarına karşı asla zulmetmeyen (Nisâ, 4/40), sevgi dolu ve affedici (Bakara 2/163, 173, 182, 192), kendisine yapılan dualara karşılık veren (Bakara 2/186), yarattıklarını gözetleyip duran (Bakara 2/255) ve her şeye gücü yeten (Maide 5/120) bir aşkın varlığa (Allah'a) önce inanıp ardından O'nun bu özelliklerine güvenerek hayatlarını devam ettiren bireyler, güvenin kaynağı olan Allah ile iletişim halinde oldukları ve yaptıklarının hesabını bir gün mutlaka verecekleri bilinciyle yaşadıkları için buldukları toplumda güven örneği olurlar. Dolayısıyla Allah'a inanmak, sorumluluk bilinci içinde yaşamayı, bu da kötülük etmemeyi, yalan söylememeyi, aldatmamayı kısacası güvenilir birey olmayı beraberinde getirmektedir (Müftüoğlu, 2005: 148; ayrıca bkz. Olgun, 1965: 52).

İslam teolojisine göre "güvenilir olmak" müminin temel kişilik özelliklerindedir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.), bir hadisinde mümini "kanları ve mallarına karşı diğerlerinin güvence içinde olduğu kişi" olarak tanımlamıştır (Tirmizi, İman, 13; Nesei, İman, 8; İbn Hanbel, III/154). Buna göre inançlı bireyin temel kişilik özelliklerinden biri "güvenilirlik'tir. Yalan söylemek ve sözünden dönme ile ikiyüzlülük gibi özellikler, inancın gerektirdiği samimiyetle bağdaşmaz (Hökelekli, 2013: 222-223). Bireyin kendisiyle veya ötekilerle kurduğu ilişkilerde güven ahlâkının ortaya çıkabilmesi için toplumda bireyler arasında adalet, emniyet ve güven gibi durumların özel bir yeri vardır. Çünkü bu kavramların sonucunda ortaya çıkan davranışlar, sadece kendi anlam alanlarıyla ilgili değil, yerine göre ahlâk, itikat, ibadet ve hukuk gibi başka alanları da ilgilendirmektedir. Örneğin, hukuk ile güveni birbirinden ayırmak güçtür. Çünkü İslam dini açısından düşünülecek olursa hukuk açısından yasak olan durumlar, güven toplumunun oluşmasında ahlak alanında da yasaklanmıştır. Öte yandan güven ahlâkı ile iman ya da din alanını da birbirinden ayırt etmek neredeyse imkânsızdır (Karasakal, 2008: 192).

Bütün dinlerde olmakla beraber özelde İslam dininin ortaya koyduğu güven duygusu anlayışı çok daha farklı bir psiko-teolojik zemine oturmaktadır. Mümin, Allah'a inanarak Allah'ın emniyeti ve garantisi altına girmiş kimsedir. O, Allah'ın evrenin yaratıcısı olarak evrende herhangi birinin bozukluk veremeyeceğine inanır. Allah, emniyetin kaynağı olunca, yani bir mümin Allah'ın kudretinden, gücünden dolayı kendisini garanti altına alıp ve varlık garantisi altına girdikten sonra İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) de aynı şekilde emniyet vericidir. Çünkü o da "Muhammed'ül-Emin"dir. Bunun yanı sıra bütün peygamberler bir topluluğa geldikleri zaman

diyorlar ki: “Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim, sizin içinizden geldim.” Çünkü bütün peygamberler topluluklarının kendi içlerinden gelmiştir. Kendi içlerinden gelmesi zaten ona kimse inanmaz. Daha doğrusu kabulde ve anlamakta güçlük çekerler. Dolayısıyla teolojik olarak peygamberlik kurumunda güvenlik duygusuna şiddetle ihtiyaç vardır. Kendini kabul ettirme şartlarından biri de hedef kitleye emniyet duygusu verebilmektir (Bolay, 1989: 160-161).

Öte yandan aynı zamanda devlet başkanı olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)’in yaşamsal pratikleri, çevresindekilere yönelik tutumları, bireysel ilişkiler yanında devlet uygulamasını ve devlet-vatandaş ilişkisini de temsil ediyordu. Onun bireysel vicdanlarda olduğu gibi toplumsal vicdanda da geliştirdiği adalet, hakkaniyet, sadakat, güven verme ve güven duyma gibi yüksek özellikleri, sonraki İslam toplumlarına ve yönetimlerine de rol model olmuştur. Bu sebeple Müslüman ve Müslüman olmayan arasındaki güçlü bir güven ve bağlılık duygusu, yüzyıllarca İslam toplumlarında barış içinde bir arada yaşama kültürünü oluşturmuştur (Çağrı, 2013: 318-319). İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.), gerek peygamber olmadan önce gerekse peygamberlik görevini üstlendikten sonra bulunduğu her sosyal ortamda hep dürüstlük ve güvenilirliğiyle tanınmıştır. Konuyla ilgili altı çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)’in güvenilirliğindeki devamlılıktır. Yani güvenilirliğinin zaman ve şartlara bağlı olmamasıdır. Demek ki güven duygusunu ortaya çıkaran güvenilirlik durumu, her pozisyon ve şartta güvenilir ve dürüst kalabilmeyi zorunlu kılmaktadır (Kavaklıoğlu, 2007: 651-652; ayrıca krş. Sarıçam, 2006: 205-216).

İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.), ‘inancı, ibadeti, güzel ahlakı, çevresindekilerle olan ilişkilerindeki doğruluğu ve dürüstlüğü, vefakârlığı, cömertliği, azmi ve kararlılığı, bağışlayıcılığı, cesareti, şefkat ve merhameti, kadınlara, çocuklara ve kölelere karşı ince kalpliliği, fedakârlığı, emaneti hak edene vermesi, sadeliği, samimiyeti, alçak gönüllülüğü, edepli oluşu, gösterişe değer vermemesi, birlik ve beraberliği öğütlemesi, istişareye değer vermesi, can, mal, ırz ve namus emniyetini sağlaması, çevresinde bulunan herkese eşit oluşu, aile ve çocuklarına kazandırdığı değerlerle örnek oluşu’ gibi kişisel özellikleriyle toplumun güvenini kazanmış ve ‘el-emin’ sıfatıyla çevresine en güzel biçimde rol model olmuştur. Güven duygusunu toplumun her sosyal tabakasına yaymaya çalışan İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)’in meydana getirdiği güven merkezli Medine toplumunda, barış, merhamet, dostluk ve yardımlaşma duyguları egemen olmuş, bireyler menfaat ve çıkarları için değil, saygı ve sevgi duygularıyla birbirlerine bağlanmışlardır (Kapar, 2003: 49-50).

Peygamberlerin Kur’an-ı Kerim’de ‘güvenilirlik modeli’ olarak tanıtılmasının amacı ise Müslümanların onları gündelik ilişkilerinde örnek edinmeleridir. Teolojik olarak

konuyla ilgili ayetler, dolaylı da olsa her türlü bireysel ve toplumsal ilişkide Müslümanlar arasında güvenilirliğin egemen olmasını öğütlemektedir. Müslüman toplumda her birey, güvenilir kaynak olabilmeyi başarabilir. Kaynak durumunda olan bireyler güvenilir olunca, onlarla iletişime geçenler de güven duyan bireyler olacaktır. Bu durum, Müslüman bireyler arasında ve toplum içerisinde güçlü bir yakınlaşma ve dayanışma sağlayabilir. Böylece inanan bireyler, bireysel huzura ve toplumsal uyuma kavuşabilirler (Kasapoğlu, 2006: 147).

Özetle, teolojik açıdan güven bağlamında Batılı sosyolog Anthony Giddens'in (1998) belirttiği gibi din, birden çok anlamda güven düzenleyici bir araçtır. Dinsel inançlar, gelişen olaylara karşı bireylere güvenilirlik enjekte ederler. Manevi anlamda güvenilir desteği, yalnız Tanrı ve dinsel güçler değil, bunların uygulayıcıları olan din görevlileri de sağlayabilir. Durkheim'in intihar olgusuna dair araştırmaları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Durkheim'e göre dinin bireyi kuşatıcı ve psikolojik yapısını dağılmaktan önleyici özelliğine ek olarak din görevlilerinin aşamalı / hiyerarşik yapılanması ve nüfus başına düşen din görevlisi sayısının artması, bireylerin intihar eğilimlerini azaltacak tarzda toplumsal güvenlik havzaları oluşturmaktadır. Özgür irdeleme yerine inançlarını, önceden hazırlanmış olarak bulup herhangi bir irdelemeden geçirmeksizin kabul etmeleri, daha disiplinli, sistematik ve nüfus başına düşen din görevlisi sayısına daha fazla sahip olmaları sebebiyle Avrupalı Katolikler, özgür irdeleme anlayışları ve bireysellikleri öne çıkan Protestanlar'a göre daha az intihar etmektedirler (Giddens, 1998: 102; Durkheim, 1992; Kurt, 2000: 279).

Sonuç

Bir toplumda dini ve ahlâki değerlerin yerleşmesinde ve korunmasında olduğu gibi toplum düzenini bozucu, bireylerin rahat ve huzurunu kaçırıcı işlerin önlenmesinde de, sorumluluk bilincinin taşınması ve bireyin bireye güvenmesi son derece önemlidir. Birlikte yaşayabilmenin temel şartı olan güven; ideal, erdemli bir toplum oluşturabilmenin de ön koşuludur. Toplumsal yaşam, sadece bireylerin aynı ortamda ve birlikte yaşamaları anlamına gelmez. Onları bir araya getiren, bu birlikteliğe anlam kazandıran ortak öğelere ihtiyaç vardır. Çünkü toplumu meydana getiren bireyler, ruh ve bedenden oluştuğu gibi, birbirleriyle olan sosyal bağları da sadece maddî değildir. Ruh ve beden uyumu bireye hayat verdiği gibi bireyler arasındaki maddî ilişkiler yanında, sevgi, saygı ve güven gibi psikolojik olgular da, erdemli toplumun kurulmasında önemli psiko-sosyo-pedago-antropo-teolojik birer etkendir (Karasakal, 2008: 184-185).

Olumlu yönde bir beklenti ve inanç içeren güven olgusu, bu olumlu beklentinin karşı tarafa ilişkin iyi niyetlilik ve dürüstlük gibi bazı özelliklerin varlığından ve bunlara yönelik algılardan etkilenir. Bireyin başka bir bireyin sözlerinden, davranışlarından ve kararlarından emin olması ve bunlara göre hareket etme istekliliği güven duygusunu

oluşturur. Güvenen bireyin güvenme eğilimi yükseldikçe, güvenilen hakkında bilgiye gerek kalmaksızın güven gerçekleşir. Örneğin; mimar veya mühendisin evi tasarlayıp inşa ederken kullandıkları bilgi kodlarıyla ilgili pek az şey bilinir; ama yaptıklarına bir inanç duyulur. Dolayısıyla 'itimat' ve 'bel bağlama' inançla ilişkili bir durumdur. Ancak güven ile itimat arasında semantik bir fark vardır. Güven söz konusu olduğunda seçenekler, birey tarafından bilinçli olarak değerlendirilir. Bir itimat durumunda ise birey, uğradığı hayal kırıklığına tepkisini başkalarını suçlayarak gösterebilir. Güven konumunda ise kusurun bir kısmını kendisi de üstlenmek zorundadır ve bir başkasına ya da bir şeye güven duymuş olmakla pişmanlık duyması olasıdır. Güven değeri, "sadakat, dürüstlük, vefa, adalet, samimiyet, açık yüreklilik, cesaret, ümit, sevgi, saygı" gibi değerlerle doğrudan ilişkilidir. Güvenin tersi yani güvensizlik durumu, korku, endişe, kuşku ve inançsızlık, ümitsizlik, karamsarlık, anlam kaybı ve kaos durumu olarak kendini dışa vurur (Hökelekli, 2013: 210).

Toplumun bir arada tutan ilkelerden biri de, karşılıklı güven ilkesidir. Toplumsal barışın yolu, toplum üyelerinin birbirlerine güvenmelerinden geçer. Herkesin birbirine şüpheyle baktığı, bireyin diğerlerini kurdu olarak görüldüğü toplumda, huzur ve refah gerçekleşemez. Birey, ancak içini yüksek değerlerle doldurup onları gerçekleştirince olgun bir kişiliğe sahip olabilir. Bireyler arasında güveni sağlayan, bu ruhsal ağırlığın bireye kazandırdığı ahlaki niteliklerdir. Dolayısıyla birey, ahlaki niteliklerini eylemlerine yansıttığı ölçüde daha çok mükemmelleşerek ruhsal bir varlık olmanın da ötesinde ahlaki açıdan olgun bir kişiliğe kavuşabilir. Diğer yandan bireyin mükemmelleşmesiyle de, bu toplum içinde yaşayan bireyler, gerçek güvenilir kişiler olurlar ve ortak yaşam, daha sağlam temellere oturabilir (Müftüoğlu, 2005: 157-158).

Güven duygusu iş, sosyal ve özel hayattaki her türlü ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Başka bireylere beslenecek olan güven duygusunun temelinde bu olgu, 'iletişim ve bilginin en doğru şekilde iletilmesi, sorunların izlenmesi, yetki verilebilmesi, amacı ve sorumlulukların paylaşılması' gibi taraflar arasındaki birçok ilişkiyi etkileyici dinamik bir değişken özelliğine sahiptir. Yüksek dereceli güven duygusu, beraberinde orantılı olarak daha fazla bağlılığı getirmektedir. Kendine güvenmeyen birey, başkalarına güvenemez. Kendisi güvenilir olmayan bireye de başkaları güvenmez (Yılmaz, 2010: 21).

Modern yaşamda birey için bilinçli bir değersizleştirme çabası söz konusudur. Birey, sürekli olarak kutsal öğretilerin sunmuş olduğu güzel ahlaktan uzaklaştırılmanın yanında seküler ahlak anlayışının egemen kılınmasıyla da başa çıkmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla modern yaşam ve post-modern söylem kıskacında kalan birey, psiko-sosyo-teolojik olarak yaratılış amacına ulaşabilmek için bir davranışı güzel ve ahlaki olarak adlandırabileceği değerlere sahip olmalı ve başta 'güven, sevgi, saygı, merhamet' gibi değerlerin eğitiminden geçmelidir. Çünkü değerler eğitiminde sosyolojik, psikolojik,

felsefik ya da metafizik pencereden bir anlamlandırma ve değer kazanma süreci söz konusudur. Bilindiği gibi bireyin sahip olduğu değerler, davranışlarının ve düşüncelerinin yönünü belirler. Bireyi birey yapan sūfi öğretiler sonunda kazanılan değerler sayesinde 'olgun birey / insan-ı kâmil'e ulaşılabilir.

Modern dönemde sekülerleşmenin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte bireyler, din ve ahlak temelli değerlerden oldukça uzaklaşmaktadır. Uzaklaştığı oranda var olan değerlerini de kaybetmektedir. Bunun yerine değersizliği koyan bireyin bütün bunların farkına varması, bir düşünce değişimini zorunlu kılmaktadır. Modern yaşamın ürettiği toplumsal yapıda, modernleşme ve sekülerleşme kuramlarının yeniden gözden geçirilmesi önemli bir gerekliliktir. Bugün gelinen noktada, bireylerin olgun insan modeline ulaşabilmeleri için yeni bir değerler sistemine ihtiyaçları vardır. Özellikle modernleşme sürecinde ahlaki bir sekülerleşmenin yaşandığı gerçeği göz önüne alınarak etik prensiplere daha fazla vurgu yapılmalıdır. Zira giderek sekülerleşen ve kapitalleşen birey, en çok ahlaki esaslara ihtiyaç duymaktadır. Dinler itikat, ibadet ve ahlak üçlüsünün uyumlu bir sentezinden oluşur. Bunlardan birinin göz ardı edilmesi, dinin müminde gerçekleştirilmek istediği olgun birey idealine ulaşma yolunda en büyük engeli oluşturabilir. İtikat ve ibadete vurgu yaparken ahlak boyutunu ihmal ederek bu hedefe ulaşamayacağı açıktır (Akot, 2013: 69-70).

Sonuç olarak bir toplumun bireyleri ve kurumları arasında güven duygusunun güçlü olması, hem dinin hem de ahlakın gereği olup toplumsal huzur ve barışın en temel şartlarından biridir (Çağrı, 2013: 315). Dolayısıyla modern dönemde, bireyin yaşadığı bütün zorluklar karşısında başta güven olmak üzere şefkat, merhamet, diğerkâmlık, doğruluk, dürüstlük, sözünde durma, kul hakkına ve emanete sahip çıkma gibi değerleri aktarma çabaları desteklenmelidir. Bu bağlamda Türkiye'de din hizmeti üretiminde ve yönetiminde bir kamu otoritesi olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na sistematik içerikli kurumsal anlamda önemli görevler düşmektedir.

Bibliyografya

Akot, B. (2013). Değerler eğitimi açısından insan-ı kâmil düşüncesi ve günümüzde karşılaşılan zorluklar. *İslami Araştırmalar Dergisi / Journal of Islamic Research*, 24 (1), 56-70.

Arabacı, F. (2007). Çağdaş değerler karşısında dini/dinileştirilmiş değerler ve normların kırılma noktaları. [içinde] *Din-kültür ve çağdaşlık: Kutlu Doğum Sempozyumu tebliğ ve müzakereleri* (ss. 298-306). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel güvenin oluşturulmasına ilişkin unsurlar ve bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1-13.

Asunakutlu, T. (2006). Çalışanlar ile yöneticiler arasında güven duygusunun araştırılması: Turizm sektöründe bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (4), 16-33.

- Bağdu, T. (2010). *Güvensizlik hissi ve konut alanlarının askerileşmesi: Diyarbakır örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baltaş, A. (2000). *Ekip çalışması ve liderlik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bernath, M. S. & Feshbach, N. D. (1995). Children's trust: Theory, assessment, development, and research directions. *Applied & Preventive Psychology, 4*, 1-19.
- Bilgin, N. (2005). *Tarımsal kooperatiflerde güven duygusunun ortakların kooperatife bağlılıkları ve performans algularına etkisi: Tarih'te bir uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmit: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bolay, S. H. (1989). Kişide güven duygusu ve İslam. [içinde] *Kutlu Doğum Haftası konferansları: 11-17 Ekim 1989* (ss. 159-161). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bowlby, J. (2005). *A secure base: Clinical applications of attachment theory* (V. 393). Taylor & Francis.
- Brown, L. S. & Wright, J. (2003). The relationship between attachment strategies and psychopathology in adolescence. *Psychology and Psychopathology, 76*, 351-367.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Carnavale, D. G. & B. Wechsler. (1992). Trust in the public sector. *Administration and Society, 23*, 471-494.
- Cook, J. & Wall, T. (1980). New work attitude measures of trust, organizational commitment and personal need non-fulfilment. *Journal of Occupational Psychology, 53*, 39-52.
- Cüceloğlu, D. (2001). *Anlamlı ve coşkulu bir yaşam için savaşı*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Çağrı, M. (2013). Güven ve sadakat. [içinde] *Kutlu Doğum Haftası - Hz. Peygamber kardeşlik ahlaki ve kardeşlik hukuku sempozyumu: 21-22 Nisan 2012* (ss. 312-320). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21* (2), 321-336.
- Demircan, N. & Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10* (2), 139-150.
- Dietz, G. ve ark. (2010). Unravelling the complexities of trust and culture. [içinde] *Organizational trust: A cultural perspective*. (ss. 3-41). (ed. M. Saunders ve ark.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, E. (1992). İntihar. (çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge Yayınları.
- Erikson, E. H. (1959). Identity and the life cycle. Selected papers. *Psychological issues-1*: 1-71.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*, New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*, New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1984). *İnsanın sekiz çağı*. (çev. B. Üstün & V. Şar). Ankara: Birey ve Toplum.
- Flanagan, C. (2003) Trust, identity, and civic hope, *Applied Developmental Science, 7* (3), 165-171.
- Foulquie, P. (1994). *Pedagoji sözlüğü*. (çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları*. (çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gilbert, J. & Tang, T. (1998). An examination of organizational trust antecedents. *Public Personal Management*, 27 (3).
- Griffin, K. (1967). The contribution of studies of source credibility to a theory of interpersonal trust in the communication department. *Psychological Bulletin*, 68, 104-120.
- Gürses, İ. & Kılavuz, A. (2011). Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 153-166.
- Hagerty, M. R. (1999). Testing Maslow's hierarchy of needs: National quality-of-life across time. *Social Indicators Research*, 46(3), 249-271.
- Hamachek, D. E. (1988). Evaluating self-concept and ego development within Erikson's psychosocial framework: A formulation. *Journal of Counseling and Development*, 66 (8), 354-360.
- Heimovics, R. D. (1984). *Trust and influence in an ambiguous group setting in small group behaviour*, 15 (4), 545-552.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*. İstanbul: Dem Yayınları.
- İsen, G. & V. Batmaz (2006) *Ben ve toplum*, İstanbul: Salyangoz.
- James, W. (1902). *Varieties of religious experience*. New York: Longmans, Green.
- Johnson, P. E. (1945). *Psychology of religion*. New York: Abingdon-Cokesbury.
- Kapar, M. A. (2003). Hz. Peygamber'in güvenilirliği. *İstem Dergisi*, 1 (1), 41-50.
- Karagül, M. & Masca, M. (2005). Sosyal sermaye üzerine bir inceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52.
- Karasakal, Ş. (2008). Kur'an'a göre güven ahlakı (Müsâleme). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 182-226
- Karatepe, S. (2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde güven yaratma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (23), 77-97.
- Kasapoğlu, A. (2006). İletişimde kaynağın güvenilirliği: İlahi mesajın kaynağı konumundaki peygamberlerde güvenilirlik esası. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 125-147.
- Kavaklıoğlu, M. (2007). Nebevi bir mesaj olarak güven/emniyet. [içinde] Hz. Muhammed ve evrensel mesajı sempozyumu (ss. 639-652). Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları.
- Kirkpatrick, L. A. (1992). An attachment theory approach to the psychology of religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2 (1), 3-28.
- Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification. *Review of General Psychology*, 10 (4), 302.
- Kur'an-ı Kerim*
- Kurt, A. (2000). Sosyal güven ve din. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), 277-289.

Kuşçuluoğlu, S. (2008). *The roles of organizational justice, trustworthiness, trust and propensity of trust in the relationship of lmx with ocb and job satisfaction*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Luhmann, N. (1979). *Trust and power*. New York: John Wiley.

Maslow, A. (1970). *Motivation and personality* (3. Ed.). New York: Harper & Row Publishers.

Mayer, R. C. ve ark. (1995). An integrative model of organizational trust. *The Academy of Management Review*, 20, 709-734.

McAllister, D. J. (1995). Affect and cognition based trust as foundations of interpersonal cooperation in organizations, *Academy of Management Journal*, 38, 24-59.

Munley, P. H. (1975). Erik Erikson's theory of psychosocial development and vocational behavior. *Journal of Counseling Psychology*, 22 (4), 314-319.

Müftüoğlu, Ö. (2005). Güven ortamının bir toplum için önemi ve bunu engelleyen faktörler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (2), 143-159.

OECD. (2001). *The well-being of nations, The role of human and social capital*.

Okumuş, E. (2017). *Güven toplumu*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları.

Olgun, İ. (1965). Tanrı'ya güven ve dua. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 4 (3-4), 52.

Poston, B. (2009). Maslow's hierarchy of needs. *Surgical Technologist*, 41 (8), 347-353.

Rosenthal, D. A. ve ark. (1981). From trust to intimacy: A new inventory for examining Erikson's stages of psychosocial development. *Journal of Youth and Adolescence*, 10 (6), 525-537.

Sarıçam, İ. (2006). Değerlerin hayata geçirilmesinde Hz. Peygamber: Güven örneği. [içinde] *Hz. Peygamber'in tebliğ metodu ışığında İslam'ın güncel sunumu: 2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu tebliğ ve müzakereleri* (ss. 205-216). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sert, H. E. (2008). Kur'an-ı Kerim ışığında güven duygusunun kaynağı olarak Müslümanlık bilinci. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 197-225.

Sneed, J. R. ve ark. (2006). Trust, identity, and ego integrity: Modeling Erikson's core stages over 34 years. *Journal of Adult Development*, 13, 148-157.

Tüzün, O. & Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19 (1), 24-39.

Volery, T. (1998). The role of trust in creating effective alliances: A managerial perspective. *Journal of Business Ethics*, 17 (9/10).

Wasti, S. A. ve ark. (2013). Örgüte güvensizlik: Kültürlerarası nitel bir çalışma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40, 525-552.

Yavuz, K. (2003). Günümüzde güven problemi ve din. [içinde] *Sosyal Bilimlerde Güven* (ed. F. Erdem). Ankara: Vadi Yayınları.

Yazıcıoğlu, İ. (2009). Konaklama işletmelerinde iş görenlerin örgütsel güven duyguları ile iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri üzerine bir alan araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (30), 235-249.

Yılmaz, R. H. (2010). *Takım üyelerinin güven duygusu ve verimlilikleri arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Prof. Dr. Halife Keskin

Zamanın gadrinden dolayı tamamını sunamasa da güzel tebliğinden dolayı Mustafa hocama teşekkür ediyorum. Değerli katılımcılar, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizler her halükârda sempozyum tebliğ ve müzakerelerini kitap olarak yayınlayacağız. Şimdi dinleyememiş olanlar, metinleri o kitaptan okuyabilecekler. Ben tekrar hem güzel tebliği hem de Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizlere görevimizi hatırlattığından dolayı hocama teşekkür ediyorum.

Şimdi sıra Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muharrem KILIÇ hocamızda. Hocamızın tebliğinin ismi “Sosyo-Politik ve Hukuki Bağlamında Güvenlik Toplumu”. Süreniz 20 dakikadır, buyurun hocam.

SOSYO-POLİTİK VE HUKUKİ BAĞLAMDA GÜVEN/LİK TOPLUMU

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Teşekkür ediyorum. Sayın başkan, kıymetli hazirûn, hanımefendiler, beyefendiler. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Hepiniz bu ilmi toplantımıza hoşgeldiniz, sefalar getirdiniz.

Konu başlığında “Toplum” kelimesi düşmüş, onu hatırlatarak başlamak istiyorum. Kutlu Doğum Haftası'nın bu manevi atmosferinin çeperlerini belki biraz zorlayacak kavramsal çerçeveyi sizlerle paylaşmak istiyorum. Baktığımız zaman, değerli hocalarımızın ilk oturumdaki sunumlarının ve başlıklarının ağırlıklı olarak bu minval üzere gittiğini görüyoruz. Şimdi benim burada yapmaya çalışacağım şey şudur: Az önce Vejdi hocamızın sunmuş olduğu çerçeve, içe dönük bir biçimde güven inşasını ve güven kavramını nasıl tesis edebiliriz, nasıl inşa edebiliriz sorularına cevaplar arıyordu. Sayın Diyanet İşleri Başkanımızın da ortaya koymuş olduğu çerçevede baktığımız zaman sorunların tespit edilmesi ve tespit edilen sorunlara dönük –deyim yerindeyse- o kadim bilgeliğimizi, hikmetimizi ve aklımızı çağırarak yeniden modern şartlar çerçevesinde kavramsallaştırarak acaba nasıl inşa edebiliriz, nasıl onarabiliriz çerçevesindeydi. Benim sunumum şöyle bir boyutu içerecek: Bu kavramsallaştırma iktidar kavramı üzerinden güven/lik toplumu. Bu güven ile güvenlik arasındaki ilişkiyi iktidar ilişkisi şeklinde okumaya çalışacağım. Bu okuma bizatihi eleştirelilikle gerçekleşecek ve eleştirinin odağında da modern yaşam, modernitenin getirmiş olduğu toplum tipolojisi olacak. Bu eleştiriyi yine kendi içerisinde yani batı akademiasının, batı entellektüalitesinin kendi içerisinde dillendirmiş olduğu farklı felsefi bağlamlarda, düzlemlerde (postmodernizm, postyapısalcılık vb.) yapılan eleştirilerle ve onların kavram dünyasından referanslarla eleştirel bir çerçeve ortaya koymaya çalışacağız.

Öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki; toplumsal dönüşümler sosyologların, sosyal bilimcilerin hatta tarihçilerin, hukuk bilginlerinin ve hukuk tarihçilerinin ilgisini çekmiş konulardır. Malumunuz olduğu üzere bu çerçevede bazı dikotomiler yani iyi-kötü, güzel-çirkin gibi karşıtlıklar üzerinden ortaya konulan kavramlar var. Bunlardan bir iki tanesini zikrederim. Mesela E. Durkheim’i hatırlayacak olursak mekanik ve organik temelli oluşmuş toplumlardan söz ettiğini görüyoruz. Bunun dışında baktığımızda askerî toplum, endüstri toplumu gibi bazı kavramsallaştırmalar ve karşıtlıklar var. Fakat bizim daha fazla üzerinde duracağımız şey, geleneksel toplum-modern toplum ikilemi ve karşıtlığı üzerinden bir iktidar kavramsallaştırması yapmak olacaktır. Tabi ki şunun farkındayım. Böylesine bir kavramsal karşıtlığı ifade ederken, modern-geleneksel olarak ifadelendirmenin kendi içerisinde ortaya çıkarmış olduğu geniş ya da kuşatıcı, kapsamlılığın yaratmış olduğu birtakım sorunlar var. Onları –deyim yerindeyse- paranteze alarak konuşmamı sürdüreceğim. Şimdi burada, hem felsefi anlamda, hem sosyolojik anlamda yapılan geleneksel ve modern toplum ayırımı açısından baktığımız zaman ortaya çıkan tablo; geleneksel toplumun kendi toplumsal iktidarını var ederken devam eden toplumsal kabuller, toplumsal inançlar, ortak kültür dediğimiz birçok örf-adetler (bunlara teamüller de diyebiliriz) noktasındaki bir fikir birlikteliğini ve davranış bütünlüğünü, davranış istikrarını az önce Sayın Başkanımız da ifade etti -bilgi istikrarı- aynı zamanda bir eylemsel istikrar yani bir davranışsal istikrarı ifade eden şeylerin, otoritesini bizatihi bundan aldığını görüyoruz. Hukuki boyutu ele alacağımız için, hukukun da bir anlamda var oluşu ve kökeni itibariyle baktığımız zaman, bu geleneğin sahip olduğu istikrar, devamlılık ve süreklilik dinamiklerini taşıdığını söylememiz gerekiyor. Mesela, Anglosakson dünyasının hukuk biliminde ya da hukuk anlayışında, gelenek çok büyük önem arz ediyor. Üst derece yargı mercilerinin vermiş olduğu yargısal kararların, bizati bağlayıcı nitelikte kararlar olarak karşımıza çıktığını ifade etmemiz gerekiyor. Burada iktidar kavramsallaştırması deyince aklımıza hemen Fransız sosyolog Michel Foucault geliyor. Şimdi onun kavram dünyasına referansla bazı şeyler söyleyeceğim. Baktığımız zaman özellikle içinde yaşadığımız yüzyıl ya da çağ itibariyle neo-liberal çağ dediğimiz 1970’li yılların toplum öncesindeki klasik liberteryan çağdan söz ediliyor. Bu neo-liberal çağın, bu yeni liberal çağın, kendine özgün dinamikleri var. Burada aslında aydınlanmadan bu yana, hukuk alanında, sosyo-politik alanda, siyasal alanda ortaya çıkan birtakım değerlerde kanun hakimiyeti, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi birtakım aydınlanmacı değerler anlamında bir aşınmanın olduğunu ifade ediyor. Bu beraberinde neyi getiriyor? Nasıl bir kavram ortaya koyuyor? Diyor ki; bunun adı hukuk toplumundan norm toplumuna bir dönüştür. Aslında norm deyince aklımıza ne geliyor? Kural geliyor, değil mi? Fakat burada kastettiği şey toplumsal yaşantının, sosyal davranışların da biçimlendirilmesidir. Ama önce hukuk toplumunda nasıl bir biçimlendirme oluyor? Bir idealite, bir ideal olan var. Yani bir projeksiyonla

diyor ki; işte şöyle davranırsan, suç işlemezsən, adam öldürmezsen, şuna buna müptela olmazsan ... Olmaması üzerine bir perspektif koyduğunu düşünüyoruz. Fakat burada, bu neo-liberal çağda, bu norm çağında öngörülen şey nedir? Bir optimum nokta yani; toplumsal aktı, davranış biçimlerini, kalıplarını, bir eksen olarak kabul ediyor. Mesela ne oluyor? Toplumda suç gerçekliği var mı? Evet var. Cezalandırma. Bir suç politikası ona göre belirleniyor. Şimdi, bu türden anomali de diyebileceğimiz, ayrıksı durumları ne yapıyor? Bir ortalamasını çıkarıyor. Türk sosyolojisi, falanca ülke sosyolojisi ya da genel bir sosyoloji çerçevesinde suç oranları, suç türleri işte bu noktada seyrediyor. Bunu nasıl görüyor? Bunu normal bir durum olarak görüyor. Ekonomik boyutu ön plana çıktığı için ne yapıyor? Suçun maliyeti, suçun cezalandırılmasının maliyeti üzerinden bir maliyet hesabı çıkararak bir optimum nokta, bir ortalama çıkarmak suretiyle bir idealite koyuyor. Yani suçsuzluk idealidir, suç işlememe idealitesi değil. Deyim yerindeyse böyle bir ortalamanın çıktığını söylüyoruz. Bunu bir iktidar teknolojisi, bir iktidar tekniği olarak öngörüyor. Burada iktidar teknolojisinin ürettiği şey nedir? Güvensizlik duygusu. Bütün sistem duygusu, mekaniği, mekanizması güvensizlik üzerine inşa edilmiş. Az sonra daha detaylı bir şekilde bunun üzerinde duracağım. Bu modern iktidar aygıtı; bunu da Foucault'un, toprağı bol olsun, kulağını çınlatarak söyleyeyim, çok sinsi ve kuşatıcı bir şeydir. Az sonra tasnifte de ifade edeceğim. Mesela klasik egemenlik kavramı üzerinden ortaya çıkan iktidar anlayışı çerçevesinde baktığımız zaman, aslında toplumla devlet iktidarı arasında bir ayrışma söz konusu. Fakat burada, bu iktidarın, modern iktidar anlayışı ile birlikte toplumun bütün katmanlarına sinmiş olarak ortaya çıkmış olduğunu ifade ediyor. Hatta sivil toplum örgütlerinin de, dikey anlamda baktığımızda, iktidarın bir parçası olarak tezahür ettiğini, ortaya çıktığını görüyoruz. Gözetleyen, güvensizlik üzerine kurulmuş bir felsefe ile bu sivil toplum örgütlerini de, gözetleme yapan, denetleyen iktidar aygıtının bir parçası olarak telakki ediyor. O açıdan baktığımız zaman, bütün bu özgürlük teraneleri, vatandaşlık hakları, insan hakları gibi şeylerin aslında bir vizyondan ibaret olduğunu görüyoruz. Özne kavramı da öyle değil mi? Merkezinde aydınlanmanın öznesi var. Bütün bu bireysel hak ve hukuka sahip olan, onu uhdesinde tutan, onun için yaşayan, insan hakları evrensel bildirgesinden hatırlayın. İnsan onurunun yüceltilmesi, korunması, ona sahip olunabilmesinin gerekliliği ortaya çıkıyor. Fakat bu yeni durum itibarıyla yeni modern, neo-liberal iktidar algısı, anlayışı çerçevesinde baktığımız zaman öznenin de buharlaştığını görüyoruz. Artık hak-hukuk, insan hakları gibi, özgürlükler gibi kavramların da muğlaklaştığını ifade etmemiz gerekiyor. Muğlaklaşma dedim kıymetli hazirun, temel kavramlardan bir tanesi de bu. Müphemleştiriyor, muğlaklaştırıyor. Modern hukuk yasama tekniği itibarıyla bazı alanları, belli belirsiz, gri alanlar haline getiriyor. Mesela 367 krizini yaşamıştık. Hepinizin malumu, orada Cumhurbaşkanı seçim usulüyle ilgili, yasama organı, anayasal düzenlemede ya da ilgili yasal düzenle-

mede ne yapıyor? Bir gri alan bırakıyor orada yorum yapmak suretiyle. O yorum iktidarı kimin elindeyse, bir vesayet iktidarı olabilir bu. Gerçekten otantik bir yorum iktidarı da söz konusu olabilir. Bu iktidarın söz konusu hak ve özgürlükler konusunda bir müphemlik, bir muğlak alan yarattığını ifade etmemiz gerekiyor. Geleneksel toplumun normatif yani norm koyma noktasında kaynaklarına az önce değinmiştim. Buna daha fazla girmeyeyim. Fakat özellikle kamusal siyaset anlamında baktığımızda, böyle bir siyaset üretimi devlet iktidarının yaptığı bir şeydir. Paydaşları da söz konusu, sivil toplum örgütlerinden. Uluslar ötesi, ticaret noktasında, küresel finans mekanizmaları açısından baktığımız zaman artık ulusları da aşan birlikler, birlik hukukları söz konusu. Bu bağlamda baktığımızda bu kamusal siyasetin farklı bir zemine oturduğunu ifade etmemiz gerekiyor. Şimdi, bu müphemliğin, belirsizliğin çaresini neye buluyor, özellikle bu modern hukukçulara baktığımız zaman? Hukuki fetişizmde hukuksal fetişizm diyoruz. Yani; yok yasa, yap yasa. Çok güzel ifade ediliyor. İngiliz parlamentosu için derler ya, hani işte kadını erkek, erkeği kadın yapmaktan başka her şeyi yapabilir. Bu refleks aslında genel yasama refleksi. Bütün modern dünyanın, modern hukuk algısının bir şeyi. Mesela; çok daha eski olan Çin Medeniyeti açısından baktığımız zaman; az yasa, çok adalet; az yasa, çok hukuk. Hukukla yasayı ya da kanunu ayırıştırmamız icap ediyor. Baktığımız zaman, böylesi bir felsefi, böylesi bir temele dayandığını ya da hikmete dayalı olduğunu görüyoruz. Şimdi ne oluyor? Hepimiz aynı refleksi sergilemiyor muyuz? Bir zaman, jenerik bir laf vardı. Enkırmen: “Nerede bu devlet, nerede bu hukuk, nerede bu adalet?” diyordu. Bu hukukun, kendisine çağrı yapılan hukukun, bizati yasalar olduğunu görüyoruz. Yani yasal düzenleme arayışı. Çimlere basılıyor, çevre kirleniyor, hemen bir çevre hukuku, bir çevre yasası çıksa gibi. Böylesi bir refleksle hareket edildiğini görüyoruz. Yani çareyi hukukun yasa üzerinden çoğultulmasında değil, çoğaltılmasında görüyoruz, fakat meselenin bu olmadığını da hepimiz görüyoruz. Biz buna hukukta yasaların etkinliği diyoruz. Yani yasa vardır fakat bu gerçekten etkin bir biçimde sosyolojik bünyede kabul edilmiş midir? Uygulanıyor mu? Yoksa sosyolojik bünye ile bir çatışma mı var? Bazı tarihî yasalarımız var, Cumhuriyet tarihinde ama onlara girmeyeceğim. Kıymetli hazirun, değerli öğrenciler, güvensizlik şöyle tesis ediyor. Modern batı siyaset felsefesine baktığımız zaman kim aklımıza geliyor? Sevgili öğrencilerimiz de bilirler, modern devlet felsefesinin kurucu ismi Thomas Hobbes, değil mi? Belki kitabını okuyanlarımız da var genç arkadaşlarımla arasında. “Leviathan”. Neydi o? Azgın ejderha. Şimdi buradaki felsefeye bir bakalım. Şimdi, azgın ejderhayla işi ne Hobbes’in? Şöyle diyor, insanlar doğal yaşam içerisinde birbirleriyle didişiyorlardı, kavga ediyorlardı. Ne yaptılar bu kaotik ortamda? Kafalarında kurdukları bir tahayyül var. Toplum bireyleri birbirleriyle didişiyor. Oturuyorlar, sözleşme yapıyorlar. Biz buna ne diyoruz? Sosyal sözleşme. Toplumsal sözleşme kuramcılarının başında geliyor Hobbes. Ama ön gördüğü o toplumsal yapı, nasıl bir toplumsal yapı? “Homo

Homini Lupus” diyorlar ya! İnsan insanın kurdudur. Kemirgen varlık. Kemiriyor, o onu kemiriyor, bu bunu kemiriyor. O onun hakkını gaspediyor, bu bunu öldürüyor. Öyle bir tasavvur. İşte bu tasavvurun temel sahihi, hareket noktası ne? Güvensizlik. Güven üzerine inşa edilmiyor. Güvensizlik üzerine inşa ediliyor. Ne yapıyor peki bu toplumsal sözleşmeyle, yurttaşlar arasında? Artık yurttaş olunuyor. Önceden beden ya da insan, işte her neyse, orada yurttaş statüsünü alıyor, sözleşme masasına oturur oturmaz. Neyi elde ediyor burada, bu sözleşmeyle? Diyor ki ben öldürme hakkımı, cezalandırma hakkımı, sana devrediyorum. Delegeye. Kim o? Leviathan. Kim o? Devlet iktidarı, devlet aygıtı. Ona delege diyor. Sen bunu kullanacaksın benim adıma, diyor. Şimdi, burada insan doğasını üç temel şey üzerinden nitelendiriyor. Bir tanesi rekabet. İnsan doğası gereği rekabeti seven bir varlıktır. Rekabet eder. İkincisi ne? İkincisi güvensizlik. Bakın, rekabetin karşısına mücadele alanında insana neyi hedef gösteriyor? Kazanç hedefini. Kazancını maksimize edeceksin. Ne olursa olsun. “Bırakınız etsinler, bırakınız yapsınlar” mantığı. Klasik liberal, klasik liberteryan yaklaşım. Bir diğer şey; rekabet. Rekabet de insan doğasından ortaya çıkan, kaynaklanan bir şey. Bunun karşısına –az önce söylemiştim; bir diğeri güvensizlik dedim, bunun karşısına neyi hedef olarak gösteriyor? Diyor ki, insanlar güvensiz varlıklar olduğu için, birbirine güvenemedikleri için güvenlik inşa edeceksin. Onun için devletler bir güvenlik toplumu inşa etme noktasına geliyor. Bir diğeri de şan, şeref. İşte, toplumsal statü elde etmek. Üç temel hareket, etki noktasının insanları mobilize ettiğini ifade ediyor. Burada, birçok şeyi hatırlayabiliriz, yine batı akademiyası ya da entelektüel dünya üzerinden. George Orwell’in, okuyanlarımız vardır, “1984”, distopik romanını. Orada Büyük Birader “Big Brother” diyor ya, ne yapıyor o Büyük Birader? Bütün toplumu gözetliyor. Ama hareket noktası ne? Tamam, orada Orwell’in yönelttiği bir eleştirelilik söz konusu ama hareket noktası ne? Yine bu güvensizlik. Güvenilmeyen bir toplum yapısı söz konusu. Bu modern toplum yapısı ne yapıyor? Bunları gözetliyor, denetliyor, her anını, her yerini, her mekanını, her şeyini kontrol ediyor. Başka neyi hatırlıyoruz burada? Jeremy Bentham’ı, hukuk tarihçisi, İngiliz hukuk tarihçisi, felsefeci. Bu, bir tasarım ortaya koyuyor. “Panopticon” diyorlar. Yani; her şeyi kontrol eden demek. Öyle bir şey ki; bir kulede, görünmüyor, dışarıdan içerisi görünmüyor ama içeriden dışarıyı görünmüyor. Bütün o hapishaneyi kontrol ediyor. Öyle bir duygu yaratıyor ki, o hapishane ahali “Big Brother” tarafından, sürekli gözetlendiği ve denetlendiği duygusuyla yaşıyor. Foucault bunu genelleştiriyor. Diyor ki; sadece hapishane ortamı açısından değil bu tasarım. Bu “panopticon” bir toplum tasarımı, modern toplum tasarımı. Yani, ne oluyor? Senin her şeyini kontrol ediyor. Bu “Panopticon” toplum algısının yerleşik bir hale geldiğini ifade etmemiz gerekiyor. Üç türlü iktidar algısı ya da anlayışı çerçevesinde toplum yapısının oluşturulduğunu ifade etmemiz gerekiyor. Burada birincisi, her şeyden önce ontolojik güvensizlik üzerine kurulmuş. Az önce söylemiştim, egemenlik, klasik egemenlik an-

layışı. Bunun üzerinde durmuştum. Daha sonra, 17. yüzyıl sonrasında özellikle disiplin toplumu diye bir kavramsallaştırma kullanılıyor. Tasnif etme üzerine, hiyerarşi kurma üzerine, gözetlenebilirlik, görünebilirlik üzerine kurulmuş bir anlayış ama modern çağ, yüzleşmekte olduğumuz, yaşamakta olduğumuz çağ açısından baktığımız zaman bir güvenlik toplu içerisinde bütün yaşam alanlarımızın kontrol ve denetim altında olduğunu ve güvensizlik üzerine tesis edildiğini ifade etmemiz gerekiyor. Mesela, Ulrich Beck'ten hatırlarsınız, "Risk Toplumu" diye bir kitabı var. Biraz önce Burhanettin Hoca'nın tebliğinde de bunu güven-risk ilişkisi şeklinde görmüştük. Baktığımız zaman, toplum tanımlamaları da, toplum sınıflamaları, kavramsallaştırmaları da hep bunun üzerinden gidiyor. Bir tedirginlik, risk toplumundan bahsediliyor. Endişeli toplum, tedirgin toplum gibi kavramların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu sistem içerisinde anomalilerin, krizlerin izale edilmesi gibi bir amaç yok. Sistem krizden besleniyor, riskten beslenen bir toplum yapısının olduğunu görüyoruz. Bir diğer nokta; düzenlenebilir bedenler, kontrol edilebilir bedenler, bir beden algısı, bir nüfus algısı ortaya çıkardığını ifade etmemiz gerekiyor. Bir diğer nokta; hayatı düzenleyip korumayı değil, gereklerine göre yok olmasına göz yumma. Suriye'de, binlerce, milyonlarca kişinin katliamına tanıklık edip sessiz kalan küresel "panopticon" gözetimci dünyanın sessiz kalmasının ardında yatan da bu. Bir anlamda terörden, krizden, riskten ve birtakım insanların diğerlerinin daha güvenli bir şekilde yaşaması adına feda edilmesinden beslenen, sürdürülebilirliğini, devamlılığını, istikrarını bunu üzerinden kazanan, bir küresel "panoptic" bir toplum ya da bir devlet, bir iktidar algısının, anlayışının olduğunu ifade ederek sözlerimi bitirmek istiyorum. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Halife KESKİN

Ben Muharrem Hocamıza çok teşekkür ediyorum. Gerçekten de şu anda yaşadığımız dünya gittikçe daha da kötüye giden, hepimizin her hareketini gözetleyen bir dünya. Hele bazı güçler, dünyanın her metrekaresini, neredeyse her santimetrekaresini uzaydan takip edebilecek imkânlarla sahipler. Tabi, modern devlet aygıtı da artık ne menem bir şeyse; gittikçe daha da büyüyor galiba. Ümitlerimizin aksine, artık sosyologlar daha iyi tahlil edeceklerdir bunu ama ümitlerimizin, beklentilerimizin aksine filozoflar devletin çok fazla hakim olmadığı, ferdin daha rahat olduğu, hür olduğu toplumlar hayal ettiler hep; ama maalesef hayalleri gerçekleşmiyor. Böyle görünüyor.

Ben hocalarımızın dördüne de çok teşekkür ediyorum. Hem süreye riayet ettiler, hem de söyleyeceklerini söylediler. Şimdi müzakerecilerimize geçiyoruz. Önce Ejder Hocamıza söz veriyorum. On beş dakika süreniz var. Hocam isterseniz kürsüye buyurun lütfen.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Meyazar muhri ki dane keşest. Ki can daret. Can şiiri nur hoşest.

Zannederim, Firdevsi'nin bir şiirinden. Madem ki güven konusunu konuşuyoruz, bu şiir aklıma geldi. "Karıncayı incitme. Onun canı var. Tane topluyor, o karınca. Bilirsiniz ki can tatlıdır ve hoştur." Şimdi, öncelikle bu güzel haftanın, Kutlu Doğum Haftasının Gaziantep'e, Türkiye'ye, bütün Müslümanlara ve insanlığa hayırlar getirmesini diliyorum.

Hocalarımızın sunumları üzerinden konuya gelmek gerekirse, aslında bütün hocalarımız, güven konusunun bireysel, toplumsal ve felsefi boyutları hakkında güzel bir şekilde düşüncelerini, çalışmalarını ve görüşlerini ortaya koydular. Ciddi çalışmaların ürünü tabi bunlar. Hocalarım bir süredir bu konu üzerine kafa yoruyorlar, çalışıyorlar. Biz şimdi gelip hemen bir çırpıda bu konuşmaları müzakere ederek, bu konuşmalar üzerinden bir noktaya vararak, hele hele bir olumsuz "Critical Thinking" yani olumsuz bir düşünce açısından bakarsak, tenkit etmek suretiyle mahkûm dersek çok büyük haksızlık etmiş oluruz. Ben birkaç hususa işaret ederek katkı sunmaya çalışacağım. Hocalarım atıfta bulundular, teşekkür ederim. Güven toplumu yani pür sosyolojik, pür akademik bir kitap değil. Benim hazırladığım Güven Toplumu kitabı. Daha çok İslam toplumu içinden bir öz eleştiri ve bir çağrı mahiyetinde, kimliğine sahip bu kitap. Onun da bir anlamda özeti gibi. Tabi ki güven toplumu üzerine, özellikle modern toplumların güvensiz, müphem, belirsiz ortamlar yaratmasıyla ilgili. Hem Fransız sosyolog Emile Durkheim'in hem Anthony Giddens'in hem Louman'ın hem Bauman'ın hakikaten ciddi çalışmaları ve ciddi görüşleri var. Aslında bu şeyi biraz da geriye alarak Farabi'den, İbn-i Haldun'dan başlatmak lazım. Şimdi, Farabi'nin Medinetü'l Fazıla'sına ve ideal toplum yaklaşımına baktığınız zaman, orada aslında Farabi'nin tam anlamıyla, emin ve güvenilir bir toplum inşa etmenin nasıl olacağı ile ilgilendiğini görüyorsunuz. Aynı

şekilde İbn-i Haldun'a bakıyoruz. İlk sosyolog ve umran iliminin kurucusu İbn-i Haldun aslında şehirlerle, toplumlarla, devletlerle ilgilenirken gerçekte ilgilendiği konu; güvenli bir toplumun nasıl gerçeklik kazanacağıdır. Şimdi onun asabiyet teorisi üzerinden çok ayrıntılara girmeyeceğim. İbn-i Haldun'un, asabiyet teorisi ile bağlantılı olarak güvenli bir toplumun tesis edilmesinde devlete verdiği, yönetime verdiği esaslı rolü hatırlarsak yine onun da aynı şekilde güvenlik konusuyla yakından ilgilendiğini görüyoruz. Aslında aynı şekilde, 10. yüzyıldan itibaren sosyolojinin ortaya çıkış süreçlerine şöyle bir baktığımızda, sosyolojinin de, bizzat Avrupa'da güvensiz ortamların çocuğu olarak, güvensizliğe bir çözüm olarak aynı zamanda ortaya çıktığını görüyoruz. Dolayısıyla sosyoloji, tabi ki bu açılardan baktığımızda güvenle, güven toplumuyla, güvene dayalı toplumsal ilişkilerle yakından ilgilenmiştir. Başlık atmıştır kimi sosyologlar, kimi atmamıştır. Ama özellikle Giddens'in, Alman sosyolog Louman'ın güven toplumu ile çok yakından ilgilendiğini görüyoruz. Önemli. Neden önemli? Çünkü gerçekten modern toplum adeta güvensizlik üreten, hele küreselleşmeyle, hele liberalizmle adeta güvensizlik oluşturan, güvensizlik üreten bir mekanizma gibi çalışıyor. Modernitenin kendisi, insanlığa en çok neyi armağan etmiştir diye sorarsanız en çok insanlığa güvensizliği armağan etmiştir. Nasıl bir armağansa bu? Böyle bir şeyi armağan etmiştir. Onun için güven üzerine kafa yormamak tabi ki mümkün değil. Louman, "Trust and Power" diye bir kitabı var onun, birçok kavramsal analizlere de giriyor. Kendine göre güveni, samimiyetten ve aynı zamanda itimattan ayırarak çok ciddi dil analizlerine, kavram analizlerine giriyor. Ben onlara girmeyeceğim ayrı ayrı. Hocalarım bir kısmından zaten bahsettiler. Şimdi, şunu söylemek istiyorum hocalarımın söylediği şeyler üzerine. Hemen birkaç dakika söyleyerek bitireceğim. Bu teorik konuları, madem ki Peygamber Efendimizin sireti bağlamında konuşuyoruz, o halde kavram analizini, İslam'la ilgili, Müslümanlarla ilgili üç kavram üzerinden yapmak istiyorum. Bir; iman. İki; İslam. Üç; din. Şimdi, biz güveni konuşacaksak, hangi teori açısından bakarsak bakalım, fark etmez, nereden bakarsak bakalım, güveni konuşacaksak bu kavramlar üzerinden gitmek gibi bir zorunluluğumuz var. Ve din bağlamında güveni konuşacaksak doğal olarak zaten bunlar üzerinden gitmek zorundayız. Şimdi din, dinin kendisi, bir defa hem Allah'la insanın ilişkisi açısından hem de dünya hayatında diğer insanlarla ve diğer varlıklarla ilişkileri açısından güvenin tüm anlam özelliklerini bu üç kavrama yüklemiş. Bu üç kavramda var. Ben daha çok insanlar arası ilişkiler açısından bakıyorum. Şimdi, iman kavramına bakın. Hep konuşmalarda vardı. İşte; "eman", "imandan emana" diye. Peygamber efendimizin aynı şekilde, Muhammed ül Emin ismine, El-Emin lakabına bir bakalım, onun üzerinden yürüelim. İmanın teolojik anlamda, dini anlamda Allah'la bağı, Allah'la kurulan bağı ifade etmesine karşılık sosyolojik anlamda insanlarla olan bağı ifade eder. Hangi temel üzerine insanlarla bağı? Güven temeli üzerine. İman kavramı nereden geliyor? İman kavramı, emin kavramından; Elif-Mim-Nun maddesinden türeyor. Yani eminden

geliyor. El-Emnu; emniyetten geliyor. Dolayısıyla iman kavramıyla dünya hayatında, insanlar arası ilişkilerde emin olma, güvenilir olma arasında doğrudan doğruya bir ilişki var. Yine aynı şekilde, güvenilir olma; insanlara karşı iyi davranma, insanlara selam mantalitesiyle, mantığıyla, hoşgörüyü, barışçıl bir şekilde, sabırla, tahammülle yaklaşma anlamında İslam'ın kavramı. Şimdi, bizim dinimizin adı İslam. Ve bize ondan dolayı Müslim deniyor, Müslüman yani. Şimdi, bu sözünü ettiğim manadan dolayı Müslüman nasıl biridir? Müslüman güvenilir bir insandır. İçinde yaşadığı toplumda başka insanlara zarar vermeyen, onlara barışçıl yaklaşan, kendi onuruna, izzetine, namusuna, dinine, inancına saldırı olmadığı sürece insanlara olumlu yaklaşan, insanlara barışçıl yaklaşan demek. Bu anlamda zaten Peygamber Efendimiz; "El müslimu men selimel müslimüne min lisanıhi ve yedihi" buyuruyor. Müslüman; -biraz genelleyerek söylersek- insanların kedisinden zarar görmediği, emin olduğu kişidir.

Dolayısıyla, İslam kavramı açısından ve Müslüman kimliği açısından baktığımızda da aynı şekilde güvenilir olmak gibi bir zorunluluğumuz var. Üçüncü bir kavram; din kavramı. Ed-diyin anlamında din. Yani büyük harfle din. İslam anlamında din. Şimdi, din kavramının kökenine etimolojisine baktığımızda deyyânûndan türediğini görüyoruz. Kökeninde deyn var. Şimdi deyn nedir? Deyn, borçla doğrudan alakalı. Borç alışverişinde bulunmak. Borç alıp vermek anlamında bir sözcük. Peki, dine mensup olan, dindar insanın bu etimolojik anlamına ve kökenine bakarsak dindar insandan, ed-diyne'e mensup olan Müslüman'dan beklenen nedir? Bütün nimetleri, bütün imkanları kendisine verdiğini düşünerek Allah'a karşı insanın borçlu olması, borcunu yerine getirmesi beklenir. Aynı zamanda, gerek Aristo'nun "Anthropos Zoon Politikon", gerek İslam filozoflarının "el-İnsanü medeniyyün bit-tab", yani insan tabiatı gereği sosyaldir. Aristo'nun insan sosyal bir varlıktır. Ya da İbn-i Haldun'un daha veciz bir ifadeyle "El ictimâ el-insanî zarurîy" İnsanın toplum halinde olması zorunludur. Dolayısıyla bu zorunluluğun daha anlamlı hale gelmesi ve yaşanılır bir şekilde gerçeklik olabilmesi, süreklilik arz etmesi için güveni ikame etme zorunluluğu var. Bunu ben şöyle formüle ediyorum. Mümin, Müslim ve dindar insanların, iyi bir toplum, sağlam bir toplum, kalıcı bir toplum inşa etmek için, o toplum içerisinde güveni, güvene dayalı ilişkileri tesis etmek gibi bir zorunluluğu var. Aksi takdirde toplumun huzurlu ve mutlu bir şekilde ayakta kalabilmesi mümkün değil. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Halife KESKİN

Ejder Hocamıza bu ilk kavramsal çerçeve ile ilgili yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ediyorum. Evet, şimdi de dinlediğimiz bu dört tebliğ ile ilgili ikinci müzakerecimiz Doç. Dr. Ahmet Ayhan Çitil, 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Buyurun Sayın Hocam.

MÜZAKERE

Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Kıymetli hazirun, hepimizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. İnşallah ben de süreye uyarak bitirmeye çalışacağım. Öncelikle böyle bir organizasyon yapıldığı ve böyle bir tema seçildiği için organizasyonda emeği geçen herkese, başta Diyanet İşleri Başkanımız olmak üzere teşekkür etmek istiyorum. İlk oturumun aslında amacı, -zaten başlığında da yazıyor- kavramsal çerçeve. Bir bakıma, farklı açılardan güven kavramını, güven toplumu kavramını tüm hocalarımız gayet güzel bir şekilde ve çok dolu bildirilerle ele aldılar. Karamsar bir tablo çıktı ama belki öyle olması da gerekiyordu. Bu oturuma sorunları ortaya koyma oturumu diyebiliriz. Ben iki bildiri üzerinde durmaya çalışacağım Burhanettin Hoca, mesela insanın bir emaneti üstlendiğinden ama tam neyi üstlendiğinin çok fazla farkında olamamasından bahsetti. Tebliği onun yerine Ahmet Bey okudu. Çok büyük bir emanetin altındayız ama neyin altına girdiğimizin de çok farkında değiliz anlamına gelecek şeyler söyledi. Bu bence çok ciddi bir uyarıdır. İstina kavramı vardır malumunuz. Kur'anî bir tabir olarak çok önemli. İnsanın kendisini, kendine yeterli görmesi demektir. O, rasyonel, bilimsel düşünce diye bunu anlattı. Hani, hiçbir şekilde vahye, naslara gönderimde bulunmadan ben bu hayatı kuralım, toplumu kuralım, yoluma devam ederim diye bir proje üreten insanlığın çok da iyi bir noktaya gelmemiş olmasından bahsetti. Ki zaten dünyaya şöyle bir baktığımızda sürü sepet problemle karşı karşıyayız. Çevre problemlerinden göçmen problemine, savaşlara kadar pek çok problem karşımızda duruyor. Ama buna karşılık İslam dünyasıyla ilgili de bir problemden söz etti. Yine selefi akımların, mealci akımların, bazı radikal akımların varlığından bahisle bunların da bir çare olmadığından bahsetti. Bir kadercilik eleştirisi yaptı. Belki dikkat etmişsinizdir konuşmanın bir yerinde, eleştiriye bir çözüm olarak ya da bir umut olarak da ortaya koydu ama eleştiri almamayı da çok vurguladı. Bizim toplumumuzda da, liderlerimizde de -dinî olsun, siyasi olsun- eleştiri almamanın ne kadar yaygın olduğunu da vurguladı. Bayağı karamsar bir tabloyla aslında karşı karşıya

kaldık. Vecdi Hocamız mesela, -ben üzülererek dinledim- hakikaten, sıcak güvenin sağlanamamasının ne kadar önemli bir problem olduğunu, toplumun modernleşmesiyle ortaya çıkan güvensizliğin toplumu nasıl olumsuz etkilediğini anlattı. Mesela hemşire örneğini de hatırlayalım. İnançlı insanların birbirine güvenmemesi ve inanca güvenilmemesi gibi bir sorunla karşı karşıyayız dedi. Hakikaten ne kadar üzücü ve yakıcı bir problem değil mi? Yani, böyle bir sorunla karşı karşıyayız. Bu, dini yaşamamadan kaynaklanan bir sorun. Sadece bizim toplumumuzda da değil, modern dünyanın her yerinde yaşanan bir sorun. Nasıl bir toplum haline geldik? İnsanların dinini yaşayamamasından kaynaklanan deformasyonlardan ve karakter aşınmalarından bahsetti. Bu da bence çok vahim bir problem. Mustafa Hocamız, güven kavramının kavramsallaştırılmasından ve kuramsallaştırılmasının zorluklarından bahsetti. Kuramlara bir giriş mahiyetinde bazı şeyler söyledi. Şöyle bir şey de söyledi; oluşması çok zor, ortadan kalkması çok kolay. Çok daha çabuk bir şekilde ortadan kalkabiliyor ve bizim başımıza gelen şeyler de böyle şeyler oluyor. Biz bunu yeniden nasıl tesis edeceğiz dediğimizde; önümüzde çok uzun bir yol görüyoruz. Muharrem Hoca da, Foucault'tan, bir batılı felsefeciden yararlanarak, onun kavramlarını kullanarak "norm" toplumundan söz etti. O toplumda oluşan güvensizlikten, o işin doğasına ne kadar güvensizliğin ve müphemliğin ait olduğundan bahsetti. Medinetü'l-Fazıla'dan bahsettiğimiz, böyle bir devletten bahsettiğimiz bir zamana gelmiş vaziyetteyiz. Acıklı bir durumumuz var. Belki de hocalarımız bunu yapmak durumundalardı, çünkü yarından itibaren yapacağımız oturumlarda hocalarımızın, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sünnetinden hareketle bize umut vermelerini bekliyoruz; bütün bu sorulara ve sorunlara çözüm önermelerini diliyoruz. Sayın hocalarım da burada meydan okuyoruz yani. Sorunlar ortada, buyurun ne diyebilirsiniz diyoruz. Merakla önerilerini bekliyoruz. Sempozyumun yapılma amcıda bu zaten. Moralimizi bozmamamız lazım.

Burada ben iki bildiri üzerine kısaca bazı şeyler söyleyeceğim. Ben mevcut problemlere bazı problemler daha eklemek istiyorum. Problemler hocalarımızın akademisyen tarzı nedeniyle daha çok insanlıkla ve toplumla ilgili sorunlar olarak ifade edildi ama doğrudan İslam dünyasını ilgilendiren çok daha vahim bazı problemler var, bunların üstüne koyabileceğimiz. Bunlardan bir tanesi; çökmüş devlet problemi, arkadaşlar. "Failed State" problemi. Bu şu demek; belirli bir coğrafyada belki bir afet olur, savaş olur, toplumsal düzen bozulur biraz. O dönemde, hakikaten devletin çökmesinden bahsedilir ve belli bir süre devam eder ve ortadan kalkar, tarihte her zaman yaşanmıştır. Bugün, bu problem bununla ilgili olarak konuşulmuyor. Bir coğrafyada bir, iki, üç, beş, on, yüz değil milyonlarca insanı ilgilendiren ve çok uzun bir süreye yayılan bir çökme olayından bahsediyoruz. Afganistan'ın belli bölgelerinde olduğu gibi, Irak'ta bir zamanlar olduğu gibi. Şu an Suriye'de olduğu gibi, belki Yemen'de, Sudan'da olduğu gibi. Burada vahim olan şey şu ki; insanlığın bugün karşı karşıya bulunduğu bütün çökmüş

devlet problemleri İslam dünyasında. Bu, hakikaten çok vahim ve üzücü, ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir problem.

İkinci dikkat çekeceğim problem de hepimizin üzülmeye andığı ve İslam'la yan yana getirilemeyecek bir kelimeyle oluşturulmuş bir terim; İslamofobi, İslam korkusu. Maalesef biz, barış dini olan İslam'ı böyle bir terimle insanların birleştirdiği ve Müslümanları da böyle bir korkunun nesnesi olarak andıkları, buna göre muamele ettikleri, ayrımcılık yaptıkları bir dönemden geçiyoruz. Bu nasıl ortaya çıkıyor? Nasıl kendisi vücut buluyor? Nasıl dillendiriliyor? Bizi nasıl etkiliyor? Hakikaten çok uzun konuşulması gerekir diye düşünüyorum. Burhanettin Hoca, bildirisinde hatırlarsak, güven, emanet ve eleştiri terimleri üzerinden bahsetti ve güveni de bir anlamda gelecekle ilgili bir projeye umut beslemekle ilişkilendirdi. Şunu da söyledi; "Biz aslında insan olarak gelecekle ilgili bir sorumluluk yükleniyoruz. Bilmemek demek, aslında o geleceğin de varlığını da sorumluluğunu almak ve yüklenmektir."

Burada ben, bir terim ayrıştırmasına da gitmek istiyorum. Güven, güvenilirlik falan dediğimizde aslında iki anlamı da kullanıyoruz. Mesela ben kendime güvenmekten de bahsedebilirim, güven içinde olmaktan da bahsedebilirim. Güveni ve emniyeti bazen ayırarak kullandığımız da oluyor ama ikisini de kullanabiliyoruz. İngilizce ifadelerini söylersem "Confident" olmak, "Reliable" olmak, "Secure" olmak çok farklı şeyler aslında. İlişkililer ama aynı şeyler değil. Buradan hareketle ben diyorum ki bugün biz, hakikaten, İslam dünyası olarak kendimizi güvende hissetmiyoruz. Sadece bu 15 Temmuz olaylarını kastetmiyorum, genelde İslamofobiyi de kastediyorum. Muharrem Hocamın kullandığı bir terimi de kullanarak söyleyeceğim; güvensizlik yaratan ve güvensizlik üzerinden iktidarını kuran devletler, hele hele gelişmiş devletler, İslam dünyasındaki devletleri iktidarsızlaştırarak, onların kötü durumuna böyle gönderimde bulunarak kendi ülkelerindeki insanları, kendi iktidarlarına ikna etmeye çalışıyorlar. Böyle vahim bir durumla da karşı karşıyayız. Ne kadar buraları karıştırıp, ne kadar düzenimizi bozduktan sonra geçip "Bakın! Oralar öyle. Buradaki iktidara da bir şekilde razı olun." dediklerinde son derece mutlu olacaklar. Böyle bir vahim durumla karşı karşıyayız. Biz kendimizi bu anlamda emniyette hissetmiyoruz, benim asıl dikkat çekmek isteyeceğim nokta bu. Biz kendimize güveniyor muyuz, sorusu çok daha önemli bir soru. Biz kendimiz fail olabiliyor muyuz? Gerçekten, sadece Müslümanların da değil, şu anda insanlığın karşı karşıya olduğu çok ağır ve vahim sorunlar var. Yoksulluk sorunlarından çevre sorunlarına, savaş sorunlarına. Biz Müslümanlar olarak bunları üstlendiğimizi, çözebileceğimizi, çözmekle ilgili bir yükümlülüğümüz olduğunu, ne yapmamız gerektiğini hakikaten biliyor ve söyleyebiliyor muyuz?

Demek istediğim şey şu: Bu İslamofobinin özünde insanların, Mehmet Görmez hocamız da söyledi, dini toplumdaki giderme ya da hayatın içerisine alma projeleri

var. Bu aşama böyle şeylere yer yokken karşılına gene İslam'ın çıkmasından dolayı duydukları korku ve endişe var. Mevcut kavramsal çerçevelerine oturtamadıkları, anlamlandıramadıkları bir şey onların karşısına korku nesnesi olarak çıkıyor. Bunun önemli nedenlerinden bir tanesi şu; eğer vaat ettikleri proje, o rasyonel, bilimsel proje insanlığı iyi bir noktaya getirmiş olsaydı böyle bir endişe ve korkuyu belki yaşamayacaklardı. Dolayısıyla ortada insanlığın içine düştüğü vahim bir durum var. O, insanlığı nurlu ufuklara götürmeyi vaat ettikleri ama nasları dışarıda tutmaya çalıştıkları proje hakikaten işlemiyor. Öte yandan da biz, gerçekten o naslara dayanarak bugün ne yapmamız gerektiğini kafamızda netleştiremiyoruz. O zaman ne oluyor, biliyor musunuz? İşte, asıl problemler oradan kaynaklanıyor. İnsanlar, gerçekten ne yapmaları gerektiğini, bu hayata nasıl katılacakları, bir Müslüman olarak bu hayatta kendilerini nasıl konumlandırabileceklerini tam olarak bilemediklerinde sefî vs. radikal tekliflere kapılabilirler. Bu problemin çözümü, bence her şeyden çok -burada Mehmet Görmez hocamın ifadesini tekrar anarak söylüyorum- bilgi güvenliğiyle ilgilidir. Akademi bu sorunu çözmek durumundadır. Müslüman olarak biz kendimizi bu dünyada nasıl konumlandırarak anlamlı bir hayat yaşarız ve bu hayat içerisinde bu tip radikalliklere nasıl yer olmaz meselesini anlatabilmemiz gerekir. Biz bunları çözebildiğimiz ölçüde bir daha bu tip 15 Temmuzları ya da çökmüş devlet sorunlarını yaşamayacağız. Bu sempozyumun bu konularda ilerlemeye vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan diliyorum. Hepinize saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Halife KESKİN

Evet, ben bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Bugün bu oturumda, “güven” kelimesinin kavramsal boyutunu ele aldık. Dört hocamız konuşmacı oldu. Burhanettin TATAR hocamızın tebliğini okuyan Ahmet ÇETİN hocamıza, Vejdî BİLGİN hocamıza, Mustafa KOÇ hocamıza ve Muharrem KILIÇ hocamıza tebliğleri için; Ejder OKUMUŞ ve Ahmet Ayhan ÇİTİL hocamıza da müzakereleri için teşekkür ediyorum. Sizlere de sabırla sonuna kadar oturup dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

2017
kutlu doğum

2

GÜVENİN İNŞASINDA KUR'AN VE HADİSLER

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Saffet KÖSE

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
İslami İlimler Fükültesi Dekanı/Rektör Yardımcısı

29.04.2017
CUMARTESİ

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdülillahi rabbil âlemîn vessalâtü vesselâmü alâ resûlinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ecmaîn. Fî ba'd

Saygıdeğer hocalarım, muhterem hazirun, hanımefendiler, beyefendiler. Programımızın ikincisini bugün gerçekleştirmek üzere huzurlarınızdayız. Bu oturumda üç tebliğcimiz, üç müzakerecimiz var. Hocalarımızı kürsüye davet ediyorum. Prof. Dr. Zekeriya GÜLER hocamız. Erdinç AHADLI hocamız. Prof. Dr. Ziya KAZICI hocamız. Hocam buyurun.

Programdaki sıraya göre hocalarımıza söz vereceğim. Hocalarımız yirmişer dakika içerisinde tebliğlerini sunacaklar. Peşinden de inşallah müzakerecilerimiz müzakerelerini yapacaklar. Ben öncelikle buradaki sıraya göre Prof. Dr. Zekeriya GÜLER hocama söz vermek istiyorum. Kendisi İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde iken şu anda 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası Din Bilimleri ve İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesi. Aynı zamanda Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi. Hocamızın alanı hadis ve gerçekten kendisi çok büyük bir birikime sahip. Tebliğine yansıdığını düşünüyorum ama bu kadar önemli bir konuyu da inşallah 20 dakika içerisinde özetleyeceğine inanıyorum. Hocama söz veriyorum. Buyurun Zekeriya hocam.

GÜVEN İNŞASINDA KUR'AN VE HADİSİN TEMEL İLKELERİ

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Giriş

Akabe Biatları'nda öne çıkan sadakat sözleşmesi, Medine'de ensar ile muhacirler arasında kurulan kardeşlik akdi (muâhât) ile çeşitli gruplarla gerçekleştirilen Medine vesikası ve Veda Hutbesi'nde güven inşasına yapılan vurgu, konunun önemini gösteren asr-ı saadet örnekleri arasındadır.

Kur'an'ın temel bir kavramı olan emanet, insanoğlunun yüklendiği bir görev ve sorumluluktur. Nitekim “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir”¹ âyeti bu görev ve sorumluluğu hatırlatır. O halde iman, ibadet, ahlak, yani din ve dünya ile ilgili bütün görev ve sorumluluklar birer emanettir. “Bir kimseye koruması için bırakılan mal ve bu hukukî işlem” anlamındaki vedâ ve halk arasında kullanılan emanet eşya, söz konusu emanetin sadece bir parçasıdır. Aynı şekilde ruh ve beden sağlığı, mesken ve aile mahremiyeti birer emanettir.

Emanet (emnü emân), “güven ve huzur içinde bulunmak, güvenilir ve korkusuz olmak” anlamına gelir. “Kendisine güvenilen, sözünde duran, başkalarından korkmayan kimse” anlamındaki emîn (çoğulu: ümenâ) kelimesinin, hadis metinlerinde âlimler, dini iyi anlayanlar, şehidler ve müezzinler için kullanıldığı görülür.²

Rasûlullah (s.a.s.), düşmanlarının bile güvenini kazanarak “Muhammedü'l-Emîn” diye anılmış ve “Hilfu'l-Fudul” üyesi olmuştur. Doğrusu güvenen ve güvenilen bir

1 Ahzâb, 33/72.

2 Mesela bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 200; Buhârî, İtisâm, 28; Ebu Dâvud, Salât, 32.

mümin, tüm dünyanın beslendiği kaynaktır. Yıldızların kaybolması nasıl gökyüzünü karanlığa boğuyor ise görev ve sorumluluklarının farkında olup yeryüzünü aydınlatan şahsiyetlerin yok olması da güven toplumunu yaralar.

Son zamanlarda ülkemizde fert ve toplumun güven duygusunun tahribata uğradığı bilinen bir husustur. Tabii güven duygusunun tahribata uğraması, güven toplumunu sarstığı gibi, onu inşa eden değer ve ilkelerin zedelenmesine de yol açmıştır. Güvenlik büyük bir imkân ve eşsiz bir nimettir. Kur'an ve hadislerde, güven toplumunun inşasına yönelik itikadi, ameli ve ahlaki pek çok temel değer ve ilkenin vazedildiği görülür.

“Güven İnşasında Kur'an ve Hadisin Temel İlkeleri” başlıklı bu tebliğ metninde, söz konusu değer ve ilkelerin tesbitine çalışılacak ve bazı örneklerle maddeler halinde özetle açıklanacaktır. Her maddede yer alan değer ve ilkelerin detaylı olarak açıklanmaması, bu tebliğin çerçevesini aşacağından mazeret kapsamında değerlendirilmelidir.

İnsana değer vermek ve onu güvende hissettirmek:

Kur'an ve hadis, şu beş temel değer emniyet altına alınmasını hedefler: Din (hıfz-ı din), akıl (hıfz-ı akl), can (hıfz-ı nefis), nesil (hıfz-ı nesl) ve mal (hıfz-ı mâl). Yaratılışı itibariyle “zayıf ve aceleci” bir varlık olarak insanın en temel ihtiyaçlarından birisi, kendini güvende hissetmesidir. Gerçekten de insan, bir ömür boyu hep güvenli yerde yaşamak ister. Özellikle Müslüman, her daim korumakla yükümlü olduğu bu beş temel değere yönelik bir saldırı endişesi içinde yaşamak istemez. Zarûrât-ı hamse diye ifade edilen bu beş temel unsur, fert ve toplumu ayakta tutan güvenlik haklarıdır. Irk, dil ve din farkı gözetilmeksizin her insan bu güvenlik haklarına sahiptir. Buna bağlı olarak Kur'an ve hadislerde, söz konusu beş temel değeri koruyup güvence altına almaya yönelik pek çok tedbir ve müeyyide bulunmaktadır.

Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurur: “Müslüman, dilinden ve elinden insanların selamette olduğu kimsedir. Mümin ise malları ve canları hususunda insanların kendisini emin görüp güvende oldukları kimsedir.”³

Ayrıca, “Hangi Müslüman daha faziletlidir?” suâline Peygamberimiz (s.a.s.), “Elin-den ve dilinden Müslümanların zarar görmedikleri kimsedir” cevabını verir.⁴ Hadis ve fıkıh âlimi Hattâbi bu hadisleri, “En faziletli Müslüman, Allah'ın hakları (hukûkullâh) yanında insanların haklarını (hukûkunnâs) yerine getiren kimsedir” diye açıklar.

Şu hadisle, can ve nesil emniyeti yanında malın dokunulmazlığı ve özel mülkiyete saygı ilkesi vurgulanır: “Müslümanın Müslümana (her şeyi) haramdır: Malı, ırzı ve

3 Ahmed b. Hanbel, II, 379; Nesâî, İman, 8. Bu sahih hadisin yaygın diğer tarihlerinde “insanlar (en-nâs)” yerine “Müslümanlar (el-müslimûn)” kelimesi geçer.

4 Buhârî, İman, 4; Müslim, İman, 64.

kanı/canı. Müslüman kardeşini hor görmesi kişiye kötülük olarak yeter!”⁵ “Zarar vermek ve zarara zararla mukabele etmek yoktur” hadisiyle de üstün bir ahlaki esasın hayata geçirilmesi istenir. Hadisin sonundaki “Müslüman kardeşini hor görmesi kişiye kötülük olarak yeter” cümlesi, kişilik hakları konusunda hadisin baş tarafını tamamlayan ahlaki ve hukuki bir ilkedir. Kişilik hakları, bir şahsın maddi, manevi ve iktisadi bütünlüğü ve varlıkları üzerindeki hak ve menfaatlerin bütünüdür. Bu temel ilkeye göre, insanın sağlığına, vücut tamlığına, şeref ve haysiyetine, sırlarına, ismine, hak ve özgürlüklerine karşı saldırılarda bulunmaktan kaçınılması gerekir.

Şu hadisler, güven inşasında sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkesi için birer örnek teşkil eder: “Her kim (öldükten sonra) geride mal bırakırsa, o mal mirasçılarınıdır. Kim ardında bakıma muhtaç kimse (veya alacaklı) bırakırsa, onun bakımı bize aittir.”⁶

“Sizden kim sağlık ve afiyette, canı ve malı emniyet içinde, günlük azığı da yanında olduğu halde sabahlarsa, sanki bütünüyle dünya kendisine verilmiş gibidir.”⁷

“Bize karşı silah taşıyan bizden değildir.”⁸

“Sizden biriniz silahını çıkarıp din kardeşine işaret etmesin. Çünkü o bilmez, belki şeytan silâhı elinden çıkarır da, bu yüzden cehennemden bir çukuruna yuvarlanır.”⁹

Hız. Peygamber bir defasında peş peşe üç kere “Vallahi iman etmemiştir, vallahi iman etmemiştir, vallahi iman etmemiştir” demiş, “Kim, ya Rasûlallah?” diye sorulunca, “Komşusu şerrinden emin olmayan kimse”¹⁰ buyurmuştur.

Ehliyet ve liyakat ilkesini gözetmek:

Güven inşasında topluma hizmet veren kurum ve kuruluşların güvenilir olması önemlidir. Şüphesiz bu ortam, ehliyet ve liyakat ilkesini gözetmekle mümkün olabilir. Yüce Kur'an şöyle buyurur: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”¹¹

5 Müslim, *Birr*, 32; Ebû Dâvud, *Edeb*, 35; Tirmizî, *Birr*, 18; İbn Mâce, *Fiten*, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 277. Bu hadisin metni Ebû Dâvud'a aittir. *Sahih-i Müslim*'de geçen metinde ise, “Birbirinizi kıskanmayın!” uyarısıyla başlar, ticaret ahlâkına ilişkin bazı esasları ve kardeşlik hukukunu hatırlattıktan sonra Rasûl-i Ekrem'in üç kez göğsüne işaret ederek, “Takva buradadır!” buyurduğunu haber verir.

6 Buhâri, *Ferâiz*, 25.

7 Tirmizî, *Zühd*, 34; İbn Mâce, *Zühd*, 9.

8 Buhâri, *Fiten*, 7; Müslim, *İman*, 42.

9 Buhâri, *Fiten*, 7; Müslim, *Birr*, 126.

10 Buhâri, *Edeb*, 29; Müslim, *İman*, 73.

11 Nisa, 4/58.

Ehline verilmeyen emanet zayı edilmiş demektir. Nitekim Ebu Zerr'in yöneticilik istemesi üzerine Hz. Peygamber ona şöyle demiştir: "Ey Ebu Zer! Sen zayıfsın, yöneticilik ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin takdirde) kıyamet günü rüsvâlık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hak ederek alır ve bu konuda üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getirirse o hariçtir."¹²

Ebû Hureyre (r.a.) diyor ki: Rasûlullah (s.a.s.) bir mecliste ashab-ı kiramla sohbet ederken bir bedevi gelerek, "kıyamet ne zaman?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.s.) konuşmasına devam etti. Bunun üzerine bazı sahabiler "Galiba Rasûlullah (s.a.s.) bedevinin dediğini duydu, fakat söylediği şey hoşuna gitmedi" dedi. Bazıları da, "Bilakis duymadı" dediler. Nihayet Rasûlullah (s.a.s.) konuşmasını bitirdi ve "Kıyamet hakkında soru soran kimse nerede?" dedi. Adam, "İşte buradayım ey Allah'ın Elçisi!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Güven duygusu kaybedildiği zaman kıyameti bekle!". Adam, "Güven duygusunun kaybedilmesi nasıl olur ey Allah'ın Elçisi! diye sorunca da Rasûlullah (s.a.s.) şöyle cevap verdi: "İş ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekle!"¹³

Hadis metninde geçen "iş (el-emr)" kelimesi yönetim, yargı, emniyet, eğitim, ifta, imam-hatiplik gibi görev ve sorumluluk alanlarını kapsar. Bu görev ve sorumluluk alanlarına ehil olmayan kimselerin atanması, dinî hayatın gerilemesine ve toplumda güven duygusunun kaybolmasına yol açar. Güven bunalımına bağlı olarak ortaya çıkan bu maddi ve manevi kargaşa ortamı ise sosyal çöküntü veya toplumsal kıyamet demektir.

Ehliyet ve liyakat sahibi olmayan bir yöneticinin, her zaman toplumsal kıyamet yaşatması mümkündür.

Kardeşlik, sevgi, saygı, adalet, merhamet ve iffet:

Yüce Rabbimiz şöyle buyurur: "Müminler ancak kardeşlerdir. O halde kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki merhamet olunabilirsiniz"¹⁴ "İyilik ve takva (hesap günü kendisini mahçup edecek tutum ve davranışlardan sakınılması gerektiği) konusunda yardımlaşın. Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın."¹⁵

Bu âyetleri açıklayan hadislerden birisi şudur: "Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da sancı ve uykusuzlukla bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."¹⁶

12 Müslim, İmaret, 17.

13 Buhârî, İlim, 2.

14 Hucurât, 49/10.

15 Mâide, 5/2.

16 Buhari, Edeb, 27.

Şu hadis, selamın sevgi medeniyetine, sevginin iman coşku ve heyecanına, imanın da cennet gibi ebedi saadete sebep teşkil ettiğini müjdeliler: “Siz, iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız!”¹⁷

Şu hadis de ehl-i cennetin ortak paydasının adalet, merhamet ve iffet olduğunu öğretir:

“Ehl-i cennet üçtür: Âdil, sadaka-zekât veren (yardım elini uzatan) ve başarılı bir yönetici, bütün yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve ince kalpli kimse, iffet ve namusuna düşkün, bakmakla yükümlü ve sorumlu olduğu kimseler olmakla birlikte istemekten çekinen (mali konularda iffetli duruş sergileyip başkasına yük olmayan) kişi.”¹⁸

Mâverdî, Kur'an ve Sünnet'e göre müslüman kişiliğini oluşturmayı hedeflediği *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* adlı kitabında diyor ki: “Ey akıllı kişi! Kendi kişiliğine önem ver. Zamanından memnun olmaya bak. Çağının geleneklerine uy. İnsanlarla zitlaşarak onlardan uzak kalmaktan sakın ki sana düşman olmasınlar. Sevilmeyen huzur bulamaz, düşmanı olan rahat edemez.”

Ahde vefa, şükür ve teşekkürün farkında olmak:

Mümin, başkalarına güven veren, ahde vefa gösteren, şükür ve teşekkürün bilincinde olan kimse demektir. “Güven duyulmayan kimsenin imanı yoktur. Ahdine sadakat göstermeyen kimsenin dini yoktur”¹⁹ hadisi, iman ile güvenilir olma hali arasındaki ilişkiyi anlatır.

Kureyş sûresinde, Kureyş kabilesinin emniyeti sağlanarak yaz ve kış ticaret kervanları vasıtasıyla kavuştukları refahın kadrini bilmeleri, bir şükür borcu olarak Allah'a kulluk etmeleri gerektiği hatırlatılır.

İsar, zühd, kanaat, tevazu gibi iyi hasletlere sahip olmak:

Yüce Kur'an, isar (diğerkâmlık, fedakârlık) ahlakının, güven inşasında öne çıkan bir ilke olduğunu beyan eder: “Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar

17 Müslim, İman, 93-94; Ebû Dâvûd, Edeb, 131; Tirmizî, İsti'zân'ı; İbn Mâce, Edeb, 11.

18 Müslim, Cennet, 63; Ahmed b. Hanbel, II, 425, IV, 162, 266.

19 Ahmed b. Hanbel, III, 135, 154.

bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”²⁰

Zühd ve kanaat ahlâkına dair şu hadiste, inanoğlunun her zaman ve mekanda en çok ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez nimetler sayılır: Sağlık, emniyet ve rızık: “Sizden kim sağlık ve afiyette, canı ve malı emniyet içinde, günlük azığı da yanında olduğu halde sabahlarsa, sanki bütünüyle dünya kendisine verilmiş gibidir.”²¹

Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütleri kısaca eden Yüce Kur’an, şu noktaya dikkat çeker: “Küçümseyerek/ kibirlenerek insanlardan yüzünü çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah kendini beğenip övünüp duranları asla sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ve dengeli ol, sesini de alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”²²

Şu hadisler de sosyal ahlak için birer örnek teşkil eder:

“Şüphesiz ki, Allah Teâlâ sizin mütevazı olmanızı bana vahyetti (emretti). Tâ ki kimse kimseye karşı böbürlenmesin ve ona taşkınlık yapmasın!”²³

“Hiçbir sadaka malı eksiltmez. Aftan dolayı Allah bir kulun ancak izzet ve şerefini artırır. Allah için tevazu gösteren bir kimseyi Allah ancak yükseltir.”²⁴

“Din kardeşinin yüzüne gülümsemen bir sadakadır.”²⁵

“Her maruf sadakadır. Din kardeşini güler yüzle karşılayan da maruftandır.”²⁶

Tebeü’-t-tâbiînin ileri gelenlerinden Abdullah İbnü’l-Mübârek, iyi ahlakı tarif ederken “güler yüzlü olmak, rahatsız edici unsurları engellemek ve iyiliği öngörmek” der.

Kul hakkı ve kamu malı karşısında hassasiyet göstermek:

Rastûlullah (s.a.s.) şöyle buyurur: “Biz sizden kimi bir işe görevli memur olarak tayin eder de, o bizden bir iğneyi veya ondan daha küçük bir şeyi gizlerse, bu hıyanet olur ve o şeyi kıyamet günü getirir.”²⁷

20 Haşır, 59/9.

21 Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 9.

22 Lokmân 31/18-19

23 Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvud, Edeb, 40; Tirmizî, Menâkıb, 67; İbn Mâce, Zühd, 16, 23.

24 Müslim, Birr, 69; Tirmizî, Birr, 82; Dârimî, Zekât, 34; *Muvatta’*, Sadaka, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 386.

25 Tirmizî, Birr, 36.

26 Tirmizî, Birr, 45.

27 Müslim, İmâre, 30; Ebû Dâvud, Akdiye 5.

Bilinmelidir ki, kişinin pek çok günahına keffaret olan şehitlik mertebesi bile, kamu malına hıyanet günahını ve kul hakkını ortadan kaldırmaz. Zira Hayber Gazvesi günü ashab-ı kiramdan bir grup gelip “Falanca şehittir, falanca şehittir, falanca da şehittir” deyince, Nebî (s.a.s.), “Hayır, ben onu, ganimetten çaldığı bir hırka -veya bir abâ- içinde cehennemde gördüm” buyurmuştur.²⁸

Sadakat, samimiyet ve dürüstlük:

“Emanetlerine ve sözleşmelerine sadakat gösterirler”²⁹ âyeti, kurtuluşa erişecek müminin, son derece güvenilir bir karakterde olması gerektiğini öğretirken, buna riayet etmeyenleri ise, ipliğini iyice eğirip katladıktan sonra sökü� bozan kadının durumuna benzeterek yermektedir.

Rasûl-i Ekrem’in huzurunda her bir sahâbînin dile getirdiği şu sadakat metni dikkat çeker: “Namaz kılmak, zekât vermek ve her Müslümana samimi davranmak üzere biat ettim.”

“Sende gördüğümüz bu yüksek ahlak ve fazilete seni eriştiren nedir?” suâline muhatap olan Hz. Lokmân, “Doğru sözlü olmak, güven vermek, faydasız söz ve lüzumsuz işleri terk etmek”³⁰ diye cevap verir.

Rasûl-i Ekrem’i koruyup gözeten cengâver sahâbî Ebu Dücâne, en çok hoşlanıp güvendiği iki amelinden birisinin, faydasız söz ve lüzumsuz işleri (mâlâyânî) terk etmek, diğerinin ise gönlünde Müslümanlara karşı asla kötü bir duygu beslememek olduğunu belirtir. Bu vasıflarıyla o, Rasûl-i Ekrem’in “Allah’ım, ben nasıl ondan razı isem, sen de razı ol!” diye duasına mazhar olur.

Topluma önder ve örnek olanların güvenilirliği:

Güven inşasında toplumun önünde örnek ve önder olan kişilerin güvenilirliği son derece önemlidir. Çünkü topluma huzur ve güven taşıyacak kişi, her şeyden önce kendisi emin ve iç tutarlılığına sahip olmalıdır.

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurur: “Yıldızlar gökyüzünün güvenceleridir. Yıldızlar kaybolunca gökyüzü için beklenen (kıyamet) gelir. Ben de ashabım için güvenceyim. Ben gidince de ashabım için beklenen (fitneler) gelir. Ashabım da ümmetim için güvencedir. Ashabım gidince de ümmetim için beklenen (yoldan sapmalar) gelir.”³¹

28 Müslim, İman, 182; Dârimi, Siyer, 48. Sahâbe arasında Kirkire (veya Kerkere) adlı bir adamın ganimet malından çaldığı bir abâ sebebiyle cehennemlik olduğuna dair ayrıca bkz. Buhârî, Cihâd, 190; İbn Mâce, Cihâd, 34 Nahl, 16/92.

29 Mü’minûn, 23/8; Meâric, 70/32.

30 *Muwatta’*, Kelam, 7.

31 Müslim, Fezailü’s-sahâbe, 207.

Toplumun yolunu aydınlatıp yön veren ilim ve irşad erbâbı, gökyüzündeki yıldızlar gibi olduğundan, her şeyden önce şu hadisi unutmamalıdır: “İnsanlara hayırlı olanı (ilim ve fazileti) öğretilip de kendisini unutan âlim, etrafını aydınlatıp kendisini yakıp bitiren mum gibidir.”³²

Nifak, yalan, iftira, hıyanet, haset, aldatma, müdâhene, tecessüs, tefrika, taassup kibir, riya, ihtiras ve tamah gibi hasletlerden sakınmak:

Üzülerek ifade edilmelidir ki, söz konusu olumsuz hasletler, günümüz İslam dünyasında zarûrât-ı hamse diye bilinen ve emniyet altına alınması hedeflenen beş temel alanda (din, akıl, can, nesil ve mal) zaaf ve güvensizlik meydana getirmiştir.

Nifaka dair hadislerden birisi şudur: “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, vaad ettiğinde sözünde durmaz ve kendisine güven duyulduğunda hıyanet eder.”³³

Bu hadisin başka bir tarikinde, “Böyle bir kimse oruç tutup namaz kılsa ve Müslüman olduğunu iddia etse de durumu değişmez”³⁴ diye bir açıklama vardır. Ayrıca, münafıklarda iç açıcı bir görünüm ve dinî kavrayışın bir arada bulunamayacağını açıklayan hadis dikkat çekicidir.

Hiz. Ömer diyor ki: “Öyle bir kişinin namazı ve orucu sizi aldatmasın ki, konuştuğunda yalan söyler ve kendisine güven duyulduğunda hıyanet eder!” Demek oluyor ki, iş, meslek ve ticaret hayatında yalan söylediğinden, maddî-manevî emanete riayet etmediğinden itibarını yitirmiş olan bir insan, namaz ve oruç ibadetinin hakkını vermemiş ve semeresini görememiş demektir. Böyle bir insan tevbe ve istiğfar ederek, ibadetin tezahürlerini fert ve toplum hayatında göstermek suretiyle güven tazelemelidir.

Bilinmelidir ki, en büyük hıyanet, güveni inşa eden kaynak değerlere karşı yapılan hıyanettir. Yüce Kur’an şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin; (sonra) bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.”³⁵

Yüce Kur’an’ın beyanlarından, İblis’in Âdem’e secde etmemesiyle Allah’a yapılan ilk isyan hareketinin temelinde haset olduğu, Kâbil’in Hâbil’i katletmesiyle insanlık tarihinde işlenen ilk cinayetin arka planında da haset yattığı anlaşılır. Haset kaynaklı söz konusu ilk isyan hareketinin gökte, ilk cinayetin ise yerde işlenmesi dikkat çekicidir. Hiz. Yusuf’un, bizzat kardeşleri tarafından kuyuya atılmasının arkasında da haset vardır.

32 Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, II, 165.

33 Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107; Ahmed b. Hanbel, II, 357.

34 Müslim, İman, 109-110.

35 Enfâl, 8/27.

Konuya dair hadisler şöyledir: “Birbirinize kin ve düşmanlık beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları, kardeş olun! Bir Müslümanın, din kardeşine üç günden fazla küs ve dargın durması helâl değildir.”³⁶

“Bir kimse (kendini üstün görüp diğerlerini küçümsemek suretiyle felâket tellallığı yaparak) insanlar helâk oldu derse, kendisi onların ilk helâk olanı (veya başkasını helâk etmiş) olur.”³⁷

Müdâhene, “çıkar sağlama veya hoş görünme amacına yönelik söz ve davranış” demektir. İman, ibadet ve ahlak değerlerinden uzaklaştırıcı bir karakter arz eden müdâhene ahlakî bir zafiyettir. Osmanlı devlet adamı Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) bu noktaya şöyle işaret eder: “Meşhûrdur ki fisk ile olmaz cihân harâb / Eyler anı müdâhane-i âlimân harâb.”

Müdâhenenin zıddı demek olan müdârâ ise meşrudur. Nitekim bir gün Rasûl-i Ekrem, Uyeyne bin Hısn’ın karşından geldiğini görünce onu kötüler ve onun şer odağı olduğunu söyler. Ancak yanına geldiğinde de ona güler yüz göstererek mukabelede bulunur. Bunun sebebi sorulunca, Rasûl-i Ekrem şu cevabı verir: “İnsanların en kötüsü, şerrinden emin olunmak için kendisine ilgi gösterilen kimsedir.”³⁸

Medine çevresinde münafık bedevilerin bulunduğunu bildiren âyette³⁹ Uyeyne ve kavminin de kastedildiği belirtilir.

Şu hadis de tecessüse dairdir: “Müslümanların ayıplarının, gizli durumlarının peşine düşer, araştırmaya kalkışırsan, onların ahlâkını bozarsın veya onları buna zorlamış olursun.”⁴⁰

Sonuç:

Yeryüzünde güvenin şahidi ve temsilcisi olarak mümin, “Allah’ın emrine saygı, yaratıklarına sevgi ve şefkat (et-ta’zîmu li emrillâh ve-ş-şefekatü alâ halkillâh)” ilkesine sadakat oranında güven ahlakına sahip olur. “Güven duyulmayan kimsenin imanı yoktur. Ahdine sadakat göstermeyen kimsenin dini yoktur” hadisi bu noktaya işaret eder.⁴¹

“Din, akıl sahibi insanların kendi tercih ve iradeleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ve dünya - ahiret mutluluğunu vaad eden ilâhî bir kanun” diye tarif edilir. Dini

36 Buhâri, Edeb, 57, 58; Müslim, Birr, 23, 24.

37 Müslim, Birr, 139; Ebû Dâvûd, Edeb, 77.

38 Buhâri, Edeb, 38, 48, 82.

39 Tevbe, 9/101.

40 Ebû Dâvûd, Edeb, 37.

41 Ahmed b. Hanbel, III, 135, 154.

tanımlayan ve tamamlayan bu dört unsurun parçalanması durumunda yanlış ve çarpık bir din anlayışı kaçınılmazdır.

Dinin tarifinde geçen akıl ve irade, eşsiz bir mevhibe-i ilâhiyedir. Bunun bir başkasına teslim edilmesi, insanın kimlik ve kişilikten uzaklaşması demektir. Kimliksiz ve kişiliksiz bir mümin tasavvur edilemez. Zira mümin onurlu ve izzet sahibidir. Bu yüzden kendisine emanet edilen akıl ve hür iradesini koruyup kollamalıdır.

Bu itibarla, Yüce Kur'an'ın kendisini "müminlere inanıp güvenen bir rahmet elçisi"⁴² olarak tanıttığı Resül-i Ekrem, ordusuyla vedalaşırken veya misafirlerini yolcu ederken onlara, "Dininizi koruyup emanetlerinizi ifa etmeniz ve amellerinizi hayırla sonuçlandırmanız hususunda sizi Allah'a emanet ediyorum"⁴³ diye yaptığı dua, bir uyarı niteliğinde günümüze taşınarak "güvenlik toplumu" yerine "güven toplumu" oluşturmak için çaba sarf edilmelidir.

Tebliğ metnini bitirirken, Hz. Peygamber ve Güven Toplumu konulu bu sempozyumun, İslam coğrafyasında kaybolan güvenin yeniden ihya ve ikameye vesile olmasını Yüce Rabbimden diliyor, selam ve hürmetlerimi arz ediyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Zekeriya GÜLER hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Muhtasar ve müfit, *güveni sağlayan faziletleri ve güveni gideren reziletleri kısaca bize özetledi. Bunların her birisi belki bir kitaplık konu ama maharetle özetledi*, kendisine teşekkür ediyoruz.

Şimdi söz sırası Doç. Dr. Erdinç AHATLI hocamızda. Kendisi Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi. Tebliğ konusu "Emin ve Güvenilir Bir İnsan Modeli Olarak Hazreti Peygamber".

Buyurun hocam.

42 Tevbe, 9/61.

43 Ebû Dâvûd, Cihâd, 73.

EMİN VE GÜVENİLİR BİR İNSAN MODELİ OLARAK HZ. PEYGEMBER

Doç. Dr. Erdinç AHATLI

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İnsanlık tarihinin gördüğü en önemli kurum olan peygamberlik/nübüvvet, dinin esası ve özüdür. Din peygamberle kaim, insanlık onunla mesut, medeniyet onunla mamur olmuş, dünya onunla anlam kazanmıştır. Yüce Allah insanlara ilâhî buyruklarını öğretmek için onlara hemcinslerinden özenle seçtiği peygamberleri göndermiştir. Bu peygamberlerin son halkası olan Resul-i Ekrem de kendisinde toplanan en yüce ahlâkî değerler bakımından bütün bir beşeriyete ve özellikle zatına iman edenlere en güzel bir örnek¹ olmuştur. Pek çok örnekliliği yanında Hz. Peygamber, emin ve güvenilir bir insan olarak da zirve bir şahsiyet ve müstesna bir modeldir.

Diğer bütün mükemmel vasıflarının yanı sıra, Yüce Resül'ün hayatının hiçbir döneminde doğruluktan ayrıldığı, sözünden caydığı, emanete hıyanet ettiği, yalan söylediği görülmemiş, bunlarla ilgili en küçük bir ithama maruz kalmamıştır. Bu nedenle Resûlullah'ın (s.a.) getirdiği mesajı reddeden muarızları tarafından, kendisine mecnûn, sihirbaz, kâhin ve şâir² suçlamaları yöneltildiği halde asla onun yalan söylediği, vefasız, sadakatsiz ve güvenilmez olduğu söylenememiştir. Nitekim Müslümanların varlık-yokluk mücadelesinin ilk önemli dönüm noktası olan Bedir'de müşrik ordusunun sancaktarlığını yapan, Hz. Peygamber'e olan düşmanlığından dolayı "Kureys'in şeytanlarından biri" şeklinde nitelenen Nadr b. Haris, Kureyslilere yaptığı konuşmada Allah Resûlü'ne atılan şair, kâhin ve mecnûn gibi iftiraların mesnetsiz olduğunu beyan ederek, onun doğru sözlülüğünü ve emanete riayetini açıkça teslim etmiştir.³ Keza Hz.

1 Ahzâp, 33/21.

2 Sırasıyla bk. Hicr, 15/6; Zâriyât, 51/52; Tûr, 52/29; Enbiyâ, 21/5.

3 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ- İbrahim el-Ebyârî- Abdülhâfız Şelebi), Beyrût: Dârul-hayr, 1410/1990, I, 239.

Peygamber'in amansız hasmı Ebû Cehil de "Biz seni yalanlamıyoruz, fakat getirdiğin vahyi yalanlıyoruz (kabullenmek istemiyoruz)" diyerek aynı itirafı yapmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ "(Ey Muhammed!) Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitir. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın ayetlerini inadına inkâr ediyorlar"⁴ ayetini indirmiştir.⁵

Hz. Peygamber'in yalandan uzak oluşu ve sözünde durmasını, yani emin ve güvenilir şahsiyetini, Hudeybiye barış antlaşmasından sonra Şam'da ticaret maksadıyla bulunan, henüz müslüman olmamış Ebû Süfyân ile dönemin Rûm Kayseri Hirakl (Herakleios) arasında gerçekleşen konuşmada da görmek mümkündür. Hirakl'in Hz. Peygamber hakkında Ebû Süfyân'a yönelttiği çeşitli sorulardan ikisi; "Kendisinin peygamber olduğunu söylemeden önce onu yalan ile itham ettiğiniz olmuş mudur? ve "Hiç sözünden cayar, ahdini bozar ve vefasızlık eder mi?" olmuştur. Bu iki soruya da Ebû Süfyân "hayır" demek durumunda kalmıştır.⁶

Mayası ilâhî vahiy almaya hazır olanlar, dini tebliğe başladığında Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine inanmakta hiçbir tereddüt göstermemişlerdir. Zira peygamberliğinden önceki hayatıyla, davranışlarıyla, tavırlarıyla Yüce Nebî, zaten toplumda deyim yerindeyse "adam gibi adam" hüviyetine sahip bulunmaktaydı. Söz gelimi Efendimizin vefakâr eşi Hz. Hatice, ilk vahiy geldiğinde yaşadığı tecrübeyi ve hissettiği ürpertiği kendisine anlatan Resul-i Ekrem'i teselli ederek şöyle demişti: "Hayır, (korkma)! Vallahi Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen, akrabalarımı gözetir (sıla-i rahim), doğru konuşursun, güçsüzlerin sıkıntılarını yüklenir, fakirin ihtiyacını karşılırsın, misafire ikramda bulunur, hak yolunda felakete uğrayana yardım edersin."⁷ Hz. Hatice annemizin sevgili eşine verdiği bu cevap, bir teselli olmasının yanında, aslında Allah Resûlü'nün kişisel olarak toplumdaki yerini ve değerini ortaya koyması yönüyle de önemlidir. Günümüze ulaşan ilk siyer kaynakları arasında yer alan İbn İshâk'ın (v. 151/768) eserindeki ifadeler konumuzu doğrudan ilgilendirmesi bakımından çok daha açıktır. Burada Hz. Hatice Allah Resûlü'ne şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki sen emanete sahip çıkar, akrabalarımı gözetir ve doğruyu söylersin."⁸

Hz. Hatice'yi Peygamber Efendimizle evliliğe götüren sebep, onda müşahede ettiği dürüstlük ve güvenilirlik olmuştur. Soylu ve zengin birisi olan Hz. Hatice, gönderdiği ticaret kervanlarıyla ilgilenmesi için emek-sermaye ortaklığı (mudârebe) yoluyla gü-

4 En'âm, 6/33.

5 Tirmizi, Tefsîr (En'âm), 7 (h. no: 3064).

6 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 6.

7 Müslim, İmân, 252; ayrıca bkz. Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 3.

8 İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Siretü İbn İshâk el-müsemmah bi kitâbi'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzi* (nşr. Muhammed Hamidullah), Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yay., 1401/1981, s. 112.

vendiği kişilerle sözleşmeler yapardı. Resûl-i Ekrem'in doğru sözlülüğünü, son derece güvenilir oluşunu ve güzel ahlakını öğrenince ona, başkalarına verdiğinden daha fazlasını teklif ederek ticari işbirliği önerdi. Teklifi kabul eden Allah Resûlü, Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile birlikte Şam'a gitti ve bereketli bir alışverişten sonra Mekke'ye döndü. Bu ticari seyahatte kendisine emanet edilen mallara gösterdiği özen, alım satımındaki dürüstlük ve kerim ahlakı Meysere'nin tanıklığıyla bildirilince Hz. Hatice, şu ifadeleri kullanarak Yüce Nebi'ye evlenme teklif etti: “Bana olan akrabalığın, kavminin içinde şerefli ve soylu oluşun, onların nezdindeki güvenilirliğin, güzel ahlakın ve doğru sözlülüğünden dolayı seninle evlenmeyi arzu ettim.”⁹

Öte yandan güvenilir bir tacirin nasıl olması gerektiğini bizzat kendi ticaretinde gösteren örnek Resûl, söz konusu alandaki deneyimi sayesinde toplumda itimadı sarsan ticari faaliyetlere kesinlikle müsaade etmeyerek güven ve huzur ortamının bozulmasına mani olmuştur. Bu yüzden alışveriş sırasında satıcı ve alıcının, satılan mal ve ona verilecek bedelle ilgili tüm detayları açıklamalarını şart koşmuş, hatta bunu alışverişin bereketi¹⁰ olarak görmüştür. Müslüman'ın, malında herhangi bir kusur bulunduğu takdirde bunu açıklamadan satmasının helal olmadığını söylemiştir.¹¹ Bizzat kendisi, yaptığı alışverişe dair bir belgeye, satılan maldaki herhangi bir kusur bulunmadığı kaydını düşmüştür.¹² Pazardaki ekin yığınını elini daldırıp altının ıslak olduğunu farkettiğinde satıcıya sebebini sormuş, o, yağmurdan dolayı ıslandığını beyan edince, ıslak kısmın insanların aldanmaması için üste konulması gerektiğini belirterek kulaklara küpe olacak şu uyarıyı yapmıştır: “Bizi aldatan bizden değildir.”¹³ Güveni ihlal etmenin vahametini anlatırken kudsî hadis formunda Rabbinden şöyle nakleder: “Allah Teâlâ buyurur: İki ortak birbirlerine hainlik yapmadığı sürece üçüncüleri benim. Eğer birbirlerine hıyanet ederlerse aralarından çekilirim.”¹⁴ Sâib b. Abdullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün câhiliye döneminde Hz. Peygamber'le yaptıkları ticari işbirliğini hatırlatıp onun mükemmel bir ortak olduğunu ifade etmesi¹⁵ Yüce Nebi'nin güzel ahlakını ve dürüstlüğünü ortaya koyan mühim bir belgedir.

9 İbn İshâk, *Sîre*, s. 60; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I, 154. Bu rivayette Meysere'nin, Allah Rasûlü'nü iki meleğin güneşten gölgelediğini görmesi ve mola verdiklerinde Hz. Peygamber ağacın altında dinlenirken yakındaki bir rahibin (Nastûrâ) “Bu ağacın altında asla bir peygamberden başkası konaklamamıştır” demesi gibi haberler de geçmektedir.

10 Ebû Dâvud, *Büyü*, 51 (h. no: 3459).

11 İbn Mâce, *Ticâret*, 42 (h. no: 2236).

12 Buhârî, *Büyü*, 19; Krş. *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu*, 1. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, III, 507.

13 Müslim, *İmân*, 164; Tirmizi, *Büyü*, 74 (h. no: 1315); ayrıca bkz. Dârimî, *Büyü*, 10.

14 Ebû Dâvud, *Büyü*, 27 (h. no: 3383).

15 Ahmed b. Hanbel, III, 425.

Mekke döneminde Müslümanların, müşriklerin baskı ve zulümlerinden kurtulmak amacıyla hicretin beşinci yılında bir Hıristiyan olan Kral Necâşi'nin ülkesi Habeşistan'a sığındıklarında, Müslümanların sözcüsü Ca'fer b. Ebû Tâlib (r.a.) ile Necâşi arasında gerçekleşen konuşmada da Hz. Peygamber'in emin ve güvenilir oluşu ifade edilmiştir. Habeşistan'a giden Müminleri geri getirmek için Mekkeli müşriklerin gönderdikleri elçilerin Necâşi ile görüşmeleri esnasında oraya çağrılan Müslümanların temsilcisi olan Ca'fer b. Ebû Tâlib; nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildikleri Allah Resûlü'nün, kendilerini İslam'a davet edinceye kadar her türlü kötülüğü işleyen putperest bir toplum olarak yaşadıklarını söylemiş, ancak Hz. Peygamber'in kutsal görevi aldıktan sonra onlara daha pek çok tavsiye ile birlikte doğru sözlü olmayı ve emanete riayet etmeyi emrettiğini bildirmiştir.¹⁶

Burada Hz. Peygamber'in Mekke'de zulme uğrayan Müslümanları geçici bir rahatlama maksadıyla niçin başka bir yere değil de Habeşistan'a gönderdiği önemlidir. Allah Resûlü'nün oraya gidecekleri "Habeşistan'da, ülkesinde hiç kimseye zulmedilmeyen bir kral vardır. Allah sizin için yaşadığınız bu durumdan bir çıkış yolu gösterene kadar oraya gidin."¹⁷ demesi Necâşi'nin adaletini ve halkına karşı güvenilir oluşunu göstermektedir. Dolayısıyla emin bir peygamber olan Hz. Muhammed, ashabını yine emin bir kişiye emanet ediyordu. Allah Rasûlü bazen güvenilir birisiyle iş yapma konusunda müslüman olma şartı aramamıştır. Mesela o (s.a.s.), hicret edeceğinde, Hz. Ebû Bekir'in kâfir ama Medine'ye giden farklı güzergâhları iyi bilen Abdullah b. Uraykıt'ı kılavuz olarak tutmasına muvafakat etmişti. Zira Abdullah b. Uraykıt güvenilir birisi olduğu için ona itimat etmişlerdi.¹⁸

Resûlullah'ın (s.a.s.) gizli tebliğ döneminin bitmesinden sonra dine açıktan davet emri alınca¹⁹ Safâ tepesine çıkıp peygamberliğinin ispatı olarak doğru sözlülüğünü ve tabiatıyla güvenilir olduğunu göstermesi, bu iki niteliğin hayatındaki yerini tespit bakımından önemlidir. Oldukça meşhur olan bu rivayette Resul-i Ekrem Safâ tepesine topladığı kalabalığa "Ne dersiniz? Size şu tepenin ardından (saldırmak üzere) bir süvari birliği geliyor desem beni tasdik eder misiniz?" deyince topluluk "Biz senin hiçbir yalanını tespit edemedik" cevabını vermişti.²⁰

Kur'an-ı Kerim'in peygamberler için saydığı pek çok olumlu nitelemeler arasında, en dikkat çekenlerden ikisi, onların doğru (sıdk) ve güvenilir kişiler olmalarıdır. Nitekim

16 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I, 265; Ahmed b. Hanbel, I, 202.

17 İbn İshâk, *Sîre*, s. 194.

18 İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (nşr. Ali Muhammed Ömer), I. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1421/2001, I, 196.

19 Şuarâ, 26/214.

20 Müslim, İmân, 355.

Kur'an, Hz. İsmail'in her zaman sözünde duran bir kimse, bir resûl ve bir nebi olduğunu vurgulamış,²¹ Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Şuayb hep kendilerinin "güvenilir ve samimi" olduklarını ifade etmişlerdir.²² Doğruluk ve bunun ayrılmaz bir parçası güvenilirlik, peygamberlerin düşüncelerinde, sözlerinde ve davranışlarında vazgeçilmez bir unsurdur. Fahreddin er-Râzi'nin, Kur'an-ı Kerim'de siddik ile nebi kelimelerinin yan yana gelmesini,²³ sadakatin nübüvvet'e en yakın mertebe olmasıyla izah etmesine,²⁴ emîn ile resûl kelimelerinin birlikte zikredilmesini de²⁵ ekleyebiliriz. Buna göre emanet de risalete en yakın mertebe denilebilir.

Kanaatimizce vahiy meleşî Cebrail'i işaret etmesi daha isabetli olan Tekvir suresinin 31. ayetinde geçen "emîn" kelimesiyle bir görüşe göre Hz. Peygamber'in kastedildiği söylene de buna gerek yoktur. Çünkü Allah Teâlâ elçisinin büyük bir ahlak üzere olduğunu başka ayetinde²⁶ açıkça tescil etmiştir. Bu ayetin yer aldığı Kalem suresinin Mekke döneminin başlarında nazil olduğu göz önünde bulundurulursa, Hz. Peygamber'in risalet görevine henüz başladığı sırada her türlü mükemmel ahlâkî vasıflarla donanmış olduğu ve bunun Allah Teâlâ tarafından insanlığa ilan edildiği anlaşılır. Nitekim "Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"²⁷ ayeti, Allah Rasulü'nün nübüvvet öncesi hayatını davasına referans yaptığının göstergesidir. "Yoksa onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?"²⁸ ayeti ise Resul-i Ekrem'in şahsiyetine yapılan bir vurgudur.

Yukarıda işaret edildiği gibi Kalem suresinde zikredilen Hz. Peygamber'in yüce bir ahlaka sahip olması sanki "emîn" sıfatında billurlaşmış ve söz konusu nitelik onun için adeta bir alem olmuştur. Bu yüzden Hz. Peygamber'in damadı Ebü'l-Âs b. Rebî müslüman olmazdan önce Şam'a yaptığı ticari seyahatte eşi Zeyneb'ten bahsederken "bintü'l-emîn (güvenilir zatın kızı)" demişti.²⁹ Keza şair sahâbilerden Ka'b b. Mâlik Yüce Nebî'yi anarken bundan dolayı "emîn" şeklinde niteler.³⁰ Kâbe'nin onarımı esnasında Hacerülesved'i hangi kabile temsilcisinin yerine koyacağı konusunda çıkan tartışmada

21 Meryem, 19/54.

22 Arâf, 7/62, 67, 68, 79, 93.

23 Meryem, 19/41, 56.

24 *Mefâtihu'l-gayb*, (nşr. M. M. Abdülhamid), Beyrut ts., XXI, 223.

25 Şuarâ, 26/107, 125, 143, 162, 178, 193; Duhân, 44/18.

26 Kalem, 68/3.

27 Yunus, 10/16.

28 Mü'minûn, 23/69.

29 Suyûtî, *er-Riyâzu'l-enîka fî şerhi esmâi hayri'l-halîfe*, (nşr. Muhammed Sa'id b. Besyûni Zağlûl), 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1405/1985, s. 116.

30 Suyûtî, *er-Riyâzu'l-enîka*, s. 115.

kabileler, Kureyş'in en yaşlısı Ebû Ümeyye b. Muğîre'nin teklifini kabul ederek Harem-i Şerîf'in Benî Şeybe kapısından³¹ ilk girenin hakemliğine razı olacaklarını beyan ettiler. O sıralar otuz beş yaşında³² olan Hz. Muhammed'in kapıdan girdiğini görünce herkes memnuniyetini izhar edip şöyle dedi: "İşte emîn kişi Muhammed, ondan hoşnut olduk!"³³ Böylece onun güven veren hakemliği Kureyş'i, belki yıllarca sürebilecek büyük bir savaşın ve kan davasının eşliğinden döndürmüştü.

Allah Teâlâ'nın hicret etmeye izin vermesi üzerine Mekke'den ayrılırken kendisine bırakılan bütün emanetleri sahiplerine vermesi için Hz. Ali'ye teslim etmesi Hz. Peygamber'in en olumsuz şartlar da bile emanete ne kadar titizlendiğinin delili değil midir? Burada dikkati çeken husus, nübüvvet görevine başladıktan sonra Allah Resulü'yle en çetin mücadeleye giren, onun mübarek bedenini ortadan kaldırmayı planlamaya varıncaya dek en ağır komplolar tertipleyen Mekke müşriklerinin ona olan güvenlerinden vazgeçememeleridir. Çünkü Mekke'de istisnasız herkes başına bir şey gelmesinden endişe ettikleri eşyalarını en emin liman olan Hz. Peygamber'e bırakırlardı.³⁴

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Erdinç Ahadlı Hocamıza teşekkür ediyoruz. Emin ve güvenli bir insan modeli olarak Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) zengin sünnet malzemesi üzerinden gerçekten satırbaşları ile anlattı. Detayları inşallah tebliğinde okunacaktır. Arada da teknik analizler yaptı. Kendisine çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi Profesör Doktor Ziya KAZICI Hocama sıra geldi, söz onun. Hocamız Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden de bizim hocamızdır. Şu anda kendisi Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde. Kendileri İslam Tarihi, İslam Kurumları Tarihi hocamızdı. Konusu "İslam Toplularında Güveni Tahkim Eden Uygulamalar". Vakıflar, hisbe teşkilatı, ahilik, sadaka taşları ve benzeri konularında şimdi bize uygulamadan örnekler verecekler.

Buyursunlar hocam.

31 Şimdi "Bâbü's-selâm" denilen kapıdır.

32 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, (nşr. Habiburrahmân el-A'zami), 1. baskı, Beyrut, 1392/1972, V, 103 (h. no: 9106); İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I, 156.

33 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I, 160.

34 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 98

MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA GÜVENİ TAHKİM EDEN UYGULAMALAR (HİSBE)

Prof. Dr. Ziya KAZICI

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Her kültür ve medeniyetin kendine has bazı kural ve prensipleri olduğu gibi İslâm'ın da kendine has ve başkalarıyla mukayese edilemeyecek derecede önemli prensipleri bulunmaktadır. İşte bu prensiplerden biri de insanlar arasında güven ve itimad bağıını yerleştirip kuvvetlendirmektir. Bu İslâmî prensip, Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in¹ şahsında tecessüm etmişti. Gerçekten de onun hayatı, bütün Müslümanlar için takip edilmesi ve örnek alınması gereken bir hayat idi (Üsve-i Hasene). Onun hayatında merhamet, şefkat, sevgi, yardım, adalet, cömertlik, bağışlayıcılık vs. gibi insanlık değerlerinin en üst özellikleri bulunuyordu. Böyle olması da gerekiyordu. Çünkü o, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti. Onun hayat ve yaşayış tarzını kendileri için örnek kabul eden ashab ve daha sonra gelen Müslümanlar, hayat tarzlarını onunkine benzetmeye çalıştılar. Böylece Muhammedi hasletler, gerek ashab, gerekse daha sonra gelen Müslümanlar arasında geniş bir uygulama alanı buldu.

İslâm, Müslümanların kendi aralarında ve hatta Müslüman olmayanlara karşı da itimad ve güvenli olma anlayışını güçlendirmek için bazı prensipler vaz' etmiştir. Biz, bu konudaki prensip ve uygulamalara geçmeden önce her şeyi ile bize örnek olan Hz. Peygamber'in hayat hikâyesinin küçük bir noktasına bakmak istiyoruz. Böylece daha İslâm'ın başlangıcında ve hatta deyim yerinde ise İslâm'dan önce de nasıl bir örnekle karşı karşıya kaldığımızı görmüş olacağız. İlk vahiy esnasında Hz. Hatice validemizin, Resulullah'a söyledikleri, onun daha peygamberlikle görevlendirilmeden önce nasıl bir hayat ve yaşama anlayışına sahip olduğunu (Muhammedu'l-Emin) göstermektedir.

1 Kur'an, el-Enbiya, 107.

Bilindiği gibi Cebrail, Hira mağarasında bulunan Hz. Peygamber'e ilk vahyi getirdiği zaman² korkudan yüreği titreyerek evine dönmüş ve hanımı Hatice binti Hüveylid'e "beni örtünüz, beni örtünüz" demişti. Korkusu zail oluncaya (gidinceye) kadar onu örttüler. Resûlullah, sakinleştikten sonra durumu, eşi Hz. Hatice'ye anlatarak "kendimden korktum" dedi. Bunun üzerine Hz. Hatice "Öyle deme, Allah'a yemin ederim ki, hiçbir zaman Allah seni utandırıp mahzun etmez. Çünkü sen, akrabayı gözetir, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden olaylarda (halka) yardım edersin" dedi. Bu konuşmadan sonra Hatice Hz. Peygamber'i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü. Bu şahıs, Cahiliye döneminde Hıristiyanlığı kabul etmiş bir kimse olarak İbrance yazı biliyor ve İncil'den de Allah'ın dilediği kadar bir şeyler yazıyordu. Varaka gözleri kör olmuş yaşlı bir kimse idi. Hz. Hatice Varaka'ya: "Ey amcam oğlu, dinle bak. Kardeşinin oğlu ne söylüyor?" dedi. Varaka: "Ey kardeşimin oğlu, ne var?" diye sorunca, Resûlullah mağarada gördüklerini kendisine anlattı. Bunun üzerine Varaka dedi ki: "Bu gördüğün, Allah Teala'nın Musa'ya indirdiği Nâmus-(u Ekber=Cebrail)'dir. Ah keşke senin dâvet günlerinde genç olsaydım. Kavmin seni çıkaracakları zaman keşke hayatta olsam! Bunun üzerine Resûlullah: "Onlar beni çıkaracaklar mı?" diye sordu. O da "Evet, senin gibi bir şey getirmiş bir kimse yoktur ki, düşmanlığa uğramasın. Şayet senin davet günlerine yetişsem sana son derece yardım ederim" cevabını verdi. Ondan sonra çok geçmeden Varaka vefat etti³. Kısaca temas ettiğimiz bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Hz. Hatice, kocasını çok iyi tanıyor ve onun, başkalarına karşı olan iyiliklerini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve onun kimseye karşı kötülük düşünmeyen bir kimse olduğunu belirterek kendisine Şeytan veya cinlerin yaklaşamayacağını söylüyordu.

İslâm, insanlar arasında sadece duygusal anlamda sıradan bir itimad ve güvenden bahsetmez. Onun tesis etmeye çalıştığı ilişkinin temel amacı, insanlar arasında güven, adalet, barış, sevgi ve başkalarına yardım gibi prensipleri yerleştirip her iki dünyadada mutluluğunu sağlamaktır. Nitekim bu anlamda, Hz. Peygamber'in "kendisi için istediğini, mü'min kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda mü'min olunmaz."⁴ Keza "Müslüman, Müslümanın elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir."⁵ şeklindeki hadis-i şerifleri Müslümanlara yol gösterici olmuştur.

Bilindiği gibi İslâm, bir yandan manevî diyebileceğimiz vakıf ve buna bağlı diğer müesseseler ile sadaka taşları gibi uygulamaları ile insanlar arasında itimad ve güvenin

2 Kur'an, el-Alak, 1 – 5.

3 Buharî, Sahih, Bed'ü'l-Vahiy, 3; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Kahire 1939, II, 47.

4 Buharî, İman, 7.

5 Buharî, İman, 4.

gelişip sağlanmasına çalışırken, bir yandan da hisbe ve ahilik gibi maddî diyebileceğimiz ve çeşitli müeyyidelerle bu uygulamayı desteklemek için bazı müesseseler geliştirmiştir. Bu tebliğimizde biz, gerek manevî, gerekse maddî diyebileceğimiz müesseselerden sadece birine temas etmek istiyoruz. O da (bir tebliği çerçevesinde) toplumda güvenin sağlanmasını temin eden ve döneminde büyük bir otorite olan “Hisbe”dir.

Biz, burada vakıf ve sadaka taşlarından bahsetme ihtiyacı duymuyoruz. Ancak yakın zamanlarda bizzat yaşayıp şahit olduğum bir durumu buraya almakla insanımızın bu bu güveni nasıl uyguladığını açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Karacaviran (Karacaören) köyünde doğmuş olan ben, babamın (Allah rahmet eylesin) imamlık yaptığı yakın bir köy olan Kargılı'da büyüdüm. Karacaviran'da hem akrabalarımızın bulunması, hem de oranın imamı olan ve Arapça bilen Seyyid Ahmed Demir (Allah rahmet eylesin) hocadan Arapça dersleri almak için sık sık benim yaşımda olan arkadaşlarla Karacaviran'a gider gelirdik. Yolumuz üzerinde ve Ortaveren adındaki yerde yol kenarında halkın “ziyaret” dediği etrafı taşlarla çevrili ve kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar vardı. Henüz İlkokul çağında olmamıza rağmen buradan geçerken mezarın taşları üzerinde o dönemde kullanılan ve küçümsemeyecek miktarda madenî paralar olurdu. Çocuk olmamıza rağmen biz: “Bunlar, fakirlerin hakkıdır, Allah'a şükür bizim durumumuz iyi” deyip o paralara dokunmazdık.

İslâm dünyasında, Hz. Peygamber devrinden itibaren varlığı bilinen hisbe,⁶ Hz. Ömer'in halifelîği döneminde tam teşkilatlı bir müessese haline geldi.⁷ İyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmek gayesiyle sosyal huzuru sağlamak için kurulan bu dinî müessesenin⁸ başında bulunan ve muhtesib, ihtisâb emini, ihtisâb ağası, ihtisâb nâzırı gibi isimlerle anılan görevli, dinin hoş karşılamayıp çirkin gördüğü her türlü kötülüğü (münker) ortadan kaldırmaya çalışırdı. Gerçi İslâm'da iyiliğin emredilmesi ve kötülüklerden sakınılmasına nezâret, bütün Müslümanların yerine getirmesi gereken müşterek bir vazifedir. Ancak diğer bazı emirlerde olduğu gibi, bunun da bir grup Müslüman tarafından ifa edilmesi, diğerlerini sorumluluktan kurtarır. İşte bu sebeple İslâm müesseseleri arasından, bu vazifeyi yüklenen yeni bir müessese doğdu. Bu müessese de “İhtisâb” veya “Hisbe”den başka bir şey değildi.

İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren, geniş yetkilerle mücehhez kılınan muhtesibin, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerinin tamamını, bugün için yalnız bir kurumda toplamak mümkün değildir. Bu müessesenin prensiplerinden bir kısmı fikhî, bir

6 Ebû Ubeyd Kasım b. Selâm, *Kitabu'l-Emval*, Mısır 1968, s. 711; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Kahire 1358, III, 192; İbn Abdi'l-Berr, *el-Istiâb fi Ma'rifeti'l-Ashab*, Mısır 1328, IV, 341.

7 Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, İstanbul 2014, s. 11 – 12.

8 R. Levy, “Muhtesib” İslâm Ansiklopedisi (İA.) VIII, 532.

kısmı da halifenin re'yinden doğan (idari) hususlardır.⁹ Bunun için muhtesib, toplum huzurunun sağlanmasında önemli derecede rol oynayan bir görevli idi. Bu teşkilât, kuruluşundan itibaren farklı ve çok yönlü vazifeler yüklenmişti. Gerçekten, iyilikleri emretmek ve kötülüklerden sakındırmak maksadıyla kurulan bu teşkilât, her konuda şeriata uygun hareket edilmesini sağlardı. Muhtesib, Müslümanların yaşadığı bölgelerde, onların Cuma namazları için câmiye gitmelerine dikkat eder, sayıları kırkı aşan topluluklarda cemaat teşkilâtının kurulmasını sağlardı. Ramazan ayında alenen oruç yiyenler, içki içip sarhoş olanlar, iddet beklemeden evlenen kadınlar hep ona hesap vermek zorunda idiler. Ağırlık, ölçü, atölye ve pazarların denetlenmesi; mamul madde ile gıda maddelerinin kalite kontrolü; şarap istimali ve talih oyunlarının yasaklanması; umumi yolların düzen ve serbestisinin sağlanması; umumi hayatın akış ve düzenini bozmaması gereken inşaatların kontrolüne olduğu kadar; ahlâk ve adabın denetlenmesi gibi konular, ihtisâba ve dolayısıyla müessesenin başında bulunan muhtesibe aitti.

Hız Peygamber'in, Medine'ye hicretinden sonra ilk defa burada uygulama alanına konan bu müessesenin, daha sonra kurulan bütün Müslüman devletlerde de önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir.¹⁰ Gerçekten de bütün Müslüman devletlerde varlığı bilinen hisbe, o kadar önemli idi ki, bir bölge istilaya uğrayıp Müslümanların elinden çıktığı zaman bile bu görev orada devam etmeye başlıyordu. Nitekim İslâm dünyasının en batı ucunda bulunan Endülüs'te bir şehir veya bölge, Müslümanların elinden çıkıp Hıristiyanlara geçince, buradaki muhtesib "almotacen" adıyla görevinde bırakılıyordu. Bütün bir Ortaçağ boyunca Endülüs ve Mağrip'te devam eden hisbe teşkilâtı, genel ahlâkın korunması, esnafın hileli satış yapmaması, pazar ve sokakların denetlenmesi gibi konulardan sorumlu idi.¹¹

Osmanlı toplumuna, Müslüman Arap dünyasının bir mirası olarak intikal eden ihtisâb teşkilâtı, bu devlette her zaman önemini koruyan ve toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesini sağlayan önemli müesseselerden biri olmuştur. Bütün Müslüman devletlerde olduğu gibi, Osmanlı'larda da bilhassa dinî emir ve yasaklara nezaret ile ahlâk ve an'anelerin nesilden nesile bozulmadan intikalini sağlama konusunda her zaman titizlik gösterilmiş olmalıdır. Zira çirkin ve gayr-i ahlâkî davranışlar karşısında sukût edilemeyeceği prensibi, Osmanlı toplumunda da aktif sosyal bir kontrolü sağlamış olmalıdır. Keza Evliya Çelebi'deki bir kayda göre Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'u fethinden sonra şehrin, ticarî, iktisadî ve buna paralel olarak sosyal düzenini sağlamak

9 Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah (Kâtib Çelebi), *Keşfu'z-Zunûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Funûn*, nşr. Ş. Yaltkaya – Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1941, I, 15.

10 Hisbenin, Osmanlı öncesi Müslüman devletlerdeki durumu ile ilgili geniş bilgi için bk. Kazıcı, *İhtisâb Müessesesi*, s. 16 – 23.

11 Hasan İbrahim Hasan, *Tarihu'l-İslâm*, Kahire 1965, III, 317.

ve diğer hizmetleri görmek için, tayin edilen hâkimlerden sekizincisinin İhtisâb Ağası olduğu anlaşılmaktadır. Bu kayıтта, muhtesibin vazifelerine “Bütün san’at ehline hükm edip ta’zir ve cezalandırma, alış verişlerde hile edenleri tekdir ve tevbihe me’mur...”¹² ifadeleriyle temas edilmektedir. Bu ifadelerden de anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti’nde, daha ilk zamanlarda bile ihtisâb işine büyük bir önem veriliyordu. Bu bakımdan ihtisâb teşkilâtının başına geçip idare edecek olanların (Muhtesib, İhtisâb Ağası) da diğer insanlardan ayrılan bazı özelliklerinin bulunması gerekir. Binaenaleyh bu yönetimde görev alacak olanların akıllı, zeki, ilim sahibi, uğurlu ve yüzü nurlu kimselerden seçilmesi gerekirdi. Bu özelliklerinden dolayı bunları gören kimseler, başka bir müdahaleye gerek kalmadan, kendiliklerinden kötülüğü (münkeri) terk etme çabasına girmeliydiler.¹³

Osmanlılarda, kadı (hâkim, yargıç) nın yardımcısı olarak görev yapan muhtesibin, yukarıda işaret edilen bazı yetkilerine ilaveten XV ve XVI. asır “İhtisâb Kanunnâmeleri”nde bunlarla ilgili daha geniş bilgiler bulunmaktadır.¹⁴ Hatta bu kanunnâmelerden biri olan “İstanbul İhtisâb Kanunnâmesi”nde “Fi’l-cümle bu zikir olunandan gayrı her ne kim Allah’u Teala yaratmıştır mecmuunu muhtesib görüp gözetse gerektir.”¹⁵ denilerek muhtesibin ne kadar geniş bir yetki ve sorumluluk sahibi olduğu belirtilmek istenir. Bu kanunnâme ve 14 Aralık 1479 tarihli Edirne şehrine İhtisâb Ağası tayini ile ilgili bir hükümden anlaşıldığına göre muhtesibin vazifelerini genel olarak üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

Ekonomik ve Sosyal Hayatla İlgili Olanlar

Dinî Hayatla İlgili Olanlar

Adli Hayatla İlgili Olanlar.¹⁶

Şehirde, kadı (hâkim, yargıç) nın yardımcısı olarak görev yapan muhtesibin, esnaf teşkilâtları üzerinde büyük bir tesir ve nüfuzunun olduğunu, muhtelif zamanlarda konu ile ilgili ısdar olunan hükümlerden anlamak mümkündür. Şehirlerin güvenliğini sağlamak ve gıda ile ilgili problemlerini çözmek gibi önemli vazifeleri bulunan muhtesib, bu konulara dikkat etmek zorunda idi. Zira Osmanlı dönemindeki ekonomik ve sosyal şartlar ile ulaşım gibi şehirlerin, bu arada özellikle pâyitaht (başkent) olan İstanbul’un, nüfus bakımından fazla büyümesine pek müsait değildi. Buraya dışarıdan gelecek büyük bir nüfus akını, güvenliğin yanında, toplumsal düzenin bozulmasına

12 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 120.

13 *Kitabu Mesâlihi’l Müslimin ve Menafi’il-Mü’minin*, nşr. Yaşar Yücel, Ankara 1980, s. 94.

14 Bu bilgiler için bk. Ömer Lütfi Barkan, “İhtisâb Kanunları”, *Türk Tarih Vesikaları* (1942), I / 5, 329 – 340; II / 7, 15 – 40; II / 9, 168 – 177.

15 Barkan, agm. I / 5, 340; Kazıcı, age. s. 86.

16 Muhtesibin vazifeleri hakkında geniş bilgi için bk. Kazıcı, age. s. 65 – 226.

da sebep olabilirdi. Çünkü o asırların dünyasında büyük tüketim merkezlerinde işe sıkıntısını meydana getiren sebeplerin başında “nüfus tehacümü (yığılması) gelmekte idi.¹⁷ Hem güvenliğin sağlanması, hem de şehirde zaruri gıda maddelerinde sıkıntıya sebep olmamak için şehir nüfuslarının fazla büyümemesine özen gösterilirdi. Zira o asırların dünyasında köy veya kasabasında üretici olan birisi, büyük şehre geldiği zaman tüketici durumuna düşerdi. Böyle bir nüfus yığılması, o günün ulaşım şartlarında şehirdeki gıda maddelerinin halkın ihtiyacına cevap verememesi anlamına geliyordu ki, bu da şehirlerde bazı yolsuzluk, hırsızlık ve gasp gibi gayr-ı ahlâki ve gayr-i kanunî olaylara sebep olurdu.

Osmanlı toplum hayatında özellikle şehir yaşantısını sağlam temeller üzerine bina etmek ve toplum düzenini koruyabilmek gibi problemlerin yanında, zaruri ihtiyaç maddelerinin halkın eline uygun şekilde geçmesini sağlamak ve bu konuda esnaf ile diğer ticaret erbabını denetim altında bulundurmanın ehemmiyet kazandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple Osmanlı devlet adamları esnaf ve tüccarı sıkı kontrol altında bulundurmaya zorunda kalmışlardı. Esnaf ve ticaret erbabı ile ilgili çok geniş yetkilere sahip bulunan muhtesib, esnafın nizam ve kanunlara uygun çalışmasını, hem kendisi, hem de yönetimindeki memurları vasıtasıyla kontrol ederdi. Bu görevi sebebiyle o, esnafın en büyük âmirlerinden biri durumuna gelmişti. Bununla beraber onun yegane âmir olduğu da söylenemez. Nitekim ferman ve nizamnâmelerle belirtilen düzenin dışına çıkan esnaf, bir yandan bağlı bulunduğu birliklerin (ahi, lonca) görevlileri, bir yandan da muhtesib ve adamları ile karşı karşıya geliyorlardı. Böyle durumlarda muhtesib tarafından para cezası ve dayağa mahkum edilen esnafa karşı, ahi birliklerinin uyguladığı ceza, “*Yolsuz Cezası*”dır. Bu ceza, nizamlara uymayanların bazen geçici bir süre için, bazen de sürekli olarak birlik üyeliğinden çıkarılması demektir. Birlik üyeliğinden çıkarılma demek, o kimsenin bir daha aynı işi yapamaması demek olduğunu belirtmemiz gerekir. Biraz önce işaret edilen kanunnâme hükmüne göre çok geniş yetkilere sahip ve her şeye müdahale etme yetkisi bulunan muhtesib, şayet bu görevini gereği gibi yerine getirmez ve esnafın kanunlara aykırı iş ve satış yapmasına göz yumarsa kendisi de kadı tarafından sorgulanıp cezalandırılırdı. Nitekim kanunnâmede “ Ve eğer muhtesib ehl-i bazar ile biriküp eksik satanı gözlemezsede kadı muhkem hakkından gelip ve eksik satanı te'dip eyleye”¹⁸ denilmektedir.

Muhtesibin, esnaf birliklerine bağlı kimseler üzerindeki etkinliğini sağlayan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden sadece bir kısmının isimlerini vermek bile bize bu konuda yeterli bilgiyi verecektir. Kola çıkma, fiyat tesbit ve kontrolü (narh), devlet

17 Sabri F. Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Müvazenesizlik Meselesi*, İstanbul 1951, s. 57.

18 Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 1004, vr.76 b.

adına vergi toplama, iş yeri açma ruhsatı verme, mürûr tezkirelerinin kontrolü, ihtisab gelirlerini sarf edebilme yetkisi ile diğer alanlardaki görevlerini burada sayabiliriz.¹⁹

Daha önce de temas edildiği gibi muhtesibin görevlerinden biri de dinî hayatla ilgili olanı idi. Gerçekten İslâm dünyasında çok geniş yetkileri olduğunu bildiğimiz muhtesib, ekonomik ve sosyal görevleri yanında dinî ve ahlâkî vazifelerle de görevlendirilmişti. Onun, toplum için son derece önemli böyle bir görevi yerine getirebilmesi bu konuda bilgi sahibi olmasına bağlı idi. Bu yüzden Osmanlı dönemi muhtesibinden bahsederken Bernard Lewis, onun “İlmiye Sınıfı”na mensub bir kimse olduğunu söyler.²⁰ Dinî görevleri sebebiyle muhtesib, meşru olmayan, dinin haram, kötü ve çirkin kabul ettiği her türlü davranışa karşı harekete geçip failleri, durumlarına göre cezalandırmak zorunda idi. Nitekim ilk “İhtisâb Kanunnâmeleri”nde muhtesibin bu görev ve yetkilerine açıklık getirilerek “Ramazan ayında oruç tutmayanun gerektir ki hakkından gelup teşhir edeler. Ve namaz kılmayana kıl deye. Namaz kılmayanu mahalle imamından teftiş edüp hakkından geline...”²¹ denilmektedir. Görüldüğü gibi muhtesib herhangi bir mazereti olmayan ve alenen oruç yiyen veya namaz kılmayan kimseleri araştırmakla da görevlendirilmiştir. Böylece dinî anlayış ve ahlâkın bozulmamasını sağlamak, umumi yerlerde din ve geleneklere uygun olmayan davranışlara meydan vermemek gibi vazifelerle de yükümlü kılınmıştır.²²

Muhtesibin, Osmanlı Devleti'nin şehir hayatındaki önemli görevlerinden biri de adli hayatla ilgili olanı idi. O, devlet mekanizmasının çalışmasında, kadı (hâkim, yargıç) nın yetkisi dâhilinde iş gören bir görevli idi. O, ihtisâb kanunlarının kendisine verdiği yetkiler yanında, geleneklere de dayanarak gerektiğinde bilhassa çarşı ve pazar kontrolü esnasında suçu sabit olan esnafı, yanında bulunan ve kendisine bağlı olan görevliler vasıtasıyla falakaya yatırarak herkesin gözü önünde (alenen) dövdürdü. Bu şekildeki cezanın hem anında uygulanması, hem de bütün insanların gözü önünde cereyan etmesi, bir caydırıcılık meydana getirdiği gibi, muhtesibin adli alandaki güç ve yetkisini de artırıyordu. Nitekim hicrî 1242 tarihli “İhtisâb Ağalığı Nizamnâmesi”ne göre muhtesibin adli görevleri üç kategoride mutalaa edilmektedir. Bunlar:

a. Falaka ve değnek ile ta'zir ve tekdir,

b. Değnek ve falakadan ziyade te'dibe müstahak olanları İhtisâb Ağası hapishanesine göndermek,

19 Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için bk. Kazıcı, age. s. 65 – 226.

20 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, trc. Metin Kıratlı, Ankara 1970, s. 390.

21 Barkan, “İhtisâb Kanunları” *TTV.I / 5*, 340.

22 Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için bk. Kazıcı, age. s. 218 – 223.

c. Sürgün ve kalelerde hapsi gerekenleri de Bâb-ı Âliye bildirmektir.²³

Görüldüğü gibi kısa ve ana hatlarıyla temas ettiğimiz hisbe (ihtisâb) veya görevin başında bulunan görevliden dolayı muhtesib gibi kelimelerle ifade etmeye çalıştığımız teşkilât, İslâm dünyasının toplum hayatında önemli bir yere sahipti. Bu teşkilat, şehirlerdeki düzenin kanunlara uygun bir şekilde devam etmesini sağlıyordu. Özellikle İslâm dünyasının ve hatta döneminde dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı döneminde daha bir gelişerek devam etti. Bu teşkilât, daha Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren vazife ve buna bağlı olarak yetkileri de artan muhtesibin, bilhassa XVI. asırda idarî fonksiyonunu yerine getirmede, daha büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Göreve gelmesi hükümdar fermanı ile gerçekleşen muhtesibin görev süresi, diğer birçok memuriyette olduğu gibi bir sene ile kısıtlı idi.

Muhtesib, toplum hayatının tanziminde geniş yetkileri bulunan bir görevli idi. Yetkili bulunduğu sahalarda ve bu yetkinin alanına giren konularda devamlı olarak Müslümanları kontrol altında bulundurmaya zorunda idi. Böyle ağır bir vazifeyi yüklediğinden dolayı kendisinde farklı bazı nitelik ve özelliklerin bulunması gerekiyordu. Bu özellik ve nitelikler, eskiden beri pek çok müellifin dikkatini çekmiş olmalıdır. Bu yüzden de eserlerine konu teşkil etmişlerdir. Biz, ufak tefek bazı farklılıklar hariç tutulacak olursa hemen hemen bütün müelliflerin üzerinde birleştikleri bu özellikleri sadece isim olarak vermekle yetinmek istiyoruz. Bunlar: a) Müslümanlık, b) Mükellefiyet, c) Erkek olmak, d) Adalet, e) İzin, f) Güç ve kudret, g) İlim, h) İlmiyle âmil olmak, i) Allah rızası, k) Vera' ve takva, l) İyi ahlâk sahibi olmak²⁴

Osmanlı devlet teşkilâtının geniş kadrosu içinde yer alan ve bütün Müslüman devletlerde “Muhtesib” diye isimlendirilen görevliyi Osmanlılar da genellikle aynı şekilde isimlendirdiler. Ancak 1242 (1826) tarihinde “İhtisâb Nezareti” kurulunca “İhtisâb Nâzırı”, 1271 (1855) senesinde yayınlanan resmî tebliğ ile “Şehremini” adını aldı. Bundan sonra “Şehremaneti” denilen ve günümüzün ifadesiyle beledi hizmetleri gören teşkilât, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etti.²⁵

Sonuç olarak söylemek gerekirse, İslâm toplumunda güveni sağlamak için pek çok müessese vardır. Bunlardan biri de hisbe veya ihtisâb dediğimiz kurumdur. Hz. Peygamber zamanından itibaren uygulama alanına konan bu müessesenin, bütün Müslüman devletlerde önemli bir yer işgal edeceği bilinen bir gerçektir. İslâm dünyasında tam teşkilâtli bir müessese olarak Hz. Ömer'in halifelîği döneminde ortaya çıkan hisbe, Emevî, Abbâsî, Endülüs, Fatimî, Eyyubî, Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Memluk, Safevî ve

23 Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için bk. Kazıcı, age. s. 223 – 226.

24 Bu maddeler hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Kazıcı, age. s. 54 – 62.

25 Geniş bilgi için bk. Kazıcı, age. s. 29 – 37.

Osmanlı gibi devletlerde önemli hizmetler ifa etmişti. Öyle anlaşıyor ki, Osmanlılara gelinceye kadar bu müessese, bütün İslâm ülkelerinde o kadar revaç bulup yaygınlaşmıştı ki, muhtesibi bulunmayan bir belde düşünülemezdi. Hatta Osmanlılarda kadısı bulunan her kaza merkezinin bir muhtesibi de bulunmakta idi.²⁶

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Ziya Kazıcı hocamıza teşekkür ediyoruz. Medeniyet tarihimizden güveni sağlayan kurumlarla ilgili örnekler üzerine çok değerli bilgiler verdiler. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

Şimdi tebliğlerimizin müzakerelerine geldik. İlk müzakerecimiz İbrahim Hilmi Karanlı hocamız. Kendisi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi Tefsir Anabilim dalında. Aynı zamanda Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi. Hocam buyurun, 15 dakikada katkılarınızı alalım.

26 Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul 1338 / 1922, I, 327.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI

**Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslamî İlimler
Fakültesi Öğretim Üyesi**

Elhamdülillahirabbilalemin vesselatü vesselamü ala rasuline Muhammedin ve ala âlihi ve sahbihî ecmain.

Teşekkür ediyorum Sayın başkan, değerli hazirun hepimize saygılarımı, hürmetlerimi sunuyorum. Burada 3 tane tebliğ dinledik. Her bir hocamız konuyla ilgili gayet güzel bilgiler verdiler. Bana daha önce sadece Zekeriya hocamızın tebliği ulaştı. Onu okuma fırsatı buldum, o da güzel bir tebliğ hazırlamış, kendilerine teşekkür ediyorum. Ben bu vesile ile konuyla alakalı yani toplumumuzda güven sorunu veya İslam dünyasında güven sorunuyla alakalı kendi tespitlerimi ve önerilerimi sizlerle paylaşacağım. Tabi notlarım biraz fazla, o bakımdan zamanı iyi kullanmak açısından notlarımdan aktarmaya çalışacağım.

Konuya Nahl Suresi 112. ayetle başlamak istiyorum. Burada gördüğümüz gibi bir bölge halkından bahsedilmektedir. Bunlar güven içerisinde yaşamakta, nimetler adeta her taraftan üzerlerine yağmaktadır. Fakat nankörlük ediyorlar, Allah Teâlâ da bunun bir cezası olarak onları açlığa ve korkuya yani güvensizliğe gark ediyor. Kur'an burada konuyu çok özlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Aslında burada psiko-sosyal bir süreç işlemektedir. Yani insanın dünyevileşmesi, maneviyattan uzaklaşması vardır. Dünyanın arzuları, hazları, hırsları tek gaye haline gelmektedir. İnsan sonsuzluk sevdasını kaybetmektedir. Nefsinin oyuncuğı haline gelmekte ve bencilliğine mahkûm olmaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim'de Ra'd Suresinde bir vesile ile sıla kökünden gelen ifadeler kullanılmaktadır. Sıla bağ demektir bildiğiniz gibi. Yani ayette Allah'ın emrettiği bağları koruyanlar ve bu bağları kesenlerden söz edilir. Bu kavram topyekûn manevi ve toplumsal bağları ifade etmektedir. Ayeti kerimede bahsedilen Müslüman toplumu ayakta tutan bütün bağlardır. Bu bağların zayı olması güvenin kaybolması ve fesadı doğurmaktadır. Ni-

tekim bağları kesenlerin yeryüzünde fesat çıkardıklarından bahsedilmektedir. Ancak bu toplumda güvensizliğin esas sebebi yüce Mevla ile bağın kopmasıdır. Demek ki temel mesele budur. Rabbimizle olan bağın kopması aslında bütün sosyal bağların çözülmesi demektir. Tesbihin imamesinin kopması gibi nasıl ki bütün tesbih taneleri sağa sola saçılıyorsa Müslüman bir toplumda Mevla'ya olan bağlılık, teslimiyet zayı olunca, kaybolunca toplumdaki bütün ailevi, akraba, komşuluk, millet, ümmet bağları ifade yerindeyse darmadağın oluyor.

Bu bağlamda sizlerle paylaşacağım bir husus da şudur: Güvenli toplum, ahlaklı toplumdan geçer. Yani güven sorunu aslında ahlaklı yaşamayan bir toplumda ortaya çıkar. Çünkü güvensizlik birçok ahlaki problemin bileşkesidir. Toplumumuzda namaz, oruç, hac gibi ibadetlere verilen önem, ne yazık ki ahlaka verilmemektedir. Sanki ahlak, ibadetler kadar önemli değilmiş gibi burada onu bir hafife alma vardır. İnsanlar gıybet, yalan, haset, doğruluk, sözünde durmak, ahde vefa konularında daha gevşek davranmaktadırlar. Oysa ahlak olmazsa o toplumda dinin rahmeti, şifası, bereketi, güzelliği mümkün olmaz. Çünkü din ahlak sayesinde toplumsal gayesine ulaşır. Dolayısıyla ahlakı kaldırdığımızda dinin fazilet ve erdem namına topluma vereceği pek bir şey kalmaz. İbadetlere gelince; her ne kadar ahlakla ibadetler arasında ilişki olsa bile onlar bizim Rabbimize karşı olan şükürümüzü ifade ediyor. Bu anlamda ahlak dinin insanlık ve toplum idealini ortaya koyar.

Hepimizin bildiği üzere yaratılışın tevhitile ilgili gayesi Allah'a kulluktur. Yaratılışın toplumla ilgili gayesi ise güzel ameldir. Hepinizin bildiği üzere hayat ve ölümün yaratılması, hangimizin daha güzel ameller üreteceğinin tespiti için bu dünyada imtihan- da bulunuyoruz. Hiç kuşku yoktur ki ahlaklı insan olmak güzel kavramının en temel parçasını oluşturmaktadır. Yine bildiğimiz gibi Allah Resülü sadece iyi ve güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim diyor.

Efendim ben burada 3 başlık altında tektiflerimi arz ediyorum. Bir başka konu da güvensizliğe götüren yanlış mezhep, meşrep ve cemaat algılarıdır. İslam dünyasında yaşanan mezhep, meşrep ve cemaat algılarının ne denli olumsuz ve acı sonuçlar doğurduğu hepimizin malumudur. Bu konu hem ümmetin birlik ve beraberliği hem de ülkemizin geleceği açısından hayati önemi haizdir. Başkan bey ifade ettiler. Din güvenliği olmayınca ne ekonomik ne siyasi güvenlik olur, dediler. Yaşıyoruz, tablo ortada. 15 Temmuzda yaşadığımız hadise ortada. Dolayısıyla biz burada birtakım oluşumları ve yönelişleri değerlendirirken amacımız birilerini cepheye almak veya onları reddetmek asla değildir. Aksine Kur'an'ın bizlere yüklediği hakkı tavsiye etmektir. Sorunlarımızı ve çıkış yollarını sizlerle paylaşmaktır. Bu açıdan grup ve cemaatlere baktığımız zaman insanlar arasında güvenin kaybolmasının en önemli nedenlerinden birinin taassup olduğunu görüyoruz. Taassup dindarlarda olduğu gibi dinle alakası olmayan insanlarda

da vardır. Çünkü burada cehalet, dar görüşlülük, taklit, inat, katılık, dışlama, ötekileştirme hatta şiddet vardır. Bütün bunlar tabii insanlar arasındaki ilişkileri ortadan kaldıran, güveni ortadan kaldıran hususlardır. Taassup, diyalog kapılarını kapatmakta, toplumsal kesimler arasına duvarlar örmektedir. Bütün bunlar fertleri birbirinden uzaklaştıran, kaynaştıran ve dayanışma duygularını yok eden hususlardır.

Cemaat taassubu ne yazık ki insanların birbirlerini bidatçı, mezhepsiz, sapık, kâfir, reformcu, gelenekçi, hadis düşmanı, tarihselci, ehli-sünnet muhalifi, müsteşrik kafalı, vehhabi, diyalogcu, şu ajanı, bu ajanı ve benzeri şekilde suçlamaya ve aşağılamaya götürmektedir. Bunlar toplumda ne yazık ki çokça yaşanan hususlardır. İnsanlar bu tür dışlayıcı kavramları ne yazık ki çok rahat bir şekilde kullanmaktadırlar. Bunda da bir sakınca görmüyorlar. Hatta din adına konuştukları için hayırlı bir iş yaptıklarını da zannedebiliyorlar. Bu didişme ve sürtüşme bizleri tüketmektedir. İnsanları, cemaatleri yaralamakta, düşmanlık ve tefrika sebebi olmaktadır.

Değerli meslektaşlarım, değerli misafirler. Düştüğümüz tuzaklardan biri de şudur: Var olmak, ayakta kalabilmek için illa da birilerine muhalefet etmek ihtiyacı hissediyoruz. Birileriyle sürtüşme, didişme gayretine giriyoruz. Bakıyorsun herkes birbiri ile mücadele ediyor. Peki, fikri planda, medeniyet planında bunların ümmete bir katkısı var mı? Hiç yoktur. İfade yerindeyse bütün bunlar, fındık kabuğunu doldurmayacak hususlardır. Ama ne var ki bunlar insanlar arasında, toplumsal kesimler arasında ciddi husumet ve düşmanlıklara sebep olmaktadır. Farklı yorum ve fikirlere karşı tam bir tahammülsüzlük vardır. İnsanlar hemencecik bir kategoriye konuluyor ve linç ediliyor. Yaftalama, etiketleme ile bir yerlere yerleştiriliyor. Bu bağlamda şunu da ifade etmek istiyorum. Ehl-i sünnet kavramı da olumsuz bir şekilde adeta bir silah gibi kullanılmaktadır. Ne yazık ki bununla bazıları ötekileştiriliyor, dışlanıyor. Oysa bu ehl-i sünnetin tabiatına aykırı olan bir şeydir. Çünkü ehl-i sünnetin kendisi kuşatıcı ve kucaklayıcıdır. Kısaca fikirde farklılıklar ayrımcılığa ve kamplaşmalara götürmemelidir. Farklılıklar doğal olan bir şeydir. Dolayısıyla fikirde çoğulculuğa ama sosyal hayatta birlik ve beraberliğe alışmak mecburiyetindediriz.

Değerli misafirler, yaşanan diğer bir problem de şudur: Dindarlığı, takvayı, din kardeşliğini belirli bir cemaate, gruba indirgemek yani kardeş dendiğinde, takva dendiğinde efendim bunlar bu hasletleri sadece kendilerine layık görüyorlar. Allah'ın özel seçilmiş, görevlendirilmiş bir cemaati olduğuna inanmak; doğal olarak bu diğer Müslümanları hafife almama, ikinci sınıf görmeme sonucunu doğurmaktadır. İşte bunlar insanları birbirinden uzaklaştıran, şüphelere ve kuşkulara yol açan hususlardır.

Ayrımcılığa ve güvensizliğe yol açan hususlardan biri de bizden olanlara yaklaşmak, olmayanlardan da uzaklaşmaktır. Hâlbuki içteki kenetlenme, dayanışma dışarıya karşı mesafe koyma sonucuna götürmemelidir. Arada bariyerler oluşmamalıdır. Zihindeki

uzaklaşma zamanla mekânda da uzaklaşmaya yol açabilmektedir. Falancaların camii, filancaların mescidi gibi ayrımlar yapılabilmektedir. Özellikle Avrupa'da biliyorsunuz bunlar çokça görülen şeylerdir. Mahalle camiine gitmemek, kendi mescidinde, kendi cemaatinden olanlarla kılmak gibi bir ayrımcılık cami kavramının anlamına aykırıdır. Çünkü cami tevhit ve vahdet yeridir. Bütün Müslümanları toplayan bir mekân olarak işlev gören yerdir.

Son olarak ben şu konuları da sizlerle paylaşmak istiyorum. Milletimiz İslam açısından çoğulcu bir özellik ortaya koymaktadır. Bunları İslam açısından genel olarak 3 kategoride ele almamız mümkündür: Birinci olarak duygu, düşünce ve davranış itibarıyla daha ziyade modern bir hayat tarzına sahip olanlar. İkinci olarak kültürel yollarla din kaynaklı bir takım örf ve adetleri yerine getirenler. Üçüncü olarak da İslami değerleri bir hayat tarzı olarak benimseyenler. Diğer taraftan ülkemizde siyasi kimliklerin belirlenmesi konusunda yapılan bir anket çalışmasında deneklere şu tercihlerin sunulduğu dikkat çekmektedir: Demokrat, milliyetçi, sağcı, solcu, liberal, laik, Atatürkçü, sosyalist, İslamcı, ülkücü, ateist. Bu kavramlar ülkemizin siyasi anlamda ne denli farklılaştığını ortaya koymaktadır. Yine bilindiği gibi ülkemizde Türk, Kürt, Alevi, Sünni, dindar, laik şeklinde etnik din ve mezhep merkezli kutuplaşmalar söz konusudur. Kısaca söylersek toplumumuz siyaset din ve kültür konusunda bir çoğulculuk ortaya koymaktadır. Bunlar sadece bir farklılaşma olarak kalmamakta, aynı zamanda ayrışma ve kampaşmalar söz konusu olmaktadır. Bütün bunlar karşısında bizim tavrımız ve tutumumuz ne olacaktır? Öncelikle bir defa şunu ifade etmek istiyorum. Farklılık, çeşitlilik insanlığın bir kaderidir. Bunu içimize sindirmemiz lazım. Hepimiz bu dünyada imtihana gönderildik. İslam'ın davetine inanıp inanmama veya inandığı halde yaşayıp yaşamama tercihi insana bırakılmıştır. Dolayısıyla farklılıklarımızla beraber yaşamak mecburiyetindeyiz.

Toplumda güvensizliğin bir sebebi de korkulardır. Korkuları aşmanın yolu da endişe ettiğiniz şey hakkında bilgi sahibi olmanızdır. Dolayısıyla başkalarını tanıma, anlama kapılarını daima açık tutmalıyız. Uzaklaştıkça, konuşmadıkça, diyalogları bitirdikçe kuşku ve güvensizlik artıyor. Evet, bu açıdan iletişim kanallarını daima açık bırakmalıyız. Bir başka husus toplumda güvenin yerleşmesi için -Zekeriya Bey ifade ettiler- adalet ve ehliyete göre hareket etmektir. Bu da son derece önemli bir konudur. Her hal ve şartta mutlaka adaleti ikame etmeliyiz. Çoğulcu yapıya sahip toplumumuzda güvenin temel şartı budur. Artık adaletin, içi boş bir laf olmaktan kurtarılması gerekiyor. Hak edip etmediğine, zalim ve mazlum olup olmadığına bakmaksızın aynı düşünceden, gruptan, ideolojiden olanların kayırılması adaletle asla bağdaşmaz.

Son cümleler olarak paylaşacağım bazı hususlar var. Burada Allah Resulü'nün münafıkların alakalı Medine'de tutumu bizim için son derece önemli bir örnek oluşturuyor çoğulcu toplum bağlamında. Münafıkların olan ilişkiler dikkat çekicidir. Bütün olumsuz

yönlerine rağmen Allah Resulü'nün onlarla ilgili uygulamasının iyi anlaşılması gerekir. Hazreti Peygamber onların tehlikesini ve zararını biliyor ve bizzat yaşıyordu. Bununla beraber rahmet elçisi onları ayrı bir toplumsal kesim olarak görmemiştir. Onları mü-nafık olarak çağırılmamış, aksine Müslümanlara yaptığı muameleyi onlara da yapmıştır. Yani onlar kendilerini nasıl ortaya koymuşsa o da onlara o şekilde muamele etmiştir. Hoşgörüle davranarak İslam davetine olan aşırılıklarını asgariye indirmeye çalışmıştır. Böylece toplumda fitnenin daha fazla yayılmasına fırsat vermemeye çalışmıştır. Yine bu Nebevi hoşgörülü tutumuyla o münafıkların iman etmiş yakınlarını incitmemeyi göz önünde bulundurmıştır.

Bir toplumda güvenin olması için yöneticiler, askerler, dinî önderler, ilim adamları, hukukçular, bunların her birinin duruşu ve tavrı son derece önemlidir. Çünkü toplum bunların gözüne bakıyor. Toplum dayanacak, güvenecek merciler arıyor. Mesela dinî rehberlere, bizlere karşı olan güvensizlik aslında toplumda ciddi bir güvensizliğe, dine karşı olan güvensizliğe yol açıyor. Bu anlamda din adına toplumun önünde bulunan insanların sorumlulukları iyice artmaktadır. Kur'an, toplumun önünde olan dinî rehberlerin sapmasından bizlere söz eder. Bunların başkalarına iyilik, güzellik ve hayrı tavsiye ettikleri halde kendilerini unuttuklarını söyler. Ben detaya girmiyorum.

İnşallah bu toplantılar ve İslam dünyasında ciddi bir kriz haline, sorun haline gelen güvenlik, güven meselesinde yeni açılımların oluşmasına vesile olur. Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Biz de İbrahim Hilmi KARSLI hocamıza bu katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Şimdi Doç. Dr. Recep TUZCU Hocamız müzakere yapacak. Kendisi Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. 15 dakika içerisinde müzakerelerini yapıp toparlarlarsa seviniriz. Buyurun hocam.

MÜZAKERE

Doç. Dr. Recep TUZCU

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Elhamdülillahirabbilâlemin vessaletü vessalamü ala rasuline Muhammedini'l-Emin.

Sayın Başkan teşekkür ederim. Kıymetli hocalarım, kıymetli dinleyiciler. Hocalarımız konuyu iyice detaylandırdı, ben de burada Hazreti Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an doğrultusunda gerçekleştirdiği güven inşasındaki Kur'ani yöntem üzerinde durmak istiyorum. Peygamberimiz'in (s.a.s.) geldiği ortam gerçekten birçok alanda insanların güvenini kaybettiği bir ortam idi. Ve vahyin tam da bu ortam üzerine nazil olduğunu biliyoruz. Güven ortamı aslında ırk, dil, din farkı gözetmeksizin bütün insanların ihtiyaç duyduğu temel bir duygudur. Bu açıdan insanın toplum içerisinde, kendi içerisinde güven psikolojisiyle yaşaması hayati bir öneme haizdir. Cenab-ı Hakk'ın güven ortamının insanda oluşması anlamında inanç ile güven arasında bir ilgi kurduğunu Hz. Peygamber'in (s.a.s) sözlerinden anlıyoruz. Mü'min güvenilen insandır. Mü'minin, komşusunun, ailesinin, toplumunun ve diğer toplumların güvende olduğu insan olduğunu ilan eder.

İnsanoğlu yaratılış itibariyle ulvi ve sufli değerlere teşne bir varlıktır. Kur'an-ı Kerim'de Şems Suresinde ifade edildiği üzere yaratılış itibariyle bu ulvi ve sufli değerlerin insanda neşet edip gelişebilmesi için bilgi yani iman düzeyi ve bunun uygulamalarla ahlaki ve hukuki düzeye taşınması gerekmektedir. Bununla ilgili Peygamberimiz Aleyhisselatü vesselamın birçok ilke koyduğunu görüyoruz.

Ulvi ve sufli davranışlar çoğu zaman insanda iki dünyayı temsil eder. Ulvi davranışlar ahireti temsil eder, sufli davranışlar ise dünyayı temsil eder. İnsan bu iki mücadele arasında bir güven ortamı oluşturarak adeta yaşama savaşı verir. O nedenle insanda bulunan hasletler üzerinde öncelikle durmamız gerekir. İnsan ruh, nefis, aynı zamanda

kalp, akıl bir de azaları olan bir varlıktır. Ruhu itibariyle ahirete yöneliktir. Adeta Cenab-ı Hak ile ruhi yapımızı aracılığıyla iletişim kurarız. Aynı şekilde nefse, nefisle ilgili ayetlere baktığımızda da nefisle ilgili ayetlerin dünya ile ilgili birçok meselede konu edildiğini hem ayetlerde hem hadislerde görürüz. Akıl ve kalp ise sanki insanın varlığında bulunan iki temel varlığın emrindeki vezirler gibidir. Bunlar doğru bilgilendirilirse, bunlar doğru eğitilirse kalbi anlamda insan belli bir kıvama gelir. Peygamberimizin dediği gibi “Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir” kıvamına ulaşır. Burada azaların kullanımında adeta bu iki veziri ruh ya da nefis ele geçirir. Bu sayede insan iyi ya da kötü olarak birtakım davranışları, sözleri ortaya koyar. Bu anlamda Peygamberimiz (s.a.s.) savaştan döndükten sonra nefis ile cihadın büyük bir savaş olduğunu ifade eder. Mehmet Akif Ersoy “Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol” derken aslında Allah-u Teâlâ’ya güvenen, dayanan, inanan insanların Allah’tan korkacağını, kullarına ve diğer varlıklara karşı buna göre muamele edeceğini ifade eder. “Yol varsa budur, bilmiyorum başka yol” derken de sırat-ı müstakimi ve sünnet-i seniyyeyi adeta bize tavsiye ettiğini görüyoruz.

Yine Allah’ın koruması altında olduğumuzu ayeti kerimeler bize haber verir. Ve bizim yaptığımız bütün amellerin kiramen kâtibin melekleri tarafından yazıldığını dile getirir. İnsanda ahirette hesap verme duygusu, ahiret ve hesap duygusu ve Allah korkusu bu sebeple yer eder, yerleşir ve amellerine tesir eder. Allah korkusunun canlı halde bulunması Allah’ın murakabesi altında, gözetlemesi altında olduğumuzu hissetmek aslında hem sözlerimizin hem davranışlarımızın içsel bir kontrol ile dış dünyaya yansımaya yardımcı olur. Burada Peygamberimizin (s.a.s.) ulvi değerlerin yerleşmesinde, canın, malın, ırzın korunmasında ve yine aklın ve dinin korunmasında ortaya koyduğu ilkelere hocalarımız uzun uzun bahsettiler. Bunlar belki imanın tarifinde “İman yetmiş küsur şubedir...” rivayetinde en yükseğinin kelime-i tevhid, en aşağısının yoldan bir eza veren şeyin kaldırılması, insanların emniyeti açısından dile getirilmektedir. Yine Peygamberimiz (s.a.s.) hayânın da imandan olduğunu dile getirir. Yani bizim imanımız fiile dönüşmedikçe, amele dönüşmedikçe emin bir insan olmamız mümkün değil. Bunun iç samimiyeti ise Allah’ın murakabesinde olduğumuzu düşünmekle mümkündür. Allah’ın murakabesinde olan insanlar suflî değerleri terk eder, bunun yerine ulvi değerlerin yücelmesi için mücadele eder. Belki bu anlamda hem yüzbinleri bulan Diyanet camiası hem ilahiyat camiası, hocam da ifade etti, dini yaşama ve bilgilerin amele dökülmesi konusundaki yeterliliğimizle insanlara örnek olabilirsek insanlarımız belli bir noktaya gelebilir. Onlara ulaşabildiğimiz kadar İslam’ımız ya da imanımızla ilgili bu sayılan altmış küsur şubeyi hayata döktüğümüz sürece bunun mümkün olacağı çok açık ve ortada.

Yine çağımızın bir başka hastalığı var, hocam bir sürü hastalıklar saydı. Birisi de bana göre aklımıza danışmak meselesi. Bu geçekten, her insanın kendine göre bir din anlayışını ortaya çıkarıyor. Burada da bilgi kirliliği yanında amel kirliliği de ortaya çıkıyor.

Yani sormama ve öğrenmeme durumunun ortaya çıktığını görüyoruz. Peygamberimiz'in (s.a.s.) sünnetleriyle tefsiri konusunda da şüpheler oluşturulmaya başladığını son dönemlerde sünnet üzerindeki tartışmalarda çok rahatlıkla görebiliyoruz. Sünnet karşıtlığının arkasında da akıl ve vahyi buluşturarak kendi hevası doğrusunda açıklamalar yapmanın ve bir proje olarak bunun sürdürüldüğünün kaygısı gerçekten günümüzde yaşadığımız bir sorun olarak karşımızda duruyor. Bu program çerçevesinde belki birkaç tane bugün Gaziantep'te konuşma var. Buradaki yoğunluğu ben çok az buluyorum. Gaziantep'in nüfusu hemen hemen 2 milyona yaklaşmış durumda. Buraya gelenlerin birçoğu zaten Diyanet camiasından. Diğer çevreleri biz niçin buraya çekemiyoruz? Bu da ayrı bir problem gibi duruyor. Bu anlamda Karşlı hocamızın söylediği mezhepçilik ve gruplara ayrılmışlık, herkesin kendince doğru bir din anlayışının olmasının da etkili olduğunu görüyoruz.

Fitratı kıvamda tutan İslam ve imanın ahlak ile taçlandırılması, ahlaki değerlerimizin sarsılmaması için aileyi burada zikretmemiz gerekiyor. Aile eğitimi biz yavaş yavaş kreşlere bırakıyoruz. Kreşlerin bu İslami eğitimi ne kadar yerine getirebildiği konusu ayrı bir muamma olarak karşımızda duruyor. Buraların gerçekten bu anlamda dizayn edilmesi ve İslam dininin ahlaki ilkelerinin, umdelerinin evde anne, nene veya dede tarafından öğretilen birtakım değerlerin burada verilmesi gerektiği de ayrı bir problemimiz olarak duruyor.

Burada Peygamberimizin (s.a.s.) sözlerinin ve uygulamalarının bir değerler manzumesi olduğunu hocalarımız dile getirdi. Gelecek nesle doğru bilgiyi âlimlerimizin dini eğmeden bükmeden yaşamlarıyla örnek model uygulamalarıyla verebileceğini düşünüyorum. Bugün güvensiz bir toplum ya da ahlaki değerlerin gittikçe yozlaştığı farklı bir toplum haline dönüşmemizin altında yatan sebeplerden birisi de belki budur. Bu değerlerin yaşama dönüştürülmeden, farklı kesimlerle selamlaşmadan, buluşmadan, onlar gelmiyorsa biz onlara gitmeden dönüştüremeyeceğimizi bilmeliyiz. Peygamberimizin (s.a.s.) Mekke'de kabul edilmeyince Taif'e gittiği gibi, Mekke'de sıkıştırılınca Müslümanların Habeşistan'a gittiği gibi dini yaşamak için gerekli mücadeleyi ortaya koymamız gerekiyor. İman gerçekten cesedimizin ruhudur, emanet bununla sağlanır. Zekeriya hocamızın da açıkladığı üzere, ihsan gibi, isar gibi ahlaki değerlerin bireylerde oluşturulması ve inşası ve toplumda bunların makes bulması güvenilir bir toplum haline dönüşmemizi sağlayacaktır. Çünkü din de bir emanettir. Bunun ulaştırılması da bize yüklenmiş bir emanettir. Dünyada uygulanması esas bize yüklenen bir emanettir. Her doğan İslam fitratı üzerine doğar. Bunu anne babalar kendi dinlerine göre düzenler der Peygamberimiz Aleyhisselatü vesselam. Yahudi ise Yahudileştirir, Hristiyan ise Hristiyan değerleriyle buluşturur, Mecusi ise Mecusi değerleri ile buluşturur. Gerçekten neslimize bu konuda sahip çıkabiliyor muyuz? "Onları emin ellerde, emin yerlerde, Muhammed'ül Emin'in sıfatlarıyla, ahlakiyla ve davranışlarıyla uyumlu bir yaşama

buluşturabiliyor muyuz?” kaygısını hepimizin duyması gerekiyor. Sizleri saygıyla selamlıyorum, teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Katkılarından dolayı Recep Tuzcu Hocamıza teşekkür ediyoruz. Şimdi de Prof. Dr. Casim Avcı'ya sözü veriyorum. Hocamız Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Hocam buyurun, 15 dakikanız var.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Casim AVCI

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bismillahirrahmanirrahim.

Çok değerli hocalarım, meslektaşlarım, camilerde, Kur'an kurslarında görev yapan kardeşlerim, sevgili öğrenciler, hanımefendiler, beyefendiler hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Gününüz hayırlara vesile olsun inşallah. Bu toplantıyı düzenleyen Diyanet İşleri Başkanlığına ve özellikle beni bizzat davet eden Yaşar Yiğit hocama çok teşekkür ediyorum.

Beni konuşmaya davet ettiklerini düşündüm. Ancak herhalde beni buradaki ziyafetten istifade etmem için davet ettiğini buradaki toplantılarda konuşulanları dinleyince anladım. Bu bakımdandır ki ben birkaç hususa değinmekle yetineceğim. Ziya Kazıcı hocamızın tebliğini müzakere etmek üzere beni davet ettiler. Hisbe konusu idi. Ancak hemen belirtiyim ki Ziya Kazıcı hoca, benimde hocamdır. Saffet Köse arkadaşımızla aynı dönem mezunuyuz. Ben hisbeyi de, ihtisabı da, muhtesibi de ilk defa Ziya Kazıcı hocamdan duydum, okudum. Bir de hocamızın belirttiği gibi bu konular çok geniş. Vakıflar, hisbe, ahilik her biri bir kitap konusu. Nitekim hocamızın da bu konuda kitabı var: İhtisap Müessesesi. Şimdi ben teknik bir müzakere yapacak olsam hocam şurası biraz daha geniş olsa, şurası şöyle olsa diyecek durumda değilim çünkü hocamızın kitabı var, daha doğrusu bu işin kitabını yazmış hocamız.

Vakıflara gelince zaten çok sayıda kitap var. Sadece aklıma gelen bir örneği söyleyeyim. Bizim İlahiyat Fakültesinde bölüm Başkanı Tahsin Özcan hocamız, doktora tezi çalıştı. Doktora tezinin konusu "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Üsküdar'da Para Vakıfları" Bütün dönemi değil 25 yıllık bir dönemi kapsıyor. 25 yıllık dönemde Üsküdar'da para vakıfları koskoca bir kitap oldu. Türk Tarih Kurumu'ndan çıktı. De-

mek ki bu konu geniş bir konu ve bizim sınırlarımızı yani bu sempozyumun tebliğ sınırlarını aşıyor.

Hız Peygamber ve Güven Toplumu konusunun seçilmesi çok önemli. Çünkü bugün insanlık en çok güvene muhtaçtır. Ankara'dan Paris'e, İstanbul'dan New York'a, Moskova'dan Kahire'ye, Tokyo'dan Washington'a, Halep'e, Şam'a... bütün insanlık güvene muhtaçtır. Bir Suriyeli ile ilgili bir program izlemiştim. Orada Suriyelilerle bir röportaj yapıyordu. Kimisi diyordu ki bize yiyecek gönderin. Kimisi diyordu ki bize silah gönderin. Çocuklarla ilgili şunu gönderin, bunu gönderin diyordu. Ve bir çocuk... Bir çocuğa mikrofonu uzattılar. Çocuk beni insanlığımdan utandıran bir şey söyledi. Dedi ki: "Biz sizden yiyecek istemiyoruz. İçecek istemiyoruz. Şu silahları başımızdan çekin yeter. Şu bombaları durdurun yeter." Bu kadar. İşte bugün şu anda biz güveni konuşuyoruz ama kim bilir kaç çocuk annesinin kucığına sığmıyor bombalardan korunmak için; kaç anne çocuklarını kucaklıyor herhangi bir zarar gelmesin diye. Biz bu hale niçin geldik? Nasıl geldik? Nasıl bir peygamberin ümmetiyiz? Ve biz bugün şahsi hayatta, toplumsal hayatta ve bütün insanlık olarak nasıl bu noktaya geldik? Resulullah Efendimizin temel vasfına işaret edildi. Muhammed'ül Emin ki bu bütün peygamberlerin ortak vasfı. İnnî lekum resûlun emîn, emin diyor pek çok peygamber. Hazreti Hud, Hazreti Salih, Hazreti Şuayb bunu söylüyor ve Peygamber Efendimiz de cahiliye toplumunda Muhammed'ül Emin olarak yaşıyor. Bana cahiliye toplumu nedir diye sorarsanız, tabi ki şirk toplumdur derim. Tabi Çağırıcı hocamız bu konuda çok çalıştılar. Müsaade ederlerse bana sorarsanız cahiliye toplumu nedir diye; cahiliye toplumu güvenini kaybetmiş bir toplumdur. İtimat kalmamış. Zengin fakiri eziyor, güçlü güçsüzü eziyor. Böyle bir toplum derim.

Ve o Mekke, El-beled'ül emin olan Mekke, el-beled'ül haram olan Mekke, kan dökmenin yasak olduğu, insanların can, mal ve ırz emniyetinin korunması gerektiği Mekke. Tabi sadece Mekke'de mi korunması gerekir? Başka yerlerde serbest mi? Hayır. Ama el-beled'ül emin Kur'an-ı Kerim'de geçen bu Mekke güvenilirliğini kaybetmişti. Mekke'ye ticaret için gelen, hac için gelen insanlar Mekke eşrafına bir mal satıyor ama karşılığını alamıyordu. Kızıyla gelen, hanımıyla gelen hanımından, kızından güvenlik içinde değildi. Hilf'ül füdül cemiyeti bunun için kuruldu. Ve Peygamber Efendimiz cahiliye toplumunda yaşadı 40 yıl. Ama nasıl yaşadı? Tek kelimeyle söylemek gerekirse Muhammed'ül Emin olarak yaşadı. Ticaret yaptı, güvenilir bir tacir oldu. Toplumda yaşadı, yalan söylemeyen bir insan olarak yaşadı. Ve ona putperest toplum Muhammed'ül Emin adını verdi. Kâbe hakemliğini hatırlayalım. Kureyş bir biriyle savaş noktasına gelmiş, kılıçlar çekilmiş. Her bir kabile reisi Hacerü'l-Esved'i yerine koymak benim hakkımdır, bu şeref bana aittir, ait olmalıdır diyor. Savaşın eşğine geldiklerinde şu Beni Şeybe kapısından kim girerse onu hakem tayin edelim diyorlar. Ve oradan Peygamber Efendimiz girince işte El-emin geldi diyorlar ve seviniyorlar. Peygamber Efendimizin

hakkaniyetli davranacağını biliyorlar. Fakat acaba bunu nasıl çözecek diye de bir taraftan merak ediyorlar. İşte Peygamber Efendimiz geliyor ve “Bana bir örtü getirin” diyor. Hacerü'l-Esved'i örtünün üzerine koyuyor, her bir kabile reisine “Tutun şu örtünün uçlarından” diyor, kaldırıyorlar sonra hizasına geldiği zaman mübarek elleriyle taşı alıp yerine koyuyor, böylece herkes bu sonuçtan memnun oluyor. Böyle bir peygamber 40 yılını cahiliye toplumunda Muhammed'ül Emin olarak geçirmiş bir peygamber. Tabi ki İslam'dan sonra Kur'an-ı Kerim'i tebliğ ederek fiilen de İslam toplumunu bu güven üzerine inşa eden bir peygamber.

Hocalarımız tabi değindiler Hz. Hatice'nin Peygamber Efendimizle ilgili söylediklerine. Daha sonra hicret ederken müşriklerin kendisine bıraktığı emanetleri, emanetler yerini bulsun diye Hazreti Ali'yi yatağına yatırmış olmasına. Medine'ye hicret ettiği zaman selamı ve selamlaşmayı Müslümanların arasında yaygınlaştırmasına. Hani Allah'ın selamı üzerine olsun diyoruz. Bazen vaizlerimiz haklı olarak “Esselamu aleyküm” benden sana zarar gelmez demektir diyorlar. Güveni temin eden, insanların bir birine güvenini sağlamak üzere yerine getirilen hususlar. Ensar ve Muhacirin arasına Muahat'ı getirmesi. Ve en önemlisi artık İslam dışındaki diğer din mensuplarını da dikkate almamız gerekiyor. Medine'de Evs ve Hazrec yaşıyor aynı zamanda Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kureyza isimli Yahudi kabileleri yaşıyor. Hz. Peygamber onlarla da Medine vesikasını, Medine sözleşmesini imzalıyor. Bu sözleşmenin temeli onlar da Müslüman olacaklar veya olsunlar değildir. Dikkatinizi buna çekmek istiyorum. Bu sözleşmenin temeli Müslüman olanıyla, olmayana Araplar ve Yahudiler Medine'de birlikte yaşayacaklardır. Kendi dinlerinde, ibadetlerinde serbest olacaklardır, canları, malları, ırzları emniyet içinde olacaktır. Ama tabi ne oldu? Kısa süre sonra Yahudiler ihanet ettiler. Beni Kaynuka çarşısında bir Müslüman kadın tacize uğradı. Arkasından Beni Kaynuka, daha sonra Beni Nadir Peygamber Efendimize suikast düzenlemeye kalktı. Beni Kureyza Hendek Savaşı'nın en riskli noktasında Peygamber Efendimize ihanet etti. Kureyş ile birlikte olup Müslümanları arkadan vurmaya kalktığı için cezalandırıldılar. Ama şunu söylemek istiyorum: Peygamber Efendimiz Yahudilerle savaştı ama ihanet ettikleri için savaştı. Dolayısıyla Peygamber Efendimizin kurmak istediği toplum hakkaniyet üzerine, güven üzerine kurulan bir toplumdur.

Tabi ki çok şey söylemek mümkün ama en son isterseniz veda hutbesini hatırlayalım. Ama şuna hemen dikkatinizi çekiyorum ki veda hutbesi İslam'ın özünü veriyordu. Veda hutbesinde yüz bini aşkın Müslümana Hazreti Peygamber şöyle sesleniyordu. Diyordu ki: “Ey İnsanlar! Nasıl ki bu içerisinde bulunduğumuz günler mukaddes ise çünkü hacıdayız, veda haccıdayız ve Arafat'tayız, Mekke'deyiz. Nasıl ki bu günler mukaddes günler ise içinde bulunduğumuz bu zilhicce ayı nasıl mukaddes ise ve içinde bulunduğumuz bu şehir Mekke nasıl bir mukaddes şehir ise canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da o şekilde korunmuştur. Emanet ve emniyet altındadır.” Ve şunu rahatlıkla

söyleyebiliriz ki Hazreti Peygamber o günün Müslümanlarına değil kıyamete kadar bütün Müslümanlara sesleniyordu. Burada kalmıyoruz, burada kalırsak Peygamber Efendimizin evrensel mesajını ihmal etmiş oluruz. Burada kalmıyoruz ve diyoruz ki Hazreti Peygamber bu mesajı sadece o günkü Müslümanlara değil, o günün bütün insanlarına seslenerek söylüyordu ve sadece o günün bütün insanlarına değil bugünün insanlarına da söylemektedir. O halde sadece Müslümanlar değil bütün insanlık Resulullah Efendimizin bu kutsal çağrısına muhtaçtır ve bunun uygulanmış örneklerine muhtaçtır. Kendilerine buyurulan emanete ihaneti, sözünden dönmeyi, yalan söylemeyi nifak alameti olarak sayıyorlar. Müslüman elinden ve dilinden başka Müslümanların hatta başka insanların zarar görmediği kişidir diyorlar. Emin olduğu kişidir diye buyuruyorlar.

Ve bugüne geliyoruz bugünün problemlerini İbrahim Hilmi Hocam açık bir şekilde belirttiler ama sadece şunu söyleyeyim ki eskiden Müslümanın sözü senettir denirdi ve bu yeterliydi. Ama şimdi Müslümanın senedine güvenemiyoruz daha diğer problemleri hepimiz birlikte biliyoruz, düşünüyoruz.

Bu sözlerle hepimizi selamlıyorum, saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Casim Avcı hocamıza ben de teşekkür ediyorum. Bu oturumun sonuna geldik. Bir iki dakikalık zamanınız olursa sabrınızı taşırmadan hocalarımıza teşekkür edeceğim. Bir de Kutlu Doğum programlarıyla ilgili bir iki cümle var sadece.

Bir sahabe Resulü Ekrem efendimize geliyor diyor ki: “Ya Resulallah, seni çok seviyorum, her şeyimi bırakıp sana geliyorum. Aklıma geldiğinde senin yanında oluyorum.” Efendimize diyor ki: “Ya Rasullallah, acaba ahiret yurduna gittiğimizde seni yine görebilecek miyiz? Çünkü çok yüce makamlarda olacaksın, sen peygambersin. Peygamberler içerisinde özel bir yerin var, seni orada görebilecek miyiz?” diye soruyor. Peygamber Efendimiz cevap vermeden Cenab-ı Hak cevap veriyor. Diyor ki: “Allah’ı sevenler, ona itaat edenler, peygamberi sevip ona itaat edip gönül verenler. İşte onlar var ya Allah’ın kendilerine nimet verdikleri bütün peygamberlerle, bütün Sıddıklarla, şehitlerle, salih insanlarla beraber olacaklar, onlar ne güzel arkadaşlardır.” Şimdi Diyanet İşleri Başkanlığımız’ın 1989’dan bu yana yapmış olduğu Kutlu Doğum programlarına işte bu sevgi insanları buraya toplayıp getiriyor. İnşallah bütün peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve iyi insanların huzurunda buluşmaya gidecek bir toplantı olur diye ümit ediyorum. Ve bu programların aslında çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü toplumun bütün kılcal damarlarına varıncaya kadar Resulü Ekrem efendimizi taşıyan programlar bunlar. Emeği geçenlerden, katkısı olanlardan Allah razı olsun.

İkincisi bu toplantılarda gerçekten Diyanet İşleri Başkanlığımızın tebrike şayan bir tarafını da ifade etmek gerekir kadir şinaslık açısından. Temaları çok iyi seçiyorlar. Bu

sene güven toplumu ile ilgili bir tamamımız var, hocalarımız efradını cami, ağyarını mani şekilde çok güzel izah ettiler. Şöyle bir şey yaşadım. İsviçre'ye gitmiştim dolaşıyorduk dağ bayır. Bir bahçe gördüm çok güzel. Aslında hepimizin böyle hatıraları var ama benim ilgimi çekmişti. Sebzeler ekmişler. Adam bir levha koymuş, oradaki sebzelerin fiyatlarını yazmış, bir tane kumbara koymuş, bir de tartı aleti koymuş. Başında ne kimse var ne kamera var, hiçbir şey yok. Alıyorsunuz, tartıyorsunuz, atıyorsunuz parayı çekip gidiyorsunuz. Adam istediği bir zamanda gelip alıyor. Şimdi biz bunları Fatih'in aslanları için anlatıyoruz. Üzüm bağından geçerken aldıkları üzümün parasını asmaya asmışlar falan diye. Hikmet mü'minin yitik malıdır. Belki bizden aldılar, belki bunu geliştirdiler bilmiyorum. Ama biz oradan çıktık camiye geldiğimizde caminin kumbarası çalınmıştı. Şimdi evlerimizde 25 yerden kilitlenen kapılarımız var, artık kilitli çelik kapılarımız var, ve hala güvende değiliz.

Bir liseli kızımız İstanbul Söğütlüçeşme'de sabah okula giderken aşağıya indiğinde bir serserinin tecavüzüne uğramış ve baygın şekilde bulunmuştu. Yine bir köylümüz kurbanlığını satarken bir gafletinden yararlanan hırsızlar kurbanını çalıp götürmüşlerdi, adam orada ağlıyordu. Şimdi Müslüman toplumda bir güven arayışı var ve bunun gündeme taşınmasının, pratik olarak neler yapabileceğimizi görmemiz açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum. Gerçekten şükranlarımı sunuyorum.

Son husus olarak külli âlemde özetle Türkiyemizde maalesef bu 15 Temmuz'dan sonra güven sarsıldı. Biz bir vakıf kurduk, İslami İlimler Vakfı olarak kimseye kendimizi anlatamıyoruz. Bir nesli yok ettiler ve dindarlara olan güveni bitirdiler. İnşallah bu toplandı bunlara hayırlı bir vesile olur diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE

Ben tebliğ sunan bütün hocalarımıza başta Zekeriya Güler hocamıza, Erdiñ Ahadlı hocamıza, Ziya Kazıcı hocamıza, İbrahim Hilmi Karanlı hocamıza, Recep Tuzcu hocamıza ve Casim Avcı hocamıza bu programa katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum. Hepinize saygılarımı ifade ediyorum.

2017
kutlu doğum

3 İSLAM DÜŞÜNCESİNDE GÜVEN TOPLUMUNUN İNŞASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

29.04.2017
CUMARTESİ

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Sayın hocalarım, çok kıymetli misafirler, öğleden sonraki oturumumuza başlıyoruz. Sabah farklı bir program bulunduğundan ve üniversitede çakışma olduğundan dolayı gelemedim, aranızda bulunamadım maalesef, özür beyan ediyorum. Oturum konumuz İslam Düşüncesinde Güven Toplumunun İnşasına Yönelik Uygulamalar. Konuşmacıları hemen davet ediyorum. Birincisi Prof. Dr. Celal Türer. Hocamızın kendisi burada olmadığından dolayı yerine Sayın Ahmet Süneci sunacak tebliğini, bize anlatacak. İkinci hocamız Prof. Dr. Şevket Topal, buyurun sayın hocam. Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı hocam da diğer bir tebliğ sunacak hocamız. İlk konuşmacımız Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı hocam. Konu, Güvenlik Konusunda Müslümanların Dünü Bugünü'dür. Sayın hocam buyurun.

GÜVENLİK KONUSUNDA MÜSLÜMANLARIN DÜNYA BUGÜNÜ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Bilim Kurulu Üyesi/Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

1- KONUNUN BOYUTLARI

Sanırım “güvenlik” konusunun iki boyutu var:

Fertler arasında karşılıklı birbirine güvenme, birbirine zarar vermeme hususundaki güven: Daha çok ahlâki bağlamda düşünülür ve yaşanır; yaptırımları ahlâka, örf ve adetlere bağlıdır (mesela sözünden dönmek. Bunun –somut bir zarar doğurmadıkça– hukuki bir karşılığı yoktur).

Birincinin daha kurumsallaşmış boyutu olarak, kamu düzeni şeklinde gerçekleşen toplumsal güven: Devlet, yasalar, adliye, emniyet, askeriye gibi kamu kurumlarınca yaşatılması amaçlanan güven. Bunu ihlal edenlere somut cezai yaptırımlar uygulanır (mesela borcunu ödememek. Bunun hukuki bir yaptırımı olur).

1. Ahlâki anlamda güveni, güvenilir olmayı emreden yüzlerce ayet ve hadis var. En başta “iman, emanet, mümin” gibi kelimelerin “güvenme / güvenilir olma” anlamındaki “emn” kökünden geldiğini hatırlatmamız gerekir. Bu anlamı yansıtmaması bakımından şu ayet ilginçtir:

“Ey iman edenler, Allah’a ve Resûlüne ihanet etmeyin; bile bile (kasıtlı olarak) birbirinizin emanetlerine de ihanet etmeyin”¹

Bu âyette şu iki sınıf haklara saygılı olunması isteniyor: 1. Hukukullah, 2. Hukuk-ı ibâd / hukuk-ı âdemî.

1 Enfâl 8/27.

Toplumsal güvenin temelleri olan şu ilâhî buyruklara özellikle dikkat edilmelidir:

“Erginlik çağına erişinceye kadar yetimin malına, (kötü niyetle değil), sadece en iyi bir niyet ve tutumla yaklaşın. Ölçü ve tartıyı adalet ve hakkaniyetle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Keza, bir söz söylediğiniz zaman –yakınlarınız (aleyhine) bile olsa- adaletli konuşun. Allah’a verdiğiniz ahde vefa gösterin. İşte düşünüp öğüt almanız için Allah size bunları emretti.”²

Müslümanlar için karşılıklı güvenin önemine ilişkin yüzlerce hadisten sadece üçünü arzetmekle yetinelim (Her üç hadis de bütün hadis kaynaklarında geçer):

“Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden selâmette olduğu, zarar görmeyeceğinden emin olduğu kimsedir.”³

“Biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe mümin sayılmaz.”⁴

Resul-i Ekrem, üç kez yemin ederek, komşusunun kendisine güven duymadığı, kötülük edeceğinden, komşuluk hukukuna ihanet edeceğinden korktuğu kimse hakkında “Vallahi iman etmiş sayılmaz” demiştir.⁵

Bugün dünyanın “küresel köy” olduğunu ve dünya ile komşu olduğumuzu hatırlayalım.

İş hayatında, ticaretle ve insan ilişkilerinin bütün alanlarında güvenilir olmak, dürüst olmak ... hepsi bu âyetlerin ve hadislerin kapsamına girer.

Büyük tefsir alimi Fahreddin er-Râzî, Kur’an-ı Kerim’de siddîk ile nebî kelimelerinin yan yana gelmesini, dürüstlük (sıdk) ve dolayısıyla güvenilirliğin (emn) nübüvete en yakın mertebe olmasıyla izah eder⁶.

Hız Peygamber’e İslâm’da önce bile “Muhammedü’l-emîn” denilmesi⁷ buradan geliyor. Hız Peygamber’in damadı, Müslüman olmazdan önce hanımı Zeyneb’e “bintü’l-emîn (güvenilir zatin kızı) diye hitap edermiş.⁸ Resûlullah’ın şairi Ka’b b. Mâlik de efendimizi methederken aynı sıfatı kullanmıştır.⁹

2 En’âm 6/152.

3 Buhârî, “İman”, 4, 5.

4 Bahârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71, 72.

5 Buhârî, “Edeb”, 29; Müslim, “İman”, 73.

6 *Mefâtihu’l-gayb*, nşr. M. M. Abdülhamid, Beyrut ts., XXI, 223.

7 İbn Hanbel, *Müsned*, III, 324.

8 Süyûtî, *er-Riyâzu’l-enika*, Beyrut 1405/1985, s. 116.

9 *a.g.e.*, s. 115.

Eski kaynaklarda Müslümanlar arasındaki güven ve sadakat bağlarının güçlü oluşu, İslâm toplumlarının en belirgin özellikleri arasında zikredilir. Yabancı seyyahlar İslâm beldelerinde hırsızlık olaylarının nadiren görüldüğünü yazarlar. (Örnek olarak Claude Farere'in, *Türklerin manevi gücü ...* adlı eserinin okunmasını tavsiye ederim.)

2. “Kamu düzeni” şeklinde gerçekleşen toplumsal güvene gelince, “güven toplumu” denilirken kastedilen, daha çok bu anlamdaki güven olmalıdır. Kuşkusuz, bunun da temelinde az önce arzettiğim ahlâkî anlamdaki güven kültürü vardır. Yani siz her bir insanınıza güvenilirlik, dürüstlük, sadakat, hakka hukuka saygı gibi erdemleri kazandırmış değilseniz, bir güven toplumu inşa etmeniz mümkün değildir. Onun için Resül-i zîşan efendimiz, tam bir şiddet ve korku kültürünün hâkim olduğu Hicaz'ın merkezi diyebileceğimiz Mekke'de bir iman ve ahlâk dönüşümü başlattı; sonra da Medine'de bir güven toplumu oluşturdu; devlet düzeni kurdu. Güvenli toplum için gerekli olan barış ortamı, hukuk düzeni, mal ve canın güvencede olması gibi şartları oluşturdu.

2. NEDEN GÜVEN?

Bu soruyu biraz açalım: Neden güven?

İnsan oğlunun en büyük arayışı kısaca güvende olmaktır; çünkü en çok korktuğu şey, kendisinin veya sevdiklerinin başına bir kötülük / zarar / şer gelmesi; yani güvensizliktir. Bu, doğal, insani bir durumdur. Böyle durumlardan hangimiz korkmayız? Endülüslü ünlü Zâhiri âlimi İbn Hazm (ö. 1058), “İstisnasız bütün insanların güzel bulup peşinden koştuğu tek hedefin ne olduğunu araştırdım ve bunun bir tek şey olduğunu gördüm, o da “*kaygı ve korkudan kurtulma*”dır (tardü'l-hemm).¹⁰ der. (Türkçe'de bu, kısaca “Azıcık aşım, ağrımaz başım” deyiimiyle çok güzel anlatılmıştır.) Hepimiz öyle değil miyiz? Hayatımız, ailemiz, malımız mülkümüz, geçimimiz, işimiz, hürriyetimiz ... vs. hakkında güvensizlik yaşıyorsak, her şeyin anlamsızlaştığını mutlaka az çok hissetmişizdir.

Thomas Hobbes (ö. 1679), “İnsan insanın kurdudur” (Homo homini lupus) demiş.

İslâm dünyasında da Hobbes'tan yüzyıllarca önce İbn Hazm de *Müdâvâtü'n-nüfûs*'ta “İnsanın insandan çektiği acıları, insan yırtıcı hayvanlardan, zehirli yılanlardan çekmemiştir...” der.¹¹

Onun için İslâm edep kitaplarında bir söz vardır: “*Adalet en güçlü ordu, güvenlik en mutlu hayattır*” (العدل أقوى جيش، والأمن أهنأ عيش).¹²

10 *Ahlâk ve Davranış Tarzları*, çev. Mustafa Çağrırcı, Ankara 2009, s. 29.

11 *Müdâvâtü'n-nüfûs*, Beyrut 1405/1985, s. 81.

12 Şe'âlibî, *el-I'câz ve'l-Îcâz*, Kahire ts., s. 109; Mâverdi, *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*, Beyrut 1978, s. 144.

İnsan oğlunun en önemli ihtiyaçları 1. beden sağlığı, 2. akıl sağlığı, 3. inanç ve değerleri, 4. neslini devam ettirmesi 5. geçim ve barınma ihtiyacıdır. Bizim kültürümüzde bunlara “makasıduş-şeria” ve “mesâlih” denilir. Bunlar hem bireysel hem toplumsal ihtiyaçlardır. Mâverdi (ö. 1058) şöyle der: “Tek tek fertler güvende olmazsa, bu güvensizlik, toplumu tehdit eder; toplum güvende olmazsa bu da tek tek bireylerin huzurunu kaçıtır.”¹³

Modern dünyada insan haklarındaki gelişmelere paralel olarak bizimkilerin “mesâlih” ve “makasid” dedikleri insani ihtiyaçlar ve bunları tehdit eden tehlikelere karşı alınması gereken güvenlik önlemleri de artmış bulunuyor.

Şimdilerde -biz dahil- bazı ülkeler, sınırlarına yüzlerce km. güvenlik davarı örüyorlar. Niçin? Ülkelerini ve insanlarını, tehdit olarak gördükleri yabancılara karşı güvenli kılmak için. Bunun ne kadar haklı ve ahlâkî olduğu ayrı bir konu ama gerekçe bu; yani insan oğlunun en temel ihtiyacı: Tehditlere karşı güvende olmak. (Bir ara Suriye sınırındaki mayınları topladık, şimdi duvarlar örüyoruz; gerçek bu!..)

Her çağda güvenlik kaygısı vardır ve buna karşı tedbirler alınmıştır. Ama günümüzde araçlar arttığı için tehditler de hem sayı hem hacim olarak artmıştır.

Günümüzde devlet harcamalarına bakalım: Çoğunlukla bütçelerin en büyük kısmını güvenlik harcamaları oluşturuyor.

“Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü” verilerine göre 2014 yılında büyük devletlerin güvenlik harcamalarına bakarsak bunu net olarak görürüz:

	Ülke	Askeri harcamalar
1	ABD	610 milyar dolar
2	Çin	216 milyar dolar
3	Rusya	85 milyar dolar
4	S. Arabistan	80,8 milyar dolar
5	Birleşik Krallık	60,5 milyar dolar
6	Fransa	62,3 milyar dolar

Toplamda dünyanın yıllık askeri harcamaları 1,5 trilyon doların epey üstünde. Bu kadar para sadece bir yıl geri kalmış ülkeler için harcansa –bilmiyorum- belki de “geri kalmışlık” literatürden çıkar.

13 A.g.e, s. 134.

Fakat her önlem, aynı zamanda güvenlik konuları için yeni tehditler de oluşturmaktadır; mesela özgürlükler kısıtlanmakta, keyfi uygulamalar çoğalmakta, silah fabrikaları sürekli çalışmakta, kısaca korku artmaktadır. Despotik yönetimlerde bu tür güvenlik tedbirleri kendi halklarına karşı alınmakta; diğer ülkelerde ise ya dışarıdan beklenen tehditlere karşı kullanılmakta ya da “güvenlik” adı altında emperyalist ve sömürücü hedefler gözetilmektedir.

İnternette okuduğum, M. Özel - D. Dönmez imzalı, “Toplum Sözleşmecilerinden 11 Eylül’e Güvenlik Anlayışındaki Değişim” başlıklı bir makalede “BM Kalkınma Programı, 1994’te ortaya koyduğu insani güvenlik kavramı”na ilişkin olarak şu bilgiler yer alıyor:

Güvenliğin Unsurları	Tehdit Türleri
Ekonomik Güvenlik..... →	Uzun Dönemli Yoksulluk, İşsizlik, Güvencesiz, İstihdam.
Gıda Güvenliği→	Açlık, Kıtlik, Kötü Beslenme.
Sağlık Güvenliği→	Ölümcül Salgın Hastalık, Sağlıksız Gıda, Temel Sağlık Hizmetlerine Ulaşım Eksikliği.
Çevresel Güvenlik→	Çevresel Bozulma, Kaynakların Tükenmesi, Doğal Afetler, Kirlilik, Çölleşme.
Kişisel Güvenlik→	Fiziksel Saldırı, Suç, Terörizm, Ev-İçi Şiddet, Çocuk İşçiliği.
Toplum Güvenliği→	Etnik, Dinî ve Diğer Kimliklerden Kaynaklanan Gerilimler, Soykırım ve Etnik Temizlik.
Siyasal Güvenlik→	Siyasal Baskı, İnsan Hakları İhlalleri, İnsan Haklarının Kötüye Kullanılması.

3. İSLÂM BAKIMINDAN GÜVEN TOPLUMU: ‘Câhiliye’ – ‘İslâm’

Ne yazık ki, bilhassa Osmanlı’nın çöküp de İslâm toplumlarının dağılması ve sömürgeleşmesinden sonra İslâm dünyası sorunlar girdabına girdi ve en sonunda büyük kısmı tam bir güvensizlik ortamına boğuldu. Milyonlarca Müslüman, eski çağlardan beri en doğal haklar olarak bilinen yaşama, geçinme ve rahat düşünüp rahat hareket etme güvenliğinden bile mahrum hale geldi. Bunu sadece “zalim yöneticiler”le izah etmek yanıltıcıdır. Bu bir zihniyet, ahlâk ve kültür yozlaşması sorunudur.

Bu durum, giderek “İslâm dini –hâşâ- dünya için bir tehdit ve güvensizlik kaynağıdır” algısını oluşturan tamamen haksız bir iddianın yayılmasına; yani “Müslüman”ın suçunun İslâm’a yamanmasına yol açtı. Bir yandan “İslamofobiacılar”, diğer yandan sözde “Müslüman” terör örgütleri, bu algıyı dünyaya yaymak için ellerinden geleni yapıyorlar.

Bu işin aslını anlamamız, bugünkü Müslümanların ne kadar “Müslüman” olduklarını sorgulamamız gerekiyor.

Epeyce bir zamandan beri “Kur’an’ın geliş ortamında ahlâk ve insan ilişkileri”ni çalışıyorum: Çalışmalar beni şu noktanın üzerinde yoğunlaşmaya götürdü: Kur’an’ın ve Resûlullah’ın en başta çözümüne öncelik verdiği ilk sorunlar neydi?

Önce (bunu herkes biliyor ki) İslâm dini, kelimenin bütün anlamlarıyla şiddetin tam ortasında doğdu ve iki temel hedefinden biri putperestliği yıkarak doğru bir dinî inanç ve yaşayış geliştirmek, ikincisi de farklı biçimleriyle şiddeti ve çatışma kültürünü ortadan kaldırarak adalet ve merhamete dayalı, insanların güven içinde yaşayabileceği bir toplumsal ortam oluşturmak oldu.

İslâm dini / Kur’an-ı Kerim, doğduğu ortama “Câhiliye” adını verdi. Neden? Bunu doğru olarak cevaplandırmak için “Câhiliye”nin ve bu kelimenin kökü olan “cehl”in anlamını ortaya çıkarmamız gerekiyor. Kısaca belirteyim ki Câhiliye kelimesi hukukta, sosyal ve ticari hayatta, insan ilişkilerinde kurnasızlığın, haksızlığın, anarşinin, şiddetin ve dolayısıyla güvensizliğin adıdır. Bunu anlamak için İslâm öncesi kültürden birkaç örnek görmemiz yeterli olacaktır:

Dönemin *Mu’allaka* şairlerinden Amr b. Kulsûm, kabilesini şöyle över:

“Sakın kimse bize karşı câhillik etmeye kalkışmasın!

Çünkü biz, (karşımızdaki) câhillerin cehlinden daha çok cahilleşiriz.”¹⁴

Câhiliye döneminde birini överken “أجهل من نمر” (kaplandan daha saldırgan) denirdi.

Diğer bir *Mu’allaka* şairi Züheyr b. Ebî Sülmâ’nın, kabilesinin bir kahramanını öven aşığıdaki mısraları, Câhiliye erdemlerinin en başında yer alan ‘cesaret’in nasıl bir vahşi, saldırgan ve zalim ruhun ürünü olduğunu apaçık göstermektedir:

“O bir aslandır, pür-silah, uzayıp sarkmış

yeleleri ... Tırnakları kesilmemiş.

Cesurdur: Zulme uğrarsa zalimce karşılık verir,

çarçabuk ... Aksi halde kendisi insanlara zulmeder.”¹⁵

Şair aynı şiirin devamında bu şiddet ruhunu besleyen sosyal realiteyi de şöyle özetler:

14 Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheratu eş’âri’l-Arab*, s. 87, 300; Şeybânî, *Şerhu’l-Mu’allakâti’t-Tis’a*, s. 347.

15 -Kureşî, *Cemheratu eş’âri’l-Arab*, s. 174; Kayrevânî, *Mâ yecûzu liş-şâ’ir fi’l-darûre*, s. 349.

“Oymağını silahıyla korumayan kişi zillete uğratılır.

Ve insanlara zulmetmeyen, zulme maruz kalır.”¹⁶

Mehmed Akif’in dizelerindeki ifadesiyle o devirde,

“Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;

Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerd!

Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zeminin,

Salgındı, bugün Şark’ı yıkan tefrika derdi.”

Akif okumuş muydu, bilmiyorum; ama eski bir Arap şairi aşağıdaki beyitte atalarıyla övünürken tam da bunu söylemişti:

“Benim kabilem, başka saldıracakları kimse bulamazlarsa,

Akrabalarımız olan Bekir kabilesine saldırırlardı bazen de.”¹⁷

Hız. Peygamber’in amcası Abbas Câhiliye dönemini yaşarken kardeşi Ebû Talip’e şu tavsiyede bulunmuştu:

“Ebû Talip! Düşmanlarına karşı insafli olma sakın!

Onlar insaf gösterecekler de sonuna kadar insafsızlığı ve zulmetmeyi sürdür.”¹⁸

Mus‘ab b. Zühre’inki (ö. 72/691) gibi daha beter tavsiyeler de var:

“Baktın ki talih düşmanını tokatlıyor, sen tekmele! Hatta talihten kurtulsa da senden kurtulamasın!”¹⁹

Câhiliye’de ahlâk anlayışı, toplum ve insan ilişkilerine hâkim olan anlayış böyle...

Peki, İslâm ne yaptı? Bunun için yüzlerce âyet ve hadis sıralanabilir. Sadece bir âyet bir bölümü (Âl-i İmran, 103) ve onun yorumuyla ilgili en eski tefsir âlimlerinden birinin bir iki cümlelik açıklaması bile İslâm’ın ne yaptığını anlatmaya yeter.

Söz konusu ayet şöyle: *“Allah’ın size bahşettiği nimeti hatırlayın: Hani bir zamanlar birbirinizin düşmanları idiniz; ama Allah gönüllerinizi kaynaştırdı.”*

Sözünü ettiğim tefsir alimi, Tâbiîn neslinden yani İslâm’ı ve Peygamber’i ilk tanımlarından öğrenen nesilden olan Katâde b. Di‘âme’dir. Onun, bu ayet üzerine yaptığı

16 Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheratu eş’ârî’l-Arab*, s. 174; Şeybânî, *Şerhu’l-Mu‘allakâti’t-Tis’a*, s. 211.

17 el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânı-l-Ĥamâse*, s. 253; Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânı-l-Ĥamâse*, s. 129-130.

18 Câhız, *er-Rasâil*, I, 359, 382; Ebû Hilâl, *el-Evâil*, s. 48; Ebû Mansûr es-Se‘âlibî, *eş-Şekvâ ve’l-İtâb*, s. 105.

19 Câhız, *er-Rasâil*, I, 383.

kısa açıklamanın önemini ne kadar vurgulasak yeridir. Çünkü anılan ayetin, arzettiğim bölümüne getirilen bu açıklama, ‘Câhiliye’ ile ‘İslâm’ arasındaki büyük insanî ve toplumsal farkı, o dönemi kuşatan anarşiyi ve o dönemin acı hatıralarını hâlâ zihinlerinde taze tutan ilk Müslümanların İslâm anlayışını yansıtır. Katâde’nin bu kısa açıklaması kelimesi kelimesine şöyledir:

“ (إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا) Yani siz o dönemde birbirinizi boğazlıyordunuz; güçlüleriniz zayıflarınızı yiyordu. (كُنْتُمْ تَذَابِحُونَ فِيهَا، يَأْكُلُ شَدِيدُكُمْ ضَعِيفَكُمْ) Nihayet İslâm geldi ve aranızda kardeşlik ilişkisi kurdu; sizi birbirinize bağladı. Gerçekten, -kendisinden başka tanrı olmayan Allah’a yemin ederim ki- ülfet (kaynaşma) rahmettir, tefrika (parçalanma) azaptır.”²⁰

Yüce dinimiz, böylesine bir vahşet ve şiddet ortamından, ayetteki tabirleriyle ülfet ve rahmet ortamına geçmeyi nasıl başardı?

“İslâm öncesi Arapların kurnalsızlık, şiddet ve sonuçta güvensizlik ortamını kural, barış ve güven ortamına çevirerek başardı” diyebiliriz. Yani İslâm dini, hayatı Câhiliye’nin anarşizminden, dolayısıyla güvensizlik ortamı olmaktan kurtarıp kurallara bağladı. Esasları Kitap’ta belirlenmiş, savrulmaları önleyen bir inanç sistemi getirdi; ahlâk ve hukuk kuralları koydu.

Meşhur Alman oryantalisti Ignaz Goldziher, “What is Meant by al-Jâhiliyya” başlıklı ünlü makalesinde²¹ İslâm öncesi birikime ve İslâmî kaynaklara ait birçok belge zikrederek câhiliyye kelimesinin semantik anlamını “barbarism” şeklinde gösterir. Yine belgelere dayanarak İslâm’ın ‘câhiliyye’ye tam karşıt bir anlam içerdiğini, dolayısıyla ‘İslâm’ın “uygarlık” kuran dinin adı olduğunu ortaya koyar.

Şu halde bir anlamda birincisinin (yani Câhiliye’nin / barbarlığın) sebebi kurnalsızlık, şiddet ve çatışma kültürü, diğerinin (İslâm’ın / medeniyetin) sebebi de hukuk düzeni, barış ve güven kültürüdür.

Avusturyalı oryantalist Von Grunebaum da “Muhammed (s.a.v.) ve İslâm, birkaç yıl gibi bir süre içerisinde Arap kultur-nation’unu (kültürel toplumu) bir staats-nation’a (devlet toplumu) dönüştürdü”²² derken aynı şeyi söylüyordu.

Dolayısıyla bütün bu söylenenlerden rahatlıkla İslâm’ın, toplumsal planda bizatihi devlet, hukuk ve güvenlik yapılanması olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

20 Taberî, *Câmi’ u’l-Beyân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, 1420/2000, VII, 77.

21 *Muslim Studies*, I, London 1967, 206.

22 “The Nature of Arab Unity before Islam”, *ARABICA – Revue des études Arabes*, Leiden 1963, X/1, s. 7.

Biz İslâm'ı, Kur'an'ı, Peygamberimizi, onun Sünnetini dar anlamda, salt din eksenli okuyoruz; tabii ki İslâm bir dindir; ama İslâm bundan ibaret değildir. O aynı zamanda bir sosyal siyasal ve kültürel dönüşümdür; kısaca insanî dönüşümdür.

Peygamber efendimiz Mekke'de dinin itikadi ve ahlâki boyutunu insanlara anlattı ama Medine'de İslâm bir toplum dini olmaya başladığı andan itibaren aynı zamanda bir devlet oluşturdu. Çünkü –biraz sonra göreceğimiz gibi- temelde devletin ortaya çıkış sebebi, insanoğlunun güvenlik ihtiyacıdır.

Dikkat ediniz: Yahudilik sürekli devlet olma çabası gösterdi; fakat bunu başaramadığı için 2500 sene sorun yaşadı. Hıristiyanlık da Roma'nın dini olması sayesinde gelişebildi.

Onun için İslâm kültüründe “الدين والملك أخوان توأمان” denilmiştir.²³

Bildiğim kadarıyla hayatında hazır bir devlet bulmayı kendi devletini kuran, böylece dini de toplumu da güvence altına alan tek peygamber Hz. Muhammed aleyhisselamdır. Bilinen tarihinde kabile yapısını aşamayan bir halk ilk defa ve kısa zamanda çok kültürlü, çok etnisiteli bir devlet kurmuş ve yaşatmıştır.

Özellikle Hicaz Arap tarihine baktığımızda, İslâm'dan önce bu coğrafyanın bilinen tarihindeki ilk devlet İslâm'ın kurduğu devlettir; ondan önceki Hicaz, kabileler dünyası, şiddet dünyasıdır. O dünyada insanların hayatlarında sürekli çatışma, savaş, baskın, yağma, talan vardır ve bu bir var olma mücadelesidir; çünkü insanların hayatını ve sahip olduklarına güvence altına alan bir hukuk ve devlet yapısı yoktur.

Araplar İslâm'ı neden çok rahat kabul ettiler; 10-15 sene içerisinde kitleler halinde Müslüman oldular? Çünkü İslâmiyet, sadece bir din olarak değil, aynı zamanda bir 'insani hareket' olarak doğdu. İnsani hareketin birinci önemi, insanın ilk ihtiyacını karşılamasıdır ki, o da güvenlik ihtiyacıdır. Bu sebeple -Maxime Rodinson'un ifadesiyle- “İslam'ı, kavgacı ve savaş meraklısı şefler yüzünden başları beladan belaya giren zayıf aşiretler benimsemiş ve desteklemişlerdi. ... (Çünkü) vahada barış istiyorlardı.”²⁴

Ve İslâm sayesinde insanlar ilk defa çatışmadan da var olabileceklerini, şiddet yolunu kullanmadan da değerli olabileceklerini, değerlerini koruyabileceklerini anladılar. İslâm, böyle bir hayat felsefesi getirdi onlara; bunu da bir devlet, bir hukuk düzeni içerisinde yaptı. İnsanlar ilk defa birinin, Hz. Muhammed aleyhisselamın kendilerini gördüğünü, kendi korkularını, kaygılarını, acılarını anladığını ve varlığını onlara adadığını fark ettiler. Bu müthiş bir şeydi; bu ses, hiç hayal edemeyecekleri bir sestti.

23 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlâk* (nşr. İbnu'l-Haţib), s. 155; Mâverdi, *Teshîlu'n-Nazar ve Ta'cilu'z-Zaffer fi Ahlâki'l-Melik*, (nşr. M. H. es-Serhân - Hasan es-Sâ'ati), Beyrût, s. 149.

24 *Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 2008, s. 189.

4. İSLAM KÜLTÜRÜNDE GÜVEN

Siyaset düşünürleri devletin varlık sebebini, güvenlik ihtiyacı ile açıklamışlardır. Nitekim devletin güvenlikle olan ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyan en önemli yaklaşımın, “toplum sözleşmesi kuramı” olduğu bilinir.

“Yeni güvenlik anlayışı”nın ise siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel tehditleri içeren ve çok boyutlu olarak insanın refahına, mutluluğuna ve onuruna yönelik tehditleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Müslüman âlimler ve düşünürler, insanların birlikte yaşama zorunluluğunu, birlikte yaşamının hukukî ve ahlâkî ilkelerini hem Allah’ın insanları birbiriyle kaynaşıp toplu halde yaşamalarını gerektirecek şekilde yarattığını bildiren âyet ve hadislerle²⁵ hem de insanın tabiat ve fitratı gereği sosyal bir canlı olduğu şeklindeki geleneksel kabule dayandırır. Buna göre insanlar tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri kadar çok sayıda ihtiyaçlarla kuşatılmış; toplumsal hayat ve bu hayatın gerektirdiği devlet, siyaset, ahlâk, hukuk gibi kurumlar bu ihtiyaçları, bir arada yaşayıp yardımlaşarak karşılama zaruretiyle doğmuştur.

Fârâbî (ö. 950), *el-Medînetü'l-fâzıla* (erdemli ülke) adlı ünlü eserinde “insanın birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya ihtiyacı” anlamında bir başlık açar ve bu burada, her bireyin kendisi için gerekli şeyleri tek başına elde etmesinin mümkün olmadığını, bundan dolayı insanların topluluklar oluşturmayı ve birbiriyle yardımlaşmayı sağlayacak bir fitratta yaratıldığını belirtir.²⁶

İnsan tabiatı hakkında kötümser bir anlayış taşıyan ünlü Şâfiî fakihî Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'ye (ö. 1058) göre insandaki bencillik, saldırganlık ve başkalarına zarar verme gibi yıkıcı eğilimler onun doğasından gelmektedir; onu uysallaştıran şey ise kendi başına yetersizliğidir. Bu sebeple insanların bir arada yaşamasını isteyen ilâhî irade, onları hemcinslerine muhtaç ve onlardan yardım bekleyecek bir durumda yaratmıştır. Böylece insanların, hem tek başlarına bütün ihtiyaçlarını karşılamaktan âciz bulunmaları hem de Yüce Allah tarafında değişik yeteneklerle donatılmaları ve farklı imkânlarla sahip kılınmaları, onları aralarında iletişim (tevâsul) kurmaya, birbirleriyle kaynaşmaya, yardımlaşıp dayanışmaya yöneltmiştir. Ayetlerde belirtildiği üzere²⁷ bu durum, insanlık için Allah’ın bir rahmeti ve lütfudur.²⁸

Bu görüşlere İbn Miskeveyh, Gazzâlî, Râgıb el-İsfahânî, Tûsî, İbn Haldûn, Kınâzî gibi birçok Müslüman âlim ve düşünür de katılmıştır. Onlara göre insanların

25 Meselâ bk. el-Enfâl 8/63; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 400; V, 335.

26 *el-Medînetü'l-fâzıla* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 117-119.

27 Hüd 11/118; en-Nahl 16/71.

28 Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, 132-135.

çeşitli tehlikelere karşı birbirinden güç ve yardım almaya ihtiyaç duymaları yerleşim birimlerinin doğmasını sağlamıştır. Ancak toplumsal hayat, sürtüşme ve çatışmaları, dolayısıyla güvensizliği de beraberinde getirmiştir. İşte bu tür yıkıcı durumları adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde önleme ve insanların birlikte barış ve güven içinde yaşamalarını sağlama zaruretinin sonucu olarak devlet, siyaset ve hukuk kurumları ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde insanlar birbirine muhtaç buldukları ve bu yüzden bir arada yaşamak zorunda oldukları için Yüce Yaratıcı onları sevgi, saygı, şefkat, merhamet, dayanışma, yardımlaşma gibi toplumsal ahlâka temel teşkil edecek yüksek duygu ve eğilimlerle donatmıştır.²⁹ Özetle:

1. Eğer her bir fert kendi ihtiyacını karşılamada kendine yeterli olsaydı, varlığını ve gelişmesini sürdürmek için başka insanlara muhtaç olmasaydı insanlar birbirlerine güvenme ihtiyacı duymayacak; dolayısıyla güvenilir olmak da fazilet sayılmayacaktı. Şu halde güven, insanların bireysel olarak kendi kendine yetersizliklerinin ortaya çıkardığı bir ihtiyaçtır. Çünkü güven olmazsa yardımlaşma ve dayanışma olmaz, bunlar olmayınca da insanlar ihtiyaçlarını sağlamada birbirini tamamlayamazlar.

2. Öte yandan insan bencil bir varlıktır. Bencilik ve çıkarıcılık onun tabiatında vardır. Mâverdi'ye göre insan, "ihtiyaçsız olması halinde doğası gereği azgındır; güçlü olması halinde saldırganlık onun hâkim özelliğidir."³⁰ İşte diğer birçok fazilet gibi güvene duyulan ihtiyaç da insan tabiatındaki bu bencil duyguların ve zarar verme eğilimlerinin doğurduğu bir sonuçtur.

Şu ifadeler, gün görmüş bir alimin, Endülüslü İbn Hazm'in güven konusundaki fikirlerini yansıtır:

"Senin dininden olmasa dahi gerçek bir dindara güven. Sözde senin dininden olduğunu gösterse dahi dinini ciddiye almayan kimseye güvenme."³¹

"İnsanın ömrü boyunca yaşadığı sıkıntılar çoktur; onların en büyüğü ise kendi türü olan insanlardan çektiği sıkıntılardır. İnsanın insandan çektiği acılar onun yırtıcı hayvanlardan, zehirli yılanlardan gördüğü acılardan daha büyüktür. Çünkü bütün bu söylediklerimizden kendimizi korumak mümkündür; fakat insanlardan korunmak asla mümkün değildir. İnsanlardaki baskın huy ikiyüzlülüktür [çünkü güvenilmez]. Buna rağmen –ne gariptir ki– insanların yanında sadece kendilerine karşı ikiyüzlü davrananlar (dalkavuklar) itibar görmektedir."³²

29 Gazzâlî, *Ihyâu 'ulûmi'd-dîn*, Kahire 1332, I, 12-13, 55; II, 193-194; III, 10, 281; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 41-43.

30 *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 132.

31 İbn Hazm, *A.g.e.*, s. 77.

32 *A.g.e.*, s. 245.

“Güvenilmez bir dosta sahip olma belası, bir dost kaybetme belasından daha kötüdür.”³³

Mâverdi'nin “umranın 6 şartı” diye bilinen; toplumsal düzeni sağlayıp güven ve huzur içinde yaşatmanın şartlarına dair görüşleri, aynı zamanda “güven toplumunun inşası bakımından da son derece değerlidir:

1. Yaşanan din. Dinin yaşanmasından maksat, bu ilâhî disiplinin insanları vicdanlarında kontrol etmesi, onları kötü duyguların etkilerine karşı koruması, hayırlı faaliyetlere yönlendirmesidir. Bu açıdan, toplumsal düzenin sağlanmasında din önemli bir kaynaktır.

2. Etkin devlet. Etkin devlet, insanları kontrol eden, uzlaştırıp kaynaştıran, onları birbirlerine zarar vermektan alıkoyan, hukuk düzeniyle düşmanlık ve haksızlıkları önleyen sosyal ve siyasal yapı ve otoritedir. Fakat Devlet, vatandaşları üzerinde baskı kuran “zorba devlet” (sultânü kahr) ve “yıkıcı devlet” (müfsidu dehr) olmamalıdır.

3. Kapsamlı adalet. Ancak kapsamlı bir adaletle ülke mamur olur; iktisadi gelişme gerçekleşir, devlet ve toplum güvencede olur.

4. Genel güvenlik. Bir ülkede insanların huzurlu olmalarının, gayretlerin üretken hale gelmesinin, masumların zarar görmemelerinin, zayıfların korunmasının en temel şartı genel güvenlidir. “Korkulu yaşayan rahat edemez (لَيْسَ لِخَائِفٍ رَاحَةٌ)”³⁴. O yüzden hakimlerden biri “güvenlik en mutlu hayat, adalet en güçlü ordudur”³⁵ demiştir.

5. Refahın yaygınlaşması. Dengeli bir gelir dağılımıyla refahın yaygınlaştırılması insanları rahatlatır; ülke imkanlarından, zenginlerle birlikte fakirlerin de pay almasını sağlar; kıskançlıkları azaltır, güven duygularını geliştirir.

6. Gelecek düşüncesi. “Eğer insanlar gelecek kaygısı ve projesi taşımadan günlük ihtiyaçlarıyla yetinseler ve daha fazlasına karşı bir istek duymasalardı dünya harap olurdu.”

Fârâbî'nin ütöpic bir devlet tasavvuru vardır. İbn Haldun, filozofların, hâkime bile ihtiyaç kalmayacak derecede herkesin güvenlik içinde yaşadığı bir ülke tasavvur ettiklerini ve buna “el-medinetü'l-fazıla” dediklerini hatırlattıktan sonra -haklı olarak- böyle bir ülkenin varlığının imkansız olduğunu; onların sadece faraziye kabilinden böyle bir devletten bahsettiklerini belirtir.³⁶ Dolayısıyla Fârâbî'nin devleti, yer yüzünün bir

33 A.g.e., s. 247.

34 Mâverdi, *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*, s. 142.

35 Mâverdi, a.g.e., s. 144.

36 İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 303.

coğrafyasında kurulması mümkün olan bir devlet değil –Paton’un ifadesiyle- ancak göklerde var olabilen bir devlettir.

Buna rağmen güven toplumunun inşası bakımından Fârâbî’nin sevgi ve adalet konusundaki görüşleri önemlidir. Filozofa göre, bir ülkenin bireylerini ve nesillerini bir araya getiren, onları birbiriyle kaynaştırın en önemli güç sevgidir. “Toplum sevgiyle kaynaşır, adaletle ayakta kalır”. Birbirini seven ülke insanları, yalnız kendi menfaatlerini değil, sevdiği diğer insanların yarar ve mutluluklarını da düşünürler. Böylece aralarındaki birlik ve kaynaşma daha da artar. Buna karşılık birbirini sevmeyen bireyler, birbirinin yararını ve mutluluğunu da istemezler.³⁷ Tabii ki bu da güvensizlik doğurur.

5. BUGÜNE DAİR

Başkalarının güvenini kazanmanın birinci şartı “güvenilir” olmaktır. “Neden bana güvenmiyorsunuz?” demeden önce karşımızdakine güven vermeliyiz. Elbette kötü niyetliler olacaktır; ama herkesi de kötü niyetli görmemek gerekir.

Müslümanların bugünkü tutumları, Amerika’da araba kullanırken ters yönden giden bizim Karadenizliye benziyor: “Bir çılğın sürücü otobanda ters yönde gidiyor” diye trafiktekileri uyaran bir radyo anonsu duymuş ve kendi kendine şöyle demiş: Ne biri! Hepsi çıldırmış!...”

Biz de dünyaya böyle diyoruz. Oysa bir bakalım; yoksa ters yoldan giden biz miyiz?

Herkes inanıyor ama yapmıyor, yapmıyoruz. Sonuçta bir güven toplumu olamıyoruz.

Büyük sorunumuz: Bilmemek değil yapmamak ... Bunun sebebini, kaynağını araştırmamız gerekir. Eğitim kurumlarımız, dinî kurumlarımız, devletimiz, milletimiz, hepimiz ... Bir daha kurtarıcı gelmeyecek. Allah’ın Kitabı da ortada, Peygamberin sünneti de ortada ...

Hanımlar, beyler! Lütfen sorumluluğumuzu bilelim: Yeni nesiller biz dindarlarda bir farklılık göremeyince, mesela güvenilir olduklarını göremeyince dinden soğuyor. Biz bardağın dolu tarafına bakıyoruz. Ama bardağın boş tarafı giderek artıyor.

İnsanlarda şöyle bir kanaat oluşmaya başladı: “Dindarlara güvenilmez!..”

Arkadaşlarımdan biri, komşusu olan bir Kur’an Kursu öğreticisinden bahsetti; Zehra Hanım ... Ailenin interneti çalışmıyor; eleman çağırıyorlar. Kablonun kesilip, bir cemaat şeyhinin oturduğu karşı eve bağlandığı anlaşılıyor. Gerekçeleri: “İhtiyaç hasıl oldu!” Sonra aile, “Hırsızlık yapan bir cemaat her şeyi yapabilir” diyerek evlerini kiraya verip taşıyorlar.

37 *Fusûl munteze’a*, nşr. F. M. Neccar, Beyrut 1986, s. 70-73.

Maksadım bir cemaate laf etmek değil; çünkü toplumumuzda bu tür kuralızsızlık ve güvensizlik durumları gün geçtikçe artmaktadır. İslâm dünyasında genel manzara bu olmasaydı milyonlarca insan canı pahasına ülkesini terk etmek zorunda kalır mıydı?

Programda İslam hukuku-güvenlik ilişkisine dair başlıklar okudum: Ama somut gerçek öyle demiyor. Yaşananlar, hukuk ihlalleri-güvensizlik ilişkisinin analizi gerekiyor...

Hukukun birinci var oluş sebebi güvenlidir. Fıkıhçılar ne diyor? Onu ehli söylesin ama Müslüman fikir adamları ve bütün dünya böyle diyor. Modern çağda bu teorik düşünce en azından bazı ülkelerin kendi içinde ve uluslar arası ilişkilerde büyük ölçüde pratiğe yansdı.

Coğrafi ve kültürel bağlamda bakarsak hukukun işlemediği, güvenliğin olmadığı coğrafya bir bütün olarak İslâm coğrafyasıdır.

Tabii ki bunun dışarıdan da birçok gizli açık sebepleri var. Ama işi o sebeplere bağlayıp, kendimizi masum gösteremeyiz. Kendimiz ne kadar dürüst, ne kadar güvenilir bir Müslümanız? Bugün İslâm ülkelerinde yaşanan hukuksuzlukların, güvensizliğin sebebi bence olup bitenleri ötekilerin yönetmesi değil, bizim nefsimizi ve toplumumuzu yönetme iradesini ve becerisini gösteremeyişimizdir.

Evet, zengin bir hukuk, siyaset ve tefekkür kültürümüz var. Başka coğrafyalarda olup bitenlere göre daha barışçıl diyebileceğimiz bir tarihimiz var. Ama bütün bunlar tarih ... Bugün değil ... Bugünü –elbette tarihten, mirastan da yararlanarak, temel değerleri koruyarak- ama bugünü, bugünün gerçeklerine göre yönetmek zorundayız; bunun için de bugünü kavrayan bir felsefe, bugünü yöneten bir siyaset, bugünü güvence altına alan bir hukuk sistemi ve devleti oluşturmalıyız. Eskilerin “kavilleri” bugünün dünyasını yönetmeye yetmiyor. Bunu görmek için daha ne kadar bedel ödeyecek Müslüman toplumlar?

Tuhaf bir durum: Her meselemize “Eski büyüklerimiz ne demiş?” diye bakıyoruz. Eskiler demeselerdi, kaynaklar bir şey söylemeseydi, bu konuları düşünmeyecek miydik?

Ana problemimiz nedir? Benim kanaatime göre, bugün İslâm dünyasının yaşadığı birçok sorun gibi güvenlik sorunlarının temelinde de bu dünyanın, kendi insanına karşı sergilediği ilgisizlik, hatta saygısızlık bulunuyor; bunu besleyen yanlış bir ‘din’ anlayışı bulunuyor. Hatırlayalım ki, 1. Körfez Savaşı sırasında Batılılar Irak’taki vatandaşlarını ülkelere götürmek için hava köprüleri kurup, çocuklarının oyuncaklarına kadar özenle taşırken -mesela- Pakistanlı insanlar, aileler Irak’ı sürünerek terk ediyordu. Bu arada, anayasadaki ifadesiyle “Pakistan İslâm (!) Cumhuriyeti”nin hükümeti, bu manzaranın

ülkesi için utanç verici olduğunun bile farkında değildi. Çünkü onun zihin dünyası öyle oluşmamıştı.

Zayıfların, kimsesizlerin onuru ve hakları için hayatını ortaya koyan İslâm Peygamberi nerede, bugünkü Müslüman yöneticiler nerede!

İnsana değer verilmesinden rahatsız olan bir zihniyet ortamında güvenli ve onurlu bir toplumsal gelişmenin sağlanması mümkün mü!

Oysa bizim kültürümüzde -sıfatı, kimliği, konumu ne olursa olsun- her insan, Şeyh Galip'in dizelerindeki Hz. Ali'nin ifadesiyle, "zübde-i âlem" (evrenin özeti) ve "dide-i ekvân" (bütün varlıkların göz bebeği) olarak görülür.

Ama modern zamanlarda Müslüman ilim ve siyaset adamları insanî meseleleri inararak, ayırmsız ve yeterli düzeyde ele almadılar. Bunları Batı'nın meselesi gibi gördüler ve Batıların gündemine terk ettiler. Bu tutum böyle gittiği sürece bugün İslâm toplumlarının, başka sıkıntıları gibi güvenlik problemlerini de çözmesi mümkün değildir.

Son sözlerimi bir sufînin din anlayışıyla tamamlayayım. İlk sûfî müelliflerden Ebû-bekir el-Varrâk (ö. 893)'tan nakledilen şu ifadeler, on iki asır önceki bir Müslüman sûfînin İslâm yorumunu ve onun dünyasındaki insanın saygınlığını gösteriyor:

*"Allah, Peygamberini –ona salât ve selâm olsun- insanları kendi yoluna davet etmesi için gönderdi; onun aracılığıyla insanlardan kalp, dil, organlar ve ahlâka ilişkin ikişer görev istedi: Kalple ilgili olarak Allah'ın buyruklarına saygılı ve Allah'ın yarattıklarına şefkatli olmayı istedi. Dilin görevleri olarak Allah'ın adını dilden düşürmemeyi ve insanlara güzel sözler söylemeyi istedi. Organlarla ilgili olarak Allah'a ibadet etmeyi ve insanların sıkıntılarını hafifletmeyi istedi. Ahlâkla ilgili olarak da Allah'ın hükmüne razı olmayı ve insanlarla iyi geçinmeyi istedi."*³⁸

Bugünün sözde "cihad"çı Müslümanı nerede, 1.100 sene öncesinin İslâm ve Müslüman tasavvuru nerede!.. Bu tasavvura elbette yeniden kavuşacağız. Ama inşallah daha fazla bedel ödmeden kavuşuruz. Çünkü tarihi büyük olanlar ilelebet küçük kalamazlar.

Çocuklarımızı hem kendi ortak ve öz değerlerimize uygun hem de çağımızdaki küresel gelişmeleri dikkate alan bir anlayışla eğittiğimiz oranda birçok iyi şeyler gibi güven ve dostluğu da geliştirmiş olacağız.

Saygılarımla...

38 Ebû Bekir el-Hârîzmî, *mufîdu'l-'ulûm ve mubîdu'l-mumûm*, Beyrut 1418/1997, s. 390.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Sayın hocama çok teşekkür ediyorum. Önemli konulara işaret etti. Herkesin referansının Kur'an olduğuna işaret etti. Bugün çatışmacı yapıların neredeyse tamamının kaynağının Kur'an olduğunu söyledi. Ve "Herkesin her şeyi bulduğu bir metin midir? Yoksa anlamada bir sıkıntımız mı var?" diye işaret etti. Aslında çok önemli konular bunlar çünkü halen elimizde Kur'an'ı anlamaya dönük yeterince bir usul bilgisinin olduğundan bile söz etmek çok mümkün gözükmemektedir. Elimizdekiler ağırlıklı olarak fıkıh usulü diye söz ettiğimiz lafız bahisleri ama genel anlamda tefsir usulü diyebileceğimiz bir kaynağımız maalesef yok. Olanların da neredeyse tamamı Kur'an ilimlerindeki kitaplar. Ve diğer bir konu modern problemleri durağan bir hayatın yaygın olduğu bir dönemin araçlarıyla çözdüğümüzü ifade etti. Ve biz sanayi toplumu sonrası bilgi toplumunda yaşıyoruz ama yine çözümlerimizi tarım toplumunun araçlarıyla yapmaya çalışıyoruz, bunlar çok büyük sıkıntılar, hocam işaret etti. Daha birçok şey söyledi. Teşekkür ediyorum sayın hocam.

Şimdi ikinci konuşmacımız Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şevket TOPAL. Konusu; İslam Hukukunda Toplum Teorileri ve Güven Anlayışı.

İSLAM HUKUKUNDA TOPLUM TEORİLERİ VE GÜVEN ANLAYIŞI

(DAR'ÜL İSLAM, DAR'ÜL AHD VE DAR'ÜL HARB)

Prof. Dr. Şevket TOPAL

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Genel

Müslümanların dinamik ve güvene dayalı bir toplum inşasında geleneksel fıkıh düşüncesinin yeri ve ağırlığı bilinmektedir. Fıkıh yanında kelam ve tasavvuf/ahlak ilimlerinin etkisi de asla göz ardı edilmemelidir. Her üç alan da topluma yön verme hususunda birbirini tamamlayıcı etkiye sahiptir. Tarihte fıkıh ameli olanı, kelam itikadi olanı, tasavvuf/ahlak ise her iki ilmin ürettiği bilginin uygulama alanını temsil eder. (Günümüzde maalesef İslam'ın erdem yönünü temsil etmesi gereken üçüncü alan, aktüel hayatla çok içli dışlı bir görüntü çizerek ana fonksiyonunu yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.) Neticede toplum telakkisinin oluşmasında etkin olan her üç alan da meşruiyetini naslardan alır. Zira Hz. Peygamber belli bir zaman veya mekânın değil, tüm çağların ve insanlığın peygamberidir.

“(Ey Muhammed!) deki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlılığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”¹ “Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”² “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın Resulü ve nebilerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”³

1 El-A'raf 9/158.

2 Sebe' 34/28.

3 El-Ahzab 33/40.

Bu davete icabet ederek Hz. Peygamberin risâletini kabul edenler Müslüman, kabul etmeyenler ise gayrimüslim olarak isimlendirilir. Bu ayırım İslam hukukunun toplum tanımını da açıklar. İslam hukuku nazarında toplum rengine, ırkına veya yaşadığı coğrafyaya göre değil, sahip olduğu inancına tanımlanır. Bununla birlikte “toplum nedir?” sorusu İslam hukukundan ziyade sosyolojinin alanına girmektedir. Buna göre **toplum**, bireylerin algılarını, inançlarını, ahlak ve ideallerini şekillendiren ve aynı zamanda bireyin imkânlarını hem serbest bırakan hem de sınırlandıran yapıya denir.⁴ İnsan, sınırlı aynı zamanda sınır koyan bir varlıktır. Onun *sınırlarının-sorumluluklarının* temelinde ise inanç, ahlak ve hukuk vardır. Her bir toplum kendi inanç, ahlak ve değer yargılarına göre hukuki kavram ya da kurumlarını şekillendirir. Bu şekillendirmeye *devletin mi, toplumun mu yoksa bireyin mi* menfaatlerinin öncelikli olacağı hususu da dâhildir. Toplamların belli bir ahenk içerisinde hayatını sürdürmesi gerekir. Bu ahenk bozulduğu anda *güvensizlikler, çözümler, bozulmalar* ve hatta *dağılmalar* baş gösterir. Tarih bunun sonsuz örnekleri ile doludur. Toplumsal yaşamın tamamında ya da bir kısmında uyumsuzluk meydana geldiğinde o toplumun derin problemler yaşaması mukadder olur.⁵ İslam bu ahengin bozulmaması için güvene dayalı bir insan ve toplum modeli inşa etmeye çalışır. Bu güven daha insanın ilk yaratılış evresinde kendini gösterir. Meleklerin itirazı ve şeytanın isyanı karşısında Cenab-ı Hak, insana güvenmiş ve bu güvene dayalı pek çok sorumluluğu ona yüklemiştir:

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: *Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemiyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.*”⁶

İnsan tabiatı tek başına yaşamaya müsait değildir. İbn Haldun’a nispet edilmekle birlikte vakıada müsellemlenmiş olan bir durum vardır ki o da *insanın tabiatı gereği toplumsal bir varlık oluşudur*. Hatta toplum içerisinde “teklik Allah’a mahsustur” darbu meseli yaygındır. Vakıaya uygun olarak dine mevcut hükümler ekseri insanın cemiyet içerisindeki varlığı dikkate alınarak vaz edilmiştir. Hatta İslam’ın vaz ettiği hükümlerin temel gayelerinden birisinin insanların kardeşçe, bir ve beraber şekilde yaşamalarını temin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Pek çok netice ancak birlik ve beraberlik içerisinde elde edilebilir.

Kur’an’da ve sünnette toplumun teorik tanımı yerine onun vasfının veya görevinin ne olduğu ya da nasıl olması gerektiği ile ilgili sarıh ifadeler yer alır. Esasında mümin ya da Müslümanın görev ve niteliklerini açıklayan her bir nas, aynı zamanda İslam’ın

4 Türk kahraman, Mimar-Tutar, Hüseyin, “Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözümle Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri”, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 1/1 (2009), s. 3.

5 Türk kahraman-Tutar, “Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri”, s. 9

6 El-Bakara 30.

arzu ettiği toplumun da nasıl olması gerektiğini bize öğretir. Konuyla ilgili bazı ayet ya da hadis mealleri aşağıda verilmiştir:

“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm’a) sınıksız yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişilerdiniz; O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁷

“Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”⁸

“Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz.”⁹

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın...”¹⁰

“Allah’ın eli cemaatle beraberdir.”¹¹

“Mümin diğer mümine karşı durumu bir binanın birbirine sınıksız kenetlenmiş tuğlalarındaki durum gibidir...”¹²

“Müslüman, Müslümanın kardeşidir; ona ihanet etmez, ona yalan söylemez, onu utan-dırmaz. Bir Müslümanın diğer bir Müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır...”¹³

“Din kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa ona yardım et ... Zalimi zulüm yapmaktan alıkoymakla zulmüne engel olursun. Bu da ona yardım etmektir.”¹⁴

Bunlara daha pek çoğunu ilave etmek mümkün olmakla birlikte bize bir ana fikir vermesi açısından bunlarla iktifa ediyoruz. Ayet ve hadisler çok yönlü tetkik edildiğinde

7 Al-i İmran 103-104.

8 El-Hucurat 49/9.

9 El-Hucurat 49/10.

10 El-Hucurat 49/11.

11 Tirmizi, Fiten 7.

12 Buhari, Salat 88; Müslim, Birr 65.

13 Müslim, Birr 18.

14 Buhari, Mezalim 4.

Müslüman bir toplumun/topluluğun taşıması gereken bazı özellikler içerisinde ilk anda şunlar fark edilmektedir:

Müslümanlar kardeşler. Bu kardeşlik alelade bir kardeşlikten çok daha öte; bir kaynaşma ve dayanışmadır.

Müminler içerisinde her daim akıl izan sahibi, kötülüğü men eden ve hayra davet eden bir topluluk bulunur. Müslüman toplumun duygularının ve hislerinin esiri olmasına müsaade edilmez.

Kardeşler bazen kendini kaybedip kavga ettiğinde, kavga etmeyen kardeşe düşen görev bunları barıştırmaktır. Barişe yanaşmayana karşı ise haklının yanında yer alarak haksıza karşı mücadele etmektir.

Müslümanlar, birlik ve beraberlik içerisinde olan ve asla tefrikaya düşmemesi gereken bir topluluktur. O, geçmişte tefrikanın kendisini nasıl bir ateşin ve felaketin içerisine attığını zihninden çıkarmaz. Tefrika nedeniyle bir girdaba düştüğünde, Allah'ın özel bir lütfü olmaksızın bundan kolay kolay kurtulamayacağını da bilir.

Kardeşlik hukuku içerisinde asla yalana, ihanete, hakarete, cinayete, ırza ve mala tesaddiye tevessül etmemektir.

Suçta ya da kötülüğe bulaşan bir mümini elden geldiğince suçtan/zulümden alıkoymaya çalışmaktır. Zalim de olsa hiç bir kimseyi kendi kötülüğü ile baş başa bırakmamaktır.

Burada bahsi geçen hususlar, belli bir zümreyi ya da ırkı kastetmez. İman ve İslam dairesine giren herkes bu değerlerle uyum sağlamak ve bu değerler üzerinden birbiriyle kucaklaşmak durumundadır. Aksi halde naslarda geçen amm/kapsayıcı ifadelerden herkes kendi zümresini ya da topluluğunu anlayacak olursa buradan birlik ve emniyet değil, tefrika ve enaniyet doğar. Bu da İslam'ın amacına taban tabana zıt olur.

İslam hukukunda toplum teorileri dendiğinde bununla ne kastedildiğinin de netleştirilmesi gerekir. Günümüz toplum telakkileri ile geçmişin toplum telakkileri aynı değildir. İnsan anlayışları da bir değildir. Bu değişkenlikte “ezmanın tegayyürü” etkin olmakla birlikte, sebepler bunun çok daha ötesindedir. Zira bireylerin bireylerle, toplumların toplumlarla, devletlerin devletlerle olan ilişkiler ağında maalesef isar ve ahlaka dayalı karşılıklı güven esasından ziyade, çıkar ilişkileri ve çatışmaları etkin olmaktadır. Bu hükümlerin oluşmasında ve Müslüman olmayan unsurlara imtiyazlar tanınmasında hâkim güç Müslümanlardır. Bir başka ifade ile Müslümanlar gücüne bağlı olarak hâkim olduğu alanda kendisinden daha zayıf kesimlere bir hukuk uygulamıştır. Günümüzde ise maalesef Müslümanlar güçsüzdür. Klasik fıkhıta mevcut dar>ül İslam, dar>ül ahd ve dar>ül harb ile ilgili hükümleri büyük ölçüde uygulayacak bir güce ve imkâna sahip

olmadığı gibi, maalesef iç savaşlar ve kavgalarla birbirini yok etmekten geri durmamakta, dahası gayrimüslim devletlerin insaf ve şefkatinden medet ummaktadırlar. Burada sürekli birbiri ile savaşan devletlerin ve halklarının durumu hangi kavram ile ve hukuki çerçeve ile izah edilecektir? Bu da sorunun bir başka yönünü teşkil etmektedir. Sözün özü, bugün fıkıh mirasımızda mevcut hükümlerin içerik ve kapsayıcılığını uygulayacak bir zeminden uzak olduğumuzdan dolayı, buradaki mevcut ifadeler pratik bir değer ifade etmekten ziyade, teorik olma ve tarihten örneklem anlamı taşımış olacaktır.

Geçmişte değişim yavaş beklentiler sınırlı olduğundan, karşılıklı güven tesisi için yeterli imkân/zaman da mevcuttu. Bugün korkunç bir hızla tükenen hayat temposu içerisinde gerekli olan güven ahlak üzerinden değil, ancak hukuk üzerinden sağlanmaya çalışıldığından burada tam bir başarı elde edilememektedir. Zira ahlak ve inanç üzerinden tesis edilen güvende gerektiğinde kendinden fedakârlık söz konusu iken, hukuk üzerinden tesis edilmeye çalışılan güven anlayışında son haddine kadar menfaati karşı tarafa kaptırmama düşüncesi hâkimdir. Yani karşı tarafa izafe edilen bir tür güvensizliğin hukuk üzerinden en ince teferruatına kadar güven altına alınma çabası. Günümüzde yapılan en basit satış sözleşmelerine bakıldığında bunun ne anlama geldiğini anlamak çok daha kolay olacaktır. Oysaki Klasik İslam hukukunun toplum öngörüsünde sadece Müslümanların değil, Müslüman olmadığı halde İslam devletinin himayesine girenlerin veya İslam devleti ile anlaşmalı devletlerin vatandaşlarının da hakları güvence altına alınır. Hukuk temelli güven anlayışı bağlamında İslam'ın toplum telakkisinin anlaşılmasında bazı kavramların iki farklı kategori içerisinde düşünülmesinde fayda mülâhaza ediyoruz.

Birinci kategoride yer alan kavramlardan ilki İslam'ın nasıl bir toplum düşüncesine sahip olduğunun belirlenmesinde anahtar rol oynayan **ümme**ttir. İkincisi ümmetin en önemli vasfı **emîn**liktir. Üçüncüsü ise emîn sıfatının oturtulduğu zemin olan **emane**ttir. İkinci kategoride ise emin vasfına dayalı olarak ümmetin kendisine tevdi edilen emaneti uygulama mekânları/alanları olan **dar'ul-İslam**, **dar'ul-harb** ve **dar'ul-ahid**dir. Bu kavramların neticede bağlanacağı yer ise ümmetin en genel manada sahip çıktığı emanetin temel başlıkları olan dinin, aklın, canın, neslin ve malın korunmasıdır (zaruret-i hamse).

İslam toplumu bir bütün halinde düşünüldüğünde, bunu karşılayan en uygun kavram **ümme**ttir. Ümmet, Ragıb el-İsfehânî'nin *el-Müfredât*'ında açıkladığı üzere "aynı dine inanan, aynı mekânı paylaşan ve aynı zaman diliminde yaşayan topluluk" anlamına geldiği gibi, "kendisine peygamber gönderilmiş topluluk, her kabileden bir grup insan, her canlı cinsi, bütün iyilikleri şahsında toplamış kişi veya kendisine uyulan önder" anlamlarına da gelir. Kur'ân tarafından altmış dört yerde insan, cin ve hayvan topluluklarını da kapsayacak şekilde **ümme**t kelimesinin kullanılmış olmasından hareketle bütün bu

anlamları ya da çağrışımları tespit etmek mümkündür.¹⁵ Dolayısıyla Kur'ân'da ümmet kelimesi sadece insan topluluğu ile sınırlı değildir. Bununla birlikte sünnette ümmetten kasıt genellikle **Muhammed ümmet**dir.¹⁶ Dar anlamda ümmet dendiğinde insan akla gelir. İnsan, yaratılışı itibarı ile farklı özelliklere sahip ve her yönde değişime açık bir varlıktır. Ümmet kavramı aynı zamanda güvenmeyi ve güvenilir olmayı temsil eder.

Dar'ül İslam, dar'ül ahd ve dar'ül harb kavramlarının ilk bakışta anlaşılması basit gözükse de hakikat böyle değildir. Zira söz konusu kavramlar devletler umumi ve hususi hukuku yanında, İslam devletinin kendi iç hukuku açısından da teorik ve pratik değişkenlikler göstermekte, bu yönüyle de belli ölçüde anlama/anlaşılma gücü taşımaktadır. Zira klasik İslam hukukunda söz konusu alanla ilgili hükümlerde fukaha bazen *toprağı/mülkiyeti*, bazense *yönetimi* esas almıştır. Zamana ve mekâna bağlı dönemsel tahlillere girildiğinde pek çok fikhî detayla karşılaşılacağı muhakkaktır. Bununla birlikte eldeki çalışmanın öncelikli amacı söz konusu kavramlar üzerinden "İslam toplum teorileri ve güven anlayışını" genel olarak ortaya koymaktır. Bu genellik içerisinde yoğun ve detay bilgi vermektense ziyade, amaca hizmet eden bazı genel hükümler aşağıda takdim edilmiştir.

I. Dar'ül İslam

*"Ve şu emîn beldeye yemin ederim ki, Biz insanı en güzel biçimde yarattık."*¹⁷

Allah Teala, güvenli kıldığı belde üzerine yemin ederek dikkatlerimizi o yöne çekmiştir. Eskiden beri kutsal bazı mekânlar, beldeler, ibadethaneler ya da nüfuzlu kişilerin yanı sıra güvenli yerler olarak kabul edilmiş ve oraya sığınanlara suçlu dahi olsa dokunulmamıştır. Bu gibi yerler bir anlamda can, mal ve namus dokunulmazlığını temin edici mekânlar olmuştur.¹⁸ Söz konusu mekânların bu özelliği kazanmasında, bizzat mekânın kutsallığı olabileceği gibi, o mekânları yöneten şahısların nüfuzu da etkili olmuştur. Bu hal, klasik İslam fikhında ülkelerin ve toprak yönetimlerinin tanımında ve hukuki statülerinde de kendisini göstermiştir. Buna göre ülkeler/topraklar, fukaha tarafından ana hatları ile ikiye ayrılmıştır: Dar'ül İslam ve dar'ül harb. Fıkah kitaplarında bu kavramların yerine kimi zaman başka genel ya da alt kavramların kullanıldığı da görülür.

15 El-En'âm 6/38; el-A'râf 7/38 (insan, hayvan ve cin toplulukları anlamında); el-Bakara 2/213 (benzer inanç ve hayat tarzına sahip topluluk anlamında); Âl-i İmrân 3/104 (iyiliği emredip kötülükten nehiy eden topluluk anlamında); el-Mü'minûn 23/52 (din ve inanç sistemi anlamında); en-Nahl 16/120 (Hz. İbrahim'in tek başına ümmet ve önder olması anlamında); Hüd 11/8; Yûsuf 12/45 (zaman ve devir anlamında).

16 Geniş bilgi için bkz.: Halil İbrahim Bulut, "Ümmet", DİA, XLII, 308-309.

17 Et-Tin 95/3-4.

18 Mahfuz, Bedevilikten Hadariliğe Kufe,

Dar'ül İslam, yönetim ve uygulamaları ile İslam hükümlerinin tam olarak uygulandığı *bağımsız ülke* demektir.¹⁹ Dar'ül İslam, yerine adalet ile hükmedilen ülke/yer anlamında dar'ül ahd de kullanılır. Dar'ül İslam tanımında kimi fakihler mülkiliği, kimi fakihler hâkimiyeti, kimi fakihler ise her ikisini birden göz önünde bulundurmuşlardır. Bu türden ayırımlar, bir toplumun hâlihazırda mevcut hukuki statüsünün sürüp sürmediğini belirlemede önemlidir. Bu belirleme iki açıdan önemlidir: birincisi Müslümanların hakim bir unsur olarak gayrimüslimlere tanıdığı haklar, bir diğeri ise Müslümanların yönetimde hakimken mahkum ya da mağdur duruma düştüğü durumlar. Birinci de hakim unsur olarak Müslümanların yönettiği ülkenin dar'ül İslam statüsünde olduğu aşikar iken ikinci durumda o yerin her şeye rağmen dar'ül İslam statüsüne sahip olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İşte bu farklılığın oluşmasında dar'ül İslam kavramının toprak hakimiyeti mi yoksa yönetim hakimiyeti mi üzerine inşa edildiği sorusunun cevabı aranmaktadır.

Dar'ül İslam ya da dar'ül harb kavramları İslam devletler hukukunun, anlam genişlemesi ya da daralmasına uğrayan, dönemsel olarak farklı anlaşılmaya müsait iki kavramı olarak telakki edilmelidir. Bununla birlikte hadislerde “dar'ül harpte hadlerin uygulanmayacağı; Müslüman ile harbî arasında faiz cereyan etmeyeceği” ile ilgili hükümler yer almaktadır.²⁰ Bunun nedeni büyük ölçüde bir başka ülke toprağında İslam devletinin kendi iç hukukunun verdiği yetkisizlik/görevsizlik kararı olmalıdır.

“*İslam Hukukunda Ülke*” adlı eseriyle bu alanda Türkçede en doyurucu çalışmayı yapan ve bu hususta benzeri çalışmalara da yol gösteren Ahmet Özel, fıkıh kaynaklarından tespit etmek suretiyle dar'ül İslam'ı “*Müslümanların idare ve hâkimiyeti altında bulunan yerler, Müslümanların kendine ait devlet başkanının (imam) yetki ve yönetimi altında bulunan yerler*” şeklinde tanımlar.²¹ Bu tanımda yönetime hâkim olmanın esas alındığı aşikârdır. Gerçekten de devlet olmanın gereği, toplum yararına içte ve dışta siyasi, ekonomik ve ticari kararlar alabilmektir. Bugün devlet denildiğinde genellikle bağımsız karar alabilme mekanizmalarına sahip toplumsal organlar akla gelir. Hâkimiyetin olmadığı yerde dar'ül İslam sözde kalmış olacaktır. Bununla birlikte bir ülkenin Müslümanların hakimiyetinden hangi durumlarda çıkmış sayılacağı hususunda daha esnek davranılır. Zira burada idare yanında mülkiyetin de elden çıktığına karar vermenin zorluğu/kabulü vardır. Bununla ilgili olarak üç şart sayılır: *Müslümanların İslâm hukukunu uygulama imkânını bulabildikleri yerler, Müslümanların idare ve hâkimiyetleri altında bulunan yerler, Müslümanların kendine ait devlet başkanının yönettiği yerler*. Bunlardan birisinin dahi mev-

19 Dar'ül İslam tanımları için bkz:

20 İbn Kudame, el-Muğni, IV, 45-46.

21 Ahmet Özel, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1982, s. 76. makale

cut olması, o yerin dar'ül İslam olarak kabulü için yeterlidir.²² Bu şartlara bakıldığında bir yerin İslam ülkesi olarak sayılması için sıkı şekil şartları yerine Müslümanların İslam hükümlerini uygulayabileceği veya yaşayabileceği bir ortamın varlığının yeterli görülmesi manidardır. Bu hüküm Hanefilere göredir.²³

Şafiilere göre ise Müslümanların hâkimiyetinde olan bir yer üzerinde ister Müslümanlar ikamet etsin ister cizye vermek suretiyle zimmiler, orası dar'ül İslam'dır. Burası sonra da gayrimüslimlerin eline geçse de durum değişmez. Onlara göre bir beldenin dar'ül İslam olduğunu belirlemede mülkîlik esastır. Aslı bir kere Müslümanlara ait olan bir yer bir daha onların hâkimiyetinden çıkmış olsa da mülkiyetinden çıkmış sayılmaz. Onlar dar'ül harp diye hiçbir zaman Müslümanların hâkimiyetine girmemiş yeri kas-tederler.²⁴

Dar'ül İslam tanımlarının hangi kritere göre yapıldıkları, fakihlerin eserlerinde gerekçeleri ile açıklanmaktadır. Ancak ülke dendiğinde, içte ve dışta en geniş manada yetki kullanarak vatandaşlarının haklarını ve güvenliğini korumak akla gelir. Müslümanlara ait bir yerde bir kargaşa, isyan ya da savaş söz konusu olduğunda, devlet müdahalesi esnasında oraya hangi hukukun uygulanacağını belirlemede, statünün ne olduğuna karar vermek son derece önemlidir. Zira düşmanın işgal ettiği bir yerin kurtarılması için yapılan harpte, toprak, ganimet, esirlerin durumu ve diğer işler hakkında İslam'ın savaş ile ilgili hükümleri uygulanır. İçte meydana gelen isyan veya irtidat hareketlerinde ise hükümler az çok değişiklik gösterir. Örneğin irtidat edenlerden tekrar Müslüman olanlar özgür sayılır, Müslüman olmayanlarına ise idam cezası tatbik edilir. Malları ise beşte birlik hazine payı ayrıldıktan sonra kalanı savaşanlara dağıtılır. Öteki yanına dar'ül harb statüsündeki ülke ile sulh yoluna gidilebilirken, irtidat edenler ya teslim olurlar ya da kendileri ile savaşılır.²⁵

Dar'ül İslam dendiğinde meseleye biraz da iç hukuk açısından bakalım. Tanımda da geçtiği üzere dar'ül İslam Müslümanların yönettiği ve vatandaşının emniyet içerisinde olduğu yer demektir. Buradaki vatandaş kavramı sadece Müslümanlarla sınırlı değildir. Nitekim Muhammed Hamidullah'ın, İslam'da Devlet İdaresi adlı eserinde geçtiği üzere, İslam toplumunun bir ferdi olarak yaşamlarını sürdüren gayrimüslim vatandaşlar lehine daha Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde birtakım lehte düzenlemelere gidilmiş olması, hem toplumsal emniyeti sağlama hem de o insanların

22 Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 1982, s. 76.

23 Bilmen, *İstilahat-ı Fikhiyye Kamusu*, III 370; Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 96 vd.

24 Ahmet Özel, *Klasik İslam Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durumu*, M:Ü: İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (2012/2), s. 63.

25 Maverdi, *Ahkamü's-Sultaniyye*.

kendilerini azınlık psikolojisine sokarak zamanla kendileri Müslüman olmadıkları halde şeklen giyim-kuşam ve yaşam tarzı da dâhil Müslümanlara benzeme yoluna giderek asimile olmalarını önleme amacı da güder. Hamidullah'ın konuyla ilgili şu tespitleri oldukça dikkat çekicidir:

“Hükümet idaresine iştirak etmeyen sınıfların mensupları arasında aşâğılık duygusundan rahatsız olmak istidadı vardır. Bunlar mesela kendilerine hükmeden insanlar gibi giyinmek isterler. Bu hal onların cemaat kültürünü öldürür. Gayrimüslim tebaayı kendi himayesine alırken İslam devletinin, onlara Müslümanları elbise hususunda veya benzer sosyal tezahürlerde taklit etmemeyi emretmesi onların menfaatlerinedir.”²⁶

Kaldı ki şekli benzerliğin zorunlu tutulmasının iki tarafa da faydası yoktur. Müslüman olmadığı halde Müslüman gibi görünmek, yani bir tür kimliksiz ve kişiliksiz bir yaşam sürmek o kimseleri iki tarafın da aidiyetinden koparıp, zamanla daha tehlikeli bir duruma düşürecektir. İslam devletleri gayrimüslim tebaasına bu yönde bir baskı kurmadığı gibi, tam aksine kendisi olmaları yönünde tedbirler almıştır. Hatta uygulamalar bunlarla da sınırlı kalmamış, gerektiğinde onlara vergi ve askerlik de dâhil birtakım muafiyetler ya da ayrıcalıklar tanımışlardır. Bu anlamda genel bir değerlendirmeye gidildiğinde karşımıza şöyle bir husus çıkar:

Cizye vergisi, devletin gayrimüslim vatandaşlarından bir vergidir. Bu vergi bir tür mali külfet gibi algılsa da esasında, onlarla İslam toplumu arasında sulha dayalı olarak kurulan hukuki bağı da ifade eder. Bu açıdan bakıldığında o insanların mallarına ve canlarına zarar vermek yerine bunları vatandaş statüsünde kabul edip haklarını güvence altına alma, İslam hukukunun toplum emniyetine ve barışına verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bir başka ifade ile İslam devletinin gayrimüslimlerin cizye verme talebini kabul ederek onlara vatandaşlık hakkı vermiş olması son derece mühimdir.

Bir gayrimüslim barış zamanlarında da belli şartlar muvacesinde İslam devletinin vatandaşlığını talep edebilir. Bu talebin tahkiki ve neticelendirilmesi ile ilgili süreç idari ve hukukî mekanizmaların tasarrufundadır.²⁷ Ancak uygulamada böyle bir yolun açık olduğunu ve bunun Müslüman toplumun dış dünyada tesis etmiş olduğu güvenin bir neticesi olduğunu belirtmekte fayda var. İslam devletinin vatandaşlığı kadınlar için evlilik yolu ile de elde edilebilir. Müslüman nerede olursa olsun hukuka uygun davranmak durumunda olduğu kadar, İslam devletinde herhangi bir sebebe bağlı olarak bulunan kimse de İslam devletinin hukukuna uygun davranmak zorundadır.

26 Muhammed Hamidullah, İslam'da Devlet İdaresi (Ter: Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, Ankara 1963, s. 190 vd.

27 Hamidullah, İslam'da Devlet İdaresi, s. 193.

A. Gündelik toplumsal ilişkilerde güven tesisine yönelik hukukî tedbirler

Dar'ül İslam'da, Müslümanlar fesat içeren iş ve işlemlerden uzak durmalıdır. Aksi durum toplumun bozulmasına ve güven ortamının kalkmasına sebep olur. “İnsanların ellerinin ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.”²⁸

Gündelik hayatın gerek ubûdiyyete gerekse muamelata tekabül eden hususlarında samimi ve emîn bir halde olmalıdır. Bu nedenle geçmişteki olumsuzluk ve karamsarlıkları ile yüzleşerek Allah'ın kendisine bahşettiği nimetlerin şükürü içerisinde olmalıdır. Kur'an İslam öncesi durumu anlatırken, o dönem insanların açlık, korku ve güvenlik endişesi içerisinde perişan olduğunu, Allah'ın kendilerine bir nimet ihsan ederek onları bu halden kurtardığını anlatır. İlgili husus Kureyş Suresinde beyan edilir: “Kureyş kabilesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır. Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Ev'in (Kabe'nin) Rabbine kulluk etsinler.”²⁹ Ayetlerde, korku ya da emniyetsizlik sebebiyle duran toplumsal ilişkilerin ve ticari faaliyetlerin neticesinde oluşan açlık tehlikesinin, Allah'ın lütfu ile ortadan kalktığı ve bunun da o insanlar arasında kaybolan güven duygusunun yeniden tesisi ile sağlandığı açıklanır.

İnsan toplulukları arasında en önemli güven alameti olan selamlaşma asla ihmal edilmemelidir. Sulh ve dargınların barışması/barıştırılması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Belki yaptırımı diyanî olmakla birlikte: “Aranızda selamı yayınız”, “Müslümanın kardeşiyle üç günden fazla dargın durması helal değildir” hadisleri, bugün en çok ihtiyacımız olan hususları bizlere hatırlatıyor.

Kulluk nitelikli veya karşılıklı menfaat içermeyen gündelik ilişkiler bakımından namaz, güvenli ve güvenilir toplumun oluşmasında son derece önemli bir ibadettir. “Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür.”³⁰ Bununla birlikte namaz kılan toplumlarda niçin yaygın bir şekilde kötülük ve güven bunalımı yaşandığı sorgulanmalıdır. Zekât ve öşür yanında, belli bir miktar ya da zamana bağlı olmaksızın her daim yapılabilen infaklar, İslam toplumunun güven ve dayanışma duygusunun en güzel misallerini oluşturur.

Bir İslam toplumunda (dar'ül İslam), karşılıklı menfaat içeren medenî ilişkiler alanında güvensizlik doğurabilecek işlemlere hukuken rıza gösterilmez. Bu bağlamda en yaygın hukuki işlemler olan akitler hususunda tarafların kim olduğu, hangi vasıfları taşıması gerektiği net bir şekilde ortaya konulduğu gibi, akde konu olan şeyin meşru ve tesliminde belirsizlik içermeyen bir nitelikte olmasına dikkat edilir. Bununla birlik-

28 Er-Rum 30/41.

29 Kureyş 106/1-4.

30 El-Ankebut 29/45.

te güvene ve meşruiyete dayalı bütün hukuki muamelelerin yapılmasının önünde de engel oluşturmaz.

İslam hukukunun cari olduğu bir toplumda emniyet ve güvenlik ile ilgili hususlar, sadece ahlaki tavsiyelerle geçiştirilmez; bu alanda hakları garanti altına alıcı rehin, satılan malın hapsi ya da kefalet gibi yaptırımlara da yer verilir. Niza ve tartışmayı önlemek üzere taraflara birtakım muhayyerlik veya akdi feshet hakkı tanınabileceği gibi, sulh ve ibra yoluyla müşkülâtlarını halletme hakkı tanınır. Bu alanda mahkeme gerektirmeyen haller dışında yetki hisbe teşkilatıdır. Bu teşkilatta görevli (kadı, zabıta ve polis in yetkilerinden belli bir bölümüne salahiyyetar) muhtesipler halkın sağlığı, piyasanın denetim ve düzeni için gerekli yetkiyi kullanır. Muhtesiplerin görevlerinden bazıları arasında şunlar sayılabilir: Çarşı pazarlarda dolaşp piyasaya bozuk mal sürülmesine engel olma, fiyat denetimi, genel ahlaka aykırı davranışları engelleme, ekmek fırınlarının ve fırıncıların temizliği, bakımı, onun iyi elenmesi, evlere serviste buluşa ermemiş çocukların istihdamı ve bugün modern hayatta görülen pek çok sıhhi tedbire uyulması onların yetki ve denetimindedir.³¹

B. Müslüman toplumun güvenliği açısından kaçınılması gereken haller

Müslümanlar fitne doğurabilecek hareketlerden şiddetle sakınmalıdır. Fitnenin hiçbir kimseye faydası yoktur. Aksine fitne herkesi kendi ateşinde boğar. *“Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah’ın azabı şiddetlidir.”*³²

Fitne hareketine girişmek bir Müslümanın vasfı ve görevi olamaz. Bu türden hareketler daha ağır ve kalıcı hasarlar bırakan isyan, bağy ve hirabe gibi silahlı eylemlere zemin hazırlayarak İslam düşmanlarının işini kolaylaştırır. Bu nedenle söz konusu hareketlere girişmemek, girişenleri engellemek, giriştiği halde bu fiilinden pişmanlık duyanlardan tövbe edenlerin üzerine gitmemek, ayrıca kavga eden topluluklar arasında sulhu sağlamak İslam toplumunda güvenin yeniden tesisi için son derece önemlidir. Günümüzde İslam toplumlarında cereyan eden hadiselerin içten ve dıştan kaynaklanan pek çok sebebi vardır. Kabul etmek gerekir ki, Müslüman toplumlar modern dönemde kendilerine has güçlü bir sistem kuramamışlar; daima başkalarının yardımına ve etkisine muhtaç olarak yaşamışlardır.

Kur’an ya da sünnette mevcut cezaî hükümler içerisinde kasten adam öldürmede kısas, hataen adam öldürmede diyet ve kefaret, müessir fiil olarak ifade edilen yaralamalarda kasıt varsa kısas, hata varsa diyet cezası öngörülmüştür. Dinden çıkmanın (irtidat)

31 Kavakçı, Yusuf Ziya, *Hisbe Teşkilâtı*, Ankara, 1975, s. 77-79; 94-95; Coulson, *A History of İslamic Law*, s. 131.

32 El-Enfal 8/25.

cezası erkek için idam, kadın için idam veya hapistir. Eşkıyalık, ayak takımlığı, terör vb. olaylara karışma veya alet olma sıfatıyla yol kesen, toplumu huzursuz ve tedirgin edenlere suçun niteliğine göre mahkemedeki yargılama neticesinde idam, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, hapis ya da sürgün cezalarından birisi tatbik edilir. Hırsızlık suçunda hırsızın sağ eli bileğinden kesilir. Zina suçunda bekâra yüz değnek vurulur, evli olana ise ölüm cezası tatbik edilir. Bir kadına zina iftirasında bulunan müfteriye ise seksen değnek vurulur, ayrıca şahitlik vasfını ömür boyu kaybeder. Sarhoş edici nitelikteki içkileri içmenin cezası seksen değnektir. Bunların dışında kalan suç türleri ve hukuka aykırı fiiller için ceza takdiri hakimin yetkisine bırakılmış olup (tazir), bunlar için hapis, kısa veya uzun süreli sürgün, darp, para cezası ... vs. müeyyideler uygulanabilir.³³ Burada şu hususa da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Yukarıda sayılan suçlara karşılık gelen cezalar titiz bir muhakeme neticesinde uygulanır, hâkim muhakemesinde ispat vasıtaları (karine, delil, şahit ...) dışına çıkamaz. Şüphe halinde ise bu hal sanık lehine kabul edilir. Mahkemede hâkim niyet okuyarak veya hayali olarak suç icat edemez. İslam hukukunda bazı suç türleri doğrudan toplum güvenliği ile alakalı görülmüş ve hususta hâkime takdir hakkı bırakılmamıştır. Bu türden ağır sorumluluk gerektiren suçların ispatında çok titiz davranılarak, en ufak bir şüphe durumunda ceza (had olarak) uygulanmaz. Bu kapsamdaki suçlarda kamu güvenliği söz konusu olduğundan, suçların miktarı ve cezanın infazında alenilik ön plandadır. Had kapsamına giren suçlar şunlardır:

Zina (Nur, 24/2), hırsızlık (Maide, 5/38), hamr içme (Maide, 5/90), yol kesme ve yağmalama (Maide, 5/33), kazf (Nur, 24/2). Bu taksim Hanefilere göre olup, onlar kısası had cezası gerektiren suçlar kapsamında değerlendirmez. Şafiiler ise hadleri yedi kısma ayırarak kısas ve diyetler ile irtidat (dinden dönme) suçunu da bu kısımda kabul ederler. Benzeri bir ayırım Malikilerde yaparlar ve isyan ile yol kesme fiillerini had gerektiren suçlar kapsamına dâhil ederler.³⁴

İnsana yönelik fiiller ise bedene, mala ya da ırza tesaddiye yönelik olur. İnsana yönelik suçlarda ceza, suçun neticesine göre kısas ya da diyet şeklinde değişebilir. İşlenen cürüm ile verilen ceza arasında denklik olması isteniyorsa kısas, bedelinin ödenmesi isteniyorsa diyetten, bedel talep etmeksizin anlaşmışlarsa aftan ve sulthan bahsedilir.³⁵

Had, kısas veya diyet gerektirmeyen diğer suçlara ta'zir cezası uygulanır. Günlük hayattaki suçların pek çoğu bu kapsama girer. Burada suçun çeşitliliği, adiliği, yaygınlığı, değişkenliğinin getirdiği zorluk yanında, cezalandırmada temel amaç toplum huzurunu temin olduğundan hâkimin takdir yetkisine terk edilmiştir. Görevi kötüye kullanma, faiz yeme, rüşvet alma, emanet ihanet etme ... ta'zir suçları kapsamında değerlendirilir.

33 Ali Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Erzurum 1977, s. 9.

34 Şafak, *İslam Ceza Hukuku*, 65-66.

35 Şafak, *İslam Ceza Hukuku*, 66.

Bu konuda suçun takibi, soruşturulması, yargılanması ve cezanın infazı sürecinde sorumluluk ve yetki sahibi olan kuruluş İslam devletinde polis/şurta ve yargı teşkilatıdır.

II. Dar'ül harb ve Dar'ül ahd

İslam devletleri ile anlaşmalı olup olmama pozisyonuna bağlı olarak İslam hükümlerinin uygulanmadığı ülkelerin kaynaklarda, bazen dar'ül harb ve dar'ül ahd şeklinde nitelendirilmelere tabi tutulduğunu görmekteyiz. Aslında din açısından hepsi kâfir ülke sınıfında yer almakla birlikte, devletler hukuku açısından bakıldığında anlaşmalı olan devlerin dar'ül ahd, fiilen olmasa da hukuken düşman statüsünde olan ülkelerin dar'ül harb şeklinde nitelendirilmesi doğru bir yaklaşımdır. İslam hukukunun uygulanmadığı, Müslümanların hiçbir dönemde hâkim olmadığı veya tamamen hâkimiyetinden çıktığı ülkelere fıkıhta dar'ül harb denir. Bir başka ifade ile bu kavram, kâfirlerin yönettiği toprakları anlatmada kullanılır. İslam ülkesinde başkaldırı yaparak bir bölge ya da mıntıkayı ele geçiren Müslüman olan isyancılara bâği/buğat, bu hareket ise fıkıhta bağı denilirken, İslam ülkesinde başkaldırı yaparak belli bir bölge ya da mıntıkayı ele geçiren Yahudi veya Hristiyan (zimmî) isyancılara ise harbî denir.

Dar'ül harb kavramı da Kur'an'da ve sünnette doğrudan yer almamakla birlikte, bir başka vesile (hadler) ile zikredilir. Dar'ül harb statüsündeki ülke vatandaşlarına harbî denir. Bu kimseler, kaçak yollarla İslam ülkesi topraklarına girdiğinde düşman unsur olarak kabul edilerek ona göre işleme tabi tutulur. Ayrıca kendilerine can ve mal güvenliği hususunda devlet garantisi verilmez.³⁶

Kaynaklarımızda fakihlerin bir ülkenin dar'ül harbe dönüşmesi veya dar'ül harpten dar'ül İslam'a dönüşmesini tartışırken yukarıda da temas edildiği üzere kimi zaman güvenlik ve hâkimiyet merkezli hâkimiyeti esas alırlar ve bu hâkimiyet tamamen yok olduğunda orayı dar'ül harb kabul ederler. Mülkîlik esası ile düşünenlere göre ise dar'ül İslam hiçbir zaman dar'ül harbe dönüşmez. Burası içtihadı açık bir meseledir. Hangi kıstas esas alınırsa alınsın dar'ül İslam'ın dar'ül harbe dönüşmesine karar vermek kolay değildir. Zira bir yer dar'ül harb ilan edildikten sonra neticeleri oldukça farklı tecelli eder. O ülkenin sakinleri ile bu aşamadan itibaren fiilen savaş hali cereyan etmekte olup karşı taraf için can, mal, namus emniyeti ortadan kalkmış olacaktır. Düşman edilen karşı kesime baskın yapmak, kadınlarını ve çocuklarını esir alıp köleleştirmek caiz hale gelmiş olacaktır.³⁷ Dolayısıyla başta Hanefiler olmak üzere bir kere İslam beldesi olan bir yerin sonradan tekrar dar'ül harbe dönüşme sürecinin ağır şartlara bağlanması, temel endişenin o belde halkının her şeye rağmen can, mal ve ırz güvenliklerine zarar

36 Maverdi, *Ahkamussultaniyye*.

37 Ahmet Özel, *Klasik İslam Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durumu*, M:Ü: İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (2012/2), s. 63.

vermekten mümkün merteye sakınmak olduğu anlaşılıyor. Fakihler bu gibi hallerde İslam beldesi içerisinde cereyan eden küfre dönüş yönündeki hareketlerle her ne koşulda olursa olsun canla başla mücadele edilmesini ise zaten ifade ederler.³⁸ Bu durumda yapılan mücadele, dar'ül harb hukuku içerisinde değil iç isyan hükümleri çerçevesinde yürütülmüş olacaktır. Dolayısıyla hedefte sadece aktif olarak bu kalkışmaya katılanlar olacağından kadınlar, çocuklar ve onlara ait mallar en asgari düzeyde mücadelenin gerektirdiği zarardan etkilenmiş olacaktır.

Günümüz açısından durum çok daha farklıdır. Batılı ülkelerin saldırı ve işgalleri karşısında İslam dünyasının durumu da herkesin malumu. Bugün klasik fıkhıta yer alan hükümlerin dar'ül harb ve dar'ül İslam kriterleri açısından ne kadar geçerli olup olmadığını ayrıca tetkik etmek gerekir. Ayrıca fukahanın ülke dediği şeyin karşılığının bugün ne olduğunun da belirlenmesi gerekir. Ancak dar'ül harb ve dar'ül İslam ayrımında Hanefilerin de tercihi olan yetki ve hâkimiyet ölçütü günümüz gerçeklerine sanki daha fazla uyuyor.

Dar'ül harb ve dar'ül İslam şeklindeki ayrım ceza hukuku açısından önem arz eder. Ebû Hanîfe'ye göre bir Müslüman dar'ül harpte suç işleyecek olsa, kendi ülkesinde bu suçtan dolayı yargılanıp ceza almaz. Zira suç onun yetki alanı dışına çıkarak artık kazai değil, diyani bir şekil almıştır.³⁹ İmam Şafii'ye göre ise hüküm ülkeden ülkeye değişmez. Kendi ülkesinde helal ya da haram olan bir şey, başka ülkelerde de aynı hükme tabidir. Dolayısıyla suçun dışarda işlenmesi cezayı düşürücü bir neden kabul edilmez.⁴⁰

Dar'ül harb fakihler tarafından, Müslümanların toplu ibadet yükümlülüğünün durumu açısından da ele alınmıştır. Cuma namazı bunlardan bir tanesidir. Hanefilere göre Cuma namazının eda edilebilmesi için ulü'l emrin izni gerekir. Ulü'l emrin mevcut olmadığı bir durumda kendi aralarından birini tayin ederek namazlarını eda ederler. Hanefilerin haricinde diğer fakihler cumanın edası için böyle bir şart aramazlar. Onlara göre Cuma namazı her şartta kılınmalıdır. Dar'ul harb statüsünde kabul olan bir ülke kendiliğinden barış talebinde bulunur da bu talep antlaşma ile sonuçlanırsa, artık o ülke dar'ül ahde dönüşür. Bu aşamadan sonra her iki ülke ilişkileri savaş hukuku içerisinde değil, karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde yürür. Vatandaşların hakları ve emniyetleri de buna göre düzenlenir. Asrımızda farklı dinden olmakla birlikte, ülkelerin çoğu kendi aralarındaki ilişkileri dar'ul ahd statüsünde yürütürler. Her bir ülke diğer ülkelerde elçilikler/temsilcilikler açarak ülkelerinin ve vatandaşlarının haklarını korurlar. Dini alanla ilgili düzenlemeler de buna dâhildir.

38 Özel, Klasik İslam Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durumu, s. 63.

39 Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 100.

40 Şafii, *el-Ümm*, VII, 322.

III. İslam hukukunun güvence altına aldığı temel maslahatlar

İslam'ın getirmiş olduğu nizamın nihai hedefi insanların canını, dinini, malını, aklını ve neslini (zarureti hamse) korumaya yöneliktir. Bütün naslar ve şeriatın hükümleri bu amaca yönelik olarak vaz edilmiştir. Bunların varlığı maslahat, bunların yokluğu/yok edilmesi ise mefseuttur. Fakihler tarafından naslardan ve külli kaidelerden hareketle tespit edilen bu türden muteber maslahatların korunması dinen zorunlu olup, bunlara yönelik her türlü tehdit bertaraf edilir. Zira bu maslahatların dinin genel hükümlerinden elde edilen naslarla ilişkisi söz konusudur.⁴¹ Maslahatın aksine kişiye ve topluma yarar sağlamayan, onun güvenliğini tehlikeye düşüren ve zarar veren şeyler ise mefseuttur. Bunlar insan ve toplum için bir tehdit niteliğinde olduğundan öncelikle ortadan kaldırılması gerekir.⁴² Kişinin lehine olan maslahatların korunması problemlile hale gelmişse gerekli tedbirleri almak da zorunlu hale gelir. Tedbirlerin mümkün mertebeye kişinin hakkını iptal edici ya da canını tehlikeye atıcı nitelikte olmamasına dikkat edilmelidir.⁴³

Dünya tarihine, devletlerin ve toplumların geçmişten beri süregelen haklı ya da haksız mücadelelerinin kısa ve dikkat çeken özeti desek mübalağa etmiş olmayız. İnsanın olduğu her alanda sorun da, beraberinde sorunu ortadan kaldırma çabaları da hep vardır. Dinin temel fonksiyonu ise zarureti hamsede yer alan temel maslahatların temini ve mefseutlerin defi çerçevesinde insanı terbiye etmek, haksız mücadelelerin içerisinden çekip çıkarmak, nihayetinde kardeş şuuruna sahip bir toplum oluşturmaktır. Bu aynı zaman da Peygamberlerin en temel görevlerinden birisidir.

Ne var ki günümüzde dinin temel maksatları gözetilmeden, temel kavramlar ve yerleşik hükümler tahrif edilmek suretiyle din üzerinden art niyetli herkes kendi söylemlerini topluma tek hakikatmiş gibi dayatma peşindedir. Dinin anlaşılmasında Peygamberin, sahabenin ve ilmi geleneğin gücü kırılarak, yeni tanımlar üzerinden yeni tahrifler oluşturularak çağın insanının kendine, topluma, içinden çıktığı toplumun inançlarına ve değer yargılarına güveni sarsılmaktadır. Oysaki insan tabiatı itibarı ile bir şeye inanmak ve dayanmak zorundadır. Bunun en sahih ve sağlam yolu dindir. Din üzerinden oluşturulan bir güven bunalımı ile toplum bir belirsizliğe ve kaosa sürüklenmeye çalışılmaktadır. Fıkıhın ve toplumun meşru kurum ve kurullarının da hedefte olması maalesef bu kötü amacın bir parçası olarak görülmektedir.

41 Gazâli, *el-Mustasfâ*, s. 286-287; Gazâli, *Şifâu'l-Ğalil*, s. 161; Buğâ, *Der'u'l-Mefsedeti*, s. 77; Zerka, *el-Medhal*, I, 92.

42 Gazâli, Ebû Hâmid Muhammed, *Şifâu'l-Ğalil*, Bağdad, 1971, s. 161; Buğâ, Muhammed Hasan Mustafa, *Der'u'l-Mefsedeti fiş-Şeriatil-İslâmiyye*, Dimeşk, 1997, s. 77; Zerka, *el-Medhal*, I, 92.

43 İzz. b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, II, 79.

Geleneğinden ve bağlamından kopuk fikhî yaklaşımlar, mezhebin asılları ile çeliştiği halde mezhep adına ortaya konulan ifrat ve tefrit yaklaşımlar asrımız İslam ümmetinin bir başka sorunudur. Burada bizim kaybetmeye yüz tuttuğumuz dini ve toplumsal güven bunalımını aşmada en büyük yardımcımız ise sahih İslam anlayışı olacaktır.

Sahih İslam ya da sahih anlayış nedir? Herhangi bir konu ile alakalı olarak İslam'ın hükmü referans alınacaksa, bu hüküm için gerekli şartlara ve rükünlere uyulması halinde sahih İslami anlayışa da uyulmuş olacaktır. Bunun ölçüsü, kimin ne adına konuştuğuna bağlı olarak değişkenlik gösterir. Örneğin Hanefilik adına hüküm ortaya koyan veya daha genel bir bakış açısıyla söyleyecek olursak fıkıh adına bir şey söyleyen kimsenin geleneksel fıkıh anlayış ya da ekolleri ile çatışmacı bir tavır içerisinde söylediği bir söz/hüküm, o ölçü içerisinde sahih olarak nitelendirilemeyecektir. Toplum adına söylenen sözün, gücünü bir meşruiyet merciine dayandırması gerekir. Geçmişte mezheplerin gördüğü bu temel ve mühim fonksiyonu, en azından Türkiye ölçeğinde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun meşru bir dini otorite olarak görmesi gerekir. Aksi halde fıkıh kitaplarından hareketle devşirilen ehliyetiz ve yetkisiz birtakım fetvalar yoluyla sahih, çözüm odaklı ve birleştirici karakterde bir hükümden değil aksine ayrıştırıcı, daraltıcı veya aşırı ibâhacı, İslam'ın değil grubun anlayışını önceleyici bir keşmekeşe sürüklenmiş olacaktır.

İnsanımızın da kendisi açısından sorun olarak gördüğü bir konuda fıkıhın çözümünü talep ederken, insafı davranması gerekir. Fıkıhın ürettiği çözümde sınırları, fıkıhın dayandığı ana kaynaklar ve bu kaynaklar üzerinde sınırları fıkıh usulünde belirlenmiş olan ilkeler belirler. Olmayanı oldurmak Allah'a mahsustur. Fakih ancak olandan hareketle ve sadece yetkisi dâhilinde çözüm üretebilir. Müslümanların, fıkıhın imkânları çerçevesinde mümkün ve de caiz olmayan hususlarda örneğin zaruret vs. kavramları kendisine kalkan edinerek, helali haramı helale döndürecek bir takım zorlama hükümler peşinde koşması asla hoşgörü çerçevesinde değerlendirilemez.

İlim, kaynakları ve kavramları ile varlığını idame ettirir. Bir ilmin kaynakları ve kavramları tahrif edilmişse, o ilim dalı kendisi olmaktan çıkmış, başka bir hale büründürülmüş demektir. Maalesef bugün bu duruma sıkça şahit oluyoruz. Kavramlar ve kaynaklar üzerinde rastgele yapılan konuşmalar ve tartışmalar yoluyla kavramlar tahrif edilmekte, bağlamından koparılmakta, İslam adına Müslümanlar arasında güvensiz/kaotik bir ortam oluşturulmaktadır. Müslümanların, asırlardır kendi bağlamında sahih olarak yaşadığı ameli, itikadi ve ahlakî birikimine dönük aşağılayıcı, dışlayıcı bir dil ve tavır takınılmaktadır. Bu yolla İslam yoluyla toplumda yerleşen pek çok güzellik yok edilmekte, ama yerine bir şey konulamamaktadır.

İslam'ın mahlûkâta (biz buna kesrette diyebiliriz) yüklediği genel anlam ve temel beklentiler çerçevesinde toplumsal ilişkiler ele alındığında şöyle bir tablo karşımıza

çıkır: Kesrette birlik duygusu içerisinde hareket, kesrette ilahî emre itaat, kesrette görev bilinci ve ahengi, kesrette ifsattan uzak durma, kesret içerisinde ıslah edici ...

Sonuç

İslam hukukunda toplum teorileri ve güven anlayışının dar>ül İslam, dar>ül ahd ve dar>ül harb kavramlarının sınırları içerisinde ele alındığı bu çalışma, her ne kadar teorik gibi gözükse de, pratik uygulamalar maalesef hem içte hem de dışta Müslümanların bir güven bunalımı yaşadığını göstermektedir. Bunların pek çoğu günümüz açısından dış kaynaklı olsa da, tarihte bizden kaynaklı iç sorunlarımızın ve Müslüman kimliğimize yabancılaşmamızın bizi buralara sürüklediği inkâr edilemez. Dış dünyadan kaynaklanan olumsuzlukları düzeltmede bugün fert ve toplum olarak imkânlarımız çok kısıtlı olsa da, elimizde olan olumsuzlukları düzeltme ve kendi içerimizde emîn ve güvenilir ümmet olma yolunda çaba göstermeyişimizin affedilir tarafı yoktur.

Bugün yaşadığımız dünyayı yeniden değerlendirmeye ihtiyacımız olduğu kadar, dini ve fıkhi terimleri de aslına ve bağlamına uygun bir şekilde anlayarak nerede olduğumuzu ivedilikle belirlemeye ihtiyacımız var. Aksi halde sözün ettiğimiz kavramların günümüze bakan yönünün ne olduğunu anlamdan nakle devam ederiz. Bu anlamda devletler hukukunun karşılıklı anlaşmalar, güvenceler ve güçler üzerine inşa edildiğini fark etmeden dar'ül harb ve dar'ül İslam'ı eksik anlamış oluruz. Şahsı veya ait olduğu topluluk menfaatine fıkhi yorumlayarak (örneğin zorlama yorumla faizi mubah göstermek suretiyle), menfaat elde etmekten sakınmalıdır.

Güven anlayışının tesisinde hem insanımıza hem de tüm dünyaya yönelik uygun bir hitap şekli son derece önemlidir. Hz. Peygamber bu konuda en büyük örneğimizdir.

Güven anlayışımızı lafzi tartışmalara feda etme yerine, mahiyete yönelik inşa etmeliyiz. Ahlaklı davranmalıyız. Güzel ahlak, güzel söz oldukça tesirlidir. Hz. Peygamber kısa ve öz konuşurdu ama çok şey anlatırdı (cevâmiu'l kelim). Bugün herkes konuşuyor ama çok az insan anlaşıyor. Bunun nedeni ne olabilir acaba?

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Son konuşmacımız Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Celal Türer. Kendisi şu anda aramızda değil. Onun yerine tebliğini bize aktaracak olan Ahmet Süneci beyefendiye sözü bırakıyorum, buyurun.

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE GÜVEN TOPLUMUNUN İNŞASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

(EMAN VE İMAN ARAYIŞI: ASR-I SAADET)

Prof. Dr. Celal TÜRER

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet Eman ve iman Arayışı: Hakikatin Çağrısı Bu başlık, elbette yazarın içinde bulunduğu hal ile güven toplumu oluşturmanın imkânları arasındaki bir diyalogun mevcudiyetini seslendirir. Bilindiği gibi felsefe yapmak, içinde bulunduğumuz konum'la başlar ve onu açıklığa kavuşturmaya çabalayarak devam eder. Bu noktada felsefe düşünürün tarihsel-toplumsal-dilsel konumlanmışlığından ötürü dünyada var olmanın bilincini ve bu bilincin dünyaya/"Varlık"a açılmasını seslendirir. Bu açılma, dünyanın içinden bilince ya da özneye doğru değil; aksine dünyanın kendisine, yaşam üzerine yapılan sorgulamayı ifade eder. Bu sorgulama elbette görelî ve eğretî bir geçerlilik üslubuyla, sonu olmayan tarihi bir süreç içerisinde gerçekleşebilen bir fikir olarak doğrunun, yani güven toplumu oluşturmanın imkânlarının araştırılmasını temsil eder. Bu tebliğ güven toplumu oluşturmanın imkânlarını gündeme getirerek, zayıflayan kendilik bilincimizi tahkim etmek, kökeni hatırlayarak onu yeniden yorumlamak ekseninde gelişir. Bu yorumun düşünsel anlamda ikna edici bir merkezde toplama ve kendimize özgü bir yaşam tarzı oluşturmayı hedefleyeceği muhtemeldir. Bu çerçevede makale, güven kavramının analiziyle başlar, modern dünyada güvenin geri dönüşünün nedenlerini tahlil eder; fiziksel alanda güvenin eman şeklinde tezahür ettiğini ve gereğinin "adalet" olduğunu, metafiziksel anlamda güven arayışının (bize göre) "iman"ı seslendirdiğini ve zorunluluğunun tevhit olduğunu ileri sürer.

Giriş

Güven kavramı duygudan inanca, fizikten metafiziğe, ahlaktan ekonomiye, hukuktan sosyolojiye çok boyutlu, pek çok anlam katmanına sahip bir kavramdır. Gü-

ven, temelde kişiliğin zeminini oluşturan, diğerleriyle olan ilişkilerini tamamlayan; bu ilişkilerin yorumlanmasında kullanılan ya da o bireyin geleceği ile ilgili olan olaylarda yol gösterici bir rol oynayan, bir ruh hali, bir zihniyet, bir anlayışı temsil eder. Bu anlayış kişilik bütünlüğü ve sosyalliğini ve nihayetinde varoluşu idrak çerçevesini oluşturan önemli bir işleve sahiptir.

Güven kavramı temelde doğruluk, dürüstlük, açık sözlülük, içtenlik, gerçeklik, haklılık gibi anlamları barındırmakta ve bu genel ilkeleri yansıtmaktadır.¹ Güven kavramını oluşturan anlamlar bize onun her daim iki taraflı olduğunu; bir taraftan güvenen ve diğer taraftan güvenilen bir hususun olması gerektiğini ifşa eder. Bu çerçevede bir birey, ya karşısındakine güvenir ya da karşısındaki o bireye güven verir. Bu hususu tüm varoluşa yaymak mümkündür. Öyleyse bir varlığın çevresine verdiği güven, aynı derecede bir karşılık ve *hukukî* olarak korunma gerektirir.

“Güven” kavramı, içerdiği anlam itibarıyla bir kimsenin, karşısındakinden, umut etmek derecesinde bir beklentisinin olması halidir. Bu beklentinin/talebin nedeni karşı tarafa duyulan, varoluştan tezahür eden güven duygusudur. Bu duygu, şüphelerden arınmış güven ortamı arayan tüm varlıklarda “bir umut” olarak tezahür eder. Bu çerçevede kim güveniyorsa onun her daim bir beklentisi, bir umudu vardır; bu umut şüpheli durumlara rağmen doğruluk/hakikat talep ediyordur. Bu talep, yani güvenlik arayışı insanın dünyaya ilk adım attığı günlerde başlayan ve hayatı boyunca doyurmak istediği temel bir ihtiyaç olarak ona eşlik eder.²

Güven zıt anlamı itibarıyla, kuşku ve şüphenin karşısında yer alan bir kavramdır. Yani, güvenen kimse bu tavrıyla, kuşkuyu ve şüpheyi, zihninden uzaklaştırmış demektir. Başka bir ifadeyle karşısındakine güvenen kimse, bu hareketiyle, eksik olan ya da çok kesin olmayan bilgilerin yerine, kendi içerisindeki “kesinlik” duygusunu koymuştur. Yani artık, o, aldığı eksik bilgiler hususunda çıkabilecek sorunları, güvendiği varlıkla arasında bir problem meydana gelmeyecek şekilde çözüme kavuşturmuş, olması gerekeni bulmuş demektir. Tüm bunlardan hareketle güvenin olmadığı yerde kargaşa ve huzursuzluğun hüküm süreceğini söyleyebiliriz.

1 Güven, Türkçe’de “korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat” şeklinde tanımlanır. Batı dillerinde, sözcüğü İngilizce’de güven sözcüğünün (trust) eski İskandinav dilinde “yardım ya da güven” anlamına gelen “traust” sözcüğünden geldiği; Almanca’da “teselli ya da avuntu” anlamına gelen “trost” sözcüğüyle ilişkili olduğu bildirilir. *American Heritage Dictionary* güveni “bir kişinin ya da bir şeyin bağlılığına, dürüstlüğüne veya yeterliliğine umutla, sıkı sıkıya bel bağlamak” olarak tanıtır. Bu bel bağlama, bir bağımlılık değil, aksine içsel bir güvence; güvenlik duygusu veren bir güvençtir.

2 Hülya Alper, İmanın Psikolojik Yapısı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, s. 99.

Kuşkusuz güven kavramı, varoluşsal olsa da bir öğrenme sürecini talep eder. Bütün insanlar çocukluk dönemlerinden itibaren bu duyguyu öğrenir, daha sonra karşılına çıkan olaylarda kullanarak ve deneyimleyerek, onun hakkında bir genelleme oluştururlar. Bu husus, güven kavramının hayattaki deneyimlerden hareketle şekillendiğini ve ona dair kavrayış ve yorumun geleceği belirlediğini ifade eder. Sözelimi telefonla dolandırılan ve önemli miktarda para kaybeden birisi bundan sonra ciddi derecede bir güvensizlik haline sahip olacak ve benzer durumlarda güven duygusu yerini güvensizlik haline bırakacaktır. Bu yüzden bir toplumda güven kavramını zedeleyecek, ihlal edecek durumların hukuken önlenmesi, o toplumdaki güven kavramının meydan çıkış şeklinin, içerik ve anlamının korunmasına dayanak teşkil eder.

Güven kavramı fiziki, yani toplumsal alanda her zaman bilinçli bir süreç olarak görülmeyebilir; sözelimi örf ve âdetten kaynaklanmış ya da üzerinde düşünülmeden gerçekleşmiş olabilir. Fakat bu durum, onun başka bir his ya da anlayış ile ikame edilebileceği anlamına gelmez. Zira güven, çevresindeki her türlü şüpheli olguyu yenen, kuşkuyu ortadan kaldıran, karmaşık işleri düzene koyan, kritik durumlarda rasyonel karar verme noktasında ve rizikolardan kurtulma adına önemli, paratoner bir kavramdır. Bu anlamda dünyanın eskisinden daha fazla güvene ihtiyaç duyduğu muhakkaktır.

Modern Dünyada Güvenin Geri Dönüşü

Günümüzde kürenin tümünde sosyal dayanışma ve güven alanlarında yaşanan erozyonun her türlü insani yapıyı etkilediği açıktır. Hayatın hızlı akışına eşlik eden belirsizlik, riskler ve savunmasızlık, sadece kişiler arasında değil tüm örgütlerde, kurumsal yapılarda daha güçlü güven temelli ortamların gerektiği anlayışını gündeme getirmiştir. Çağımız insanı, Ahmet İnam'ın ifadesiyle, güvene güvenmiyor, güveni anlayamıyor, önemini göremiyor, değerini değerlendiremiyor. Oysa güvenmeyi öğrenmek, önemini ve değerini görmek yaşamayı başarabilmek için zorunludur. Birey olarak kendini gerçekleştirip varolabilmek için de kendine güven baş koşuldur. Bu koşul sağlanmadan ilişkilere girmek, ötekiyle karşılaşmak, ahlak alanına girmek, birlikte var olabilmek mümkün olamıyor. Güven, bir taraftan yokluğa ve anlamsızlığa dirence, diğer taraftan öteki insanı emanet almaya; üstlenmeye, sorumluluk almaya geçişe, hayatı birlikte inşa edişe işaret ediyor.³

Bugün modern dünyada “güven” kavramının geri dönüşünün ilk nedeni, kuşkusuz hiçbir erdemın güvenin yerine geçemeyeceği fikridir. Batının kendi içini kemiren materyalizm ve nihilizmi, gençleri “iyi ve kötünün ötesinde” bir yaşama teşvik etmiştir. Buna eklenen her türlü “yasağın yasaklanması gerektiği” fikri de nesilleri kültürel

3 Ahmet İnam, “Her Şeyin Başı Güven”, Çevirimiçi kaynak: <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm>

kopuşlara sürüklemiştir. Günümüzde sadece sosyal değil kurumsal sorunlar bile insan ilişkileri biçimleri altında “güven” veya “varoluşsal duygu” cevabıyla ortaya çıkıyor.

Güvenin geri dönüşünün ikinci nedeni, tüm toplumların meşruiyetlerini, kendi bünyesinde, kendi inançlarında, değerlerinde ve tekliflerinde aramak ve temellendirmek durumunda kalmış olmasıdır. Modern dönemde siyasetin itibar kaybı, kamusal insana olan inancın yitirilmesi ve her şeyin psikolojiye indirgenmesi, insan varoluşunun derinlerindeki neler olduğu hususunun yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ahlaki bir duruş gereksinimi, politikanın her şey olduğuna dair inancın önüne geçmiş, insanlığın iyiliği ve esenliği için neyin gerekli olduğu sorunu acil bir şekilde gündeme taşınmıştır.

Güvenin geri dönüşünün üçüncü nedeni ise Batı’da dinin toplumda bıraktığı boşluğu günümüzde “etik veya ahlak/lar/ın” doldurmaya çalışmasıdır. Kürenin genelinde “ne yapmalıyım?” sorusuna Tanrı’nın verdiği cevap artık işitilmemekte ve herkes “ne yapmalıyım?” sorusuyla kendisini karşı karşıya bulmaktadır. Dinin gücünü ve önemini geri plana atan toplumlar insanlığın ürettiği değerlerin, “sözgelimi müşteri ilişkilerindeki sorunları” bile çözemediğinin farkına varınca kadim ahlaki değerleri, örneğin “İyi” ideasını yeniden düşünmenin gerektiğine inanmaya başlamışlardır. Yaşanan sorunları başarı, etkin olmak gibi modern ölçütler içinde ele aldığımızda salt güvenin “iyi” ya da ahlaklı olma adına diğer ölçütlerden çok daha değerli ve önemli olduğu tartışmasız kabul edilmiştir. Nitekim sağduyulu insanlar güven kaybetmektense para, seçim, iktidar vs. kaybetmeyi yeğlediklerini itiraf etmektedirler. Bu husus, kadim dünyada güvenilir biri olmanın diğer tüm halleri niçin öncelediğine, onun erdemler için niçin gerek şart olduğuna gönderme yapmaktadır.

Günümüz modern dünyasına güvenin geri dönüşünün dördüncü nedeni, bireyselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardır. Bireyselleşme, insanın kendi değer ve bağlamını kendisinin üretmesine ve böylece ulvi amaçlarını unutmasına, bir tür kozmik düzenden kopmasına, nihayetinde rölativizm ve nihilizmin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bireyselleşmenin aşırı öznellik vurgusu, topluma atfedilebilecek herhangi bir nesnel amacın ve nesnel ahlaki ölçütlerin varlık imkânını ortadan kaldırmıştır. Günümüz toplumlarında sağlıklı bir sosyalleşmeyi sağlayacak ya da her bireyi birbirine bağlayacak bir yapıstırıcı ya da illet “güven” haricinde bulunmamaktadır. Güven sosyal anlamda, içinden çıkılmaz gibi görünen problemlere dahi çözüm bulabilecek imkânlarla sahiptir. Bu yüzden bir toplum içerisindeki güven standardı yüksekse, problemlerin hukuk ve ahlak sistemi içerisinde çözümünü de yüksek olur. Güven ve hukuk kavramları arasında çok sıkı bir ilişkinin varlığını gören toplumlar, güven kavramının ihlâlini hukuki yaptırıma bağlamış, onu tam anlamı ile koruma altına almış ve toplum içerisindeki bireylere, güven kavramının anlamına uygun davranma yükümlülüğü getirmişlerdir. Bu

çerçevede güvenin korunması olgusunda, menfaat dengelerini tam olarak sağlama gerekliliği vardır. Her iki tarafın da yani hem güvenen hem de karşındakine güven veren kimsenin menfaatleri, hukuk tarafından dengelenmek, güvenin korunması tamamen nesnel ölçütlere bağlanmak durumundadır. Bu durum, bir anlamda toplumda adaletin nasıl sağlanacağı ya da dağıtılacağı hususunu göz önüne getirir.

Güvenin Ontolojisi

Güven, varlığın kendini ortaya koyuşunda, varlığa çıkarışında en temel hususiyeti temsil eder. Var olanların kendilerini gerçekleştirmeleri; bütün olabilmeleri ya da var olma serüvenlerini devam ettirebilmeleri, öncelikle birbirine güven duymayı, birlikte var olabilmeyi gerektirir. Bu çerçevede güven, varlık alanını olanaklı kılan; yokluğa direnen gücün insanda ortaya çıkışı, tezahürüdür. Güvenin bu ontik özelliği insanı yücelten arzuyu, talebi seslendirir. Gerçekten güven insanlık arzusunu varsayar, bu talep olmadan insan imkânsız olur. Güvenin olmayışı, güvenin bize yaptığı ya da kazandırdığı şeye, yani insanlığa karşı nankörlük olarak tanımlanabilir. Öyleyse güvenin insanileşmenin ya da var olabilmenin en temel özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu özellik, insanın varoluşuna katılan, kendisini farklı biçimlerde -bazen duygu, bazen inanç, bazen de bir tavır olarak gösteren hususiyettir. Bu özellik temaşa edilecek bir nitelik değil; hayata katacağımız, ete kemiğe bürünecek kök duyguyu, temel beklentiyi, hayatı ve çevreyi bir noktadan idraki yansıtır. Hayata katılan bu özellikler, kişiye verilen değeri ya artırır ya da azaltır.

Güven'in biyolojik bir olgu olarak ve kültürel gereklilik olarak insanileşmenin gerçekleştiği yerde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu husus, bir taraftan insanın varlık yapısını, diğer taraftan güvenin nasıl tezahür ettiği konusunu önümüze getirir. Yaşamda, özellikle uygulamada ortaya çıkan güvenin, anlaşılacak için her türlü teorik ya da spekülatif idrak noktasını önceleyeceği muhakkaktır. Güveni anlamak, onun bize nereden ve nasıl konuştuğunu, seslendiğini tespit etmek için teorik alanı ya da tanımları değil; pratiği, bizzat yaşamı esas almalı, güveni hayatlarımızda, insani yapılarda görmeyi, anlamayı tercih etmeliyiz. Bu yüzden güven üzerine düşünmek insanı güvenilir ya da eman sahibi kılmaz, onu erdemli yapmaz. Belki o, güvenilirliğin ne anlama geldiği üzerinden bu hususiyet ile arasındaki mesafeyi, yani kendi yetersizliğini ya da sefaletin düşünülmesini sağlar ya da sağlayabilir.

Güven varoluşa katılan küçük bir şeydir ama tüm büyük şeyleri hazırlar. Bir etiket gibi tüm etiketleri belirler. Bir zemindir; ama üzerine konulan tüm şeyleri doldurur. Bu yüzden güven herkesin isteyeceği temel bir hususiyet, bir niteliktir. Peki, güven hayata nasıl katılır? Aristoteles'in ifade ettiği gibi, adil şeyler yapa yapa adil insan olduğu gibi, güven kazana kazana, güven duya duya güvenilir olunur. Bu husus, elbette güvenin varoluşumuzda potansiyel olarak bulunsa da sonradan öğrenildiğini ifşa eder. Güven, alışkanlık da değildir; zira alışkanlık alışılan şeyin önceden varlığını varsayar ve bu husus

güvenin nasıl tezahür ettiğini açıklayamaz. Eski çağlarda bebeklerin ilk adımlarında ebeveynlerine güvenmeleri test edilir, bu niteliğin ortaya çıkması beklenirdi. Kant bu durumu, “çocuğun içgüdüleriyle yönlendirilmediği takdirde kendi kendine yapamayacağı şeyi başkalarının onun için yapması gerekir” diyerek açıklar.⁴ Gerçekten Kant tabii ve nüve halindeki özelliklerimizin ortaya çıkmasının bile ancak eğitimle sağlanabileceğini, talim ve terbiyede yapılan yanlışlığın hiçbir zaman tamir edilemeyeceğini ifade eder.⁵ İnsanın güven dâhil tüm istidatlarını yavaş yavaş bir eğitim usulünce geliştirmesi kendisini adayabileceği en zor ve en müşkül görevi temsil eder.

Güvenin içsel yaşamın bir etiketi olduğu muhakkaktır. O, kişinin kendisiyle ve başkalarıyla ilişkisinde bir muaşeret kuralı olarak tezahür eden, toplumsal yaşamın kodlarını kuran, varoluşu oluşturan bir kavramdır. Bu çerçevede güven; fizik ve metafizik boyutta insanın ta kendisidir. İnsanın iki katmanlı, yani beşeri boyutuyla tabiat küresinde; insani yönüyle de hayat küresinde yaşayan bir varlık olduğu açıktır. Tabiat küresi bitki ve hayvanlarla ortak olarak paylaşılan, beşeri yaşamın gerekliliklerini ihtiva eden ve dünya dediğimiz fiziki alana; hayat küresi ise yapıp etmelerimize anlam ve değer katan, manevi varlığımıza hitap eden gerçeklik küresine işaret eder. Bu çerçevede hayat, sadece insan türüne ait; fiziğe dayalı ama fiziğin üstünde varlık alanını temsil eder. Bu çerçevede güven, beşer ve insan olmanın neden, niçin ve neler dolayısıyla var olduğunu gösteren bir ayna konumundadır. Bu aynada görülen her daim varoluşumuz; beşeri ve insani görünümümüz, çevreyi ve hayatı nasıl idrak ettiğimiz, asıl’dan unsur’a yekpare ufkumuzdur. Bu ufkun olmayışı, hissedilir âlemde adaletin olmayışına, metafizik âlemde hakikatin olmayışına sebebiyet verir.

Açıktır ki metafizik boyutta güvensizlik, bizi biz yapan şeye ihanet etmektir. Bu boyutta güvensizlik ya da kuşku tüm anlamların alt üst edilmesidir. Buna ilaveten metafizik küredeki kuşku, hayata, geleceğe itimat etmeyıştır. Oysa hem fizik hem de metafizik alanda güven geçmişten çok geleceğe hasredilen, geçmişten geleceğe süreklilik arz etmesi beklenen bir özelliktir. O, ayrıca özgürce seçilen bir hususiyet olduğu için her iki alanda/kürede değerli ve anlamlıdır. Fizik kürede güveni o toplumun “güven standartı”, yani adaleti kavrayışı çerçevesinde algılar, seçerken; metafizik alanda güveni herkes kendi idrak gücü ya da zayıflıklarına göre seçer. Bu yüzden onun değeri her daim yoksunluğunda belli olur. Kuşku ya da inançsızlık tezahür ettiğinde hem kendi değersizliğini hem de tersinden güvenin yani imanın değerini belirler.

Güven, duygudan inanca akli gerektirse de varoluşunu, Aşkın bir Varlık olmadan sürdüremez. Bu yüzden yapılması gereken fizik ve metafizik kürede güvenin nesnesini tayin etmektir. Zira güven, fizik boyutta gerekliliğin yarasına tabi iken, metafizik boyutta

4 I. Kant, *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, Bursa, s. 32.

5 I. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 36.

zorunluluğun yasasına tabidir; zorunlu olarak bir bağlantısı seslendirir. O halde fizik âlemde “adaletin gerektirdiği güven” ile metafizik âlemde “tevhidin gerektirdiği güveni” birbirine karıştırmamak; hayatı inşa ederken metafizik boyuttaki güvenin fizik boyuttaki izlerini, yansımalarını takip etmek gerekir. Denebilir ki insanın özünde bulunan arayış ve eylem psikolojisinin karşılığı fizik âlemde her daim ‘adalet’e, metafizik âlemde ‘tevhid’e yöneliştir. Bu kaniya en temelde Kur’an-ı Kerim üzerinden ulaşabileceğimizi; yine Kur’an’ın pratik yansıması olan Sünnet ve ardından gelen tüm İslam ilimlerinin özünde ‘adalet’ ve ‘tevhid’ olgularının merkez konumunda olduğunu; hayatın bu ilkelere göre inşa edilmesi gerektiğini iddia edebiliriz. İnsanlığın esenlik ve adalet yurdu olması, ancak fizik ve metafizik boyutta güveni tesis etmeyle gerçekleşir.⁶

Eman’ın Serencamı

Yapılan son beyin araştırmaları, bir bebeğin doğduktan sonra altı saat içerisinde etrafına varoluşuna dair iki soru sorduğunu ve buna cevap aradığını tespit etmiştir. Bunlardan ilki, “güvende miyim?” sorusu, ikincisi ise “beni olduğum gibi kabul ediyorlar mı?” sorusudur. Her şeyin omurgasını teşkil eden bu iki (varoluşsal/fitri) duygudan ilki, her tür ilişkinin içerisinde var olmayı sağlayacak güven noktasına işaret ederken, ikincisi doğal olarak kabul edilmeye, sevgi ya da saygı görmeye ya da her ne ise o şekilde kabul edilmeye atıfta bulunmaktadır. İnsanın doğumundan itibaren tüm davranışlarının bu iki duygu ekseninde geliştiğini; hava, oksijen ve su nasıl ihtiyaç ise güven ve saygının/kabulün hayatın her anında müracaat ettiğimiz haller olduğunu görebiliriz.

İnsanın güvenen ve kabul görmek isteyen varlık olarak doğması, kendilerini sevecek, koruyacak, besleyecek birilerinin olmasını gerektirmektedir. Nitekim bu güven ve kabul hususu erken yaşta çocuğun ellerinden alınırsa yaşamını sürdüremez. Güven ve kabul ortamında büyüyen çocukların sağlıklı olarak geliştiği; bu ortamlardan mahrum kalan çocukların beden ve ruhen sağlıklı yetiştiği herkesin malumudur.

Açıktır ki güvensizlik ve saygısızlık doğuştan getirdiğimiz bir özellik değil; toplum-sallaşma süreci içinde öğrendiğimiz hallere işaret etmektedir. Dolayısıyla güven ve saygı çoğunlukla öğrendiğimiz ve öğrettiğimiz halleri temsil etmektedir. Sigara kullanmayı, alkol içmeyi birbirimize öğrettiğimiz gibi, yalan söylemeyi ve güven duymamayı, saygı göstermemeyi de öğretiyoruz. Bu çerçevede güven çocuğun dünyaya gelişinden kişinin ölümüne kadar geçen süreçte öğrenilen bir hali temsil eder.

6 Kur’an’daki e-m-n kelimesinden müştak kelimelerin hemen hepsinin fiziksel ve metafiziksel boyut taşıyan semantik bir alan içerisinde “güven” anlamını yansıması manidardır. Bkz. er-Rağıp el-İsfahani, *Müfredat, Kur’an İstilahları Sözlüğü, (el-Müfredat fi Garibi'l-Kur’an)*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2006, c.I, s. 84.

Çocuğun güven duygusu geliştirmesi, öncelikle ailesiyle ve özellikle annesiyle olan ilişkisinin türüne bağlıdır. Anne çocuğa dünyanın güvenilir bir yer olduğunu hissettirebilirse, “temel güven duygusu” gelişir. Buna ilaveten çocuk güvenli sınırlar içerisinde dünyayı keşfederken, bağımsızlık duygusunu da geliştirir. Buna karşıt bir tutumla aşırı kısıtlanırlarsa utanç duygusu gelişir ve kendi yeteneklerinden kuşku duyar ve başka insanlarla ilişkilerinde olumsuz duygular, sözgelimi aşağılık duygusu yaşamasına sebep olur.⁷ Çocuğun ailesi tarafından güvenle birlikte cesaretlendirilmesi, okul döneminde öğretmenleri tarafından korunması ve akranlarının kabul edilmesi, ergenlik öncesi güven duygusunun pekişmesine katkıda bulunur.

Güven duygusunun oluşumunda ergenlik, zihinsel olgunlaşmaya eşlik edercesine kimliğin oluştuğu çalkantılı bir dönemi yansıtır. Bu dönemde ergen kendisine “Ben kimim?” sorusunu sorar ve cevaplar arar. Ergenin benlik saygısı, toplumsal yeterlik duygusu ve zihni olgunluğu, kendine güvenin billurlaşmasını sağlar. Bu husus, yaşanan bazı savrulmalara rağmen gençlikte tedricen devam eder; sonuçta özünden varlığa yönelik haline dönüşür.

Gençlikte ilişkiler, gencin objelerden etkilenişinden farklıdır. Karşısında bulunan ve gözlerinin içine bakan canlı birinin davranışları ve özellikleri onu daha çok etkiler ve bir ölçüde determine eder. Çünkü burada ilişki bir “ben-sen” ilişkisidir; “ben-o” ilişkisi değildir. “Ben-sen” ilişkisinde inanç aşaması zaten geçilmiş olur; bir başka deyişle, genç inanmadığı bir kimseyle zaten “ben-sen” ilişkisine girmemektedir. Bu bakımdan, böyle bir ilişki artık “güven” diye adlandırılmaya daha müsait olmaktadır.⁸

Kuşkusuz gençlik kendine özgü değerlerin, hayat anlayışının ve dünya görüşünün oluşturulmak istendiği, bir başka ifadeyle kendi öz benliğinin bilincine varıldığı; kim ve ne olduğunun, varlık içinde yerinin tayin edilmek istendiği bir dönemdir. Bu dönemde gencin kişiliğini inşa etmesi, kim olduğunu tanımlama ve söz konusu kimliği beğenip beğenmediğine karar verebilmesi ile alakalıdır. Bu beğeni, temelde kendine güven zemininde seçimlerini yargılama yeteneğini kapsar. Eğer genç, kişiliğini oluşturan özellikleri doğru değerlendirir; hangi özelliklerin olumlu hangilerinin olumsuz olduğunun farkına varırsa, kültürel değerleriyle bütünleşerek gelişimini çabuk tamamlar. Başka bir ifadeyle kendine güvenen genç, seçimlerine ve öz değerlerine bağlanarak, kişisel savunma mekanizmalarına pek fazla başvurmadan kişiliğini bir mimar gibi inşa eder, kendi varoluşunu gerçekleştirir. Diğer taraftan olumsuz özelliklerini ön plana çıkararak kendini yargılayan ve yadsıyan genç, büyük acılara, psikolojik travmalara sürüklenir; onu hayatta tutan psikolojik temele, yani güvene büyük ölçüde zarar vermiş olur.

7 Banu İnanç Yazgan, *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Nobel Yayınevi, 2005, s. 57.

8 Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, İstanbul, 2014, s. 30.

Kişinin ergenlik, gençlik ve olgunluk dönemlerinde güven yaşantısı “kök duygu” olarak kendisini gösterir. Bu duygunun gelişmesi, elbette geçmiş yaşantılarla, bilinçli deneyim ve kontrollü tecrübelerle pekiştirilir. Bu süreçler güven ekseninde kişiliğin bütünleşmesini, sosyal olarak da varlığını diğerleriyle ilişki içerisinde ortaya koyabilmesini sağlar. Gerçekten insan kendini ilişkiler yaratarak var etme eğiliminde olduğu için, sosyal varlığı diğer insanlarla ilişkilerinde oluşur. Kendine güveni netleştirmiş, kişisel bütünlüğünü tamamlamış kişi, toplumsal hayat içerisindeki ilişkilerinde duygusal, düşünsel ve davranışsal netlikler yaşar ve bu durumu karşdakine yaşatır. Bu netlikler her iki tarafın birbirine güven duymasını pekiştirir, ortamın güvenilir olmasını sağlar. Kural gayet açıktır; güven verersen güven kazanırsın. Güven davranışında bulunmak, güven vermek ve almak kendine güvenin zevkle yapacağı sosyal bir işlemdir. Bu işlem bilgi, tecrübe, kontrol ve inanç sayesinde aklın derinliklerinde canlı gücün hislerini; mutlu, umutlu yaşantıya dönüştürür. Bu yaşantının bir tarafında bilgi, tecrübe ve kontrol vardır; diğer tarafında inanç bulunur ve bunların dengede olması, azami derecede kendine güveni ortaya çıkarır.

Güven, bireyler arası ilişkilerin oluşturulmasında, sürdürülmesinde ve kalıcı hale getirilmesinde temel ölçüdür. Açıktır ki toplumsal yaşam güven duygusu olmadan kaosa döner. Her gün diğerleriyle binlerce etkileşimimiz olur; bu etkileşimler, otobüse binme ve inme, ya da kaldırımda yürüme gibi rutin ve otomatikleşmiş davranışlar olabildiği gibi, telefonda ya da yüz yüze konuşmaları içeren bilinçli sosyal faaliyetler de olabilir. Bu etkileşimlerin her birinde sosyal ortamdaki diğer insanların iyi niyetlerine ve o iyi niyete bağlı davranışlarına olan güven o kadar gereklidir ki, bu güven olmadan sosyal yaşam çekilmez hale dönüşür. Sosyologlar bu tür güvene, “sosyal kontratlar” adını verirler. Toplumsal yaşamın devam edebilmesi için her toplum kendine özgü sosyal kontratlar yaratır ve yaşatır. Toplumsal dokuda güvenin yüksek olduğu toplumlarda yazılı yasal kontratlara pek gerek kalmazken -çünkü yazılı olmayan gizli kontratlar güçlü ve geçerlidir- güvenin düşük olduğu toplumlarda yazılı kontratlar bile güçsüz ve işlevsizdir. Buradan hareketle toplumların kendi güven kavramlarını, içeriğini, sınırlarını, standartlarını, kendi sosyo-kültürel yapılarıyla, hayat kriterleri, tarihi gelişimleri ile kendilerinin belirlediği söylenebilir.⁹

Toplumlarda güven ilişkisinin öyle durduk yerde kurulmadığı aşikârdır. Nitekim insan ilişkilerinde güven bir anda yerleşmez. Güven, kandırarak, oyuna getirerek, parayla pulla değil; çalışıp didinerek inşa olur. Güven süreci karşılıklıdır; güvenen ve güvenilen rolleri aynı anda gelişir. Biz bir kimseye güveniyorsak, çoğunlukla o da bize güven duyar. Bu durumun tersine, kendine güveni olmayan insanlar diğer insanlara güvenemezler.

9 Francis Fukuyama, *Trust, The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York (The Free Press), 1995, s. 7.

Sözgelimi kendinin dürüst olacağına güvenmeyen biri, diğer insanların dürüst olacağına güvenemez. Günümüzde “babana dahi güvenmeyeceksin” diyerek iş yapanlar, başkalarını sömürme hakkını kendinde gören, uzun vadede akıl ve ruh sağlıklarını yitirecek anlayışı temsil ederler. Oysa kendisinin dürüst olacağına güvenen insan, diğer insanların dürüst olacağına güvenerek işe başlar. Güven yurdu olan kişi, dürüst vicdan sahibi insanlarla karşılaşır ve işbirliği yapar; yüksek güvene dayalı işbirliğiyle sağlıklı bir toplum ve umut dolu bir gelecek yaratır. Güvenin olmadığı yerde insanlar “varoluş öfkesi” dediğimiz bir hale bürünürler. Bu hal onları, bireysel anlamda kök duygu olan güven ihlal edildiği için, toplumsal anlamda ortaklaşa güven kuralı çiğnendiği için haksızlığa, düşmanca duygulara ve şiddete sürükler. Bu husus, toplumun kaosa, yani adaletsizliğe sürüklenişini yansıtır.

Peki, metafizik alanda insanın kendisini emniyette hissetmesi kişisel bir duygu, bir beklenti ya da bir umut mudur?

İman’ın Daveti

İnsanın dinamik bir varlık olduğu, fizik alanda güven ihtiyacının karşılanmasının ardından kimliğinin ve manevi ihtiyaçlarının peşine düştüğü bilinen bir olgudur. İnsanın metafizik alanda da sığınacağı bir varlık arayışında oluşu, duyguları ile düşünceleri arasında tutarlılığın göstergesidir.¹⁰ Gerçekten insanın, önce kendi varlığından başlayarak kâinattaki düzeni düşünmesi, varlık içindeki yerini ya da konumunu tayin etmeye çalışması din, felsefe, sanat ve bilim gibi beşeri etkinliklerin ortak arayışını temsil eder.¹¹ Beşeri bilincin İlk-ilk, Evren ve İnsan ile aralarındaki ilişkiler hakkındaki ortak arayışları hayat küresine bütünlüğünü veren ve küreyi anlamlı kılan farklı idrak noktaları oluşturur. Sözgelimi, felsefe her yetkiye ve yetkiliye şüphe ile bakarak, araştırmasının sonucunda çoğu kez saf aklın hakikate varmaya gücünün yetmediğini kabul eder. Sanat ise karışık, belirsiz ve öznel duygulara dayandığı için nihai hakikati kavrayacak özellikler taşımaz.¹² Bilim, varoluşun yüksek derecedeki hakikatlerini değil, yüzeysel hakikatleri elde etmiştir.¹³ Oysa din, İkbâl’in ifadesiyle, felsefe gibi sadece kavram ve kuramlarla; sanat gibi, iman ve akla eşlik etmeyen duygularla ve bilim gibi eşyanın yüzeyine dokunan bilgilerle yetinmez; aksine amaç ve hedef edinmenin daha derinliğine incelenmesini ve ona daha çok ruhani tecellilerle yaklaşılmasını talep eder. Dinin temeli olan iman, tıpkı bir kuş

10 En’am, 6/75-80.

11 M. İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Lahora, 1977, s. 1.

12 M. İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, s. 2.

13 Seyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, çev. Nabi Avcı, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 16.

gibi *aklın/felsefenin, duygunun/sanatın ve neden-sonuç içerisinde anlayan zihnin/bilimin* takip etmesi imkânsız yolu görebilir, kat edebilir.¹⁴

Gerçekten Kur'an-ı Kerim beşer bilincini aydınlatacak, "Allah-âlem-insan" ilişkisine dair yüksek bir bilinç (takva) oluşturan *ilahi bir hitap/kitaptır*. Bu hitap, Allah-âlem- insan arasındaki çok yönlü yüksek şuurunu sadece göstermekle yetinmez; aynı zamanda onu düşündürüp yaşatmanın yollarını keşfettirir. İnsanın kendi iradesiyle bu hakikat/ler/e bağlanması; insanın Allah, diğer insan ve varlıklarla münasebetlerini düzenleyen ve hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütünü din olarak isimlendirilir. Din, en temelde inananların hayatlarının sunî, sıradan gerçeklerini daha derin bir anlam bağlamı ya da birliği içinde görmelerini sağlar; hayatlarımız İlahî Gerçekliğe bağlı olarak anlam kazanır.

Din sahasına girişi temsil eden iman, "emn" in (eman vermek; dokunulmazlık hakkı tanımak; emniyet içinde olmak) dilsel anlamıyla uyum içinde olarak; insanların Allah'ın yanında özel bir imtiyaz (emn) sahibi olmasını temsil eder. Bu çerçevede iman, metafiziksel alanda bağlanılan Varlık vasıtasıyla kişiyi "emin" kılan, ona varoluşsal güvenlik sağlayan bir hadiseyi temsil eder. Din açısından iman, Allah-âlem-insan ilişkilerinde bir bağlanışa; küfür, yani inkâr ise bu ilişkilerden kopuşa işaret eder. Bu bağlanışın niteliği, sınırsız özgürlük sahibi ahlaki öznenin Mutlak Varlık'a itaati arasındaki gerilimde kendisini gösterir.

Kur'an-ı Kerim'de *iman*; "Allah ile doğru söze (Araf, 7/52; Hac, 22/62; Lokman, 31/30) dayalı olarak ahit yapmayı veya antlaşmada bulunmayı dile getirir (Ra'd, 13/20-23; Ahzab, 33/7-8, 23-24; Şura, 42/8; Fetih, 48/10). Bu antlaşma tarafların karşılıklı yükümlülüklerini ön plana çıkararak; Allah'ın asla insanlara gücünün üstünde şeyler yüklediğini (Bakara, 2/286); emrettiği ve sakındırdığı hususlar çerçevesinde insanlara muamele edeceğini (Tevbe, 9/94, Yasin, 36/54, Mümin, 40/17) ve hiçbir zaman adaletsizlik yapmayacağını (Kaf, 50/29) ve buna karşın insanın da sorumluluklarını yerine getirmesini hatırlatır. Tamamıyla ahlaki nitelikteki bu anlaşmada insan en büyük koruyucu, en güvenilir sığınak olarak Allah'a bağlanırken, Cenab-ı Hak lütuf ve merhameti ile insana hem bu dünya hayatında hem de ahiret hayatında ikramlarda bulunur.

Anlaşılaçağı gibi güven psikolojik düzeyde başlayan, metafizikle devam eden ve namütenahi içindeki mukadderata teslim oluştta sonuçlanan üçlü bir süreçten geçer. Bu süreçte metafizik, aklın güçsüzlüğünün yavaş yavaş kendisini belli etmesi, insan ruhunun bu bağlamda adım adım sorular üreten ama cevapları yetersiz olan akletme eyleminden, soruların bittiği yer olan imana kaymasını temsil eder. Akıl bu süreçte belki bir merdivendir, ancak akıl merdiveninin bütün basamaklarının aşılıp, kalp ve ilham

14 M. İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, s. 2.

kanadına geçilmesine ihtiyaç vardır. Kur'an, aklın önemine vurgu yaparak, imanın delile dayanması gerektiğini beyan eder: "Helak olanın da hayatta kalanın da elinde bir kanıt olsun." (Enfâl 8/42) Ayet, imanın 'akıldışı' (irrasyonel) bir faaliyet değil, aksine 'akli' (rasyonel) bir faaliyet olduğunu; ancak imanın mü'mine kazandırdığı 'akıl'ın arza değil; arşa bakan bir akıl olduğunu beyan eder.

Metafizik alanda güven arayışında olanların varoluşa dini bir perspektiften bakması, Cenab-ı Hakk'ın bak dediği yerden onu görmesi, hayatı ve varoluşu en güzel bir biçimde inşa etmek içindir. Bu çerçevede iman, hayatı şahsiyet üzerinden inşa etme eyleminin adı olarak okunabilir. İnsanın şahsiyeti inşa etmesi, kendisini evrensel bir şahsiyet hayatına bağlayarak gerçekleşir. Zira insanın gerçek şahsiyeti bir şey değil; bir eylemler bütünüdür. Bu manada tüm deneyimlerimiz birbirine delalet eden, sevk ve idare edici bir maksadın vahdeti ile bir arada duran eylem silsilesinden ibarettir. Ferdi varlıklar, İkbâl'in ifadesiyle, ancak *Mutlak Varlığa* bağlanarak, yani O'nun yaratıcı hayatına şuurlu bir şekilde iştirak ederek, tabiatlarının içerdiklerini gerçekleştirebilir veya o istikamette inkişaf edebilir; hakiki bir şahsiyet hüviyetini elde edebilirler.¹⁵ İkbâl, şahsiyetin inşasını "yaşamak, kendini ben ile süslemektir" şeklinde ifade eder. Bu gerçek, hakikatin insanın sevk ve idare edici eylemlerinde kaim olduğu gerçeğini de seslendirir. Bu hususu Kur'an bağlamında, benliğin ilahi hitabın şeklini alması olarak okuyabiliriz. İkbâl şöyle der: "Mümin zahiren Kur'an'ı okur, Hakikatte kendisi Kur'an'dır."¹⁶

Metafizik alanda güven arayışı, esasen bir ahlak hadisesi şekline dönüşür. Nitekim "Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol" düsturu iman ve ahlakın birbirinin devamı olduğunu beyan eder. Bu husus inananlar için fitrat temelindeki ahlakın referansının Allah; O'nun sıfatları ve değerlendirici ifadelerine dayanan nesnel ve evrensel bir perspektifin bildirim ve paylaşımı olduğunu ifade eder. Buna göre ahlak alanında vazedilen inanç ve değerler, doğruluk statülerini -birilerinin onlara inanmasından dolayı değil- bizatihi kendilerinden alırlar. Zira doğru bir inancı gerçek bir değerden; gerçek bir değeri de doğru bir inançtan ayırmak pek mümkün değildir.

İman, her ne kadar Allah ile insan arasında yapılan "bire bir antlaşma" olsa da, diğer taraftan bu anlaşmayı gerçekleştiren insanların "kardeşlik" noktasında buluşması açısından da toplumsal bir hadisedir (Hucurat, 49/10, Ali İmran, 3/103). Zira insanın "iman" aracılığıyla varlıkla olan ilişkisi en çok toplumsal alanda/insan ilişkilerinde belirir. Bu yüzden iman edenler yaşantılarında "perspektiflerini" tezahür ettirecek eylemlerle/salih amellerle (gayeli) bir ilişkiler ağı/toplum inşa ederler. Kulluk/ubudiyet, sahih bir imanla başlasa da, ifadesini toplumsal alandaki eylemlerimizdeki safiyette bulur. Bu çer-

15 M. İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, s. 103.

16 M. İkbâl, *Darb-ı Kelim*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, 1958, s. 26.

çevede güven antlaşması aksiyona dönüşen ıslah edici ilişkilerle tezahür eder. Bu tezahür kuşkusuz insanın Hakikati nasıl yansıttığına, Hakikat karşısındaki yerine işaret eder.

Metafizik alanda güvenin temel yapısı ve karakterini anlamak için, İslam düşünce tarihinde “bezm-i elest” diye işaret edilen ayette geçen diyalog ve anlatıma bakmak gerekir:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

(Ey Peygamber) Rabbin insanları babalarının sulblerinden varlık alanına çıkarırken onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sordu; onlar da kendileri hakkında şahitlik ederek, “Evet, sen bizim Rabbinizsin” diyerek karşılık verdiler. İşte bu şahitlik kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir. (Araf, 7/172)

İnsan ile Allah arasında güven ilişkisini yansıtan bu diyalog ister simgesel isterse lafzi olarak anlaşılın; öncesinde “a) insan varlığının yaratıldığını, b) onun ‘kendisine tanıklık edebilecek’ kadar kendisini fark edebildiğini c) onun ‘ilahi hitaba hazırlık dönemi’ ya da ‘bilincin açığa çıkışı’ sonrasında nihai değerlerin ifşasıyla yüzleştiğini ortaya koyar. Burhanettin Tatar, ayetin içerimlerini şöyle ortaya koyar:

1) Bu diyalogu başlatan Allah olduğu için, iman kavramı ya da metafiziksel güven temel anlam ve yönelimini “ilahi hitap”tan alır.

2) Bu diyalog, insanın, İlahi Hitap içinde açığa çıkan İlahi Varlık karşısında “konumlanmış halde bulunduğu” vurgu yapar. Bunun anlamı her daim konumu, güveni tayin edecek olan Allah’tır. Bunun tersine insan, Tanrı’yı karşısında konumlandırırsa, doğru bir güven üretemez.

3) Bu diyalog “ilahi hitabın bilince yönelmesi gereken yönü gösterdiğini” yani iman hadisesinin ya da güvenin her şeyden önce bir bakış açısı, bir perspektif olduğunu belirtir. Allah’a olumlu bir cevap vermekle başlayan bu süreç, “Allah’a göre” hadise ve olguları görmeyi temsil eder.

4) Bu diyalogda insanın dilin sınırlarını aşan İlahi varlığa yönelmesi imanın, yani güvenin *ontolojik* boyutunu yansıtırken, dilin sınırları içerisinde bu varlığı anlayabilmesi ve kendisini her durumda konumlandırabilmesi güven hadisesinin *epistemolojik/semantik* boyutunu yansıtır.

5) Bu diyalogda Allah’a güven, anlamadan gerçekleşen “kör bir psikolojik tutum” değil; dilsel bir hitabı anlama ile gerçekleşen “ahlaki bir süreci” temsil eder. Bunun anlamı iman/güven sadece bir yönelim değil; ilahi varlığın hitabının, yani onun muhtevasının “doğru kabul/tasdik edilerek” paylaşılmasıdır. Zira güvenin korunması, dürüstlük ilkesini gerektir.

6) Bu diyalogda ilahi hitabın muhtevasını paylaşım konusu, bilgi düzeyinde (ilme'l yakin), tanıklık düzeyinde (ayne'l yakin) ve doğrudan tecrübe (hakka'l yakin) düzeyinde farklı boyut veya derinlikler kazanır. Bu husus antlaşmadaki güven ilkesinin; "güven" kelimesinden daha fazla anlam ve boyuta işaret etmesidir.

7) Bu diyalogda güven, sadece ilahi varlıkla ilgili bir perspektif, bir yöneliş, bir görme biçimi değil; aynı zamanda bu perspektif içinde bir hakikat iddiasını paylaşma ve bu esnada *sorumluluk* üstlenme; bu sorumluluğun ilahi sınav ve eylemle gerçek statüsünü gösterdiği bir hadisedir.¹⁷

Görüldüğü gibi metafizik anlamda güven, varlığın ve hayatın "tevhit" bağlamında anlaşılması ve yaşanması olarak nitelenebilir. Bu anlayış ve yaşantı esasen tevhidin tüm zaman ve mekânlarda açılımı ve tezahürüdür. Varoluşta tezahür eden her şeyin dili olarak tevhit, eman ve imanın nitelikli bir biçimde hayata yansıtılmasıyla mümkündür. Bu noktada eman ve imanın her daim doğru orantılı olarak ortaya çıktığı da unutulmamalıdır.¹⁸ Bu yüzden varoluşta güvenin temini, sorumluluğun yüklenilmesi, ıslah edici ahlaki davranışların yerine getirilmesi; her alanda güven ve emniyetin temsilcisi olunmakla mümkündür.

Asırlar önce, Medine'de insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir güven toplumu oluşturan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı, Yahudi, Hıristiyan ve diğer topluluklarla bir arada esenlik ve emniyet içerisinde yaşamışlardır. İslam'dan önce "emîn" sıfatıyla tanınan Hz. Peygamber, Risalet ile birlikte "Emanet'i" insanlara bildirmiş, müminlerle birlikte çağlara ışık tutacak "bir güven yurdu" tesis etmişti. Bu güven yurdunda insanlar adalet ve tevhit ilkeleri ekseninde merhametli, samimi, candan, tek hedef ve gaye üzerinde birleşmiş bir İslam toplumu inşa ettiler.

Allah'a en çok güvenen kul ve elçinin Hakikat çağrısının hala yankılandığı, Eman ve İman davetinin sükûnet arayan ruhlara, safiyet arayan kalplere kılavuzluk edeceği aşikâr bir gerçektir. Önemli olan bu çağrı ve davete icabet etmek olsa gerektir.

Kaynakça:

-Alper, Hülya, İmanın Psikolojik Yapısı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.

-Fukuyama, Francis, *Trust, The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York (The Free Press), 1995.

-İkbal, Muhammed, *Darb-ı Kelim*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, 1958.

-İkbal, Muhammed, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Lahora, 1977.

17 Burhanetin Tatar, "İman-Ahlak" *İslam'a Giriş: Ana konulara yeni yaklaşımlar*, Ed. Bünyamin Erul, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 2006. s. 212-216.

18 "Emaneti olmayanın imanı da yoktur" Bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (241/855); el-Müsned, Mısır, 1313, III/135.

-İnam, Ahmet, “Her Şeyin Başı Güven”, Çevirimiçi kaynak: <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm> Erişim Tarihi: 05.04.2017.

-Kant, Immanuel, *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, Bursa.

-Nasr, Seyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, çev. Nabi Avcı, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.

-Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açından İman*, İstanbul, 2014.

-Tatar, Burhanettin “İman-Ahlak” *İslam’a Giriş: Ana konulara yeni yaklaşımlar*, Ed. Bünyamin Erul, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 2006.

-Yazgan, Banu İnanç, *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Nobel Yayınevi, 2005.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Sayın Prof. Dr. Celal Türel’e ve bu güzel sunumundan dolayı Sayın Ahmet Süneci’ye çok teşekkür ediyorum. Bu arada Sayın Mustafa Çağırıcı hocam bir eklemede bulunmak istiyor, hocam buyurun.

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

Hemen bir cümlelik bir ekleme yapacağım. Az önce arz etmişim, Amerika’daki bir araştırmadan bahsetmişim. George Washington Üniversitesinde, İslam’ın ilk tebliğ döneminde Kur’an ve Hazreti Peygamberin önceliklerini dikkate alan bu araştırmaya göre o dönemdeki öncelikler nelerdi? Sosyal adalet, faiz ve tefecilikle mücadele, yoksullukla mücadele, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları, çevre duyarlılığı; dürüst, samimi, ahlaki bir dindarlık; toplumsal barış, kaynaşma; toplumsal güven, adalet; geçim güvenliği, adil paylaşım gibi yani bugün de hepimizin her zaman İslam’ın öncelikleri olduğunu bildiğimiz noktalar. “Bugün dünyada hangi ülke daha İslami’dir?” sorusunu dikkate alıyorlar ve bugün için İslam’ın öncelikleri açısından baktığımızda en İslami ilk üç ülke; Yeni Zelanda, Lüksemburg ve İzlanda olduğunu belirtiyorlar. Ve bu sıralamada ilk İslam ülkesi de otuz üçüncü sırada Malezya’yımış efendim. Evet, bunu arz ederim. Bir şey daha var, o da çok hoşuma gitti ve o cümleyi de paylaşayım. Cahiliye döneminin o kaos yapısını o güvensizlik yapısını ben epeyce araştırdım ve o dönemle ilgili en güzel ifadeyi Taberi’nin tefsirinde Katade’de gördüm. Katade bin Diame, “iz kuntum a’dâen fe ellefe beyne kulübikum” ayetiyle ilgili şöyle diyor: “O zamanlar siz birbirinizin düşmanları idiniz. Allah gönüllerinizi kaynaştırdı.” Bu ayeti açıklayan kısa bir cümlesi Katade’nin: “Kuntüm tezebehüne yekulû şedidukum daife kum.” “O zamanlar siz birbirlerinizi boğazlıyordunuz. Güçlüleriniz zayıflarınızı yiyordu.” diye açıklıyor. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Tebliğler bitti. Bütün tebliğci hocalarıma teşekkür ediyorum. Şimdi müzakerelere geçiyoruz. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. Murtaza Bedir hocamı kürsüye davet ediyorum. Hocam buyurun.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Mürteza BEDİR

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Bismillahirrahmanirrahim. Elhamdülillahi vessalâtü vesselâmü ‘alâ Rasûlinâ

Tabi biz müzakereciyiz. Tebliğleri burada dinleme imkânımız oldu. Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu sene Kutlu Doğum mevsiminde seçtiği tema İslam toplumunda Hz. Peygamber ve Güven Toplumu. Ortada demek ki ciddi bir güven bunalımı, güven problemi var. Bunun halledilmesi yönünde Müslümanlar olarak neler yapmamız gerekiyor? Bunun üzerine biraz tefekkür edelim diye bu konu seçilmiş görünüyor.

Sabahtan ve dünden beri pek çok konuşma dinlediniz, ben bir kısmını dinledim. Dünyada bir güven probleminin yaşandığı doğru. Müslümanların da bir güven problemi yaşadığı doğru ama eleştiriyi ben biraz daha tersinden bakarak okumak istiyorum. Müslümanlar olarak kendimizi eleştirmekten asla yüksünmüyorum. Asla böyle bir şey yapmayalım düşüncesinde değilim. Öyle bir şey düşünmek zaten mümkün de değildir. Tabi ki en başta kendimize iğneyi batıracağız, çuvaldızı başkasına batırmadan önce. Bu eleştiri demektir zaten. Bu bizim kültürümüzün bir parçasıdır, böyle de olması gerekir. Bunda hiçbir tereddüt yok fakat eleştiriyi yaparken sanki biraz acımasız mı olmaya başladık diye de düşünmeden edemiyorum. Çünkü eleştiri yapılacak yerle toptan kendimizi yok etmeye dönük bir eleştiri yapmak arasında bir çizgi, kalın bir sınır çizmemiz gerekiyor. Müslümanlar olarak o kadar kötü değil de diyebilmeliyiz. En azından tarihte böyle olmadığımızı çokça burada duyduk. Çok iyi güvenilir hukuk düzenleri, siyaset düzenleri, ahlak medeniyet düzenleri kurduk diye cümleler kullanıyoruz ama bugün için birtakım sıkıntılar var diyoruz. Bunlar da doğru olabilir ama eleştiri yaparken şunu da göz ardı etmeyelim. Ben şöyle düşünüyorum: Hz. Peygamberin Medine’de kurmuş olduğu toplum modeli ve insan şahsiyeti bugüne kadar çok önemli bir işlev gördü ve dünyaya çok iyi örnekler verdi. Bugün de böyledir ve aynı şekilde devam ediyor diye düşünüyorum. Tarihten örnekler çokça verilebilir ama çok basit bir örnek ilk kez Müs-

lüman - gayrimüslim emin bir biçimde yaşama fikrini Müslümanlar dünyaya öğretti. Bunu böyle bilmemiz lazım. Bugün niye öyle değil diye eleştiriyoruz ama aslında bu fikri, bu düşünceyi biz dünyaya öğrettik. Hatta o kadar öğrettik ki bizim uyguladığımız dönemde güven topluları olarak, model olarak önümüze konulan toplumların hiçbir şekilde güvenle bir alakaları yoktu; farklı anlayış ve dinlere mensup olanların ta 17. yüzyıla kadar bir arada yaşamalarına bile müsaade etmiyorlardı. Yani çok kötü bir biçimde en temel hukuki kabulü bile kabul etmiyorlardı. En temel hukuki kabul şudur: Farklılıkla beraber yaşamak, birlikte yaşamak; bunu kabul etmiyorlardı. Ama aynı dönemde ve daha öncesinde ve belki ondan bin yıl öncesinden de başlayarak Müslümanlar hep bu güven fikrini, birlikte yaşamının bir güvence altına alınması fikrini dünyaya öğrettiler.

Bugün bile çok güvenli dediğimiz toplumlarda Müslümanlar güvenli değiller. Bunu da böyle görelim bir yandan da. Ne Avrupa'nın o güzel büyük şehirlerinde ne de Rusya'nın büyük şehirlerinde Müslümanlar olarak çok güvenli bir şekilde yaşayamıyoruz. Kendimizi ifade edemiyoruz.

Denilebilir ki biz sebep olduk ama sadece bu değil. Arkasında başka sebepler de var. Aslında eleştirirken güven meselesinin bugün de sadece Müslümanlarla ilgili olmadığını bilmemiz gerekiyor. Diğer bir nokta bugün için Müslüman toplumlar yine benzeri güvenli toplumlarla kıyaslandığında güven açısından o kadar mı kötü görünüyorlar? Orada da benim tereddüdüm var. Şöyle düşünün; ben İstanbul'da yaşıyorum. İstanbul'da on binlerden aşağı mahallesi olmayan mahallelerde yaşıyoruz. Küçükçük karakollarla idare edilir o koca koca mahalleler. Ve çok büyük olaylar olmadan bu mahalleler çok güvenli bir şekilde, hala çok güvenli bir biçimde yaşarlar. Aynı şeyi ben Avrupa'da da çok yaşadım. Aynı şeyi Avrupa için söylemeniz çok zordur. Güven disiplinle, polis disipliniyle sağlanır hala. Ciddi anlamda problem vardır. Dolayısıyla biraz eleştiri yapıpken acımasız olmayalım diye düşünüyorum. Tabi ki her iki toplum da kıyaslandığında iyi ve kötü tarafları olabilir.

Madem Müslümanlar olarak bir şahsiyet erozyonu ve dolayısıyla bir güvenlik problemiyle karşı karşıyayız, bunu çözmek için belki neler yapabiliriz? Hocalarımızdan bir kısmı buna yönelik çözümler de söylediler. Belki sebeplere de işaret ettiler ve çözümler belirttiler. Benim de sebep olarak ekleyeceğim bir iki nokta var. Birisi şu; şimdi bir kere son yüz-yüz elli yıldır norm dünyamızı şeriatı garra değil şeriatı Avrupa yönetiyor. Bir kere bunu bilelim. Norm dünyamız tamamıyla ahlaktan hukuka, siyasete kadar Avrupa şeriatıyla yönetiliyor. Bunda hemen hemen bütün İslam öykülerini etkilemiş bir durumdan bahsediyoruz. Dolayısıyla bizler aslında Kaşif Bey'in işaret ettiği o ideal Müslüman şahsiyetlerin yol verdiği İslami toplumsal yapılanma ve dolayısıyla güvenliğin o temelde sağlandığı bir toplumsal yapılanmadan uzayız. Onun yerine başka bir model denedik. Ama bu belli ki bir kriz yarattı. Bunu bir kere kabul etmemiz

lazım yani ikili bir norm kaynağı içerisinde ikilem yaşıyor Müslüman toplumlar, bir ikilem içerisindedir. Aynı dönem Müslüman toplumlarda istibdadı da ortaya çıkardı. Modern devlet öncesi toplumların çok fazla istibdat toplumlara olamayacağını biliyoruz. Modern devletle beraber istibdat fikri ortaya çıktı, bir diktatörlük fikri. Bunun da Müslüman toplumlarda şahsiyet erozyonuna yol açtığına şüphe yok. Ne kadar çok baskı olursa bir topluma o toplum o kadar şahsiyeti erozyona uğruyor ve olduğundan başka görünmek istiyor. Bu istibdatla ilgili bir şeydir. Müslüman toplumlar olarak bizim moderniteye verdiğimiz tepki tefekkür dünyamızı fakirleştirmek oldu maalesef. Hâlbuki İslam toplumları tefekkürleri çok zengin olan, entelektüel derinliğe sahip olan toplumlardı. Fakat modern dönemde -tam aksi niyetle yola çıktığımız halde- daha fazla entelektüel derinliği, yoksulluğu yaşamaya başladık. Tefekkür Müslüman toplumlardan çekilmeye başladı. Ve buna çözüm olarak da Kur'an ve hadisi, sünneti araçsallaştırarak başladık. Kur'an ve hadis üzerinden, onların sadece lafızlarını okuyarak zannettik ki çok iyi bir İslam şahsiyeti yetiştireceğiz. Yani selefileşme temayülünden bahsediyorum ki bu sadece selefi gruplara değil bütün Müslüman dünyaya neredeyse sirayet etti, hâkim oldu. Düşüncede Kur'an ve sünnete tırnak içerisinde referans yapıyor görünüp, fakat aslında Kur'an ve sünneti tefekkürden yoksun hale getirip araçsallaştırdık. Bu da bizi şekilsel Müslümanlar haline getirdi. Kur'an'ın sadece lafzında yazan namaz kılın, oruç tutun emrini yerine getirince zannettik ki Müslüman oluyoruz. Hâlbuki Müslüman olmak bunun ötesinde bir tefekkür işidir. Her düzey insanın bir Müslüman olma biçimi vardır. Bunu unuttuk. Bu tefekkür boyutu gittikçe yoksullaşıyor, fakirleşiyor. Belki de batı medeniyeti karşısında Müslüman dünyanın hala iki yüzyıldır bütün çabasına rağmen bir şey üretememesinin arkasında da bu tefekkür eksikliğinin çok büyük payı var. Öyle düşünmemiz lazım ve Müslüman şahsiyeti yeniden inşa etme noktasında belki de en önemli üzerinde durmamız gereken şey bu İslami tefekkürü, Kur'an ve sünneti tefekkür ile yorumlama meselesini daha fazla ciddiye almamız lazım. Şöyle anlatayım, onunla bitireyim. Biz Müslüman ümmetin ürettiği, Müslüman insanların, entelektüellerin, âlimlerin, mütefekkirlerin ürettiği bilgilere saygımızı kaybettik. Onun yerine sadece Kur'an'ın ve hadisin lafzına saygı göstermeye başladık. Bu çok acı bir şey. Hâlbuki bütün İslami tefekkür zaten Kur'an ve sünnet üzerine tefekkürden doğmuştu. Kendi klasiklerine itibar etmeyenler başka klasikler bulmak zorunda kalır. Bence tefekkürün eksikliğinin arkasında bu yatıyor diye düşünüyorum. Bu sebeple eleştiri yaparken acımasız olmayalım. Tabii ki eleştiri kaçınılmaz, bunu yapmak zorundayız. Sadece doğru, sahil, sağlıklı analizlere ihtiyacımız var; araştırmalara ihtiyacımız var. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Çok teşekkür ederiz Sayın Hocam. İkinci konuşmacımız, müzakerecimiz Prof. Dr. Ünal Kılıç Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, buyurun Sayın Hocam.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Ünal KILIÇ

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Euzübillahimineşşeytanirracim, bismillahirrahmanirrahim. Esselâmü aleyküm verahmetüllahi ve berakâtüh.

Muhterem hazirun, ben de Murtaza hocamın belki cümlelerini tekrar etmiş olacağım ama müzakere noktasında biraz sıkıntı yaşadığımı söyleyebilirim. İki tane hocamızın tebliğlerini müzakere etmem istendi benden. Hocalarımızdan birisinin tebliği elime ulaşmadı an itibariyle. Dolayısıyla onu müzakere etme şansım olmadı yani okumadım. Okumadığım bir metni müzakere etmem mümkün değildi. Diğer hocamız da burada olmadığı için en azından kendisine söz hakkı doğabilecek, onun için de onun tebliğini de müzakere etmeyeceğim. Ben bazı şeyler hazırladım ama şunu söylemem lazım. Bana ulaşan tebliğin başlığına bakıyorum, eman ve iman anlayışı asr-ı saadet diye hocamız böyle bir başlık atmış. Fakat ben on bir sayfanın tamamını okudum iman, eman ve asr-ı saadeti sadece son paragrafta gördüm. Oraya kadar hocamız tebliğini Aristo ne diyor, Kant ne diyorla doldurmuş. Tabi ki felsefecinin doğal hakkıdır, bunlardan bahsedecek ama biz Kutlu Doğumu idrak ediyoruz. Efendimiz Aleyhisselâtu Vesselâmın bu konudaki tavrı neydi, yöntemi neydi, bunlardan bahsetmeliydi. Çünkü bizim için rol model odur. Onu rol model olarak aldık, bu imanımızın gereği. Onu rol model almamız bizi hakikaten tarihte çok iyi yerlere taşıdı. Bugün belki kötü bir noktadayız. Murtaza hocamın söylediği gibi. Ama Hz. Peygamberi rol model aldığımız dönemlerde o bizi çok iyi noktalara taşımıştı. Bence hocamız tebliğinde onlar üzerinde daha yoğun bir şekilde dursaydı çok daha anlamlı olurdu diyorum ama yine de söz hakkı doğdu hocamıza inşallah duymaz bu söylediklerimizi.

Ben birkaç hususun üzerinde duracağım. Burada çıkıp korsan tebliğ de sunmak istemem. Hazırlığım çok şey var ama Hz. Peygamberin belki nasıl bir güven toplumu oluşturduğu sorusuna verilecek cevapla ilgili bir iki anekdottan bahsedeceğim. Malum,

İslam'ın yani nübüvvetin beş ve altıncı yılında Müslümanlar iki kabile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Müslümanlar Habeşistan'a gittikten sonra Mekke'de çektikleri zulüm ve sıkıntılardan kurtulmak üzere oraya gitmişlerdi. Efendimiz Aleyhisselatu ves-selam öyle buyurmuştu. Yani burada sıkıntı çekenler eğer arzu ederlerse sıkıntı yaşamayacaklarını umduğum Habeşistan'a gidebilirler çünkü orada adil bir hükümdar var. Vatandaşlarına, misafirlerine çok iyi davranan bir idareci var buyurmuştu. Efendimizin bu sözüne güvenerek sahabiler iki grup halinde oraya gidiyorlar. Tabi müşrikler Müslümanların peşini orada da bırakmıyorlar. Çok yüklü miktarda hediyeler alarak Habeş Hükümdarını ikna edip oraya sığınan Müslümanları geri getirip kaldıkları yerden onlara işkenceye devam etmek istiyorlar. Böyle bir atmosfer var. Gidiyorlar Necaşi'nin huzuruna. Necaşi diyor ki: "Siz istiyorsunuz diye bana sığınan misafirleri size teslim etmem." Onlar: Ama onlar sizin dininiz hakkında da kötü şeyler söylüyor, sizin hakkınızda da kötü şeyler söylüyor." deyince Necaşi, "Onlardan birini dinlemem lazım." diyor ve "Bana gelen Müslümanlardan birini çağırın. Dinleri hakkında bazı sorular soracağım onlara." Müslümanlar adına konuşmak üzere Hz. Peygamberin amcazadesi Cafer b. Ebi Talib geliyor Necaşi'nin huzuruna. Cafer-i Tayyar unvanını alacaktır ilerde Mute'de şehit düşünce. Soruyor Necaşi ona: "Sizin Peygamberiniz kimdir, neden bahseder, nasıldır?" Cafer diyor ki: "Ben çok anlamam bu işlerden, çok bir şey bilmiyorum ama yaşadığım bir dönüşüm var, sadece ondan bahsetmek istiyorum." Ben hakikaten çok etkileyici olduğu için, bu metni okumak istiyorum size. Diyor ki: "Ey Hükümdar! Biz bilgisizlik ve barbarlık içinde yaşayan cahiliye halkıydık. Putlara tapıyor, ölü eti yiyorduk. Ahlıksızlık yapıp, akrabalık bağlarını çigniıyor ve komşuluk haklarını tanımıyorduk. Güçlülerimiz zayıflarımızı eziyordu. Biz böyle bir yaşantı içindeyken Allah bize aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve namusunu bildiğimiz bir peygamber gönderdi. Bu peygamber bizi Allah'ı birlemeye, ona ibadet etmeye, putları terk etmeye çağırdı. Bize doğru söylemeyi, emaneti sahibine vermeyi, akrabalık bağlarına saygı göstermeyi, komşuluk haklarını tanımayı, cinayetten ve kan dökmekten vaz geçmeyi emretti."

Konuşma devam ediyor fakat Cafer'in söylediği bir durum var biz ne halde iken peygamber bizi teslim aldı ve ne hale getirdi. Üstelik bunu sadece beş yılda başardı, Cafer'in gördüğü sadece beş yıldır. Yirmi üç yıl asr-ı saadette Hz. Peygamberin rahle-i tedrisatından geçen, onun her türlü eğitimine muhatap olan insanların yaşadığı dönüşümü siz hesap edin. Cahiliye toplumunu asr-ı saadet toplumuna dönüştüren bir peygamberin ümmetiyiz. Yiğit düştüğü yerden kalkar. Hiç ümitsiz değilim. Belki bugün İslam'ın, Müslümanların haklarını koruyacak, onların kaybettiği güveni onlara yeniden kazandıracak güçlü güçlü devletlerimiz, çok büyük patronlarımız yoktur ama her birimiz Cafer'in öğrendiği gibi Peygamberimizden öğrendiklerimizle hayata yeniden başlayacağız, yeniden kaybettiğimiz güveni yani dostlarımıza karşı kaybettiğimiz güveni yeniden tesis edeceğiz. Eşlerimize karşı kaybettiğimiz güveni yeniden

tesis edeceğiz. Öğrencilerimize, işçilerimize, patronlarımıza karşı, komşularımıza karşı kaybettiğimiz güveni yeniden tesis edebileceğiz. Bu imkânsız değil. Dün Diyanet İşleri Başkanımız Karen Armstrong'dan bahsetmişti. Bu kadın Alman müsteşriktir. 7 yıl da rahibelik yapmıştır. Onun bir ifadesi var, diyor ki: "Hiçbir kula Hz. Muhammed'e nasip olan başarıyı, hayatındayken görmek nasip olmamıştır. Peygamberler de buna dâhildir." diyor. Düşünüyoruz öyle peygamberler var ki, bir tane kendisine iman eden var. İşte Hz. İsa'ya bugün belki bir buçuk iki milyar iman eden var diyoruz ama ölüp giderken ardında sadece on iki tane havarisi vardı. Ama Allah Resulü tek başına çıktığı yolda -üstelik yetimdir, üstelik öksüzdür, üstelik ümmidir- Veda Hutbesini tarihçilerin söylediği rakamla yüz yirmi bin kişiye irat etmiştir. Onun en az üç mislinin, dört mislinin de orada olmadığını düşünün. Diğer taraftan Muhammed Hamidullah hocaya göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde Müslümanların hükümrانlık alanları üç milyon mil kare civarındadır. Üç milyon mil kare ki bu Arap miline göre hemen hemen beş milyon kilometre kareye tekabül etmektedir. Yani bugünkü Anadolu'muzun nerden baksanız sekiz dokuz katı bir alan Müslümanların hükümrانlığı altına geçmiş, İslam hâkimiyetiyle yönetilmiştir. Dolayısıyla yirmi üç yılda Efendimiz Aleyhisselatu vesselam bunu yapmıştır. O yoksa onun bıraktıkları var. Kur'an elimizde, hadisler elimizde, ekşigimiz yok, mazeretimiz yok. Ben inanıyorum ki yiğit düştüğü yerden yeniden kalkacaktır. Saygılarımı sunuyorum. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Biz de çok teşekkür ederiz. Sayın hocalarım bir şey eklemek isteyen var mı? Tebliğci hocalarımdan herhalde yok görünüyor. Hem tebliğci hocalarıma hem müzakerecilere ve hem siz değerli hazırına çok teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum. Allah razı olsun hepinizden.

2017
kutlu doğum

4 GÜNÜMÜZ TOPLUMLARINDA GÜVEN, GÜVENSİZLİK SORUNU

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Yaşar Yiğit

Diyaret İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürü

30.04.2017
PAZAR

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Bismillahirrahmanirrahim. Bizleri yaratan, yaşatan, sayısız nimetler lütfeden yüce Rabbimize hamd, onun âlemlere rahmet ve rehber olarak gönderdiği Efendimize salat ve selam ile bu oturumu açmak istiyorum.

Çok saygıdeğer misafirler, kıymetli kardeşlerim. Tabi Kutlu Doğum artık bir gelenek haline geldi. Özellikle Kutlu Doğum Haftalarında Hz. Peygamber Aleyhisselatu vesselam efendimizle ilgili olarak seçmiş olduğumuz tema bağlamında yirmi sekiz yıldır sempozyumlar, ilmi toplantılar yapılıyor. Bu toplantıların zaman zaman içerikleri gerçekten Türkiye, Türk ilim tarihine geçecek mahiyette olduğu gibi kimileri nitelik itibarıyla biraz daha düşük olabiliyor. Umarım üç gündür burada yapmış olduğumuz bu sempozyumda bizim ilim tarihimizde önemine uygun olarak yerini alır. Tabi bu sempozyumda biraz -çağımızda olduğu gibi vekalet savaşları var ya- biraz vekalet tebliğleri, vekalet sunumları, vekalet oturum başkanlıkları söz konusu oldu. Normal koşullarda bu oturumu Başkan Yardımcımız yönetecekti. Ama mazereti dolayısıyla teşrif buyuramadılar. Bu oturumu kısmet olursa biz idare etmeye çalışacağız. Oturumda dört tebliğ gözüküyor ama bu dört tebliğden birisini yine bir arkadaşımız vekâleten okumak suretiyle gerçekleştirecek. Bir diğeri ise Necdet Subaşı hocamıza ait olan, o da mazereti sebebiyle gelemedi.

Bu oturumdan sonra sempozyumlarla alakalı olarak genel bir değerlendirme yapılacak. Öyle zannediyorum ki on iki civarında sempozyumumuz hitama ermiş olacak. Şimdi sözü Güven Sorununun Kaynağı Olarak İletişim konulu tebliğini sunmak üzere Hediyeullah Akdeniz hocamıza tevdi ediyorum. Buyurun hocam.

“GÜVEN SORUNUNUN KAYNAĞI OLARAK İLETİŞİM/ İLETİŞİMSİZLİK”

Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

“*mizâc-ı vakte vâkıf olma*” ve “*keyfiyet-i hâle ârif olma*”

İlk Türkçe gazete (1828’de Vakayi-i Mısriyye), radyo (1927), televizyon (1968) ve internet (1993) ile genişleyen bir uygulama alanı olarak medya ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve bu çerçevede ortaya çıkan Türkiye’nin yaklaşık iki yüz yıllık bir tarihsel tecrübesinden söz etmek mümkündür. Aslında hem Batı’da hem de Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de medya ve iletişim ile ilgili yapılan çalışmalar ve ortaya konulan kavramsal, kuramsal çabalar, bu iki yüz yıllık sürecin bir parçası ve sonucudur.

Buradan hareketle bu çalışmada özellikle Türkiye deneyimini esas alarak iletişimin bir akademik çalışma alanı olmasına da yol açan medya ile kurduğumuz ilişki ve bu ilişkinin günümüzde bizi nereye getirdiği ve yarına ilişkin de nereye götürebileceği üzerinde durulacaktır. Türkiye’de medyanın toplumsal konumu ve siyasal-toplumsal düzen içindeki yeri, bireysel ve kurumsal düzeyde bir ihtiyaç olarak medyaya biçilen rol ve medya çalışmalarının bir parçası olarak ortaya çıkan iletişim literatürünün de bu tarihsel deneyim çerçevesinde ele alınması üzerinde durulan konularda daha isabetli değerlendirmeler yapmaya imkan verecektir.

Giderek zayıflayan ve toprak kaybeden bir imparatorluk olarak Osmanlı’da, bu güç kaybını önleme ve varlığını sürdürme noktasında devletin yeniden yapılandırılması çabaları çerçevesinde gazetenin de çıkarıldığını görüyoruz. Gazeteler özelinde medyaya yüklenen anlam ve biçilen rolün bilgi ve bilgi ile ilgili alanlar olduğunu görmekteyiz. Buna dayanak olarak ilk Türkçe gazetelerin ilk sayı mukaddimelerine bakılabilir. Osmanlı’daki ilk Türkçe gazete olan Vakayi-i Mısriyye’nin (Kahire, 1828) ilk sayısının

Mukaddimesinde yer alan iki unsurun iletişim ve güven ilişkisi bağlamında da önemli olduğunu düşünüyorum:

“mizâc-ı vakte vâkıf olma”

“keyfiyet-i hâle ârif olma.”

Zamanın ruhunu veya mizacını/karakterini kavrama olarak günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz “mizâc-ı vakte vâkıf olma”, gazete özelinde medyaya biçilen rolün en iyi ifadesidir. Bu ifade, makro düzlemde çağın gidişatını, karakterini ve ruhunu kavrama ihtiyacı ve bunu giderebilecek araçlardan bir tanesi olarak gazetenin konumlandırıldığını bize göstermektedir. Vakayi-i Mısıriyenin mukaddimesinde yer alan bu terkibe ilave olarak tamamlayıcı diğer unsur ise “keyfiyet-i hâle ârif olma” şeklinde ifade edilmiştir. Daha çok mikro alandaki gidişatın bilgisini edinme ihtiyacına işaret eden “olup biteni hakkıyla bilme” olarak günümüz Türkçesiyle ifade edebiliriz. Buradan hareketle ilk gazete özelinde medyaya yüklenen anlamın ve konumun, ticari veya çeşitli çıkar alanlarıyla ilgili bir araç olmasının ötesinde en üst düzeydeki insan kavrayışıyla ilişkilendirilen ve bu çerçevede varolan ihtiyaç için işlev görebilmek olduğu açıktır. Bu iki unsurla birlikte gazete, akıl sahiplerinin aynasında yansıyan ışık (nûr-âver-i mir’ât-ı kulûb-ı uli’l-elbâb) olarak nitelendirilmiş ve konumlandırılmıştır. İstanbul’daki ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi’nin Mukaddimesinde ise zamanın ruhunu kavrama ve olup biteni hakkıyla bilme anlayışının bir devamı olarak değerlendirdiğimiz kavramlar ve terkiplere rastlamaktayız. Bunlar da güncel ve doğru bilgiye ulaşmayı merkeze alma ve öncelikle, özellikle de yeni araçlarla yeni bir tarih yazımı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Başına bir tarihinin (vakanüvisin) getirildiği başkentteki ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi’nin Mukaddimesinde geçen ve doğrudan bilgi ve bilgi edinme süreçleriyle ilgili olan şu kavramlar günümüz medyası ve özellikle haber medyası değerlendirilirken sıkça müracaat edilen ve üzerinde durulan içeriklere sahiplerdir: Güvenilir kaynak (sened-i sahih), saygıya değer (itibara şâyân), güvenilir anlatım (rivâyet-i sahiha), sağlam delil (kavî delil), olup bitenin zamanında yayımlanması ve ilanı (vukû’u zamanında neşr u ilân), gerçek sebepler (esbâb-ı hakikiye), yayımlamak (neşr etmek), mesleki bilgi ve beceri eğitimi (tahsil-i hüner ve marifet), bilgisizliğin giderilmesi (izâle-i cehl), olay ve hadiselerin gerçeğini ortaya çıkarmak (tahkik-i vükûât ve havâdisât), kavrama-kavrayış kazanma (kesb-i vukuf) ve malumatın artışı-çoğaltılması (teksir-i malumât).

İlk iki Türkçe gazete olan Vakayi-i Mısıriye ve Takvim-i Vekayi’nin mukaddimelerinde rastlanmayan veya örtük değinilen ve günümüze kadar gelen bir tarihsel sürekliliğe sahip denilebilecek bir başka unsur ise kitle iletişim araçlarının eğitimle irtibatlandırılmasıdır. Bunun ilk izleri ise 1840 tarihli Ceride-i Havadis’in mukaddimesinde görülmektedir. Bu tarihten sonra daha sık bir şekilde gazete özelinde basılı medya ve sonrasında diğer medya türleri, maarif ve mektep ile sık sık ilişkilendirilecektir. İngiliz

William Curchill'e kapitülasyon olarak çıkarma izni verilen Ceride-i Havadis'in mukaddimesinde ifade edilen "maarif kuvveti ile zihni açılmış olan milel-i mütemeddine" yani eğitim sayesinde zihni açılmış medeni milletler ifadesiyle vurgulanan yaklaşımının, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi, modern üniversiteyi (darülfünun) kuracak Maarif Meclisi'nin 1845'te kurulması, Encümen-i Daniş ve Maarif Nezaretinin (bakanlığının) kurulması ve en nihayet Darülfünun'un kurulması ve devamında yürütülen diğer çalışma ve yeniden yapılanma çabalarıyla birlikte düşünüldüğünde sadece gazete ve basınla ilişkilendirilebilen bir konu da olmadığı anlaşılacaktır. Zaten bunu, genel anlayış, yaklaşım ve kurumsal yeniden yapılanma çabalarının gazeteye yansıyan boyutu olarak görmek daha doğru olacaktır.

Maarif o dönemin gazetelerinde ve sonraki dönemlerde matbuat özelinde medyanın işlevselliğinin ne olması gerektiğine ilişkin önemli bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Eğitim olanağını arttıran, eğitimin kitleleştirilmesinin önünü açması itibarıyla matbuta/basin önemsenen ve devletin görev yüklediği bir mecra olarak görülmektedir. Maarifin amaçlarından biri de zamanın ruhunu kavrama ve olup biteni hakkıyla bilme ibarelerinde de görüleceği üzere bilmenin kendisine verilen önemdir. Bilmek mukaddimelerde "devlet, millet ve nizâm-ı memleket" in ne olduğunu ve kendi nefsinin, idare-i umûr-i beytiyesini" vb. bilmek olarak açıklanmaktadır. İnsanın kendisinden nizâm-ı memlekete kadar geniş kapsamlı bilmeyi sağlayacak olan bir araç olarak gazetenin konumlandırıldığını söyleyebiliriz.

Bilmek; aynı zamanda mukaddimelerde insanın tabiatı 'el-mer'u 'adduvvün ve lemmâ cehlühü' kâidesince hakikat ve aslını bilmediği şeye dahl ve itiraz etmek" ilkesinden hareketle hem ötekini bilme ve düşmanlıktan kurtulma, hem de "zûlam-ı cehalet" (Cehalet zulümlerinden) kurtaracak bir çabaya da işaret etmektedir. Gazete mektebin/okulun üstlendiği misyona benzer bir rol üstlenmekte hatta gazete bazen mekteple/okulla aynılaşmaktadır. Mukaddimelerde okurun tahsil ettiği marifetle "izâle-i cehl edecek derecede" yetkinliğe taşınması hedefinin izleri rahatlıkla görülmektedir. Gazete, okuru, bilgilendirmek ve haberdar etmek yerine eğitmeyi, bu anlamıyla "bilgilendirme"yi, "anlamayı" hedeflemektedir.

Basılı medyaya yüklenen bu anlamı radyo geldiğinde işitsel medya, televizyon ile görsel medya ve internet geldiğinde yeni medya türlerinde de görmek mümkündür. Radyo yayınına başladığında ilk yapılan canlı yayınlardan birisi İstanbul Üniversitesindeki bazı derslerin canlı yayınlanması olmuştur. Kurumsal bir yapıya denk gelmesi de işitsel medyaya yüklenen anlamı ifade etmesi açısından bazı metinlerde Radyo Üniversitesi kavramsallaştırmasının kullanımı bu açıdan önemlidir. Görsel medya ile ise sözü edilen bu tarihsel sürekliliğin bir yansıması ve yeni teknolojinin sahip olduğu imkanlardan hızlandırılmış bir gelişme-kalkınma çerçevesinde bir kurumsal yapı olarak

Televizyon ile Öğretim Eğitim Fakültesi, 1979 yılında Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi bünyesinde kurulur. Medyanın bu tarihsel deneyiminin izlerini hatta neredeyse birebir yansımaları alana ilişkin akademik bilgi birikiminde de görmekteyiz. 1960 sonrası gelişmeleri müteakiben TRT'nin kurulması, iletişim eğitiminin üniversite bünyesinde başlaması (1965 Ankara Üniversitesi) ve bu alana burs tahsis edilerek yurt dışına ilk doktoralı öğrencilerin gönderilmesi ve ilk saha araştırmaları da bu çerçevede ortaya çıkmıştır. Temel problem ve yaklaşım, dört ana unsur olan siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla kapsamlı bir gelişmenin, modernleşmenin, çağdaşlaşmanın hızlandırılmış araçları olarak medyanın değerlendirilmesidir. 1962'den bu yana yürürlükte olan beşer yıllık kalkınma planlarında kitle iletişim araçlarına bu çerçevede yer verildiği görülmektedir. Şu an onuncusu yürürlükte olan ve 2018'de yürürlüğe girecek on birinci kalkınma planının da önemli bir konusu medya, bilgi ve iletişim teknolojileri konuları olacağını söyleyebiliriz. Toplumsal ve kültürel gelişmişliğe katkı yaparken siyasal ve ekonomik gelişmenin, kalkınmanın da bir aracı olarak medyanın konumlandırılışının hala varlığını bu düzeyde koruduğunu söylemek mümkündür. Bu düzeyde bir konumlanma, özellikle radyo ve televizyon ve sonrasında yeni medya olmak üzere medyanın sahip olduğu erişim ve etki gücüne duyulan inanç olduğunu belirtmek gerekir. Her yeni teknik gelişmenin medya ve iletişim sektörüne uyarlanması ve kullanılmasında bir öncekinden daha büyük bir ümit ve inançla pozitif yönde çok boyutlu kullanılabileceği hesaba katılmıştır.

Osmanlı modernleşmesinin ana konusu ve sorunsalı olarak görebileceğimiz, toplumsal örgütlenmenin çağın koşullarına uyarlanması, varlığının sürdürülmesi ve çok boyutlu olarak yürütülen yeniden yapılanma çabaları çerçevesinde medyanın ve sonrasında iletişimin bu düzeyde konumlandırıldığı tarihsel gerçeğimizdir. Alan yazını içinde dünya literatürü açısından da medya ile ilgili ilk doktora tezleri arasında yer alan Ahmet Emin Yalman'ın Columbia Üniversitesi'nde 1914'te tamamladığı doktora tezinin başlığı bu konuda önemli bir sembolik anlama sahiptir. Basını ölçüt olarak modern Türkiye'nin gelişmesini (The Development of Modern Turkey As Measured By Its Press, 1914) anlatan Ahmet Emin, tezin önsözünde Batı'da Osmanlı'nın paylaşarak çöküşe gideceğine dair baskın literatüre karşın Osmanlı'nın yeniden yapılanmasının başarısı ve modern Türkiye'yi basın üzerinden anlatma gayretindedir:

Türkiye'nin çöküşte olduğuna dair bir çok metin Batılı dillerde yazılmıştır, yazılıyor. Türkiye, yabancı güçler arasında bölünecek bir çorba olarak görülüyor. Fakat çok azı, Türkiye'nin gelişimi ve gelişmek için verdiği mücadeleyi konu edinmiştir. Bu çaba, sadece hayatta kalması ve daha iyi olması için verdiği mücadelesiyle Türkiye ile ilgili

bir bakış açısı verme çabasıdır. Basın, bir indeks ve ölçü olarak seçilmiştir. Çünkü basın daima Modern Türk hareketinde öncü bir faktör olmuştur.¹

Basın tarihine ilişkin yukarıda atıf yaptığımız ilk metinlerden ve en önemlisi de Tanzimat'tan bu yana bir varoluş aracı olarak medyanın görülmesi ve bu yönde bir anlam verilmesi hem sektör pratiğinin kodlarında hem de konuyla ilgili metinlerin tümünde karşımıza çıkar. Ahmet Emin Yalman'ın hayatta kalma araçları arasında saydığı basını ve buna ilişkin çabaları ifade etmek için sadece ekonomik alanla sınırlı olmayan “gelişme”yi (the development) tezinin başlığına taşıması, 1950 sonrası modernleşme kuramı ve özellikle de 1960 sonrası kalkınma planlarına, haberleşmeye ve haberleşme araçlarına yer verilmesi, bir tarihsel sürekliliğe işaret etmektedir. 1908 tarihli Cemiyet-i Matbuatı Osmaniye'nin tüzüğünde geçen selamet-i vatan arayışı ve endişesi 1960'larda yerini hem içerdeki kalkınma planlarına içkin olan paradigma hem de Batılı sosyal bilim çevrelerinde o dönemde Batı dışı toplumlar özelinde çokça üzerinde durulan modernleşme kuramının da yansımaları olan siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla gelişme, çağdaşlaşma ve muasır medeniyetlerin seviyesine çıkma çabalarına bırakmıştır. Kitle iletişim araçlarından olumlu yöndeki bu beklentiler, özellikle televizyonla birlikte bireysel ve toplumsal boyutuyla sorunlara da yol açtığı farkedildiğinden, azami fayda temin etmek ve asgari zararlar medyayı kullanma çabaları çerçevelerinde medya okuryazarlığı alanına yatırım yapılmıştır.

Bu tarihsel deneyim, 21. yüzyılın başlarında hem Türkiye'deki medya ve iletişim sektörü noktasında hem de bu alandaki akademik çalışmaların ve bilgi birikiminin analizi açısından da önemli ve değerli bir müktesebattır. Bu çalışmada, söz konusu müktesebat dikkate alınarak “güven sorunu” etrafında bir imkan ve meydan okuma olarak medyanın ortaya koyduğu iletişim biçimi, medyanın genel anlamda iletişim tartışmalarındaki yeri, iletişim kavramı ve başta kitle iletişimi olmak üzere iletişim türleri etrafında yürütülen tartışmalar üzerinde durulacaktır. Ayrıca özellikle medya-iletişim-güven ilişkisi bağlamında Amerikalı iletişimbilimci George Gerbner'in Acımasız Dünya Sendromu kavramsallaştırması ve yaklaşımı ele alınacaktır. Teknoloji-birey-toplum ilişkisi notasında da insandan insana ilişkiyi ve iletişimi ciddi oranda olumsuz etkilediğini düşündüğümüz insansızlaştırılmış (dehumanization) bir insani ilişkiler düzeninin (iletişimin) varlığı sorunsallaştırılarak tartışılacaktır.

Çoklu aktör, çoklu üretim aşamaları ve çoklu sektörler hesaba katıldığında bir kavramsallaştırma olarak medyanın, sembolik-kültürel-zihinsel üretim alanlarının hemen hemen tümünü karşılayabilecek bir anlam genişliğini kazanmış olduğu söylenebilir. Bu genişlemenin “mizâc-ı vakte vâkıf olma” ve “keyfiyet-i hâle ârif olma” ihtiyacını karşılayıp

1 Ahmet Emin, The Development of Modern Turkey As Measured By Its Press, Columbia University, New York, 1914, s. 5.

karşılamağı, zamanın mizanı-karaterini kavrama ve olup biteni hakkıyla bilmenin insanın güvende olmasına, güvenilir olmasına ve güvenle yaşamasına etkisi de sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Hediyetullah hocamıza çok teşekkür ediyoruz sunumundan dolayı. Tabi, Hocamızın biraz iletişimin tarihine fazla girdiği kanaatindeyim. Ben bir değerlendirme yapacak değilim ama ... Ben bir şeyi merak ediyorum. Niye merak ettiniz, diye sorarsanız onu da izah ederim. Salonda Diyanet İşleri Başkanlığı personeli dışında herhangi bir vatandaşımız var mı?

Öğrencileri bizden sayıyoruz. İki kişi var. Şimdi gönüllü geldik hepimiz değil mi? Böyle ilim ziyafetini dinlemek üzere buraya geldiniz zaten yüzlerinizden o anlaşılıyor. Hepimiz gönüllü olarak buradayız, öyle değil mi? Fakat iletişim konusu anlatılırken bir taraftan arkadaşlarımız öyle zannediyorum ki twitter, facebook ve benzeri sosyal medya vasıtalarıyla bu sempozyumu halkımıza, kamuoyumuza yayma işlemini de görüyorlar. O da ayrı bir atraksiyon olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi değerli arkadaşlar, ben tabi hepinize öncelikle teşekkür ediyorum. Diyanet İşleri Başkanlığımızın faaliyetlerinin, halkımızın sorunlarına dokunması bağlamında önemli olduğunu düşünüyorum. Şimdi de Birol Akgün hocamızın tebliğini –kendileri mazereti sebebiyle bulunamadığından- okumak üzerine sözü Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünde Diyanet İşleri Uzmanı olan Ahmet Çekin hocamıza tevdi ediyorum. Buyurun Ahmet Bey.

21. YÜZYILDA KÜRESEL DÜZENİ TEHDİT EDEN BELLİ BAŞLI GÜVENLİK SORUNLARI

Prof. Dr. Birol AKGÜN

**Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi**

Öncelikle 2017 yılı Kutlu Doğum Haftasında ana tema olarak Hz. Peygamber ve Güvenlik Toplumu başlığının seçilmesinin çok isabetli bir tercih olduğunu belirtir; bu doğru seçimden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığımızı hassaten tebrik ettiğimi ifade etmek isterim.

Gerçekten de günümüzün küreselleşmiş uluslararası ilişkiler sisteminde devletlerin, toplumların ve bireylerin en temel kaygılarından biri güvenlik sorunudur. İnsanlık olarak, kaydettiğimiz teknolojik gelişmelere, ulaştığımız ekonomik refah düzeyine ve yükselen ortalama eğitim seviyesine rağmen, sıradan insanın temel güvenlik kaygılarının azalmadığı; tersine arttığı görülmektedir. Çok çarpıcı bir ironidir ki, modern bilim ve teknoloji bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken, diğer yandan ileri teknolojik silahların öldürücü ve tahrip edici gücü de hiç olmadığı kadar artmıştır. Bazı ülkelerin sahip olduğu nükleer silahlar, tüm yeryüzünü ve dolayısıyla tüm insanlığı yüzlerce kez yok edecek güçtedir. 1945'te ilk ve son kez kullanılan ilk atom bombasına göre, bugünkü bir atom bombasının tahrip gücü binlerce kez daha fazladır.

Öte yandan insanların eğitimi, geliri ve refah düzeyi ne kadar artarsa artsın, ne yazık ki bu, insanın özündeki hırsı, bencilliği ve zalimliği yok etmemektedir. Belli sosyal şartlar ortaya çıktığında acımasız ve kanlı çatışmalar nüksetmektedir. İnsan hakları öğretileri, özgürlük ve demokrasi söylemleri ne yazık ki insanların ve devletlerin hırslarını, nefretlerini ve düşmanlıklarını dizginlemeye yetmemektedir. Bugün Suriye, Irak, Filistin, Ukrayna ve Libya'da olduğu gibi, savaşlar ve iç çatışmalar insanların temel gerçeği ve ölüm nedeni olmaya devam etmektedir. Avrupa ve Amerika gibi sözde gelişmiş demokratik ülkelerde son zamanlarda gözlenen islamofobi (islam nefreti),

ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve göçmen karışıklığı gibi akımlar insanlığın barış içinde birlikte yaşayabileceğine ilişkin inançları ve ümitleri zayıflatmaktadır.

Diğer taraftan, dünyadaki zenginlik artışına rağmen yeryüzünde halen açlıktan, yoksulluktan, kötü beslenmeden veya yeterli ilaca ulaşamamaktan kaynaklanan ölümler sürmektedir. Oysa sadece 2016 yılında tüm dünyada savunma ve silahlanmaya harcanan para 1.4 trilyon dolardır. Bu meblağın onda biri fakirlikle mücadele için harcanacak olsa yeryüzünde hiç kimse açlıktan ölmeyecektir. Suriye'deki insanların Akdeniz'i aşarak güvenli ülkelere ulaşmak için gösterdikleri gayreti ve Avrupa'ya akın eden mülteci dalgası bizim için çok öğretici olmuştur. Türkiye 3 milyon mülteciye ev sahipliği yaparken, bazı Batılı ülkelerin 100 mülteci için pazarlık masasına oturması ve biz ancak Hıristiyan göçmen kabul edebiliriz yaklaşımları gerçekten insanlık adına oldukça düşündürücüdür.

Bu çerçevede cesedi sahillerimize vuran masum Aylan Bebeğin hepimize yaşattığı elim acılar, ne yazık ki güç ve çıkar temelinde şekillenen çağdaş Batı medeniyetinin vicdanında ciddi bir yankı bulmamıştır. Bu durum, bize esas zenginliğin gönül zenginliği olduğu; gerçek fakirliğin de vicdan ve merhamet yoksunluğu olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.

Bu genel girişten sonra bugünkü küresel sistemde barış ve güvenliği tehdit eden belli başlı konuları aşağıda özetlemeye çalışacağız.

Öncelikle küresel tehditleri ve güvenlik sorunlarını yapısal nedenlerine göre iki temel kategoriye ayırmak mümkündür.

Bunlar:

1-Uluslararası sistemdeki makro ölçekli yapısal sorunlar. Bu başlık altında;

-Küresel sistemdeki ekonomi-politik güç kaymasının yarattığı sorunlar ve gerginlikler

-BM gibi küresel kurumların yaşadığı krizlerin doğurduğu güvenlik sorunları

-İklim değişikliği ve küresel ısınma sorunları sayılabilir.

2-İnsan kaynaklı güvenlik tehditleri:

-Devletler arası mücadele ve savaşlar (Konvensiyonel savaşlar, hibrit savaşlar)

-İç çatışmalar ve vekalet savaşları

-Terörizm

Bu başlıkları kısaca açmakta fayda vardır.

1-Uluslararası sistemdeki makro ölçekli yapısal sorunlardan kaynaklanan güvenlik tehditleri:

a- Küresel sistemdeki ekonomi-politik güç kaymasının yarattığı sorunlar ve gerginlikler: Son 30 yıldır yaşanmakta olan küreselleşme süreçleriyle birlikte küresel düzlemde teknoloji, bilim, üretim, ticaret ve zenginlik Batının tekeli olmaktan çıkmıştır. Artık dünyanın farklı bölgelerinde yeni refah alanları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Uzak Doğunun küresel ekonomideki ağırlığı giderek artmaktadır. (1950'lerde %7 iken bugün %40). Hindistan, Türkiye, G. Afrika ve Brezilya gibi bir düzine yeni ülkeler de kendi bölgelerinde güç ve üretim merkezi haline gelmektedir. Yükselmekte olan aktörler diye bilinen bu devletler artan güçleri ve zenginlikleri oranında küresel sitemin işleyişinde ve karar süreçlerinde söz sahibi olmak istemekte; bu da yeni gerginliklere ve çatışmalara neden olmaktadır. Bugün konvansiyonel anlamda devletlerarası savaşlar bitti denilirken, yarın bu yapısal sorunların yeni savaşları tetikleyebileceği ve kitle imha silahlarının bu kadar geliştiği bir dönemde bu tür savaşların çok kanlı ve yıkıcı olabileceği belirtilmektedir.

b- BM gibi küresel kurumların yaşadığı krizlerin doğurduğu güvenlik sorunları: Yukarıda bahsedilen küresel sitemin yapısal dönüşümünün bir sonucu olarak ikinci dünya savaşı sonrası kurulan BM yapısı giderek işlevsiz hale gelmekte; Suriye krizi ve Ukrayna çatışması gibi en temel güvenlik sorunlarını çözmekten acziyete düşmektedir. Son altı yılda Suriye iç çatışmasında 500 bin insan hayatını kaybetmesine ve ikinci dünya savaşından bu yana ilk kez kimyasal silahlar kullanılmasına rağmen BM Güvenlik Konseyi tam anlamıyla felç olmuştur ve hiçbir karar alamamıştır. Yükselen güçlerin reform çağrılarına kulak tıkanmakta, Türkiye gibi ülkelerin “dünya beşten büyüktür” şeklinde ifade ettiği muhalif söyleme rağmen büyük güçler sistemik revizyona yanaşmamaktadır.

c- Jeopolitik fay hatları hareketleniyor ve bölgesel aktörlerin rekabeti hızlanıyor: ABD eksenli ve Batı merkezli küresel sistem çözülür ve BM işlevsiz kalırken, dünyanın farklı coğrafyalarında bölgesel güçler arası siyasi ve askeri rekabet de artmaktadır. Bu çerçevede bölgesel rekabete açık belli bazı jeopolitik havzalarda askeri çatışma riskleri yükselmektedir. Örneğin Ukrayna (Kırım sorunu) özelinde Rusya'nın sergilediği güce dayalı genişleme stratejileri, Yemen örneğinde İran ve S. Arabistan arasında gözlenen çatışmalar ve Suriye'deki vekâlet savaşları bu yeni dönemin ortaya çıkardığı güvenlik sorunları olarak görülebilir. Yine Güney Çin denizinde ve Kore yarım adası eksenli yaşanan ABD-Çin arasındaki askeri ve siyasi gerilimleri bu meyanda okumak gerekmektedir. Gelecek 20 yılda tamamlanması beklenen küresel güç dengelerindeki değişimin, önümüzdeki yıllarda Kafkaslar, Balkanlar, Orta Doğu ve Güney Asya bölgelerinde zaman zaman sıcak çatışmaya dönüşmesi beklenmektedir.

d- İklim değişikliği ve küresel ısınma sorunları: Son yüzyıldır sanayileşme ve üretimin belli alanlarda yoğunlaşması, hızlı şehirleşme ve doğal kaynakların aşırı kullanılması ekosistemi bozmakta ve insanların sağlığı için pek çok olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Hava kirliliği ve bunun sebep olduğu kanser gibi hastalıklar, ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınmanın etkisiyle buzulların erimesi ve buna bağlı olarak deniz sularının yükselmesinin yaratacağı muhtemel riskler bu çerçevede değerlendirilmektedir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde, toplu ölümlerden kitlesel göçlere kadar insan soyu için katstropik sonuçlar doğurabileceği bilinmektedir.

2-İnsan kaynaklı olan ülke-içi çatışmaların yarattığı tehditler:

a- İç çatışmalar, vekalet savaşları ve hibrit savaşlar: Geleneksel devletler arası çatışmaların insani ve ekonomik maliyeti, gelişen savaş teknolojileri nedeniyle giderek artmaktadır. Günümüz dünyasında çıkar çatışmalarında devletler genellikle vekalet savaşları dediğimiz yöntemleri kullanmaktadır. Özellikle rakip gücün zayıflatılması için iç savaşlar teşvik edilmekte; her devlet kendine yakın grupları silahlandırmakta ve hatta kendi özel askeri kuvvetlerini de kullanabilmektedir ki literatürde bunlara vekâleten savaş veya hibrit savaşlar denilmektedir. Hibrit savaşın tipik örneği olarak Ukrayna'da Rusya'nın ve Suriye'de ve Yemen'de ise İran'ın uygulamaları örnek gösterilmektedir. Ne yazık ki bu tür kanlı savaşlar giderek yayılan bir trende dönüşmektedir.

b- Uluslararası Terörizm/Radikalizm: Uluslararası düzlemde terör hadiseleri yeni değildir. Bununla birlikte 11 Eylül sonrasında belli bazı terör gruplarının yeryüzünün belli bölgelerinde ve hatta tüm dünyada terör eylemi yapabilecek kapasiteye ve imkâna ulaşmaları yeni bir durumdur. Özellikle El-Kaide ve DAESH gibi ideolojik-dini tedhiş örgütleri başta orta doğu ülkeleri olmak üzere tüm dünya için güvenlik sorunu haline gelmiştir. Küreselleşmenin fiziki ve sanal tüm imkânlarını kullanarak İstanbul'dan, Paris'e; Londra'dan Washington'a kadar her yerde eylem yapabilmektedirler. Bizim bölgemizdeki PKK gibi kanlı terör örgütleri de artık transnasyonal bir tehdit haline gelmiş durumdadır.

Bu çerçevede 2015 yılının değerlendirildiği Global Terrorism Index(GTI) raporuna göre:

- Terörizmin en fazla can kaybına neden olduğu ilk beş ülke Irak, Afganistan, Nijerya, Pakistan ve Suriye gibi İslam ülkeleridir.

- Bu ülkelerdeki ölümlerin yüzde 72'si terör saldırılarından kaynaklanmaktadır.

- Daeş, Boko-Haram, Taliban ve El-Kaide bu saldırıların yüzde 74'ünü gerçekleştiren örgütler olmuştur.

- Yine aynı rapora göre OECD'ye üye olan ülkelerde de terörizm artma eğilimi göstermektedir. 2014'e göre %69 oranında bir artış yaşanırken; 34 OECD ülkesinin 21'inde bir çeşit terör saldırıları gerçekleşmiştir.

c- Göç, Mülteci ve Küresel Salgın hastalıkların yarattığı güvenlik sorunları: Bölgesel sorunların kronikleşmesiyle birlikte ortaya çıkan terörizm ve iç çatışmaların neden olduğu diğer bir alan ise göç ve mülteci sorunlarıdır.

- 2011 yılından bu yana Suriye İç Savaşı'nda 500.000 insan hayatını kaybederken, Ukrayna çatışmasında 10.000 insan yaşamını kaybetmiştir. Bu çatışmalar ciddi göçlere neden olmaktadır.

- 1996 yılında tüm dünyada 37 milyon zorunlu olarak göç ederken; 2016 yılında ise bu rakam 65 milyon civarındadır. Arap Baharı (Kuzey Afrika ve Mağrip ülkelerinden) ve Suriye İç Savaşı (Irak ve Suriye'den) bu göç dalgasında önemli rol oynamaktadır.

- Sadece Suriye'den ülke dışına göç eden insan sayısı 5 milyon civarında olup, ülke içinde de milyonlarca insan yer değiştirmiştir.

- 2015 yılında mültecilerin 7.465'i boğularak hayatını kaybetmiştir.

- 2015 yılında 1.3 milyon insan farklı ülkelere sığınma talebinde bulunmuştur.

- Göçmen sorunuyla birlikte gündeme gelen bir başka konu da küresel salgın hastalıklardaki artıştır. Güney Amerika'da ortaya çıkan ve daha doğmamış bebeklerin beyin gelişimini engelleyen Zika virüsü bunun örneğidir. Ayrıca göçmen akınıyla birlikte Ebola virüsü de yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bugün Ebola, 193 ülkenin 65'inde görülmektedir.

Sonuç olarak, 21. yüzyılda insanların temel güvenlik sorunları azalmamakta; tersine giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Üzücü olan şey güvenlik tehditleriyle mücadelede insanoğlunun aciz kalması değildir. Temel sorun hala güç ve çıkar rekabetine bağlı insan kaynaklı çatışmalar ve yeni tip savaşlardır. İhtiyaç duyduğumuz şey ise merhamet, vicdan, gönül zenginliği, paylaşım ve empatidir.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Evet, Birol Akgün Hocamıza ve bu tebliği okuyan Ahmet Çekin hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi Kur'an ve Sünnet Bağlamında Günümüzde Yaşanan Güven Sorununu Aşmaya Tönelik Tehditler konulu tebliğini sunmak üzere sözü Saffet Köse hocamıza veriyorum. Buyurun Hocam.

KUR'ÂN VE SÜNNET BAĞLAMINDA GÜNÜMÜZDE YAŞANAN GÜVEN SORUNUNU AŞMAYA YÖNELİK TEKLİFLER: ADALET-ÖZGÜRLÜK-DOĞRULUK- MERHAMET

Prof. Dr. Saffet KÖSE

**İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fkültesi Dekanı/Rektör
Yardımcısı**

Giriş

İnsanın canı, ırzı, nesli, dini, malı gibi sahip olduğu değerlerin güvende olması ya da olmaması onu huzurlu veya huzursuz kılar. Özellikle toplumsal anlamda bu durum onun bulunduğu yerden göç edip etmemesine varıncaya kadar kararlarında belirleyici etkiye sahiptir. Zira güvensiz ortamlar, insanı insan yapan maddi ve manevi değerleri ortadan kaldırma riski sebebiyle yaşamaya uygun yerler değildir ve tarih boyunca hep kaçışın zemini olmuştur. Söz gelimi bugün insanların dini ve kültürel hayatlarını olumsuz etkileyen ortamlardan neslin asimilasyon riskine karşı mesela yabancı ülkelerde ya koruyucu önlemler geliştirdikleri ya da oradan göçe varan bir dizi tedbirler aldıkları bilinmektedir. Yakın zamanda ülkemizde dini bir vecibe olan başörtüsü ile okuyabilme özgürlüğü bulunmadığından genç kızlar bu açıdan daha güvenli ülkelerde öğrenim hayatlarını sürdürmek üzere hicret etmişlerdir. Keza özellikle yaşlı insanların sağlık problemlerine karşı bu imkânların daha iyi olduğu bölgeleri tercih ettikleri bilinmektedir. Birçok değer her türlü riski taşıdığı savaş ortamlarından ayrılıp güvenli ülkelere iltica eden insanlar gözümüzün önündedir. Dolayısıyla bu güvenlik arayışı insanlığın yaratılışından bu yana arayışta olduğu en önemli değerdir.

Hız Peygamber birçok hadisinde mü'mini güven üzerinden tanımlar. Bunlardan birisinde: "Sizin hayırlı olanınız, daima söz ve eylemlerinden hayır çıkacağı umulanlar

ve kötülüğünden emin olunanlar; kötüleriniz de hayır beklenmeyen ve kötülüğünden emin olunmayan insanlardır” buyurur.²

Bu tebliğde güven sorunu dört kavram doğrultusunda ele alınacaktır.

Burada şu noktaya da işaret etmeliyiz ki korku bütünüyle kötü bir şey değildir. Allah’ın yarattığı bir duygunun mutlaka kullanılacağı bir yer vardır. Çünkü Allah abes ile iştigal etmez.³

İçerik ve yöntem olarak şu üç hususu peşinen ifade etmeliyiz:

Birincisi biz bu tebliğimizde organizasyon heyetinin de talepleri doğrultusunda günümüzde yaşanan güven sorununu aşmaya yönelik teklifleri adalet, özgürlük, doğruluk, merhamet kavramları ekseninde ele almaya çalışacağız.

İkincisi güven ve güvenlik ayırımına gitmeyeceğiz. Bu iki kavramı emniyette olma anlamında kullanacağız.

Üçüncü olarak konuyu derin akademik tartışmalardan ziyade kutlu doğum konseptine uygun biçimde daha çok sünnet malzemesine bağlı kalarak ana noktaları vurgulamak suretiyle değerlendireceğiz.

ADALET-ÖZGÜRLÜK-DOĞRULUK-MERHAMET BAĞLAMINDA GÜVEN SORUNUNU AŞMAYA DÖNÜK TEKLİFLER

Ele aldığımız konuda merkezi kavram güvendir. Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflere bakıldığında güveni iki boyutuyla düşünmek gerekir:

Birincisi korkudan emin olmak,

İkincisi korkudan emin kılmak.

Birincisinde tedbirli, ikincisinde mü’min ahlakına sahip olmak esastır.

Güven, iç huzurunun bulunması, korku ve endişenin kalkması demektir.⁴ Güvenilir kişiye *emîn* denir. Emîn, *emânet* bilincine sahip olan kişidir. “Emânet” ise korunması gerekli olan varlığı muhafaza konusunda titizlik göstermek demektir.

İnsanları birbirine bağlayan bu değerdir. Bireysel anlamda bu bilincin kaybolması o insanın diğerleri nezdindeki ilişkilerini bitirir, toplumda kaybolması halinde de orada yaşamak anlamsızlaşır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “Emanetlerin zayı olması durumun-

2 Tirmizi, “Fiten”, 76; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 368, 378.

3 Âl-i İmrân (3), 191; Enbiyâ’ (21), 16-17; Sâd (38), 27.

4 Râğıb el-İsfahâni, *el-Müfredât* (nşr. Safvân Adnan ed-Dâvûdi), Dimaşk-Beyrut 1412, “e.m.n.” md.

da kıyameti bekleyin”⁵ hadisi insanların kendilerine ait değerler ve haklı beklentileri konusunda birbirlerine olan güveni kaybetmelerinin sosyal kaosa neden olacağını, o toplumda kopan sosyal kıyamet sebebiyle oluşan güvensiz ortamdan kaçışacaklarını ifade eder. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerim, emanete riayeti mü’min olmanın bir gereği saymış,⁶ **güvenin boşa çıkarılmamasını istemiş**,⁷ Allah’ın ihanet edenleri sevmediği vurgulanmıştır.⁸ Hz. Peygamber de konunun hassasiyetini: “Emâneti olmayanın imanı, sözünün eri olmayanın da dini yoktur”⁹ **sözyle vurgulamış, emanete hıyaneti münafıklık alameti saymış**,¹⁰ “sana emniyet edene emanet ettiğini teslim et, hıyanet edene de aynı şekilde karşılık verme” buyurmuştur.¹¹

İslam ülkesine geçici olarak giren yabancılara verilen ve güven anlamına gelen “emn” ile aynı kökten olan “emân”, can, mal ve diğer haklarının güvende olduğuna dair bir garantidir.

Kur’ân-ı Kerim’de ve Hz. Peygamberin hadislerinde emanet, “sorumluluk konusu olan şeyin korunmasındaki titiz duruş ve duyarlılığı ifade eder. Bu bağlamda dini vecibeler, kamu ya da özel görevler, alınan borçlar, kadınlar, birisine bırakılan sırlar, birisine koruması için bırakılan mallar ... emanet olarak değerlendirilir.¹²

Kavramsal olarak kısaca çerçevesini çizdikten sonra bir değer olarak güvenin oluşması ve onun sürdürülebilirliğine hizmet eden başlıktaki dört kavram ile ilişkisini üç noktadan ele alabiliriz. Buna göre güven denildiğinde en genel anlamıyla risklere karşı güvencede hissetmek anlaşılır. Bu bağlamda insanın kendisini yine bizzat kendisine, hemcinslerine ve insan dışı güçlere karşı güvencede hissedebilmesi gerekir ve bunun için yeterli tedbirleri almasının zorunlu olduğu düşünülebilir:

5 Buhâri, “İlim”, 2.

6 Mü’minûn (23), 8; Meâric (70), 32.

7 Bakara (2), 283.

8 Enfâl (8), 58.

9 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 135, 154, 210, 251.

10 Buhâri, “İmân”, 24; “Şehâdât”, 28; Müslim, “İmân”, 107, 108.

11 Ebû Dâvûd, “Büyü”, 79; Tirmizi, “Büyü”, 38; Dârimi, “Büyü”, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 414 / II, 270 / V, 323.

12 Bakara (2), 283; Âl-i İmrân (3), 75; Nisâ’ (4), 58; Ahzâb (33), 72 / Buhâri, “Nafakât”, 1, 4; Müslim, “Hacc”, 147 / Müslim, “İmâret”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 173.

1- İnsanın Kendisine Karşı Kendini Güvende Hissetmesi: Kur'ân-ı Kerim, sık sık kendilerine zulmeden,¹³ kendi kendini saptıran,¹⁴ kendisine ihanet eden,¹⁵ kendisini helak eden,¹⁶ kendisine yalan söyleyen,¹⁷ kendisini zarara uğratan,¹⁸ kendisini zaafalarına kurban eden¹⁹ insanlardan bahseder. Bu durum öncelikle insanın kendisine karşı kendisinden güvende olmasının zaruretini ifade eder. Şu ayet bu noktayı daha açık biçimde anlatır: “Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin, sonra bile bile emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.”²⁰

Kur'ân-ı Kerim, insana sayılamayacak çoklukta nimet verildiğini ancak insanın çok zalim ve çok nankör olduğunu bildiren ayetinin peşinden Hz. İbrahim’in aile efradının yaşadığı Mekke’yi aile efradı, sakinlerinin güven içinde oturacakları güvenli bir şehir kıl diye dua ettiğinden bahseder. Ayetin devamında bir peygamber olarak Hz. İbrahim’in (a.s.) kendisi ve çocuklarını putlara tapmaktan koruması ve uzak tutması için dua ettiğine²¹ bakılırsa güvende olmanın önceliğinin insanın kendisine karşı yine kendisinden güvende olması anlaşılır.

Buna göre her şeyden evvel insanın yaratılış amacına bağlı olarak hayatını yaşaması,²² *elest bezminde*ki sözleşmeye²³ sadakat göstermesi²⁴ ve muhtevasında bulunan hükümlere uygun bir hayat sürmesi,²⁵ sahip olduğu değerleri koruma bilincine sahip olması gerekir. Bu yolda güvenliği önündeki en ciddi risk, şeytan ve nefsinin ayarttığı sınır tanımayan arzularıdır (hevâsı).²⁶

13 Bakara (2), 57; Âl-i İmrân (3), 117; Arâf (7), 23; Yunus (10), 44; Hüd (11), 101; İbrahim (14), 44-45; Nahl (16), 33, 118; Ankebût (29), 40; Rûm (30), 9; Sebe’ (34), 19.

14 Âl-i İmrân (3), 69; Nisâ’ (4), 113.

15 Nisâ’ (4), 107.

16 Tevbe (9), 42.

17 En’âm (6), 24; Arâf (7), 53.

18 En’âm (6), 12, 20; Arâf (7), 9; Hüd (11), 21; Mü’minûn (23), 103; Zümer (39), 15; Şûrâ (42), 45; Asr (103), 2.

19 Bakara (2), 195.

20 Enfâl (8), 27.

21 İbrahim (14), 34-35.

22 Zâriyât (51), 56.

23 Arâf (7), 172.

24 Bakara (2), 27; Nisâ’ (4), 155; Máide (5), 13; Ra’d (13), 25.

25 Âl-i İmrân (3), 85, 91.

26 Nisâ’ (4), 135; Sâd (38), 26.

İnsanın, saptırıcı nefis taşıyan²⁷ ve *ahsen-i takvim* ile *eşfel-i sâfilîne* varan²⁸ bir yelpazede iyiyi-kötüyü tercih edebilecek iradeye sahip bir varlık oluşu,²⁹ şeytanın da insanın zaafalarını kullanıp ayartarak³⁰ onu Allah yolundan saptıracağına dair iddiası,³¹ insanın kendi içinden güvenlik sorunu yaşadığının ifadesidir. Zira Allah'a kulluğu engellemek isteyen nefis³² ile insan ve cinlerden olan şeytanlara³³ karşı insan yeterli tedbirleri alamamışsa kendi içinden ciddi bir risk altındadır. *Çünkü nefis için en azından psikolojik açıdan yasaklar, şeytanın süslemesi³⁴ ve nefsin ilgisi³⁵ sebebiyle bir cazibeye sahiptir ve sonucunda onlara karşı insanda güçlü bir arzu (hevâ) vardır.³⁶ Bu sebeple insan nefisine çok güvenip de onu temize çıkarmamalıdır.³⁷*

Kur'ân-ı Kerîm, hazlarına mahkum yaşayanları (hedonist) onların tutsağı olarak tanımlar ve hazlarını tanrı edinmiş bu kişileri kınayarak³⁸ nefsinin egemenliğine girip kendi olmaktan çıkmış insanlardan³⁹ bahseder.

Hz. Peygamber'in nefsinin kötülüğünden Allah'a sığınması,⁴⁰ ümmetinin de bu yönde duada bulunması için işarette bulunması⁴¹ insanın nefse karşı yüksek risk altında bulunduğunu ifade eder. Bu riskin ciddiyeti Hz. Peygamber'in (s.a.s.): "Allah'ım! Nefsime takvasını ver, onu temiz eğilimlerle donat" diye yakarmasından⁴² da anlaşılmaktadır.

27 Nisâ' (4), 135; Nâzi'ât (79), 37-39.

28 Tîn (95), 4-5.

29 İnsan (76), 3; Kehf (18), 29.

30 Nisâ' (4), 119; Hicr (15), 39.

31 Arâf (7), 16-17.

32 Arâf (7), 176; Kehf (18), 28; Tâhâ (20), 16; Furkân (25), 43; Kasas (28), 50; Câsiye (45), 23.

33 En'âm (6), 112.

34 Hicr (15), 39.

35 Yûsuf (12), 53.

36 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1421/2000, XXIII, 117; Nizâmüddin en-Neysâbüri, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* (nşr. Zekeriyâ Umeyrân), Beyrut 1416/1996, I, 268; III, 219, 275, 341, 438; V, 143.

37 Necm (53), 32.

38 Furkân (25), 43; Câsiye (45), 23.

39 Arâf (7), 179; Furkân (25), 44.

40 İbn Mace, "Tib", 36; Tirmizî, "De'avât", 14.

41 İbn Mâce, "Nikâh", 19; Nesâî, "Cumua", 24; Dârimî, "Nikâh", 20.

42 Müslim, "Zikir", 73; Nesâî, "İsti'âze", 13; Ahmed b. Hanbel, IV, 371; VI, 209.

Dualarında korku ve ümit arasında bulunduğunu (رَهْبَةً وَرَغْبَةً) söylemesi de bu açıdan önemlidir.⁴³

Kur'an-ı Kerim İblis'in Allah'ın rahmetinden kovulduktan sonra insanları saptırmak için mühlet istediğini, Allah'ın da kendisine izin verdiğini,⁴⁴ onu da apaçık düşman ilan ettiğini⁴⁵ belirtir. Nefsin de sürekli bir biçimde kötülüğü emrettiğine dikkat çeker.⁴⁶ Şeytan ve nefis iç ve gizli düşman kategorisinde birleşirler. Onlara karşı başarı ve güvenlik ancak cihâd ruhu ile mümkün olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) nefis ile cihadın dış düşman ile cihaddan daha üstün olduğuna dikkat çeker⁴⁷ ve gerçek mücahidi: “Allah yolunda nefsiyle cihâd eden adam” olarak tanımlar.⁴⁸

Nefsine ve şeytana karşı insana güven sağlayan elest bezmindeki sözleşmeye sadakat göstermesi,⁴⁹ Allah'ın huzuruna çıkıp her bir söz ve davranışının hesabını vereceğinin bilincinde olarak⁵⁰ arzularını helal üzerinden yönetebilmesidir (iffet).⁵¹

Kur'an-ı Kerim iç düşmana karşı güven elde edebilmek için onunla cihâd sürecini ve nihai hedefine işaret eder. Allah Te'âlâ, kişiyi düzgün ve mükemmel biçimde şekillendirmiş ve ona, kötülük duygusunu da, sakınıp iyi olmayı da ilham etmiştir (nefs-i mülhime). İnsana iyilik ve kötülük yapabilecek iradede yaratılmıştır. Tercihine göre de karşılık görecektir.⁵² Dolayısıyla bu mücadele sürecinde nefisini kötülüklerden arındırabilen kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle batıran da ziyan etmiştir.⁵³ İnsanın başına gelen kötülükler onun nefisindedir.⁵⁴ Buna göre *emmâre* denilen sürekli kötüyeye çeken nefisle⁵⁵ mücadelenin sonucunda nefis kendisini kınayan, eleştiren bir konuma gelir

43 Buhârî, “Vudû”, 75; “De'avât”, 5, 6, 8; “Tevhîd”, 34; Müslim, “Zikir”, 56, 57; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 98.

44 Hicr (15), 39; Sâd (38), 82.

45 Bakara (2), 168, 208; En'âm (6), 43, 142; Enfâl (8), 48; Yûsuf (12), 5; Neml (27), 34; Yâsîn (36), 60...

46 Yûsuf (12), 53.

47 Beyhakî, *ez-Zühû'l-kebir* (nşr. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut 1408/1987, s. 165, nr. 373; Süyûtî, *el-Câmi'û's-sağîr* (Fezû'l-Kadîr ile), Beyrut 1391/1972, IV, 511, nr. 6107.

48 Tirmizî, “Fezâilü'l-cihâd”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 20, 22.

49 Ra'd (13), 20-24.

50 İsrâ' (17), 13-14; Kehf (18), 49; Câsiye (45), 29; Kâf (50), 17-18; İnfitâr (82), 10-12; Zilzâl (99), 7-8.

51 Nâzi'ât (7), 40-41.

52 Kehf (18), 29; Müzzemmil (73), 19; Müdessir (74), 38, 55; İnsan (76), 3-5.

53 Şems (91), 7-10.

54 Nisâ' (4), 79.

55 Yûsuf (12), 53.

(*levvâme*).⁵⁶ Bunun bir adım sonrasında da geçici bayağı zevklerden kurtularak huzura erer ve böylece *mutmainne* derecesine çıkar.⁵⁷ Nihayetinde de Allah'ın takdirine razı olur (*râdiye*) ve bunun peşinden de her mü'minin birinci önceliği olan Allah'ın rızasına kavuşarak (*mardıyye*)⁵⁸ ebedi mutluluğu yakalar.⁵⁹

Burada insanın kendisi açısından güveni ile ilgili özel bir noktaya da işaret etmek uygun düşer. O da şudur: İnsanın kendisine karşı kişisel nefsinden ya da toplumun kendi kendine karşı sosyal nefsinden emin olabilmesi için Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde anlatılan ve hemen Allah'ın gazabını celbeden (gayretullaha dokunan) tutum ve davranışlardan çekinmesi gerekir. Elbette "Allah hiç kimseye zulmetmez ama insan kendi kendine zulmeder."⁶⁰ Mesela bireysel anlamda Kârûn örneğinde olduğu gibi varlıklarını kendi gücü ile elde ettiğini düşünüp asıl sahibi olan ve ihsan eden Allah'ı görmez ise malı güvende olamaz. Nitekim hazinelerinin anahtarlarını toplulukların taşıdığı Kârûn: "Ben bu varlığı bilgim sayesinde elde ettim" deyince Allah batırmıştır.⁶¹

Müşfik ve salih bir babadan miras kalan bahçenin⁶² ürününü kiskançlık içinde elde tutmak isteyen ve insanlarla paylaşmaya yanaşmayanların⁶³ malı güvende olamamış ve Allah bahçelerini batırmıştır.⁶⁴

Adaleti bırakıp zulüm yapanlar güvende değildir ve kendi helaklerini hazırlamaktadırlar. Hz. Peygamber: "Mazlumun duasından sakının zira onun ile Allah arasında bir engel yoktur"⁶⁵ hadisi kişinin başkasına zulüm ile aslında kendisine zulmettiğini ve bunun Allah'ın gazabını celbettiğini, mazlumun yakarışının Allah nezdinde karşılık bulduğunu bunun da zalimin zararına olacağını belirtir.⁶⁶

Zulüm ve adaletsizlik sadece bireysel anlamda değil toplumsal anlamda da güveni tehlikeye atan bir özelliğe sahiptir. Bu sosyal kanundur. Nitekim Hz. Peygamber: "Sizden önceki toplumlar hatırlı birisi suç işlediğinde onu görmezden geldiler, zayıf birisi suç

56 Kıyâme (75), 2.

57 Fecr (89), 27.

58 Fecr (89), 28-30.

59 Saffet Köse, *İbadetten Kulluk Şuuruna*, İstanbul 2016, s. 393.

60 Yunus (10), 44.

61 Kasas (28) 78.

62 Bakara (2), 265.

63 Nisâ' (4), 37.

64 Bakara (2), 266; Kalem (68), 17-33.

65 Buhâri, "Zekât", 63; "Cihâd", 180; "Mezâlim", 9; "Megâzi", 60; Müslim, "İmân", 29.

66 Nevevî, *el-Minhâc Şerhu'l-Müslim*, Beyrut 1392, I, 197.

işlediğinde onu en ağır şekilde cezalandırdılar, bu da onların helakine sebep oldu”⁶⁷ buyurarak bu hususa işaret eder.

Kur’ân-ı Kerim’de ders çıkarılması için⁶⁸ anlatılan önceki kavim ve şahısların tutum ve davranışları incelendiğinde, sosyal nefsin yani toplumsal sapma ve azgınlığın da bireysel ya da toplumsal anlamda güven önünde ciddi bir engel oluşturduğu sonucuna varmak mümkündür:

“Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca, Mûsâ dedi ki: “Ey Rabbim, dileydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği yüzünden hepimizi helak edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırısın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı, sen bağışlayanların en iyisisin!”⁶⁹

Kur’ân-ı Kerim’de helak olan kavimlerin tutum-davranışlarını tekrarlayan kişi ve toplumlar Allah’ın azabından güvende olmazlar. Nuh kavmi,⁷⁰ Âd kavmi,⁷¹ Semûd kavmi,⁷² Lût kavmi,⁷³ Firavun ve ekibi,⁷⁴ Şu’ayb kavmi,⁷⁵ Sebe halkı,⁷⁶ cumartesi yasağını ihlal eden Yahudiler,⁷⁷ Tübba’ kavmi,⁷⁸ Ebrehe’nin Fil ordusu⁷⁹ Kur’ân-ı Kerim’deki örnekler arasında zikredilebilir. Hz. Peygamber döneminde de Ebû Leheb, Ebû Cehil gibi isimler de kendi kendilerini helak edenler arasındadır.

Nefse karşı güvende olmanın yolu önce küfre karşı iman sonrasında da fıska karşı salih amel ve iffeti kuşanmaktır. Bu yolda öncelikle reziletlerden arınmak (التَّحَلِّي عَنِ الرَّذَائِلِ) sonrasında da faziletlerle bezenmek (التَّحَلِّي بِالْفَضَائِلِ) esastır.

67 Buhârî, “Fezâilü Ashâbi’n-Nebi”, 18, “Megâzi”, 53, “Hudûd”, 11, 12, “Enbiyâ”, 54; Müslim, “Hudûd”, 8, 9; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 4; Tirmizî, “Hudûd”, 6; İbn Mâce, “Hudûd”, 6.

68 Bakara (2), 66.

69 A’râf (7), 155.

70 Ankebût (29), 14; Nuh (71), 25;

71 Fussilet (41), 15-16; Ankebût (29), 37-38.

72 Neml (27), 45; Şems (91), 13-14.

73 A’râf (7), 83-84; Hûd (11), 69-70, 81-83; Hicr (15), 57-58, 65, 73-74; Ankebût (29), 31, 33-34; Kamer (54), 37-39; Tahrîm (66), 10.

74 Bakara (2), 50; A’râf (7), 130, 133, 136, 137; Enfâl (8), 54.

75 A’râf (7), 91; Hûd (11), 94; Şu’arâ’ (26), 189; Ankebût (29), 37.

76 Sebe (34), 15-21.

77 Bakara (2), 65; Nisâ’ (4), 47; A’râf (7), 163-167.

78 Duhân (44), 37; Kâf (50), 14.

79 Fil (105), 1-5.

2- İnsan Dışındaki Güçlere Karşı Güven Arayışı: İnsanın güven aradığı korkular arasında salgın hastalık, depresyon, yangın, sel baskını, heyelan, çığ, yıldırım, dolu gibi afetler vardır. Bu durumlarda can, mal ve diğer varlıklar konusunda güvenin sağlanabilmesi ve huzurun oluşması için *sünnetullah* çerçevesinde her bir olayın kendisine özgü tedbirlerinin alınması gerekir. Kur'ân-ı Kerim bunu savaş örneğinde ancak genel bir ilke olarak anlatır:

“Ey inananlar! Tehlikelere karşı tedbirlerinizi alın ...”⁸⁰

Hz. Peygamber de bunu “deveni bağla yani risklere karşı gerekli tedbirleri al sonrasında sonucu Allah’a bırak (tevekkül)” buyururken⁸¹ başka bir hadisinde de bunu örneklendirir:

“Evin damında korkuluk vb. tedbirleri almadan uyuyan kimseden Allah’ın koruması (zimmeti) kalkmıştır.”⁸²

Evrenin yasaları *sünnetullah*’a göre işlediğinden sonuçlar uygun olarak doğarlar. Bu determinizm’in iddia ettiği manada bir zorunluluk değildir. Çünkü Allah’ın her an yaratma halinde bulunması⁸³ sebebiyle bu yasalarda Allah açısından bir zorunluluk düşünülemez. Allah dilerse bu yasaları çeker. Mesela İmam Gazzâlî’nin (ö.505/1111) dediği gibi ateş yakmak için programlanmıştır. Ancak yakması Allah’ın dilemesine bağlıdır. İşte Hz. İbrahim’i (a.s.) yakamamıştır.⁸⁴

Sünnetullah, varlığın işleyişinde sebep-sonuç ilişkilerini belirleyen doğal yasalar⁸⁵ ve sosyal⁸⁶ kanunlardır. Kur’ân kıssaları mesela Firavun-Musa, Hz. Yusuf kıssaları ... sosyal yasalar için örnek kabilinden zikredilebilir. İnsana düşen bu kanunları keşfederek hem yararlanmak hem onlarla korunmak hem de onlardan korunmaktır. Çünkü konulan yasada sebep-sonuç ilişkileri mevcuttur. Allah’ın dilemesine bağlı olarak sebepler kendilerine bağlanan sonuçları doğuracağından insana düşen bunları keşfedip ona göre hareket ettiğinde hem güven verecek hem de güvende olacaktır. Bu bağlamda yasa, koruyucu özellik taşır ve onun dışına çıkmak zarara talip olmak anlamına gelir.

80 Nisâ’ (4), 71.

81 Tirmizî, “Kıyâme”, 60.

82 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 104; yine bk. Tirmizî, “Edeb”, 72.

83 Rahmân (55), 29.

84 Enbiyâ’ (21), 69.

85 Msl. Bk. Ra’d (13), 8; Furkân (25), 2; Kamer (54), 49; Rahmân (55), 5-7; Yasin (36), 33-44; Mülk (67), 3-4; A’lâ (87), 3.

86 Âl-i İmrân (3), 137; Nisâ’ (4), 25-26; En’âm (6), 11; Kehf (18), 55; Ahzâb (33), 37-38, 62; Fâtır (35), 43-44; Feth (48), 23.

Evrendeki mükemmel denge ve düzenle ilgili olan kanunlara *kevnî ayetler* denir. Kur'ân-ı Kerim bu kanunlara *işaretle* yetinerek insanlardan bu bilinçli tasarımın araştırılmasını talep eder.⁸⁷ Bunun öne çıkan üç sebebi vardır:

Birincisi bunları inceleyip sebep-sonuç ilişkilerini çözmek Allah'a götürecek yollardan birisidir.⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim, insana bu gerçekleri görebilecek idrak kabiliyetleri (basâir) verildiğini,⁸⁹ önyargılı, inatçı olmaması halinde bunları görebileceğini söyler.⁹⁰

İkincisi de evrendeki yaratılış / fitrat kanunlarını çözmek insanın günlük hayatta işini kolaylaştıracaktır. Nitekim modern teknoloji yaratılış kanunlarının maddeye uygulanmasından doğmuştur. Mesela uçuş kanunlarını koyan Allah Te'âlâ'dır ve insanlardan bu kanunun incelenmesini istemektedir.⁹¹ İnsan bu kanunları keşfedip maddeye uygulayarak uçak yapıp uçmaktadır. İnsan, Allah'ın evrende var ettiği her bir varlığı: "Yâ Rabbi! Sen bunu boşa yaratmadın!"⁹² deyip niçin yarattığını araştırması için kendisine işaret verilir.

Sünnetullah'ın maddeye uygulanması ile elde edilen teknolojik imkanların güven vermesi için onu elde edenlerin güçlü bir ahlaki kontrol mekanizması ve vicdana sahip olması gerekir. Çünkü teknoloji bu yönüyle kontrol edilmez ise insanın elinde bir ölüm aracına dönüşmekte, insanın her türlü güvenliğini tehdit etmektedir.

Üçüncüsü de bu kanunları bilmek insana kendisine güven sağlayacak, risklere karşı koruyucu bir zırh olacaktır. Mesela mühendislik bilimindeki sünnetullah yasalarına uygun olmayan yapıların güvenli olduğundan bahsedilemez. Güveni sağlamak, o kanunları keşfedip ona göre davranmakla mümkündür. Bir mühendisin güvenilir oluşu da bu yöndeki ahlaka sahip oluşu ile mümkündür. Dolayısıyla güveni sağlayan bu kanunları bilmek ve ona uygun davranmak, vicdan ile hareket etmektir.

Bu sebeple konusu madde olan fizik, kimya, matematik, astronomi, tıp gibi ilimlerle meşgul olmak farz-ı kifâye (toplumsal vecibe) olarak kabul edilmiş, dini ilimlerden farklı görülmemiştir. Zira her ikisi de Allah'ın ilmidir.

3- İnsanın Hemcinslerine Karşı Kendini Güvende Hissetmesi ve Hemcinslerine Güven Vermesi: İnsanın kainatın efendisi olması ve onun ve

87 Furkân (25), 2; Kamer (54), 49; Rahmân (55), 5-7; Mülk (67), 3-4.

88 Mesela bk. Bakara (2), 259; Âl-i İmrân (3), 6; En'âm (6), 46; Mülk (67), 30; Kıyâme (75), 8-9; İnsân (76), 8-10; Tekvîr (81), 1-14; İnfîtâr (82), 1-9; İnşikâk (84), 1-5; Gâşiye (88), 18-22.

89 En'âm (6), 104.

90 Müddessir (74), 16.

91 Nahl (16), 79; Mülk (67), 19.

92 Âl-i İmrân (3), 190-191.

içindekilerin ona hizmet amacıyla yaratılması⁹³ sebebiyle güçlerinin sınırlı ve iradesiz oluşlarından dolayı insan için önemli bir tehlike oluşturmamaktadır.

İnsanın yaratılışı itibarıyla toplumsal bir varlık olduğu için birlikte yaşamak zorunda olması ve bunun menfaat çatışmalarına zemin hazırlaması, insanın da bencil ve nefsinin arzularının etkisi altında olması güven unsurunu tehlikeye atan en önemli olumsuzluklardır. Bu durum insanlığı başından beri güven arayışına itmiştir. Nitekim inanın yaratılış sürecinin başında melekler Allah Te‘âlâ’ya yaratılacak insanın kan dökme ve fesat çıkarmasından kaygı duyduklarını dile getirmişlerdi.⁹⁴ Daha sonra Kâbil’in Hâbil’i öldürmesi ile başlayan süreç güvenin önemini ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber açık biçimde mü’mini, diğer insanların canı, malı gibi kendisine ait şeylerde;⁹⁵ müslümanı da dilinden ve elinden (sahip olduğu güçten) diğer müslümanların güvende olduğu kişi diye tarif eder.⁹⁶

Hz. Peygamber güvene o kadar önem verir ki: “Vallahi mü’min olamaz, vallahi mü’min olamaz, vallahi mü’min olamaz” dediğinde sahabe sorar: “Kim mü’min olamaz yâ Rasûlallah!” Cevaben buyurur ki: “Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse.”⁹⁷

Buna sadece Müslümanlar değil diğer bütün insanlar da dahildir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm, müşriklerden Müslümanlara sığınan müşriklerin güvenliğinin sağlanmasını talep etmiştir.⁹⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.) de: “Gayr-ı müslim vatandaşlar konusunda dikkatli olun. Kim bir gayr-ı müslim vatandaşa haksızlıkta bulunursa / zulüm yaparsa yahut onun hakkı olan şeyi kısar veya kısıtlarsa ya da ona gücünün üstünde bir yük yüklerse yahut da ona ait olan bir şeyi gönlü olmadığı halde alırsa kıyamet günü öncelikle ben ondan davacı olacağım”⁹⁹ buyurmuştur.

İslam, diğer varlıkların güvenliğini de önemsemiştir. Nitekim hacdaki ihram yasakları diğer varlıkları güvende kılma sınavıdır ve bu yöndeki eğitimin bir parçasıdır. Orada bütün canlılar güvendedir. Mesela ihramlı ya da ihramsız birisi bir av hayvanını

93 Bakara (2), 29; İbrahim (14), 32; Nahl (16), 14; Hacc (22), 65; Lokman (31), 20; Câsiye (45), 13.

94 Bakara (2), 30.

95 Tirmizî, “İmân”, 12; Nesâî, “İmân”, 8; İbn Mâce, “Fiten”, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 206, 215, 379; III, 154; V, 224; VI, 21, 22

96 Buhârî, “İmân”, 5; “Rikâk”, 26; Müslim, “İmân”, 64, 65; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 2; Tirmizî, “Kıyâmet”, 52; “İmân”, 12; Nesâî, “İmân”, 8, 9, 11; Dârimî, “Rikâk”, 4, 8.

97 Byhârî, “Edeb”, 29; Müslim, “İmân”, 73; Tirmizî, “Kıyâmet”, 60; Ahmed b. Hanbel, I, 387; II, 288, 336, 373; III, 154; IV, 31; VI, 385.

98 Tevbe (9), 6.

99 Ebû Dâvûd, “İmârât”, 31-33.

avlayamaz, avlayana yardım edemez, mesela gösteremez aksi takdirde değerini ödemesi gerekir. Av hayvanını güvenli bölgeden (Harem) çıkarmanın onu yerine iadesi gerekir. Çünkü orası hayvanlar için güvenli bölgedir, oradan çıkarmak güvenliğin ihlalidir.¹⁰⁰ İfade edinceye kadar da güvenliğinden sorumludur.¹⁰¹

Keza ihramlı, harem bölgesi dışında da av avlanamaz.¹⁰² Mesela Hz. Peygamber ile birlikte umre yapmak üzere ihrama girip yola çıkan Müslümanlar yolda iken etraflarında ellerini atsalar yakalayacakları, mızraklarını dürtsele tutacakları yakınlıkta av hayvanları dolaşmaya başlamıştı. Bu çetin bir sınavdı. Çünkü av, Arapların geçim kaynağı ve zevk aldıkları bir uğraştı.¹⁰³ Bu sebeple ihramlı iken av yasağı bir yana onların peşine düşen avcıya göstermek bile yasaklanmıştı.¹⁰⁴ Kur'ân-ı Kerîm ders çıkarmak üzere bu olayı şöyle anlatır:

*“Ey iman edenler! Allah, görmedikleri halde kendisinden korkanları bilmesi için ellerinizi atsanz yakalayabileceğiniz ve mızraklarınızı dürtseniz yetişebileceğiniz ölçüde yakınıza gelmiş bir miktar av ile sizleri mutlaka sınıyacaktır. Bundan sonra kim belirlenmiş sınırı aşar / kuralı çiğnerse onun için elem verici bir azap vardır.”*¹⁰⁵

Görüldüğü üzere Harem ve ihram emniyette kılma eğitiminin bir parçasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in hadisinde geçtiği üzere: “Mekke güvenli bölgedir (harem). Allah onu, gökleri ve yeri yarattığı gün güvenli bölge kılmıştır. Mekke'nin otu koparılmaz, ağacı (diken) kesilmez, avı ürkütülmez.”¹⁰⁶

İhrâma giren bir mü'min, sınırdan (mikât) içeri adım attığı andan itibaren korunmuş ve dokunulmazlık kazanmış olan harem bölgesinde¹⁰⁷ belli bir zaman geçireceğini bu alanın “Bizim -Mekke'yi- güvenli, dokunulmaz bir yer yaptığımızı görmediler mi?”¹⁰⁸ ayeti ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açık ifadesi gereğince¹⁰⁹ zararlı olanları dışında serbest şe-

100 Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 95 vd.

101 Ebû Dâvûd, “İcâre” 90; İbn Mâce, “Sadakât”, 5; Tirmizî, “Büyü”, 39; Dârimî, “Büyü”, 56; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 8.

102 Maide (5), 96.

103 Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut 1420, IV, 361.

104 Maide (5), 95-96.

105 Maide (5), 94.

106 Buhârî, “Sayd”, 9; Müslim, “Hacc”, 445-446; Nesâî, “Menâsik”, 110; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 253.

107 Mâide (5), 2; İsrâ (17), 1; Kasas (28), 57; Ankebût (29), 67; Buhârî, “Sayd”, 10; Müslim, “Hacc”, 445-446.

108 Ankebût (29), 67.

109 Buhârî, “Cenâiz”, 77, “İlim”, 39, “Sayd”, 9-10, “Büyü”, 28; Müslim, “Hac”, 445-447.

kilde yaşayan bütün canlıların; yakacak ve kabir örtüsü olarak kullanılan izhir dışında bütün bitkilerin dokunulmazlıklarının bulunduğunu¹¹⁰ bilmesi ve buna göre hareket etmesi gerekir.

Buna göre kendisine helal olan birtakım şeyleri bile ihramlı olmasından dolayı yapamayan bir mü'minin ihramdan çıktıktan sonra haramlara karşı ömür boyu ihramlı olması gerekir. Bir otu koparamayan bir mü'minin ihramdan çıktıktan sonra orman yakması ya da ağaç kesmesi, normal zamanlarda kendisine helal olan bir av hayvanını bile avlayamayan bir ihramlının ondan çıktıktan sonra adam öldürmesi, hayvanları katletmesi, helal eşyle cinsel ilişkide bulunamayan bir karı-kocanın ihramdan sonra zina etmesi düşünülemez. Dolayısıyla hacc ve umre bir anlamda diğer varlıklar için güven eğitimidir.

Hacc ve umredeki güvenlik eğitiminin, insan için tehlikenin diğer varlıklardan ziyade hemcinslerinden geldiği dikkate alınırsa oldukça anlamlıdır.

Bu girişten sonra başlıktaki dört kavramı güven ile ilişkisini kurmak üzere alabiliriz.

1. ADÂLET

Adalet, genel anlamıyla orta yol ve denge demektir. Varlığı ayakta tutan güçtür. Aslında adalet, varlığa doğal yasaları doğrultusunda hükmetmek, hakkaniyete göre davranmak demektir. Adaletin tersi ise yerine göre *zulüm* (cevr), yerine göre *fesaddır*.

Adaleti en güzel tasvir eden aynı kökten gelen "el-'ıdl" kelimesidir ki heybe anlamına gelir. Heybenin gözlerindeki eşyanın ağırlıkları denk olmalı ki denge sağlanabilsin yoksa taşınması zulme dönüşür.¹¹¹

"Kıst" kelimesi de benzer bir anlama sahiptir ve bir kimsenin payına düşeni hakkaniyetle vermek demektir.¹¹²

Evrendeki varlıkların ve sosyal düzenin doğal dengesinin gözetilmesi ve bu noktada hakkaniyete göre davranılması, bir başka ifade ile fitrat yasalarına uygun hareket edilmesi de bir anlamda adâlet iken bu dengeyi bozmak fesattır. Fesâdın giderilmesi için gösterilen çaba ise *islah*tır.¹¹³ Mesela, güçler arasındaki dengesizliği adalet mekanizması dengelerse orada ahenk oluşur ve varlık yürüyüşüne devam eder. Denge ortadan

110 Salim Ögüt, "Harem", *DİA*, XVI, Ankara 1997, s. 128-131.

111 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî), Beyrut, ts. (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl), II, 38-39, "a.d.l." md.

112 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 670.

113 Bk. Bakara (2), 11, 205; Arâf (7), 56-57; Yunus (10), 91; Hüd (11), 85; Şu'arâ' (26), 151-152; Neml (27), 34; Kasas (28), 76-77; Rahman (55), 7-9.

kalkar ve hak edene hakkı verilmez ise varlığın yürüyüşü güçleşir, güven kaybolur. Ehl-i Hikmet: “Adalet en güçlü ordu, güven en mutlu yaşamdır” der.¹¹⁴

Hız. Ebû Bekir’in halife seçildiğinde halka dönük ilk hitabesinde devlet düzeni bağlamında bu gerçeği şöyle ifade eder:

الصَّعِيفُ فِيكُمْ الْقَوِيُّ عِنْدِي حَتَّى أُزِيحَ عَلَيْهِ حَقَّهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَالْقَوِيُّ فِيكُمْ الضَّعِيفُ عِنْدِي حَتَّى
أَخَذَ مِنْهُ الْحَقَّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

“İçinizde haklı olup da zayıf konumda bulunanlar benim nezdimde Allah’ın izni ile güçlülerdir. Güçlü olanlar da kendisinden hakkı alıp sahibine teslim edinceye kadar benim nezdimde Allah’ın izni ile zayıftırlar.”¹¹⁵

Allah Te’âlâ denge ve hakkaniyetin ölçüsünü indirmiştir.¹¹⁶ Bunu sağlamak için de güce ihtiyaç vardır.¹¹⁷ Buna uyulmayıp arzulara göre hareket edilmesi evrendeki bütün denge ve düzeni alt-üst eder.¹¹⁸

Buradaki denge-düzen kurallarından sadece adli vakalardaki adalet değil geniş anlamda alınması, her bir işin, varlığın kendisine özgü kıvamı, kanunu, düzeni ve onu ayakta tutacak olan prensipleri şeklinde anlaşılmalıdır. Güveni sağlayan budur. Zira imalat sanayiinden hizmet sektörüne, sanayi üretiminden sosyal ilişkilere varıncaya kadar güveni sağlayan işte bu kurallara uygun davranıştır.

Kur’an-ı Kerim, Allah’ın indirdiklerine iman etmeyip onunla hükmetmeyenleri kâfir,¹¹⁹ inanıp hükmetmeyenleri fâsık¹²⁰ ilan eder. Her ikisinin sonucu da adaletten sapma ve zulümdür.¹²¹

114 Se’alibi, *el-İcâz ve’l-icâz*, Kahire, ts. (Mektebetü’l-Kur’an), s. 109; Mâverdi, *Teshilü’n-nazar ve ta’cî-lü’z-zafer* (Muhyi Hilâl es-Serhân-Hasan es-Sâ’ati), Beyrut, ts. (Dâru’n-Nehdati’l-Arabiyye), s. 262; a.mlf., *Edebü’d-dünyâ ve’l-dîn*, Beyrut 1986, s. 142.

115 Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi’* (İbn Abdirezzâk’ın *el-Musannef*inde, nşr. Habiburrahman el-A’zami), Beyrut 1403, XI, 336.

116 Nisâ’ (4), 105; Şûrâ (42), 17; Rahman (55), 7-9; Hadid (57), 25.

117 Hadid (57), 25.

118 Mü’minûn (23), 71.

119 Mâide (5), 44.

120 Mâide (5), 47.

121 Mâide (5), 45.

Kur'ân-ı Kerîm'in Muhammed ümmetini tanımladığı "vasat ümmet" tiplemesi¹²² âdil, orta yolu tutan ümmet olarak tefsir edilmiştir.¹²³ "Allah-insan, insan-insan, insan-âlem daha özel anlamıyla din-dünya, dünya-ahiret, madde-mana, kadın-erkek ..." arasında dengeyi koruyan, ifrat ve tefritten uzak, orta yolu tutan, ümit-korku arasında bir halet-i ruhiye içinde bulunan özelliğini ifade eder. Bu yönüyle Muhammed ümmeti adaletin canlı örneğidir ve Hz. Peygamberi model alıp diğer toplumların modeli olma misyonuna sahiptir.¹²⁴

Bu özelliğiyle Muhammed ümmeti güven veren bir özelliğe sahiptir.¹²⁵

Kur'ân-ı Kerîm: "Ey iman edenler! Kendinize veya ana-babanıza ve akrabanıza karşı da olsa adaleti titizlikte ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. Zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz duygularınıza kapılıp adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan kaçınırsanız bilin ki, Allah yaptığınız her şeyden haberdardır" buyurur.¹²⁶

Bu ayete benzer bir diğer ayet de şudur: "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahidlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsizliğe sevketmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha yakın bir davranıştır. Allah'tan korkun. Allah yaptıklarınızı tam olarak bilmektedir."¹²⁷

Adalet, Allah katında en değerli olmanın ölçüsü, "takvâ" ya yaklaştıran bir erdemdir.¹²⁸

Adalet sadece hak ile sınırlı bir kavram olduğu için hak edilenden fazlasını vermek ya da hak ettiğinden azını almak veya tamamen bağışlamak anlamına gelen "ihsân"¹²⁹ adaletin üstünde bir değerdir ve takvayı daha iyi gerçekleştiren bir erdemdir.

Adalet insanlar arası ilişkilerde güveni sağlayan değerdir ve onun bu işlevi için kişinin kendisine, yakınlarına ve diğer insanlara karşı adaleti bir meleke haline getirmesi, ahlaka dönüştürmesi gerekir.

122 Bakara (2), 143.

123 Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîr* (nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Beyrut 1423, s. 145; İbn Vehb, *et-Tefsîr* (nşr. Maykloş Morâni), Beyrut 2003, I, 130; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut 1420/2000, III, 143-145; Mâtürîdî, *Te'vilât* (nşr. Mecdî Bâslûm), Beyrut 1426/2005, I, 583.

124 Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya 2016, s.14.

125 Mâtürîdî, *Te'vilât*, V, 183; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1420, II, 263.

126 Nisâ' (4), 135.

127 Maide (5), 8.

128 Hucurât (49), 13.

129 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "a.d.l." md.

Adaletin konusu haktır. Adaleti gözetmek demek hakka saygılı olmak, hakkaniyete göre hareket etmek demektir. Bu bağlamda öncelikle insanın kendi üzerindeki hakkına riayet etmesi gerekir. Hz. Peygamber: “Senin, senin üzerinde hakkın vardır, her hak sahibine hakkını ver”¹³⁰ buyurur. Bu bağlamda adalet, ifrat-tefritten uzak, dengeli bir yaşantıdır. Kişinin ölçüyü kaçırmaması ve adaletten uzaklaşması, kendisine zulüm anlamına geldiği gibi, diğer insanlara da olumsuz etki yapan bir özelliğe sahiptir.

Hz. Peygamber ümmetinin sıkıntıya girmemesi için özellikle ibadetlerde bile olsa dengeyi, orta yolu tutmalarını talep etmiştir. Kendisinin ibadeti hakkında bilgi sahibi olduktan sonra sahabilerden birisi kadınlarla evlenmeyeceğini, diğeri et yemeyeceğini, öbürü de döşekte yatmayacağını, bir başkası sürekli namaz kılacağını, öteki de sürekli oruç tutacağını söyleyince bundan haberdar olan Hz. Peygamber onları uyararak dengeyi bozmamalarını istemiş ve kendisini örnek vermiştir:

“Dikkat edin. Vallahi sizin Allah’tan en ziyade korkan ve sakınanınız benim. Lâkin ben Ramazan dışında oruç tutarım ama tutmadığım da olur. Nafile namaz kılarım ama uyurum da. Kadınlarla da evleniyorum. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”¹³¹

Yaşadığı sürece geceleri namaz kılacağını, gündüzleri oruç tutacağını söyleyen Abdullah b. Amr b. el-Âs’a bazen nafile namaz kılarısın bazen de kılmazsın, bazen nafile oruç tutarsın bazen de tutmazsın. Her aydan üç gün oruç tutman bütün yılı oruçlu geçirmen gibidir buyurmuş, ısrar edince de gün aşırı oruç tutmasını tavsiye etmiş ancak Abdullah kendi dediğini yapmış, fakat yaşlanınca Rasûlullâh’ı dinlemediğine pişman olduğunu itiraf etmiştir.¹³²

Kendisine gelen ve bir yıl sonra tekrar karşılaştığında zayıflamış bir halde tanınmaz şekilde giren bir sahabiye “seni bu şekilde değiştiren nedir?” diye sorduğunda, sürekli oruç tuttuğunu öğrenince Hz. Peygamber kendisine azap etmemesi gerektiğini söylemiş ve Ramazan dışında her aydan bir gün oruç tutmasının yeterli olduğunu bildirmiştir. O sahabinin arttırmasını istemesi üzerine biraz daha arttırabileceğini beyan buyurmuştur.¹³³

130 Ebû Ya’lâ, *el-Müsne'd* (nşr. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk 1984-86, II, 193; İbn Balabân, *el-Ihsân bi-tertibî Sahîbi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaüt-Hüseyin Selim Esed), Beyrut 1404-1408/1984-88, II, 24; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi es-Selefi), Beyrut 1404/1983, XXII, 112.

131 Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Ebû Dâvûd, “Tatavvu’”, 27; Nesâî, “Sıyâm”, 76.

132 Müslim, “Sıyâm”, 181; Ebû Dâvûd, “Savm”, 54.

133 Ebû Dâvûd, “Savm”, 55;

Hız. Peygamber yalın ayak, başı açık yürüyerek Ka' beye kadar gideceğini nezreden birisine başını kapatmasını, ayakkabı giymesini ve yorulduğunda bineğine binmesini, üç gün de oruç tutmasını bildirmiştir.¹³⁴

Sahabeden ibadet konularında tahammül sınırlarını zorlayan Osman b. Maz'ûn'un bu sebeple eşini ihmal ettiğini Hz. Aişe (r.a.) öğrenince onu çağırıp: "Osman! Sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?" diye sormuş, "Esağfirullah ya Rasûlallah! Nasıl öyle bir şey yapabilirim. Sünnetine uygun yaşamaya çalışıyorum" diye cevap verince, Hz. Peygamber (s.a.s.) ona kendisini örnek vererek şöyle bir hatırlatma da bulunmuştur:

"Bak, ben de nafîle namaz kılıyorum ama aynı zamanda uyuyorum, oruç tutuyorum ama ara da veriyorum, evlenmeyi de ihmal etmiyorum. Allah'tan kork Osman! Ailenin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, senin senin üzerinde hakkın var, Oruç tut ama ara da ver, namaz kıl ama uykunu da ihmal etme."¹³⁵

Hız. Peygamber, Tebük seferinden geriye kalanlardan Ka' b b. Mâlik'in (ö.50/670) elli günlük boykotun sonunda affedildiğini bildiren ayetin¹³⁶ gelmesinden sonra bütün mal varlığını fakirlere dağıtılmak üzere kendi emrine vermesine razı olmamış, malının bir kısmını elinde tutmasını istemiştir. Ka' b da Hayber'deki arazisini ayırıp diğerlerini bağışlamıştır.¹³⁷

Bir Müslümanın hayır amacıyla bile olsa malının tamamını vasiyet etmesi adalet ilkesine aykırı olduğundan caiz görülmemiş, bu durumda tasarrufu malın üçte birinde geçerli sayılmış, öncelikle ailesini düşünmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Hız. Peygamber (s.a.s.): "Aileni fakir bırakmana göre zengin bırakman daha hayırlıdır. O sebeple mal varlığının üçte birine kadar vasiyette bulunabilirsin ama o bile çok" buyurmuştur.¹³⁸

Keza, malının tamamını Allah yolunda infak eden, mesela bir cami vakfına bağışlayan bir Müslümanın bu işlemi de sadece malının üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Üçte ikisi kendisine kalır, bağışı kabul edilmez.¹³⁹

Birincisinde ailesine, ikincisine kendisine zarar vardır.

Hız. Peygamber adaletin ete kemiğe bürünmüş en güzel örneğidir. Bizzat kendi hayatında özel örnekler vardır. Mesela bir gün insanlara yardım malzemesi dağıtırken oraya gelen bir adam O'nun üzerine abanmıştı. Bundan rahatsız olan Hız. Peygamber

134 Müslim, "Nüzûr", 9-12; Ebû Dâvûd, "Nüzûr ve Eymân", 23; Nesâî, "Nüzûr", 31, 32.

135 Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 27; Tirmizî, "Zühd", 64; Nesâî, "Sıyâm", 76; Ahmed b. Hanbel, VI, 268.

136 Tevbe (9), 117-19.

137 Buhârî, "Zekât", 18, "Megâzi", 79, Müslim, "Tevbe", 53; Nesâî, "Nüzûr", 36.

138 Buhârî, "Vesâyâ", 2, 3, "Nefekât", 1 "Ferâiz", 6; Müslim, "Vasiyyet", 5, 7, 8, 10; Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 3.

139 Bk. Saffet Köse, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997, s. 124-127 ve tür. yer.

elinde bulunan bir değnekle onu dürtüp dikkatli olmasını istemişti ki değnek onun yüzüne gelerek çizmişti. Hemen Hz. Peygamber onu yanına çağırıp değneği eline verdi ve aynı hareketi kendisine uygulamasını (kıyas gereği) istedi. Fakat adam Hz. Peygamber'e kendisini affettiğini söyleyip hakkını almaktan vazgeçti.¹⁴⁰ Bizzat Hz. Ömer de: "Hz. Peygamber'in kendisine kıyas yaptırmak istediğini gördüm" demektedir.¹⁴¹

Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) anlattığına göre Bedir günü üç kişiye bir deve düşüyordu. Kendisi ve Ebû Lübâbe Hz. Peygamber'le aynı deveyi nöbetleşe binmek üzere paylaşacaklardı. Yürüme sırası Hz. Peygambere geldiğinde onun yürümesine gönülleri razı olmadığından Hz. Peygamberin deveye binmeye devam etmesini, kendilerinin de yürümek istediklerini söylediklerinde Hz. Peygamber onlara:

"Siz benden daha güçlü değilsiniz, ben de sizden daha az sevaba muhtaç değilim" buyurdu ve sıraya riayet etti.¹⁴²

İmtiyaz, adaletin zulme dönüşmesine sebep olan, toplumu temelinden sarsan ve güveni zedeleyen tutumlardandır. Hz. Peygamber bunu kökünden yıkmış ve hukuk önünde eşitlik ilkesinden taviz vermemiştir. Özellikle o dönemlerde Arap toplumunda ilkel kabilecilik anlayışının hakim olduğu düşünülürse bu ilkenin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Buradan hareketle şu tespiti yapıp örneklendirebiliriz. Hz. Peygamber insanların eşit olduğu durumlarda imtiyaza itibar etmemiş ve asillerin, aristokrat sınıfının ayrıcalıklarını ortadan kaldırmıştır. Bunun birçok örneği vardır. Hz. Aişe'nin (r.a.) anlattığına göre Arap aristokrasisine mensup Fâtıma adında bir kadın bir hırsızlık yaptı. Ona ceza verilmesi kendilerine oldukça ağır geldi. Bu hususu Hz. Peygamberle konuşacak birisini aramaya başladıklarında buna ancak Hz. Peygamber'in çok sevdiği Üsame b. Zeyd'in cesaret edebileceğini düşünerek ona gittiler. Üsame konuyu kendisine arzettiğinde Rasulullâh (s.a.s.): "Ya Üsame! Allah'ın belirlediği bir cezanın affi için bana aracılık ediyorsun öylemi! dedi ve kalkıp Müslümanlara şu hitabede bulundu:

"Şüphesiz sizden önceki toplumlar, içlerinde hatırlı / itibarlı birisi suç işlediğinde onu görmezden geldiler, cezasını uygulamadılar, ama zayıf birisi suç işlediğinde ona ceza verdiler. İşte bu onların helakini hazırladı. Allah'a yemin ederim ki bu suçu Mahzumogulları kabilesinden olan Fâtıma değil de Muhammed'in kızı Fatıma işlemiş olsaydı ona da hak ettiği cezaı verirdim" dedi ve kadının cezası uygulandı.¹⁴³

140 Ebû Dâvûd, "Diyât", 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 28.

141 Nesâî, "Kasâme", 23.

142 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 411, 418, 422, 424.

143 Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-Nebî", 18, "Megâzi", 53, "Hudûd", 11, 12, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Hudûd", 8, 9; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 4; Tirmizî, "Hudûd", 6; İbn Mâce, "Hudûd", 6.

Hız. Peygamber imtiyaza karşı adalete güveni sağlayan örnekler göstermiştir. Bunlardan birisi Üsâme b. Zeyd'i bilgi ve becerisine güvendiği için 18 yaşlarındayken sahâbiler ordusuna komutan tayin etmesidir. Bunu tam olarak hazmedemeyen bazı kişilerin "büyük sahâbilerin bulunduğu bir orduya çok genç yaşta birisinin tayin edilmesini yadırgayıp ileri geri konuşmaları" üzerine Hız. Peygamber onu layık olduğu için bu vazifeye tayin ettiğini bildirmiştir.¹⁴⁴

Yakın zamana kadar ırkçılık konusunda acı tecrübeler yaşayan ve hala da zaman zaman tezahürlerinin nüksettiği dünyamızda bu tavır çok değerli ve oldukça önemli bir örnektir.

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre siyah tenli bir kadın (Ümmü Mihcen) mes-cidi süpürüyordu. (Bir gün) Rasûlullah (s.a.s.) onu görememiş ve kendisini sormuştu. Oysa sahabe, onu çok fazla önemsemedikleri için öldüğünü Hız. Peygambere haber vermeden götürüp cenazesini defnetmişlerdi. Bunu duyan Rasûlullah (s.a.s.): "Bana haber vermeli değilmiydiniz?" diye serzenişte bulundu ve onun kabrini kendisine göstermelerini istedi, gidip kabrinin üzerinde cenaze namazını kıldı.¹⁴⁵

Hız. Peygamber (s.a.s.) adaletsizliğin güveni boşa çıkararak ve mülkü yıkan özelliğine şu olay ile değinir:

Sahabeden Beşir b. Sa'd, oğlu Nu'mân'a bir (arsa veya köle) hibede bulunmak istediğinde eşi Hız. Peygamber'i buna şahit tutmasını ister. Beşir, bunun için Rasûl-i Ekrem'e gelir ve olayı anlatır. Rasûlullah Beşir'e:

"Öteki çocuklarına da bir şey bağışladın mı?" diye sorar.

Hayır cevabını alınca da şöyle buyurur:

"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın."¹⁴⁶

Hadisin son kısmı ile ilgili fukahanın görüşlerine tesir eden bazı farklı rivayetler de vardır:

"O halde beni şahit tutma! Zira ben cevri'e (adaletsizlik, haksızlık, zulüm) şahit olamam."¹⁴⁷

144 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 190.

145 Buhârî, "Salât", 72; "Cenâiz", 5, 55, 66; Müslim, "Cenâiz", 71; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 34, 57; Nesâî, "Cenâiz", 43, 76; İbn Mâce, "Cenâiz", 31, 32.

146 Buhârî, "Hibe", 12, 13; Müslim, "Hibât", 13.

147 Müslim, "Hibât", 14-16.

“Öyle ise buna benden başkasını şahit tut!” dedikten sonra Hz. Peygamber: “İyilik yapma konusunda oğullarının sana eşit davranmalarını ister misin? diye sormuş, evet cevabını alınca da: “O zaman hayır! Böyle davranma!” buyurmuştur.¹⁴⁸

“Çocuklarınız arasında eşit davranın.”¹⁴⁹

“Bu uygun bir tutum değil. Ben ancak hakkaniyet üzere olan şeylere şahit olurum.”¹⁵⁰

“Onu geri al.”¹⁵¹

Hz. Peygamber’in bu ifadesinden sonra Beşir b. Sa’d bu hibeden rücû etmiştir (dönmüştür).¹⁵²

Hz. Peygamber senin, senin üzerinde hakkın vardır. Hak sahibine hakkını vermelisin buyurur.¹⁵³ Güven buna karşı gerekli tedbirleri almak ile mümkün olabilir. Bu da önce iman sonra salih amel çizgisinde bir yaşam biçimi ile mümkündür. Bu bağlamda her türlü ihmal ve aşırılık karşısında itidal çizgisinde kalmak ve belirlenen sınırlar dahilinde hareket etmek insanı güvenli kılan bir yoldur. İmandan sonra dini korumak ve onun kaybına karşı güvende olmak için salih amel ve iltica, canı korumak ve ona karşı güvende olmak için sağlık kurallarına riayet, malı korumak ve mal güvenliğini sağlamak için israf ve savurganlıktan sakınmak, akıl sağlığını korumak için ve akıl güvenliği için onu bozan maddelerden ve sağlıksız ortamlardan uzak durmak, aklını teslim almak isteyenlere karşı uyanık olmak, ırz güvenliği için iffeti kuşanmak ... insanın kendisini kendisine karşı güvende kılan yoldur. Hz. Peygamber madde-mana dengesinin korunmasını ibadetler de bile istemiştir.

Başkalarına karşı adaletin güven vermesi için hakkaniyete riayet ve haklı olan kim olursa olsun hakkını teslim etmektir.

Adalet erdemi konusunda bir başka ifade ile zulme karşı güvende olabilmek açısından adaleti zedeleyici söz ve eylemler için önleyici, bunlar ortaya çıkmışsa onu onarıcı tedbirler (ceza-tazminat-özür) sonra da ihlalde bulunanı ıslah edip topluma kazandırma tedbirlerine önem vermek gerekir. Adaletin olmadığı ya da onu koruyacak gücün bulunmadığı yerler güvensiz ortamlardır. Dolayısıyla orada insanların sahip olduklarını koruyabileceklerine dair güvenleri olmaz ve bu tür ortamlarda huzur temin edilemez.

148 Müslim, “Hibât”, 17.

149 Müslim, “Hibât”, 19.

150 Müslim, “Hibât”, 19.

151 Müslim, “Hibât”, 9-12.

152 Müslim, “Hibât”, 13.

153 Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 27; Tirmizî, “Zühhd”, 64; Nesâî, “Sıyâm”, 76; Ahmed b. Hanbel, VI, 268.

Burada işaret edilmesi gereken diğer bir husus yerine göre adaleti aşan değerler üzerinden belirlenen ilişkilerin güveni, dostluğu daha da arttırdığıdır. Hak edene hak ettiğinden fazlasını vermek ya da hakkından tamamen ya da kısmen vazgeçmek adaleti aşan bir değer olan ihsânın ifadesidir.¹⁵⁴ Allah Te'âlâ adaleti emrettiği bir ayetinde ihsanı da emretmektedir:

“Şüphesiz ki Allah, adaleti, ihsânı ve yakınlara bakmayı emreder.”¹⁵⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.): “Tarttığınız zaman ağır ağır tartın”¹⁵⁶ buyurmuş ve kendisi de bunu uygulamıştır.¹⁵⁷

Ancak adaletin gerekli olduğu hallerde hak sahibinin ihsan üzere bir tutuma yaklaşmaması durumunda adalet zorunludur. Çünkü ihsan gönüllülük esasına tabidir. Şu örneği zikredebiliriz:

Bir defasında Ka'b b. Mâlik (r.a.), Mescid-i Nebevi'de son derece fakir bir sahabi olan Abdullah b. Ebi Hadred'in (r.a.) yakasına yapışarak ondan alacağını talep etmişti. Bu olayı odasının penceresinden gören Hz. Peygamber ona eliyle işaret ederek alacağının yarısını bağışlamasını istemiş o da alacağının yarısından vazgeçmiştir.¹⁵⁸

Abdullah'ın alacağının tamamını alması adaletin gereğidir. Yarısını bağışlaması ise ihsandır. Şayet Abdullah, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ricasını kabul etmeseydi adaletin gereği olarak alacağının tamamı kendisine ödenmesi gerekecekti.

II. ÖZGÜRLÜK

İnsanın irade sahibi bir varlık oluşu sebebiyle kendisine bırakılan tercihlerde ikna edilememişse baskı ve engellemelerle karşılaşması onu olumsuz etkiler, huzursuz kılar. Bu açıdan insan, güvenli ortama ihtiyaç duyar. Özellikle özgürlüğünü, toplumdaki hakim olan inanç ve yaşantıdan farklı tercihlerde bulunarak kullanan kişinin güven arayışı daha da önem kazanır. Bu insanın, zarar görmemesi, tercihlerinin saygı ile karşılanması ortamın güvenli olduğuna işaret eder.

Özgürlük, en genel anlamıyla meşru sınırlar içinde serbestlik demektir. Sınırların dışına çıkmak ise özgürlük değil isyandır. Şeklen belirlenen sınırlar içinde kalarak meşruiyet üzerinden sınırların dışına çıkmak ise özgürlüğün kötüye kullanılmasıdır. Bu noktada ahlaka büyük iş düşmektedir.

154 Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 552.

155 Nahl (16), 90.

156 İbn Mâce, “Ticârât”, 34; Ebû Avâne, *el-Müsned*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), III, 255; Kudâi, *Müsnedü's-Şihâb*, I, 443.

157 msl. bk. Müslim, “Müsâkât”, 113-115.

158 Buhârî, “Salât”, 71, 83.

Mutlak ve sınırsız özgürlük yoktur. Bossuet'nun da dediği gibi “herkesin her şeyi yapabildiği bir yerde hiç kimse hiçbir şey yapamaz”, diğer bir ifadeyle “herkesin efendi olduğu yerde herkes köledir.” Dolayısıyla özgürlüğün de bir sınırının olması gerekir. Bu noktada onun sınırlarını çizen otorite önemlidir.

Konuya Müslüman düşüncesi açısından bakıldığında özgürlükleri belirleyenin Allah Te'âlâ olduğunda şüphe yoktur. İnsan için O'nun çizdiği sınırların dışına çıkma hakkı ve özgürlüğü yoktur.

Belirlenen sınırlar dahilinde seçimin olmadığı yerde özgürlükten bahsedilemeyeceğine göre insanlar kendilerine bu imkânı tanıyan güvenli ortamları ararlar. Nitekim tarihi süreç içinde Hıristiyan yöneticiler, bir devlette tek inanç olabileceği dogmasına bağlı olarak ne diğer dinlere ne de kendi dinleri içinde oluşan inanç gruplarına (mezhep-tarikat) hayat hakkı tanımamışlardır. Bunda halkın kralın dininden olma zorunluluğu ve dine girmeye zorlamanın dini bir görev sayılmasının etkisi büyüktür. Bu inancın doğurduğu şiddet sarmalı sebebiyle kendilerini güvende hissetmeyen Hıristiyan gruplardan İslam toplumlarında yaşamayı seçenler olmuş ve inanç özgürlüğüne bağlı güveni Müslümanların himayesinde yakalamışlardır. Çünkü bizzat Kur'an-ı Kerim dine girme konusunda baskıyı yasaklamış, Hz. Peygamber de bunun örneklerini vermiştir.¹⁵⁹ İslam alimleri de “Onları kendi dinlerine göre yaşayabilmeleri için inançları konusunda özgür bırakmakla emrolunduk” ilkesini benimsemişlerdir.¹⁶⁰ Esasen bu bu söz Hz. Ali'ye (r.a.) nisbet edilmektedir.¹⁶¹ Bu ilke aynı zamanda: “O halde öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin”¹⁶² ayetinin de bir gereğidir. İnanç özgürlüğünün güvenli ortamı oluşturması güvenin odağındadır. Nitekim Hıristiyanlık içinde oluşmuş farklı inanç grupları “Halkın kralın dininden olma zorunluluğu” sebebiyle tarih boyunca inanç özgürlüğüne sahip olmamışlar, din özgürlüğünü Müslüman ülkelerde buldukları için buralarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Hatta Hıristiyan kralın yönettiği ülkelerle yapılacak bir savaşta Müslümanların yanında yer almışlar, casusluk da dahil gerekli bütün desteği vermişlerdir.¹⁶³

Özgürlük sadece inanç ile ilgili bir kavram olmasa da hem modern Batı dünyasının hem de İslam kültürünün özgürlük tanımında belirleyici unsur olmuştur. Modernliğin kaynağını oluşturan Hıristiyan Batı toplumlarının kültüründe özgürlük, dinden bağımsızlaştıkça artan bir özellik arz etmektedir. Bu anlayışın temelinde tarihi süreçte tanrısal

159 Bu konuda bk. Saffet Köse, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Özgürlüğü*, İstanbul 2002, tür. yer.; a.mlf., “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe”, *İHAD*, sy. 5 (2005), s. 13-48.

160 Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 56; XI, 102; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, II, 275, 310-312; IV, 132; V, 143; VII, 147.

161 Kâsânî, VII, 147.

162 Gâşiye (88), 21-22.

163 Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Ezheriyye), s. 152-154.

yetkileri elinde bulunduran, bir anlamda tanrılaşmış kilise babalarına / ruhban sınıfına karşı oluşan tepkisel duruş vardır. Özellikle Aydınlanma felsefesinin de etkisiyle modern Batı dünyasında kutsalı dışlayan ve Tanrı'nın yerine insanı, vahyin yerine akli, dinin yerine bilimi, mabedin yerine mektebi merkeze alan *hümanist, pozitivist, materyalist* bir zihniyet gelişmiş, bir anlamda insan daha özel ifadesiyle *nefis* tanrılaştırılmış, hedonist yaşam biçimi özgürlük adına yüceltilmiştir. Modern dünyanın özgürlük anlayışını şekillendiren ana zemin budur.¹⁶⁴

İslâm düşüncesinde gelişen, özellikle irfan geleneğinde kendisine önemli bir yer bulan özgürlük ise nefisinden / dünyevî tutkularından kurtulmak ve Allah'a kul olmak anlamı taşır. Kulluk hürriyetin özünü teşkil eder. Çünkü bu sayede insan *nefsânî arzu ve isteklerinin* etkisinden, onların kişiyi hâkimiyeti altına almasından kurtulmakta, onun prangalarını kırmaktadır. Bunun için Kuşeyri: (ö.465/1072) “Özgürlüğün hakikati kulluğun kemalindedir” der.¹⁶⁵ Şu halde Allah'a bağlılık ölçüsünde özgürlük kemal bulur, artar, mükemmelleşir. Bu açıdan özgürlük ubûdiyetin nihâi / zirve noktası kabul edilir.¹⁶⁶ Allah'ın dışındaki her şeyi gönülden çıkarmak / *mâsivâ'dan* / *ağyârdan* (Allah'ın dışındaki her şey) âzâd olmak, dünyanın taşı ile altınını bir görmek özgürlüğün esasıdır. Ebû Ali ed-Dekkâk'ın (ö.405/1015): “Kim dünyaya ondan özgür olarak girerse ahirete göçerken de ondan hür olur (ondan hesabı kolay olur)”¹⁶⁷ sözü bu noktayı aydınlatmaktadır.¹⁶⁸

Kur'ân-ı Kerim, Allah ile kul arasındaki sözleşme¹⁶⁹ hükümleri ile nefsânî arzu ve isteklerin çatışması karşısında ikinciye uymayı, yani hazcılığı mecâzî anlamda “*süfli arzuları tanrı edinmek*” olarak vasıflandırır. Çünkü bunda kasıt olmasa da fiili olarak Allah'ı bir kenara bırakarak nefsi dinleme ve ona tâbi olma vardır. Hz. Peygamber'in “Zina eden zina ettiğinde mü'min olarak zina etmez, çaldığında mü'min olarak çalmaz, içki içtiğinde mü'min olarak içmez” hadisini¹⁷⁰ de bu bağlamda anlamak isabetli olur. Çünkü Allah'ın yasakladığı, nefsin ise emrettiği bir şey karşısında nefsi dinlemek ya da Allah'ın emredip nefsin karşı çıktığı bir şey konusunda nefse uyarak Allah'ın emrini yapmaktan

164 Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, s. 203-204.

165 *er-Risâle* (nşr. Abdülkerim el-Atâ), Dımaşk 2000, s. 349.

166 Tânevi, *Keşşâfu Istilâhâti'l-funûn*, Kalküta 1862, I, 292.

167 Kuşeyri, s. 349.

168 Burada şu hususa işaret zarureti vardır: Bu ifadeler, dünyanın ya da dünyevi zenginliklerin önemsenmemesi gibi bir anlama gelmez. Anlatılmak istenen dünyayı gönlüne yerleştirmenin, dünya için ahireti feda etmenin doğru olmadığı fikridir (Nâzi'ât, 79/37-39). Müslümana düşen dünya ve ahiret dengesini kurmasıdır (Kasas, 28/77).

169 Arâf (7), 167.

170 Buhâri, “Mezâlim”, 30, “Eşribe”, 1, “Hudûd”, 1, 6, 14; Müslim, “İmân”, 100, 104.

kaçınmak nefsi tanrı edinmek gibidir. İşte Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde bu tutumu "Gördün mü süflî arzularını (hevasını, hazlarını) kendisine tanrı edineni?"¹⁷¹ ayetiyle kendi buyruklarını bir kenara bırakarak nefsinin taleplerine tâbi olanı, mecazi anlamda heva heveslerin/nefsin kulu/tutsağı olarak değerlendirir. Buna göre gerçek anlamda hürriyet bu sözleşmeye uyarak nefsânî isteklerin prangasından kurtulmaktır. O halde insan bu sözleşmeye uygun davrandığı ölçüde özgür ve kendi kendisinin efendisidir, nefsânî arzu ve isteklerine uyduğu nispette de onun esiridir, görünüşte hür olsa da gerçekte tutsaktır. Bundan dolayı ünlü mutasavvıf Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) "Yâ Rabbi! Her köle âzâd edildiği gün sevinir. Ben ise sana gerçekten kul-köle olduğum zaman sevineceğim." sözü bu gerçeğin bir ifadesidir. Müslüman düşünürler açısından özgürlüğün fotoğrafı budur.

Görüldüğü üzere Müslümanlar açısından bakıldığında Batılı anlamda nefsin arzuladığı her şeyin neredeyse mubah görülmesi özgürlük adına köleliğin ilanı anlamına gelmektedir. Batılı zihin ise din kuralları bağlamındaki özgürlüğü tutsaklık olarak değerlendirmektedir.

Bu bağlamda özgürlük tanımlarından onun güvenlik ile ilişkisini de belirlemek mümkündür. Modern dünyanın özgürlük anlayışına göre insan başkasına zarar vermemek kaydıyla arzuladığı ne varsa yapabilir. Bu hedonist bir özgürlük tanımıdır ve Allah'tan uzaklaştıkça artan bir özelliğe sahiptir. Bu anlayış, İslam'ın temel metinlerine göre tutsaklıktır ve hem bu dünyada hem de ahiret yurdunda kişi güvenliğini tehlikeye atan ciddi bir risktir. Batıda özgürlük nefsin egemenliğinde hareket etmek iken İslam'da özgürlük nefse egemen olmadadır.

Özet ile Batının özgürlük anlayışı Tanrılaşmış bir nefse teslim olmak ve hayvani hisleri serbestçe yaşamak anlamına geldiğinden insanın insan olma güvenliğini tehdit eden bir karakter arzuetmektedir. İslam'ın özgürlük anlayışında nefisten kurtulmak ve onu helal doğrultusunda yönetebilmek esastır.

Özgürlüğünü helal üzerinden sınırlandırmak ve bu doğrultuda onu yönetebilmek dolayısıyla arzuları helal ile sınırlandırabilmek dini literatürde *iffet* kavramı ile ifade edilmiştir. İnsana güven sağlayan işte bu iffettir. Rabbinin huzuruna çıkıp hesap vereceğinden korkan ve nefsinin süflî arzularından men eden insan kurtuluşa ermiş ve cennete ulaşmıştır.¹⁷² Bunun için insanı saptırmak için hevası (hazlar) kullanan şeytanın adımlarını takip etmemede kararlılık gerekir.¹⁷³

Özgürlüğün en önemli kategorilerinden birisi fikir ve düşünce alanındaki serbestliktir. Özellikle bu alandaki engeller hakikate giden yola taş koymak anlamına gelir,

171 Furkân (25), 43; Câsiye (45), 23.

172 Nâziât (79), 40-41.

173 Bakara (2), 168, 208; En'âm (6), 142; Nûr (24), 21.

bilimsel gelişme önünde engel oluşturur. Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hadislerinde hakaret etmemek ve iyi niyetli olmak kaydıyla fikirlerin özgürce ifade edilebileceğine dair esaslar vardır. 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' diyen Allah'a, melekler, 'Biz seni her türlü noksanlıktan uzak tutup (tesbih) durmadan övgü ile zikrederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' diye sorabilmişlerdir.¹⁷⁴ Bu insanlar için önemli bir örnektir. Hz. Peygamber'e sahabenin sormadığı ya da fikrini beyan etmediği hiçbir konu olmamıştır. Hz. Peygamber bütün bunları olgunlukla karşılamıştır. Dağıttığı bir yardım sırasında "Adaletli davranmıyorsun! Adaletli ol ey Muhammed!" diyebilen insanlar olmuş, Hz. Peygamber de: "Ben adaletli olmazsam kim olacak?" buyurmuş, Hz. Ömer'in soruyu soranı cezalandırmak istemesi üzerine onu engellemiştir.¹⁷⁵

Hubâb b. Münzir, Bedir Gazvesi'nde İslâm ordusunun mevzilendiği yerin uygun olmadığını görmüş ve Hz. Peygamber'e bu kararının kişisel tercihe mi yoksa ilâhî bir işarete mi dayandığını sormuş, vahiyle ilgili olmadığını öğrenince de gerekçeli şekilde başka bir yer teklifinde bulunmuş, Rasûl-i Ekrem de onun bu görüşünü uygun bulmuştur. Resûlullah, Benî Kurayza ve Benî Nadîr gazvelerinde de mevzilenecekleri yerin istişaresinde onun görüşünü tercih etmiştir.¹⁷⁶

Hz. Ömer, bir hitabesinde evlenecek olan kişilerin kadınların mehrinde aşırı gitmemelerini, Hz. Peygamber'in verdiği ya da ona verilen mehirden daha fazlasını verenlerden bu fazlalığı alarak devlet hazinesine devredeceğini söyleyerek minberden indiğinde orada bulunan Kureyşli bir kadın Hz. Ömer'e:

"Ey mü'minlerin Emiri! Allah'ın Kitabı ile senin sözünden hangisine uyulmalı? şeklinde bir itirazda bulunduğu Hz. Ömer: "Elbette Allah'ın kitabına, mesele nedir?" dediğinde kadın; "Biraz önce kadınların mehrinde aşırı gidilmemesini söyledin. Oysa, Allah: 'Mehir olarak onlara yüklerle altın vermiş olsanız bile hiçbir şey geri almayın.'¹⁷⁷ buyurmaktadır.

Bunun üzerine Hz. Ömer (iki veya üç defa): 'Ömer hata etti, kadın isabet.' diyerek minbere tekrar çıktı ve insanlara şöyle seslendi: *Ben size kadınların mehri konusunda aşırı gitmenizi yasakladım, kim ne kadar isterse o kadar versin.*¹⁷⁸

174 Bakara (2), 30.

175 Buhârî, "Menâkıb", 25, "Menâkıb", 25, "Edeb", 95, "Mürteddin", 7; Müslim, "Zekât", 142, 148; İbn Mâce, "Mukaddime", 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 56, 65, 353-355.

176 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut 1388/1968, III, 567; Hâkim, *el-Müstedrek* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1411/1990 III, 427, nr. 5801; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Beyrut 1405/1985, II, 346.

177 Nisâ (4), 20.

178 Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1415/1994, XIII, 57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1414/1994, VII, 233; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*

Bütün bunlar fikir özgürlüğünün önemine işaret eden ve bu yönde idarecilerin verdiği güveni gösteren örneklerdir. Güvensiz ortamlardan insanların kaçtığı gibi fikirler de kaçar. Kaybeden de onları kaçıranlar olur.¹⁷⁹

Günümüz dünyasında güvenin önem kazandığı alanlardan birisi de teşebbüs özgürlüğüne dayalı tasarruflardır. Ticaretin itici gücü ya da motoru sermayedir. Oysa ekonomistlerin tabiriyle “sermaye ürkektir, sığınabileceği güvenli liman arar.”

Güvenin olmadığı ortamlara sermayenin gelmemesi günlük ticareti ve ekonomik gelişmeyi engeller. Sermaye denildiğinde üretime dönük, gelir arttırıcı daha pratik ifadeyle paraya dönüştürülebilecek mali değerdeki bütün varlıklar anlaşılmalıdır. Sermayenin aradığı ana değer ise güven ortamıdır. Güvenin bulunmadığı yerlere sermaye akışı olmaması bir yana mevcutlarının da kaçması söz konusudur. Kur’ân-ı Kerim’in, güvenli ve huzurun bulunduğu yere rızkın geleceğini bildiren ayeti bu noktaya işaret eder.¹⁸⁰

İslam ahlakçısı Mâverdi (ö.450/1058) dünyanın nizamının bağlı olduğu altı şeyden birisinin yaygınlık kazanmış güven olduğunu söyledikten sonra onun önemini şöyle izah eder: “İnsanlar onunla huzur bulurlar, gayretler harekete geçer, temiz insanlar onun bulunduğu yerde ikamet eder, zayıflar onunla rahatlık hissederler. Çünkü korku içinde olanın rahatı; kaygısı, tasası olanın huzuru olmaz.”¹⁸¹

Mâverdi, peşinden ehl-i hikmetin “adalet en güçlü ordu, güven en mutlu yaşamdır” sözünü naklettikten sonra şu analizi yapar:

“Çünkü korku, insanları, yararına olacak şeylerden uzak tutar, bir şeylere yatırım yapmalarını (tasarrufât) engeller, ihtiyaç maddelerini karşılamak üzere dinamik halde bulunmalarına, her birisi için gerekli olan sistem ve düzeni sağlayacak şeylerin peşine düşmelerine mani olur. Çünkü güven adaletin, zulüm ise adaletsizliğin sonucudur.”¹⁸²

Bu anlatılanlar ekonomik istikrarın özgür ve güvenli bir ortamda nema bulacağına işaret etmektedir.

(nşr. Bekri Hayyâni-Safvet es-Sekkâ), Beyrut 1401/1981, XVI, 536-538.

179 Bk. Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, s. 156-163.

180 Nahl (16), 112.

181 *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 142.

182 *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 142.

III. DOĞRULUK / DÜRÜSTLÜK

Dürüstlük, söz-eylem bütünlüğüdür. Dilde olanın kalpte ve eylemde, söz ve eylemde olanın kalpte olmasıdır.¹⁸³ Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin (ö.816/1413):

الصدق قول الحق في مواطن الهلاك

“Hayatın riskte olduğu / can tehlikesinin bulunduğu ortamda hak sözü söylemektir” şeklindeki tanımlaması dürüstlüğü meleke haline gelmiş ve ahlaka dönüşmüş biçimine işaret eder. Bu tanımın tersinden okunuşuna bakıldığında dürüstlüğü, “yalanın kurtuluş olduğu yerde doğruyu tercih etmek” olduğu sonucu çıkar. Nitekim bunu söyleyenler de olmuştur.¹⁸⁴

Kuşeyri (ö.465/1072), dürüstlüğü (sıdk), hal ve tavırlarında şaibe; itikadında şüphe; eylemlerinde kusur olmaması şeklinde tanımlar.¹⁸⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s.): “Cihadın en faziletlisi zalim sultana karşı hakkı haykırmaktır”¹⁸⁶ hadisi dürüstlük uğrunda mücadelenin değerine işaret eder.

Doğruluk / dürüstlük, “sıdk” kelimesi ile ifade edilir. Karşıtı ise yalan anlamına gelen “kızb”tir. Sıdk güven veren, yalan ise güveni sarsan özelliğe sahiptir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.) halife seçildiğinde ilk hitabesinin bir yerinde:

الصِّدْقُ أَمَانَةٌ، وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ

“Doğruluk emanettir, yalan ise hıyanettir” demiştir.¹⁸⁷

Dürüstlük ve onun sağladığı güven, sadece sözde değil aynı zamanda insanın zaafının olduğu ve nefsinin kendisini zorladığı durumlarda işi tabii kuralına göre yapması halinde, bir anlamda yaptığı işin hakkını verebilmesiyle de ortaya çıkan bir değerdir.

Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şu hadis-i şerifinde bu hususa vurgu yapar:

183 Cürçânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1403/1983, s. 132, “sıdk” md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât* (nşr. Adnan Deriş-Muhammed el-Misri), Beyrut, ts. (Müessesetü'r-Risâle), s. 557.

184 Cürçânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1403/1983, s. 132, “sıdk” md.; Kadı Abdünnebi el-Ahmed Negari, *Düstûru'l-'ulemâ*, Beyrut 1421/2000, II, 169.

185 *Letâifü'l-işârât* (nşr. İbrahim el-Besyûni), Kahire, ts. (el-Hey'etü'l-Mısıriyye), III, 153.

186 Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17; Tirmizi, “Fiten”, 13; Nesâî, “Bey'at”, 37; İbn Mâce, “Fiten”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 19, 61; IV, 314, 315; V, 251, 256.

187 Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* (İbn Abdırrezzâk'ın *el-Musannefe*kinde, nşr. Habiburrahman el-A'zami), Beyrut 1403, XI, 336.

“Sizden biriniz bir iş yaptığında Allah (c.c.), yaptığının içinize sinecek ölçüde hakkını vermenizi sever.”¹⁸⁸

Hadisten açıkça anlaşıldığı üzere öncelikle bir işi yapan onu becerebilecek bir güce ve donanımına sahip olmalıdır. Başka türlü işin hakkını vermek mümkün değildir.

İkincisi de her işin kendine özgü, onun fitratından / doğasından kaynaklanan kuralları vardır. Onun mutlaka gözetilmesi, dürüstçe uygulanması, ihmal edilmemesi, en küçük bir ayrıntının bile gözden kaçırılmaması gerekir.

Kur’ân-ı Kerim açık biçimde şu âyetiyle tabii kurallarına uyarak işin hakkının verilmesini emreder:

“Evlere kapılarından girin. Allah’ın emir ve yasaklarına karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.”¹⁸⁹

Meşhur müfessir Zemahşeri’nin (ö.538/1144) yorumuyla âyet şunu ifade eder:

“Her işi kendi tabii kuralına / metoduna göre layık-ı veçhiyle yapın. Aksini yapmayın.”¹⁹⁰

Ayetten ve bu yorumundan anlaşıldığı kadarıyla her işin bir münasibi, yöntemi, ona ait tabii kuralı vardır. O da onun kapısından girmektir. Yani kuralını uygulamaktır. Maksada ulaştırır budur. İyilik (birr) de bundan doğar. Onun aksini yapmak işleri tersine götürür.¹⁹¹

İnsanlar herhangi bir meslek erbabına işi düştüğünde aradıkları en önemli değer dürüstlük ve beceridir. Güveni sağlayan da işte budur.

Bir başka açıdan dürüstlük inanılan değer doğrultusunda davranabilmektir. İnanca aykırı söz ve eylemler inandırıcılığını kaybedeceğinden ve insanlar nezdinde itibar kaybına sebep olacağından Kur’ân-ı Kerim mü’minlerin tutarlı davranmaları gerektiğini¹⁹² söyler:

“Ey inananlar! Yapmadığınız şeyi niçin söylüyorsunuz. Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah’ın nefret ettiği bir davranıştır.”¹⁹³

188 *Müsnedü Ebî Ya’lâ* (nşr. Hüseyin S. Esed), Dimaşk 1404/1984, VII, 349; Beyhaki, *Şu’abü’l-İmân* (nşr. Abdülali A. Hâmid), Bombay-Riyad 1423/2003, VII, 233.

189 Bakara (2), 189.

190 *el-Keşşâf*, I, 235.

191 Saffet Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, s. 149-150.

192 Sâff (61), 2-3.

193 Sâff (61), 2-3.

Söz ve eylem çatışması ya da kalpte olan ile dildeki arasında farklılık bulunması güven kaybına sebep olur ve inandırıcılığın yitirilmesi sonucunu doğurur. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim bu noktada duyarlılık gösterilmesini ister. Mesela aile efradından namaz kılmasını isteyen kişi kendisi de hangi zorlukla karşılaşsın karşılaşsın yılmadan disiplinli şekilde namaza devam etmelidir.¹⁹⁴ Bunu emreden ayet geldiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) damadı Hz. Ali ile kızı Hz. Fâtıma'yı (r.a.) aylar süren bir zaman diliminde sabah namazına kaldırdığı rivayet edilir.¹⁹⁵ Hz. Ömer'in (r.a.) de ailesini namaz için uyardığı nakledilir.¹⁹⁶

Hz. Peygamberin dürüstlüğü ve emin sıfatı en azgın düşmanlarının bile reddemediği bir vasfıdır. Ayette ifade edildiği üzere onu asla yalanlayamamışlardı.¹⁹⁷ Ebû Cehil ve Müslüman olmadan önce Ebû Süfyân bunun Hz. Peygamberin dürüstlüğünü itiraf etmeleri iki önemli örnektir. Ahnes b. Şüreyk Ebû Cehil ile baş başa kaldığı bir ortamda kendisine sorar:

“Bak yanımızda hiç kimse yok. Bana söyle, Muhammed doğru mu söylüyor yalan mı!”

Ebû Cehil der ki:

“Vallahi, Muhammed doğru söylüyor. O, asla yalan söylemedi. Fakat bütün şerefli görevler zaten onların kabilesinde. Bir de peygamberliği alınca Kureys'e ne kalacak ... O sebeple de kendisine tabi olmayacağız.”¹⁹⁸

Hz. Peygamber, Bizans imparatoru Herakleios'a (ö. 23/641) elçi olarak Dihye b. Halife el-Kelbi ile İslam'a davet mektubu gönderdi. Herakleios, o sırada ticaret için bölgede bulunan Ebû Süfyân ve arkadaşlarını davet ederek Hz. Peygamber hakkında bilgi aldı. Herakleios'un soruları üzerine Ebû Süfyân, onun asalet sahibi olduğunu, yalan söylemediğini, ona zayıf konumda bulunanların tabi olduğunu ve ona tabi olanların sayılarının sürekli arttığını, ona inandıktan sonra kimsenin dininden dönmediğini, savaşları bazen onun bazen kendilerinin kazandıklarını, aldatmadığını ve vefasızlık etmediğini, bu sözleri o söyleyene kadar kendisinden başka kimsenin söylemediğini ikrar etti.

Herakleios: “Eğer senin bu söylediklerin onda gerçekten varsa o peygamberdir. Onun geleceğini biliyordum ama sizin içinizden çıkacağını zannetmiyordum. Ona

194 Tâhâ (20), 132.

195 Ebû'l-Hasan el-Vâhidî en-Nisâbüri, *et-Tefsîru'l-basît*, Riyad 1430, XIV, 562; Fahrudin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1420, XXII, 115; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire 1384/1964, XI, 263.

196 Kurtubî, XI, 263; Se'âlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân*, Beyrut 1418, IV, 75.

197 En'âm (6), 33.

198 Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XI, 333; Kâdi İyâz, *eş-Şifâ*, Amman 1407, I, 270.

ulaşabileceğimi bilsem mutlaka görüşmeyi arzu ederdim. Yanında olsaydım onun ayaklarını yıkardım. Onun hakimiyeti durduğum noktaya ulaşacaktır” dedi.

Sonra Hz. Peygamberin kendisine gönderdiği mektubu istedi ve okudu ve Dihye’yi hediyelerle uğurladı.¹⁹⁹

Hz. Peygamberin dürüstlüğü ve inandırıcılığı konusunda şu örnek oldukça ilginçtir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir bedeviden (Sevâ’ b. Kays el-Muhâribi) bir kısrağ satın aldı ve atının parasını almak için peşinden gelmesini istedi onun önünden hızlıca yürümeye başladı. Halk yavaş hareket eden o bedevinin etrafını sarıp kısrağı satın almak üzere pazarlığa giriştiler. Onu Hz. Peygamberin satın aldığından haberleri yoktu. Onlardan birisinin daha fazla para vermesi üzerine bedevi Rasûlullah’a haykırarak: “Kısrağı alacaksan al, yoksa ben onu sattım! dedi. Rasûlullah da bedevinin sözünü işitince: “Bana sattın ya!” dedi. Bedevinin: “Hayır vallahi, ben bunu sana satmadım; karşılığını vermesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): “Biz anlaştık ve ben bu kısrağı senden satın aldım” diye itiraz edince Bedevi: “O zaman şahit göster” dedi. O anda oraya gelen Huzeyme b. Sâbit ortaya atılıp bedeviye: “Ben şahidim senin bu kısrağı Hz. Peygamber’e sattın” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) Huzeyme’ye dönerek: “Neye dayanarak şahitlik ediyorsun? diye sordu. Huzeyme: “Ey Allah’ın Rasûlü, ben, Allah’ın seni tasdik etmesiyle şahitlik ediyorum / sen hiç hak olandan başka bir şey söylemedin ki!” cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Huzeyme’nin şahitliğini iki erkeğin şahitliğine denk saydı.²⁰⁰

Hz. Peygamber sahabeyi de dürüstlük ilkesine bağlı kalmaları konusunda eğitmiştir. Mesela bir kimsenin bilgisizliğini, gafletini, zaafını fırsata dönüştürerek istismar yoluna gitmek dürüstlük ilkesine aykırıdır ve yasaktır. Değerini bilmediği veya ihtiyacı sebebiyle atını daha yüksek fiyata satabilecekken 300 dirheme satan bir adamı diğer bir sahabe uyurarak onun atını gerçek değeri üzerinden 800 dirheme satın almıştır.²⁰¹ Kendisine bunun sebebi sorulduğunda: “Biz müslümana karşı samimi ve dürüst davranacağımız konusunda Allah Rasûlüne söz verdik (bey’at ettik)”²⁰² şeklinde cevap vermiştir.

199 Buhârî, “Bed’ü'l-vahy”, 6; “Cihâd”, 76, 102; “Tefsir”, III/4; Müslim, “Cihad”, 74; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 262, 263; Taberî, *Tarih*, II, 645-651; İbn Kesir, *es-Sire*, III, 498-506; M. Hamidullah, s.111-131; Ali Öngül, “Dağatar”, *DİA*, VIII, 399-400; Ali Yardım, “Dihye b. Halife”, *DİA*, IX, *Hz. Peygamber’in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s.294; Işın Demirkent, “Herakleios”, *DİA*, XVII, 212.

200 Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 20; Nesâî, “Büyü”, 81; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 216.

201 Nevevî, *el-Minhâc: Şerhu'l-Müslim*, Beyrut 1392, II, 40; İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri*, Beyrut 1379, I, 139; Mübârekfârî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye), VI, 45.

202 Buhârî, “İmân”, 42, “Mevâkitü's-salât”, 3, “Zekât”, 2, “Şurût”, 1; Müslim, “İmân”, 42, 97-98; Nesâî, “Bey’at”, 6, 17; Taberânî, *el-Mu’cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi es-Selefi), Beyrut 1404/1983, II, 334.

Karşılıklı güven tesisi açısından gerek fertler arasında gerekse uluslararası ilişkilerde antlaşmaya sadakat/ahde vefa prensibi büyük önem arzettiğinden Kur'an-ı Kerim bu prensiplere uyulması üzerinde ısrarla durmuş,²⁰³ Hz. Peygamber de buna dürüstçe ve titizlikle uymuştur. Mesela sahabeden Huzeýfe b. Yemân ile babası Bedir savaşının hemen öncesinde Mekke'den Medine'ye gelirken müşrikler tarafından yakalanmışlar ve harbe iştirak etmeyeceklerine dair söz verdikten sonra serbest bırakılmışlardı. Hz. Peygamber'e geldiklerinde olayı anlatmışlar ve Rasûlullah şöyle söyleyerek Medine'ye gitmelerini emretmişti:

“Biz verdiğimiz sözü tutar, onları yenmek için Allah'tan yardım isteriz.”²⁰⁴

Kureyş'in elçisi sıfatıyla Hz. Peygambere gelen Ebû Râfi' (ö.40/660?) anlatıyor:

“Kureyş beni Hz. Peygambere elçi olarak gönderdi. Rasûlullah'ı gördüğümde kalbime İslam'a girme arzusu düştü ve yâ Rasûlallah! Allah'a yemin olsun ki ben bir daha Kureyş'e dönmeyeceğim dedim.” Allah Rasûlü buyurdular ki:

“Ben antlaşmayı bozamam ve elçiyi alıkoyamam. Ama sen dön ve verilen vazifeni ifa et! Şayet şu anda oluşan Müslüman olma isteğinin tekrar içine doğarsa dön gel” buyurdu.

Mekke'ye dönüp görevimi ifa ettim ve Rasûlullah'a gelip Müslüman oldum.²⁰⁵

Hz. Peygamber dürüstlüğün getirdiği güveni ticaret erbabı üzerinden verir. Dürüst ve güvenilir tacir, peygamberler, siddıklar ve şehitlerle hasrolunacaktır.²⁰⁶ Ticaretin sürdürülebilirliği ve helalinden kazanmanın ölçüsü dürüstlük ve onun verdiği güvenidir. Dürüstlüğü kaybeden güvenini, onu yitiren de her şeyini kaybeder. Abdullah b. Abbâs'ın her şeyin bir afeti vardır, ticaretin afeti de yalandır dediği nakledilir.²⁰⁷

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber hayatı ticaret üzerinden tanımlarlar ve bu açıdan dürüstlük ve onun verdiği güven hayatın bütün alanlarında geçerli ve önemli bir değerdir. Kur'an-ı Kerim Allah Te'âlâ'nın mü'minlerden cennet karşılığında canları ve mallarını satın aldığı,²⁰⁸ bir de hidayet karşılığında sapıklığı satın alanlar bulunduğunu, onların da ticaretlerinin kâr değil zarar olduğunu²⁰⁹ bildirir. Hz. Peygamber de herkesin

203 Mâide, 5/1; Nahl, 16/91-92, 94.

204 Müslim, “Cihad”, 98; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 395; Zehebi, *Siyerü a'lami'n-nübelâ*, II, 364.

205 Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 151.

206 Tirmizî, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticârât”, 1; Dârimî, “Büyü”, 8.

207 Saffet Köse, *İslam İş ve Ticaret Ahlakı*, İstanbul 2015, s. 69.

208 Tevbe (9), 11.

209 Bakara (2), 16.

sabah evinden çıkarak akşama ya nefisini Allah'a satmış ya da nefisine satılmış olarak döneceğini bildirir.²¹⁰

Dürüstlük, güveni getirdiğinden karşı taraf üzerinde güçlü bir etki yapar. Söz gelimi sahabiler ordusu Suriye topraklarına girip Şam'ı fethettiklerinde bölgede yaşayan Hıristiyanlar: "Bu insanlar, yüce meziyetlerini ve üstün değerlerini duyduğumuz Hz. İsa'nın Havârililerinden daha hayırlıdır" demişlerdi.²¹¹

Birçok bölgede İslam'ın Müslüman tacirlerin dürüstlüğü ile yayıldığı dikkate alırsa onun verdiği güvenin ve etkisinin ne kadar önemli olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Dürüstlük, insanın yüzüne yansıyan bir güce sahiptir. Medine'deki Yahudi âlimlerinin önde gelenlerinden Abdullah b. Selâm, Yahudi kültürünü yine kendisi gibi babasından öğrenmiş, Tevrat ve Talmud'u okumuştur. Ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) özelliklerini iyi biliyordu. Meşhur rivayete göre bahçesinde çalıştığı bir sırada Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye geldiğini (hicret) ve Kuba'da Amr b. Avf oğullarının arasında bulunduğunu haber alınca heyecanlanıp yüksek sesle tekbir getirdi. Bu esnada yanında bulunan halası Hâlîde bintü Hâris kızgın bir şekilde, "Kahrolası! Yemin ederim Mûsâ b. İmran'ın geldiğini duysaydın, bu kadar sevinmezdin" diyerek tepki gösterince ona: "Halacığım, yemin ederim ki o Mûsâ b. İmran'ın kardeşidir. Mûsâ neyi getirmişse o da aynı hakikatı getirmiştir" dedi. Halası bu cevap üzerine yumuşayarak: "Yeğenim! Bizim kıyamete yakın geleceğini tekrarlayıp durduğumuz peygamber bu mu yoksa?" diye sorunca, "evet" diye cevap verdi.²¹² Peşinden Hz. Peygamber'i görmeye gitti ve ilk gördüğünde sözü şu oldu: "Vallâhi bu yüz yalancı yüzü değildir."²¹³ Peşinden onun peygamberliğini ispat edecek soruları sorup beklediği cevapları alınca Müslüman oldu. Başta halası Hâlîde olmak üzere akrabalarından birçok kişinin Müslüman olmasına vesile oldu.²¹⁴

İki yüzlü, riyakârca davranışlar sahibinin farkında olmadığı ancak muhatabının mehtaplı gecede dolunay berraklığında bir açık bırakır ve bu güveni de sonrasında tesis etmek oldukça zordur. Hz. Yusuf'u kardeşleri kuyuya atıp sahte kan sürdükleri gömleğini alıp babalarına geldiklerinde: "Şimdi sen bize inanmayacaksın ama biz Yusuf'u eşyamızın başında bırakıp oyuna dalmışken Yusuf'u kurt yemiş, fark edemedik."

210 Müslim, "Tahâret", 1; Tirmizi, "Da'avât", 85.

211 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-âzîm* (nşr. Sami b. Muhammed Selâme), Riyad 1420/1999, VII, 362.

212 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 516-517.

213 Tirmizi, "Kıyâmet", 42; İbn Mâce, "İkâmet", 174; "Et'ime", 1; Dârimî, "Salât", 156; "İsti'zân", 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 451.

214 İbn Hişâm, I, 517; Sâlihî, *Sübülü'l-hedy ve'r-reşâd* (nşr. Adil Ahmed Abdülmevcüd-Ali Muhammed Muavviz), Beyrut 1414/1993, XII, 54.

dediklerinde babalarının gömleğin parçalanmamış olmasından sözlerinin yalan olduğunu anlayabileceğini düşünememişlerdi.²¹⁵

Züleyha, Hz. Yusuf'u suçladığında gömleğin arkadan yırtılmasının kendisini ele vereceğini hesap edememişti.²¹⁶

Hz. Mevlâna'nın "Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol" şeklindeki öğüdü şark kurnazlığı ve ikiye yüz lülüğün reddine ilişkin çok anlamlı bir sözdür.

IV. MERHAMET

İslam'ın, varlığı kuşatan ana dinamiği olan şefkat ve merhamet, insana güven duyulmasını sağlayan merkezi kavramlardır. İslam alimleri ahlakı, "Allah'ın buyruklarına saygı, yarattıklarına şefkat ve merhamet şeklinde"²¹⁷ iki ana zeminde ele almışlardır. Görüldüğü üzere merhamet, sadece insanlar için değil diğer varlıklar açısından da geçerli bir husustur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.): "Can taşıyan her varlığa yapılan iyilikte ecir vardır" hadisi²¹⁸ iyiliğin insanla hatta Müslümanla sınırlı olmadığını ifade eder. Nitekim Kur'an-ı Kerim bunu açık biçimde ifade eder.²¹⁹

Merhametin pratikteki görüntüsü vicdandır. Vicdan Nureddin Topçu'nun ifadeyle Allah'ın kalbimizdeki sesidir.

Allah Te'âlâ (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan Fâtihâ'nın hemen başında kendisini âlemlerin Rabbi olarak takdim eder. Peşinden *rahmân* ve *rahim* sıfatına vurgu yapar.²²⁰ Bu O'nun engin lütfunun bir tezahürüdür. Ayrıca rahmeti kendisine ilke edindiğini,²²¹ rahmetinin her şeyi kuşattığını bildirir.²²² Bir kutsî hadiste rahmetinin gazabının önünde olduğunu belirtir.²²³ Kendisini rahmet edenlerin en merhametlisi²²⁴ ve en hayırlısı sayar.²²⁵

215 Yusuf (12), 7-18.

216 Yusuf (12), 23-29.

217 Serahsî, *el-Mebsût*, X, 209; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 167; VIII, 191, 265; Bıkâ'î, *Nazmü'd-dürer*, Kahire, ts. (Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî), VII, 461; XVII, 145; XX, 133.

218 Buhârî, "Müsâkât", 9, "Mezâlim", 23, "Edeb", 27; Müslim, "Selâm", 153; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 44 ...

219 Bakara (2), 272.

220 Fâtihâ (1), 3.

221 En'âm (6), 12, 54; Arâf (7), 156; Mü'min (40), 7.

222 Arâf (7), 156; Mü'min (40), 7.

223 Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55, "Bed'ü'l-halk", 1; Müslim, "Tevbe", 14-16; İbn Mâce, "Zühd", 35.

224 Arâf (7), 151; Yusuf (12), 61, 92; [Enbiyâ' (21), 83].

225 Mü'minûn (23), 109, 118.

Bundan başka Allah Te'âlâ (c.c.) Peygamberini (s.a.s.) rahmet vasfıyla öne çıkarır. Müfessirlerin ifadesine göre sadece son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kendisine ait olan *raûf* ve *rahîm* şeklinde iki sıfatını birden layık görür.²²⁶ Onu âlemlere rahmet olarak gönderdiğini bildirir.²²⁷ Hz. Peygamber de kendisini rahmet peygamberi olarak tanımlar,²²⁸ ashâbı için yaptığı duanın son kısmında: "Bize merhamet etmeyi başımıza musallat etme!" yakarışında bulunur.²²⁹

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin de aralarında merhamet duygusu ile hareket etmeleri gerektiğini belirtir²³⁰ ve birbirlerine merhameti tavsiye etmelerini ister.²³¹

Hz. Peygamberin (s.a.s.) bir Müslümanın hayırlı olan bütün işlerine Allah Te'âlâ'nın rahman ve rahîm sıfatlarına vurgu yapılan besmeleyi ihmal ederek başlamasını eksiklik olarak belirtmesi de²³² çok önemli bir husustur. Çünkü besmele çeken mü'min rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla başladığı işte merhametin etkisinin göstereceğini taahhüt etmektedir. Aksi tutum rahmetten uzak tutulmaya sebep olur.

Rahmet kelimesi Allah açısından O'nun yarattıklarına lütuf ve inayeti demektir. Bu, sayısal (nicelik, kemmiyet) olarak sonsuz, nitelik (kalite, keyfiyet) bakımından ise mükemmeldir. Bu açıdan merhametin aynı zamanda acıma karakteri taşıması tabiidir.

İnsan ilişkileri açısından rahmetin tecellisi olan merhamet iki unsuru ihtiva eder.²³³ Birincisi incelik, nezaket, zarafet, şefkat anlamına gelen *rikkat*; ikincisi de gönülden gelen bir sevgiyle, incitici bir tavır takınmaksızın istenilenden fazlasıyla iyilik etmek manasındaki²³⁴ *ihsân*dır. İhsan, kelimenin kökü dikkate alındığında iyilikte estetik bir unsurun bulunması ve buna da özen gösterilmesi gerektiği anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde iyilik için özellikle *hüsn* (güzel) kökünden türemiş olan *hasene* (ç.hasenât) kelimesinin kullanılması²³⁵ buna işaret için olmalıdır. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm iyilik olsun diye yapılan eylemde miktarı ne olursa olsun incitici bir tutumun bulunması hâlinde

226 Tevbe (9), 128.

227 Enbiyâ' (21), 107.

228 Müslim, "Fezâil", 124.

229 Tirmizî, "De'avât", 79.

230 Fetih (48), 29.

231 Beled (90), 17.

232 Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl* (nşr. Bekri Hayyânî-Safvet es-Sekkâ), Beyrut 1401/1981, I, 555, nr. 2491; Suyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis*, nr. 15584; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, Kahire 1352, II, 119, nr. 1964; ayrıca bk. Dârekutnî, *es-Sünen* (Seyyid Abdullah Haşim), Beyrut 1386/1966, I, 229.

233 Râğîb, *el-Müfredât*, "r.h.m." md.

234 Bk. Râğîb, *el-Müfredât*, "h.s.n." md.

235 M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "h.s.n." md.; Wensinck, *Concordance*, "h.s.n." md.

onun iyilik olmaktan çıkacağını ve bunun Allah katında bir değerinin bulunmayacağını açıkça belirtir.²³⁶ İşte bunun için Hz. Peygamber, Allah Te'âlâ'nın bütün varlıklarla ilişkilerde ihsân hassasiyetinin gözetilmesini istediğini bildirir.²³⁷ Çünkü davranışlarda kabalık, ilişkilerde sertlik, sözlerde kırıcılık, hatada hoşgörüsüzlük kısacası katı kalp-taş yüreklilik (*fazz ve galizu'l-kalb*) ve merhametsizlik sağlıklı bir iletişimi engellediği için kurumsal yapıyı yıkan ve dağıtan bir niteliğe sahiptir.²³⁸ Öyle ki Kur'ân boşamada bile ihsân duyarlılığının gösterilmesini ister.²³⁹

Toplumun bütün birimlerinde rahmetten doğan merhametin tabii olarak doğduğu muhabbet ve sevginin belirleyici olduğu iyilik merkezli ilişkiler, istenilen şeyin gönül coşkusuyla fazlasıyla yapıldığı (ihsân), her davranışın olumluya yorumlandığı, af ve hoş görünün bir lütuf değil vazife telakki edildiği huzur ve güven ortamını doğurur. İlişkilerin temeline oturan bu zihniyet, adaleti aşan bir özellik arz eder ve her türlü ilişkiye sadaka değeri kazandırır.²⁴⁰ *Fazlalığın verilmesi bir gönül işi olduğu için sevgi temeline dayanır ve bu tür bir davranış, verene de alana da huzur veren bir atmosfer oluşturur. Bu sevgi sayesinde Kur'ân-ı Kerim'in övdüğü isâr ahlakı²⁴¹ pekişir.*

Aslında insanların buldukları ortamda gösterdikleri ülfet, sevgi ve merhamet Allah'ın yüze bölüp ahirette mü'minlere muamelesinde göstereceği için yanında tuttuğu doksan dokuzundan arta kalan ve dünyaya indirdiği rahmetin yüzde birlik diliminin bir tecellisidir.²⁴² Varlıkla ilişkilerde merhameti esirgemek aynı sonuçla karşılaşma sonucunu doğurur.²⁴³

İnsanlar arasında gönülleri kaynaştıran, kin ve nefreti gideren, ilişkilere derinlik kazandıran, taraflara rahatlık sağlayan en önemli hasletler zarafet, nezaket ve letafettir. Birbirine yakın anlamlarda kullanılan bu üç kelime, söz ve eylemlerde kırıcı olmaktan kaçınmak, incitici tutumlardan sakınmak, yumuşak ve kibar davranmak anlamlarına gelir. Kırıcı olmak, kaba davranmak, insanları birbirinden uzaklaştıran, kurumun lideri tarafından alınan bir tutum ise onu dağıtan bir özelliğe sahiptir.

236 Bakara (2), 262-264.

237 Müslim, "Sayd", 57; Ebû Dâvûd, "Edâhi", 11; Tirmizî, "Diyât", 14; Nesâî, "Dahâyâ", 22, 26; İbn Mâce, "Zebâih", 2.

238 Âl-i İmrân (3), 159.

239 Bakara (2), 229.

240 Buhâri, "Cenâiz", 37, "Merdâ", 75, "Vesâyâ", 2, "Menâkıbü'l-ensâr", 49; Müslim, "Vasiyet", 5; Dârimî, "Vesâyâ", 7.

241 Haşr (59), 9.

242 Buhâri, "Edeb", 19; Müslim, "Tevbe", 17; Tirmizî, "De'avât", 100; İbn Mâce, "Zühd", 35.

243 Buhâri, "Tevhid", 2, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâil", 65-66.

Saygısız tutumlar, hatada ısrarcı olmak, özür dilememek, özrü kabul etmemek, aniden öfkelenmek, kırıp dökmek, affetmemek, buyurgan tavır takınmak, iktidarını gücünden almak, toplum içinde ayıbını yüzüne vurmak, rencide etmek, karşısındaki hatasını anladığı hâlde inadına üstüne gitmek, karşısındaki insan konuşurken başka bir şeyle ilgilenmek kabalığın en fazla öne çıkan yönleridir ki bu tutum güven ve huzuru zedeleyen bir sonuca sebep olur.

Nezâket, zarâfet ve letâfet Hz. Peygamber'in en önemli özellikleridir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“Ey Muhammed! Sen, sırf Allah'ın lütfu sayesinde onlara karşı yumuşak ve nazik davrandın. Eğer sen katı kalpli-taş yürekli, kaba saba bir adam olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”²⁴⁴

Bu merhamet bütün varlığın huzurla sarmalanması ve güven ortamının oluşmasının teminatıdır. Hz. Peygamber'in hayvanların yavruları için yeterince süt bırakmayanları uarması, sağmal hayvanların memelerinin incitilmemesi için sağanların tırnaklarını kesmelerini istemesi²⁴⁵ sadece insana değil bütün canlılara verilen değeri ve acıya karşı duruşu ifade eder. Üzerinde bulunduğu devenin hırçınlığı üzerine ona kırbaç vuran eşi Hz. Âişe'yi yumuşak, nazik ve zarif olması konusunda uarması, böyle bir tutumun söz konusu ne ise onu süsleyeceğini, kibarlığın gözetilmemesinin ise ona leke düşüreceğini anlatır.²⁴⁶

Açık bir örnek olması kabilinden şu örneği zikredebiliriz. Abdullah b. Ca'fer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber bir gün ensardan bir adamın bahçesine girdi. Bir de ne görsün, bir deve! Rasûlullah'ı (s.a.s.) görünce deve inledi, gözlerinden yaşlar aktı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) onun yanına gelip başını okşadı ve hayvan sakinleşti. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Bu devenin sahibi kimdir, kimindir bu deve?” diye sordu. Ensar'dan bir genç gelip “Ey Allah'ın Rasûlü o benimdir” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de: “Allah'ın emrine verdiği şu hayvan hakkında Allah'tan korkmuyor musun? Bak bu hayvan senin kendisini aç bıraktığını ve çok yorduğunu bana şikâyet etti.” buyurdu.²⁴⁷

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber sadece insanlar için değil bütün varlıklar için bir rahmet olmuştur. Onun nezaketinden bütün varlıklar hissesini almışlardır. Mesela Sevâde b. er-Rabî'in anlattığına göre Hz. Peygamber kendisine: “Evine döndüğünde

244 Âl-i İmrân (3), 159.

245 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 484; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi es-Selefi), Musul 1404/1983, VII, 97; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Ata), Mekke 1414/1994, VIII, 14; Heysemî, *Mecma'ûz-zevâid*, Beyrut 1967, V, 304, 471; VIII, 359.

246 Buhârî, “De'avât”, 63; “Edeb”, 38; Müslim, “Birr”, 79.

247 Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 44; Ahmed b. Hanbel, I, 204, 205.

hane halkına söyle hayvanlara iyi baksınlar, buzağuların gıdasını tam olarak versinler, tırnaklarını da kessinler ki hayvanları sağarlarken onların memelerini incitmesinler” buyurmuştur.²⁴⁸

Muhtemelen buzağuları doyuracak miktarda süt bırakmayan hayvan sahiplerini uyaracak ve tırnakların kesilmesini isteyerek hayvanların memelerinin incitilmesini düşünecek kadar eziyet ve zulümle ilgilenen, nezaketi her davranışında görünen bir peygamberin aslında hedeflediği diğer bir hususun da bulunduğu dikkati çekmektedir. Buna göre Hz. Peygamberin tırnak diplerinde yaşama ve üreme imkanı kazanan mikropların sağlığa vereceği zararı önlemeyi, hijyenik bir ortam sağlamayı ve bu yolla insan sağlığını korumayı da amaçladığı dikkati çekmektedir. Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “Tırnaklarınızı kesiniz. Çünkü Şeytan tırnak ile et arasında (tırnakların altlarında) gezer.”²⁴⁹ Hz. Peygamber bu hadisiyle mikrobin bilinmediği bir dönemde tırnak altlarının, mikroplar için uygun bir zemin teşkil ettiğini ve buraların temizliğine önem verilmesi gerektiğini o dönemin anlaşılabilir bir üslûbuyla ifade etmesi gerçekten mucize özelliği taşıyan bir husustur.

Şiddet, bir bencillik, bir sindirme, otoritesini güçle kurma, şiddet uyguladığı kişinin duruşunu tehdit olarak görme sonucu ortaya çıkan haksız eylem anlamına gelir.

Hz. Peygamber, ikili ilişkilerde herhangi bir ayırma gitmeden insanın onurlu varlık oluşunu esas alarak hareket etmiştir. Mesela bir Yahudi ailesine düzenli olarak mali yardımda bulunmuştur ki O'nun vefatından sonra da onlar bundan yararlanmaya devam etmişlerdir.²⁵⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in sadaka –ki bu kuvvetle muhtemel zekâtür- ve ganimetten kendi hissesine düşen 1/5'lik paydan²⁵¹ gayr-ı Müslim vatandaşların (zimmîler) fakirlerine de verdiği hatta bunun için tahsisatta bulunduğu nakledilmektedir.²⁵²

Mali yardımda bulunmak için *ihtiyaç içinde bir insan* olmak yeterlidir. Bunun dışında herhangi bir vasıf veya amaç dikkate alınmaz. Mesela Hz. Peygamber 627 yılında kendisine ve Müslümanlara her türlü eziyeti yapmış olan Mekke'li müşriklerin kıtlık çektiklerini öğrenir öğrenmez fakirlerine dağıtılmak üzere Mekkelilerin liderleri Ebû Süfyân ve Safvân b. Ümeyye'nin emrine 500 dinar para göndermiştir. Bunu çok iyi

248 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 484; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi es-Selefi), Musul 1404/1983, VII, 97; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Ata), Mekke 1414/1994, VIII, 14; Heysemî, *Mecma'z-zevâid*, Beyrut 1412, V, 304, 471; VIII, 359.

249 Ebü'l-Fazl el-İrâkî, *el-Muğni'an hamli'l-esfâr* (nşr. Eşref Abdülmaksüd), Riyad 1415/1995, I, 90; Suyûtî, *el-Câmi'us-sağir* (Münâvî, *Feyzu'l-Kadir* ile), Beyrut 1415/ 1994, III, 601, nr. 3941.

250 Ebû Ubeyd, s. 605.

251 Enfâl (8), 41; Haşr (59), 7.

252 İbn Ebi Şeybe, II, 402, nr. 10409.

karşılıyan Ebû Süfyân'ın aksine Safvân: “Muhammed bu yolla gençlerimizi kandırarak elde etmek istiyor” şeklinde itirazda bulunsa da ihtiyaç içinde bulunan bu insanlara onun yardımı ulaşmıştır. Bu davranış İslami kaynaklarda Hz. Peygamber'in sahip olduğu güzel ahlakın bir tezahürü olarak kaydedilmektedir.²⁵³ Aynen bunun gibi kıtlık çeken Mekke'li müşriklerin lideri konumunda bulunan Ebû Süfyân'a hediye olarak yüklü miktarda *acve* hurması göndermiştir.²⁵⁴

Toplumda zayıflara,²⁵⁵ dullara,²⁵⁶ yetimlere,²⁵⁷ haksızlığa uğrayanlara,²⁵⁸ kimsesizlere,²⁵⁹ açlık çekenlere,²⁶⁰ kadınlara,²⁶¹ ezilmişlere,²⁶² hastalara,²⁶³ emekçilere,²⁶⁴ işsizlere,²⁶⁵

- 253 Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir* (nşr. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan eş-Şâfi'î), Beyrut 1417/1997, I, 70; a.mlf., *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, X, 92; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, Kahire 1272-1324, II, 67; V, 420; Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 298.
- 254 Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, I, 70; IV, 76; a.mlf., *el-Mebsût*, X, 92.
- 255 Nesâî, “Cihâd”, 43; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 70; Tirmizî, Cihâd”, 24; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 167 / Buhârî, “İlim”, 28, “Ezân”, 62; Müslim, “Salât”, 183-186; İbn Mâce, “İkâmet”, 48, 49 / Buhârî, “Ezân”, 60; Müslim, “Salât”, 178; Ebû Dâvûd, “Salât”, 68, 127; Nesâî, “İmâmet”, 41, “İftitâh”, 67, 68; İbn Mâce, “İkâmet”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 299, 308, 369.
- 256 Buhârî, “Nefekât”, 1; Müslim, “Zühd”, 41.
- 257 Buhârî, “Talâk”, 25, “Edeb”, 24; Müslim, “Zühd”, 42; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123.
- 258 Buhârî, “Zekât”, 63, “Cihâd”, 180, “Mezâlim”, 9; Müslim, “İmân”, 29; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Du'â”, 11.
- 259 Buhârî, “Salât”, 72, “Cenâiz”, 5, 55, 66; Müslim, “Cenâiz”, 71; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 34, 57; Nesâî, “Cenâiz”, 43, 76; İbn Mâce, “Cenâiz”, 31, 32.
- 260 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Mekke 1414/1994, X, 3.
- 261 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 56; İbn Mâce, “Menâsik”, 84; Dârimî, “Menâsik”, 34; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 73.
- 262 Buhârî, “Nikâh”, 72; Müslim, “Nikâh”, 107-110; Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 1; İbn Mâce, “Nikâh”, 25; Mâlik, *el-Muvatta'*, “Nikâh”, 50 / İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 190.
- 263 Buhârî, “Merdâ” 4; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 11.
- 264 İbn Mâce, “Ruhûn”, 4.
- 265 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 26; İbn Mâce, “Ticârât”, 25.

borçlulara,²⁶⁶ engellilere,²⁶⁷ farklı inanç gruplarına,²⁶⁸ hayvanlara²⁶⁹ güven sağlayan şefkat ve merhametten doğan esirgeyiciliktir.

Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadislerinde merhamet ve şefkatin daha çok anne üzerinden tanımlandığı dikkate alınırsa²⁷⁰ bu değerın bireysel hayatta yaşam biçimi haline getirilmesi, toplumsal anlamda da kurumsal yapılarla takviye edilmesi o ortamı olumsuzlukların giderildiği sıcak bir ana kucığına dönüştürecektir.

Sonuç

Güven, korku ve endişeden uzak olmak demektir ve insan için en hayati ihtiyaçtır. Hz. İbrahim'in Mekke'yi güven içinde bir şehir kılması için Allah Te'âlâ'ya yakarışında²⁷¹ bu görünür.

Korkunun giderilmesi karşılıklı güven ile oluşabilir. Bunun sağlayan en hayati mekanizma adalet, özgürlük, dürüstlük ve merhamettir. Varlığı bu kavramlarla sarmalamak güvenin zeminini oluşturur.

İnsanın toplum halinde yaşama zorunluluğu ve birlikte yaşamının menfaat çatışmalarını beraberinde getiren dinamik bir süreç olduğu, insanın da sürekli şeytanın ve nefsinin tasallutunda, "ben" eğilimli bir varlık olduğu dikkate alınırsa adalet, dürüstlük, özgürlük ve merhametin güven veren derinliği kendiliğinden ortaya çıkar.

Râgıb el-İsfahânî, yeryüzünde insanın, şeriatin özünü oluşturan (mekârimü's-şerî'a) adalet vb. değerlerin peşine düşmekle mümkün olabileceği ve nihai hedefinin cennete kavuşmak, Allah'ın himayesine girmekle sonuçlanacak üç görevinin bulunduğunu belirtir. Bunlar:

1- Yeryüzünü imar: "Sizi topraktan O yarattı. Sizi orada ömür sürmeye O memur etti" ayeti²⁷² bunu anlatır. Bu da kendisi ve başkasını geçimliğini temin etmek için çabalamakla olur.

266 Buhârî, "Nefekât", 15, "Ferâiz", 15, 25; Müslim, "Ferâiz", 17; Ebû Dâvûd, "İmârât", 15; İbn Mâce, "Ferâiz", 9.

267 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 168-169; *Sahihu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balbân* (nşr. Muhammed el-Büstî), Beyrut 1414/1993, VIII, 171; Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, Riyad 1423/2003, X, 91.

268 Ebû Dâvûd, "İmârât", 31-33.

269 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 44; Ahmed b. Hanbel, I, 204, 205.

270 Bk. Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, s. 188-196.

271 İbrahim (14), 34-35.

272 Hûd (11), 61.

2. Kulluk (ibadet): “Ben cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım”²⁷³ ayeti buna delalet eder. Bu da Allah’ın emir ve yasaklarına uymak suretiyle gerçekleşir.

3. Hilafet:²⁷⁴ “Onların yerine sizi yer yüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar”²⁷⁵ ayeti bunu gösterir.²⁷⁶

İmar, kulluk ve hilafet görevleri güven ortamında yerine getirilebilecek görevlerdir. Bunun için adalet, dürüstlük, merhamet ve özgürlük şarttır. Bu sağlanabilirse kimsesizler, zavıflar, güçsüzler, yaşlılar, dullar, yetimler, açlar, hastalar, işsizler, farklı inanç grupları, can taşıyan bütün varlıklar bu kavramların yön verdiği bir dünyada güven içinde yaşayabilirler, himayeye mazhar olabilirler.

İslam’ın emri olan ibadetlerin ve öngörülen cezaların amaçlarından birisinin de tüm varlıklara güven verme olduğunu vurgulamak gerekir.

Güveni yok eden, korku, endişe ve huzursuzluk, içe kapanmayı beraberinde getirir, her türlü teşebbüs dinamiğini baltalar ve kaçışa zemin hazırlar, gelişme önünde engel oluşturur. Bu durumun beraberinde getirdiği sıkı korunma tedbirleri adaletsizliğe, ekonomik daralmaya, ahlaki yozlaşmaya, merhametin devre dışı kalmasına sebep olur, fikri gelişmeye engel teşkil eder. Bu tür sıkıcı ortamların olumsuzluğu adalet, dürüstlük, merhamet ve özgürlük ile aşılabılır. Özellikle fikir özgürlüğünün bulunmadığı ortamlarda bilimsel gelişmenin sağlanması imkansız denilebilecek ölçüde zordur. Hatta inanç, düşünce ve fikir özgürlüğünün bulunmadığı toplumların kaçırıldığı beyinlerle rakip ülkeleri güçlendireceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Saffet hocamıza bu güzel sunumundan dolayı çok teşekkür ediyoruz. Özellikle insanın kendine güvenmesi, insanın insan dışındaki güçlere güvenmesi ve insanın salih insanlara güvenmesi konusundaki tasnifi ile ibadetlere yönelik analiz ve tespitleri gerçekten günümüzde dikkate alınması gerekli olan hususlardır. Umarım ibadetimiz ve ibadetlerimizdeki bu özverimiz ahlakımız olur, ahlakımız ibadet olur diye ümit ediyorum. Ayrıca kavramlara yönelik tahliller, yaklaşımlar ve örnekler gerçekten güzeldi. Hocamıza tekrar teşekkür ediyorum. Şimdi tebliğler bitti, müzakerelere geçeceğiz inşallah. Kendisinden her zaman istifade ettiğimiz çok kıymetli Şaban Ali Düzgün hocamız var. Biz Şaban Ali Düzgün hocamızı 5 dakika içerisinde müzakeresini yapmak üzere kürsüye davet ediyoruz.

273 Zâriyât (51), 56.

274 Râğıb el-İsfahâni, *ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-şerî’a* (nşr. Ebü'l-Yezid Ebü Zeyd el-Acemi), Kahire 1428/2007, s.82-83.

275 Arâf (7), 129.

276 Râğıb el-İsfahâni, *ez-Zerî’a*, s. 83, 163-164, 280.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Değerli misafirler, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Tabi ben tebliği gelmeden önce okudum. Gerçekten Saffet hocam emek harcamış, güzel bir tebliğ var elimizde. Ben bir kaç hususu açmak adına buradayım. Müzakere deyince böyle tebliğ yapan adamı sağa sola sallamak diye anlaşılıyor, öyle değil tabii. Benim üzerinde duracağım husulardan bir tanesi Kur'an-ı Kerim. Bu ayette geçen bizim Peygamberimizin ufuk-u âlâ'da Cebrail'i gördüğü hususu var. Bu ayeti kerimeyi hatırlıyoruz değil mi? Peygamberimiz, Cebrail'i ufuk-u âlâ'da gördü. Bunun ne anlama geldiği üzerinde biraz düşündüm. Cebrail vahyi temsil ediyorsa gelen vahyin Hz. Peygambere çok yüksek bir ufuk, çok yüksek bir vizyon gösterdiği. Fiziki olarak Peygamberimizin yaşadığı tecrübenin ötesinde bunun bize öğrettiği bir şey var. İnsanlara gelen din insanlara içinde buldukları şartların ötesinde bir ufuk, nasıl bir ufuk veriyor? Âlâ bir ufuk, daha yüksek bir ufuk. Bunu siz vizyon olarak da alabilirsiniz. Başka bir ayetle birleştiriyorum, peygamberlere gösterilen rüyalardan bahseder Kur'an-ı Kerim. Hatırlar mısınız? Peygamberlere gösterilen rüyalarda da rüyet kelimesinin bugünkü karşılığı vizyondur. Yani peygamberlere nasıl bir toplum yaratma vizyonu veriyor din. Nasıl bir halde buluyor peygamberleri? İçinde buldukları toplumu ve bu toplumu nereye taşımaları gerektiğini söylüyor. Bu iki kelimeyi birlikte analiz ettiğimizde yani peygamberlere gösterilen ufuk-u âlâ yüksek bir ufuk vaat ediliyor. Bir de bir vizyon vaat ediliyor. Bu vizyonun amacı nedir? Yani Hz. Peygamberin bulunduğu bir toplumu nasıl bir yere taşınması amaçlanıyor? O sorunun cevabını ben Saffet hocamızın tebliğimde bulduğumu söyleyeceğim. Bu girişi onun için yaptım. Nedir o? Peygamberin geldiği toplumda temel amaçları aslında Beled suresinde söyleniyor. Benim tespitim Kur'an-ı Kerim'in gelişinde iki temel amaç var. Burada sayılan adalet, özgürlük, doğruluk, merhamet terimlerini de içine alacak şekilde iki tane temel hedef, temel vizyon var. Sadece Müslümanlar için değil, nefes alıp veren

bütün insanlar için bir hedef konuluyor. Bu evrensel bir hedef. Birincisi Fekkü raka-be-özgürlük mücadelesi. İkincisi ev it'âmün fi yevmin zi meşğabe- açlıkla mücadele. Yani Hz. Peygamberin kendinden önceki gelen peygamberler mirasını ciddi şekilde gözden geçirecek, kritize edecek, eleştirecek şekilde iki hedefe odaklandığını söylüyoruz. Bunlardan bir tanesi sadece kendinde olanı değil -Yahudilerin yaptığı gibi- kendi dini mirasını da eleştiren bir peygamber olarak görelim Hz. Peygamber Aleyhisselamı. O da nedir? Özgürleştirmek diyoruz. Özgürleştirmek sadece eli ve ayağı zincirli adamı özgürleştirmek demek değildir. Mesela aç olan birisi sizce özgür müdür? Değildir. Allah-u Teâlâ'yı kendinden başkasının Rabbi olarak göremeyen tekel, hamiyet dediğimiz tekeline alan -el cahiliye diye geçer ya- sadece kendinde olanı himaye eden insanların başına gelecek şey Nârun Hamiye'dir. Bakın, Kur'an-ı Kerim'in söylediği bu. Hamiyet yani sadece benim dinimden olanı koruyayım demek tekelciliktir. Sadece benim yakınlarıma dağıtayım malı, mülkü, iktidarı, nepotizm yapayım, partizanlık yapayım diyen bir toplumun gidip kafasını çarpacağı yer bir duvardır. Narun Hamiye'dir, Hamiyettir. Hz. Peygamberin mücadele ettiği Hamiyettir ve Hamiyet'ül-Cahiliye'dir. Bu dediğim anlaşıldı mı? Anlatabildim mi daha doğrusu? Bunlar Hz. Peygamberin kendi çağında, bin dört yüz küsur yıl önce getirdiği evrensel olan şeyler. Bugün de acısını, sıkıntısını çektiğimiz aynı şeyler. Dolayısıyla özgürlük birincisi, özgürlük birinci mücadele amacı.

İkincisi doğruluk ve dürüstlük. Aslında bunlar bir ahlakın unsurları. Hz. Peygamber peygamber olarak seçildiğinde neden ben sorusunu sormuş olabilir mi? Bu kadar insan varken neden ben seçildim? Böyle bir soru sormaz mı bir insan? Size getirselers deseler ki kardeşim şurada bir görev var, sizi uygun gördük. Siz demez misiniz ki burada bu kadar insan var da neden ben? Sorulmaz mı? Kur'an-ı Kerim cevabını veriyor: Ve inneke le alâ hulukin azîm. Çünkü sen azim bir ahlak üzeresin, ahlak da bütün bu saydığımız ilkeleri içeriyor. Ama garip olan şu ki, Hz. Peygamberin azim ahlakı, azametli bir toplum yaratma konusunda ne kadar başarılı oldu?

Bakın, Hz. Peygamber 23 yıllık nübüvveti boyunca sahabilerin çok büyük bir kısmını değiştirdi. Çok az bir kısmını dönüştürdü. Değişim kolay iştir. Saçınızı değiştirir-siniz, rengini beğenmezseniz, tekrar eski haline getirirsiniz. Değişim kolay iş, dönüşüm duygusaldır ve dönüşüm için en az 20 yıllık bir süreye ihtiyaç vardır. Hz. Peygambere bu süre verildi. Ama Arapların, bir sahabinin Hz. Peygamberin defninden sonra söylediği bir söz var. Sahabe diyor ki: "Biz Hz. Peygamberi defnettikten sonra, onun mezarından ellerimize bulaşan toprağı sirkeledikten sonra yüreklerimizi kaybetmiştik." Peygamberin defninden sonra yüreğini kaybedip de kendi kendine düşen sahabilerin mirası bugün İslam coğrafyasının üzerinde bir gölge gibi duruyor. Doğru mu bu? Doğru. Dolayısıyla ortada bir başarısızlık var. 23 yıllık mirasın değiştirdiği ama dönüştüremediği Müslüman coğrafya var elimizde. Şöyle düşünün, güven endeksi yayınlandı yakında. Bütün dünyada güvenin en düşük olduğu ülkeler sırasında sanırım Türkiye üçüncü ya da

dördüncü. Gana falan var, bizim arkamızda kalan. Güven endeksinin en dibe vurduğu ülke Türkiye arkadaşlar. Kimse kimseye güvenmiyor.

Bence bu korkunç bir toplumsal çatlama belirtisi, kimse kimseye güvenmiyor. Biz, insan insanın kurdudur, dediği için Thomas Hobbes'i hep eleştiririz. İnsan insanın kurdudur, nasıl dersin bunu. İnsan akıllı varlıktır, merhametli varlıktır. Adam bir soru soruyor. "O zaman evlerinizi niye kilitliyorsunuz?" diyor. Evinizi kilitlemediğiniz zaman başına bir şey geleceğinden korkuyorsanız güven toplumunda değilsiniz demektir. Hz. Peygambere hitap eden ayeti kerime ve inneke le âlâ hulukün âzim ifadesi keşke o azimet, o büyüklük, o azametten, o merhametten bize biraz bulaşmış olsaydı diyorum ben. Son iki senede verdiğim tebliğlerde ağırlıklı olarak şunun üzerinde duruyorum. Adalet, Yahudileri tanımlayan bir terimdir. Burada hocamla biraz ayrı düşeceğiz. Yahudi şeriatını tanımlayan bir terimdir. Göze göz, dişe diş bu Tevrat'ta geçen bir ifade. Burada merhamet yok. Göze göz, dişe diş; merhamet yok. Merhamet etmeyeceksiniz. İslam toplumunun ve Kur'an-ı Kerim'in bize gösterdiği hedef adaletin yerini merhametin aldığı bir toplum yaratmaktır. Merhamet. Allah'ın ayetine, Kur'an'a başlarken Bismillahirrahmanirrahim diyoruz. Nasıl tercüme ediliyor besmele, bir kişi tercüme etsin. Tercümelerde şöyle geçiyor: Rahmân ve Râhim olan Allah'ın adıyla. Doğru mu? Ama vav yok orada, hiç dikkat etmiyor muyuz? Rahmân, Râhim. Allah'ın isimleri nasıl geçiyor bakalım. Hüvallahüllezî lâ ilâhe illâ hû. el-Melikül-Kuddûsü's-Selâmü'l-Müminü'l-Müheyminü'l-Azîz ... Allah'ın isimleri arasında atıf vav'ı yok. Bunu hiç dikkate aldık mı? Sebebi şu: Bunların tamamını topladığımızda tek bir şey ortaya koyuyoruz da ondan. Bunun gramerde uzun anlatımı var. Asin detonik denen bir şey bu. Allah'ın isimleri arasında bir vav atfı yok. Sebebi ise Rahman Allah'ın özel ismi biliyorsunuz: Allah ve Rahman. Matüridi: "İnsanlara konulmaz" diyor bu iki isim; Allah ve Rahman. Rahman ve Rahim isimlerini her şeyin temeline koyan bir din. Üzülsek mi ağlasak mı bilmiyorum. Evvelki akşamı sanırım Erzurum'da bir sempozyumdaydık. Bir yerde oturuyorduk, bir baktım, gazetelerin birinde Türkiye'den bir grubun dünyanın en güvenilir beldesi olan bir yerde birbirlerine saldırdıkları yazıyor. Türkiye'nin de, İslam dünyasının da yüzünü kararttılar. Utanç verici bir şey bu. Bu insanları biz ürettik, din değil. Muhammed İkbâl'in şu sözünü her birimizin her fırsatta söylememiz lazım. Muhammed İkbâl diyor ki: "Müslümanların göstereceği ilk dürüstlük biz bu İslam'ı temsil etmiyoruz demeleridir." Bu dürüstlüğü gösterebilirler. Yani oradaki o rezilliğin İslam'la hiç alakası olmadığını; insanların birbirine karşı fesadının, çekememezliğinin, hırsının, hasedinin onları oraya ittiğini söylesinler.

Hocam çok güzel ifade etti. Kendine zulmetmek kavramı dünyanın literatüründe, hiçbir kutsal kitapta, hiçbir ahlak kitabında yok. Sadece Kur'an-ı Kerim'de var. İnsan kendine zulmeden bir varlık. Zulüm kelimesi, biliyorsunuz karanlıkta kalan bir zihin

anlamındadır ve bu zihin doğruyu üretmiyor artık. Parametreleri bozulmuş, gidecek yeri yok.

Havamızı azıcık dağıtalım diye bir fıkra anlatacağım size. Erzurum'da âşıklar şölenu vardı, bizim için bir şey düzenlediler. Bir âşık anlattı, çok hoşuma gitti, paylaşacağım. Eskiden hanlarda yatılırdı biliyorsunuz. Otel yok, odalar yok, koca han, salonu sahne gibi düşününüz. İnsanlar yerlere yatağını seriyor, yanında bir tane daha, yanında bir tane daha var. Akıllı deli denilen, böyle bilinen birisi de gelmiş o akşam hana. Parametreler çalışmıyor zihinde. Sermiş yatağını, yanında da bir general yatıyor. General de çıkarmış elbiselerini kenara koymuş, deli de öyle. Herkes çıkarmış fakat deli han sahibine akşamdan tembih ediyor: Sabah erken yola çıkacağım beni uyandır. Peki diyor. Sabah bu kalkıyor yanlışlıkla generalin elbiselerini giyiyor. Uyku sarhoşluğu, tam etraf da aydınlanmamış, dışarı çıkınca fark ediyor. Generalin elbiselerini giymiş. Bak diyor, saf hancıya, beni uyandıracığına generali uyandırmış.

Çok sürrealist bir fıkra bu. Fakat değerlendirme kriterlerinde nasıl bir kayma var. İslam toplumunda iktidar ve para peşinde koşan cemaatlerin tasavvuf kültürüyle, Cüneyd-i Bağdâdi ile, Tüsteri ile, Muhyiddin Çisti ile, Kuşeyrî ile zerre kadar alakası yok. Bu irfan/bilgelik havuzundan zerre kadar nasiplenemeyen bu insanların adam yetiştirmek gibi bir derdi yok. Umarım buradan alınması gereken dersi herkes görür ve alır. Bunu söyleyerek bitiriyorum. Tekrar Saffet hocama teşekkür ediyorum. Adil, kimsenin özgürlük mücadelesi verme zorunda kalmadığı, minimum ihtiyaçlarını karşılamak için kimsenin mücadele etmek zorunda kalmadığı bir toplum hedefine yürümemiz için Allah irademizi, azmimizi güçlendirsin diyorum, teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Şaban Ali hocamıza bu tebliğinden dolayı çok teşekkür ediyoruz, gerçekten güzel bir sunum oldu. Allah razı olsun. Yalnız bizi biraz sancıyla karıştırmadı, öyle tahmin ediyorum. Yani biz kendilerini müzakereci diye davet etmiştik ama konuşması biraz tebliğ gibi oldu. Hocama teşekkür ediyoruz, çok sağolsun. Şimdi diğer bir müzakereci hocamız Doç. Dr. Yusuf Adıgüzel hocamız, kürsüye davet ediyorum.

MÜZAKERE

Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Muhterem hazirun, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. İnşallah ben kendi kıyafetlerimi giyeyim de bir karışıklığa sebebiyet vermeyeyim yani burada bir tebliğ değil müzakere yapmaya çalışayım inşallah. Hediyeullah hocam güven sorununun kaynağı olarak iletişim veya iletişimsizlik konusunu tebliğinde dile getirdi. Öncelikle benim bu başlığı gördükten sonra beklentim günümüzdeki iletişim sorununun nasıl bir güven sorunu doğurduğuna ilişkin tebliğde daha fazla açıklama olması yönündeydi ama daha çok literatür ve iletişim tarihi ağırlıklı bir sunum oldu. Bunun da günümüz toplumunu, günümüzdeki medyayı, günümüzdeki iletişim bakışını anlamak için önemli olduğunun altını çizmek istiyorum. Yalnız bunu tarihten biraz daha günümüze kadar getirilmesinin daha doğru olacağını burada söylemiş olalım. İletişim dediğimiz olgu öncelikle iki grup, iki kişi, bir kişi veya bir topluluk arasındaki fikir, bilgi, belge akışını ifade eden bir kavram. Yani bir iletişimi başlatan kişi veya kurum var, bir de karşı tarafta hedef var. Hedef kitle var, birey var. İletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için, ne söylendiğinin anlaşabilmesi için öncelikle iki tarafın birbirine güven duyması lazım. Siz hiç güvenmediğiniz ya da şöyle söyleyelim kesinlikle yalancı olduğunu düşündüğünüz bir kişinin verdiği haber ile amel eder misiniz ya da o habere güvenerek davranır mısınız, hareket eder misiniz diye sorsam ne dersiniz? Kesinlikle hayır dersiniz. Çünkü haberi getiren kişi yalancı ise, şayet güvenilirmez bir kişi ise bununla biz hareket etmeyiz, işimizi ona göre yapmayız, dersiniz. Çünkü iletişim dediğimiz şey sadece bir haber vermek ya da bir bilgi paylaşmak değil bu haberi ve bilgiyi aldıktan sonra bir davranış değişikliği, bir düşünce değişikliği, bir fikir değişikliğini de getirir. Duyduğunuz bilgi, aldığınız bilgi ya da size gelen bu mesaj sizde bir duygu değişikliği, bir davranış değişikliğine yol açsın. Çünkü iletişim bunun için var. Bir davranış değişikliğine yol açmıyorsa, değişmiyorsa, değiştirmiyorsa aldığınız haberde bir sorun var demektir ki bu

sorunun temel kaynağı da işte bu iletişimsizlik sorunu ve size haberi getirenin, haberin kaynağının güvenilirmez olmasıdır.

Peki, biz bugün bu iletişim çağında bir iletişimsizlik yaşamıyor muyuz? Böyle bir sorunumuz yok mu? Medyanın hayatımızın her anını kuşattığı böyle bir çağda bir iletişim sorunu yaşamıyor muyuz? Maalesef yaşıyoruz. Aslında çok şey bildiğimizi zannediyoruz ancak bildiğimiz her şey aslında bizim ne kadar bilgisiz olduğumuzu gösteriyor. Hediyeullah hocam güven toplumu ve risk toplumu diye iki ayrımdaydı bulundu tebliğinde. Aslında bilginin güvenliği artırması gerekirken, ne kadar çok bilgi bombardımanına tutulursak o kadar güvensiz hissetmeye başladık kendimizi. Böyle bir sorunla karşı karşıyayız.

Risk toplumu dediğimiz toplumsal yapı -daha çok Batıda olan şey- bir belirsizlik ve öngörülemezliği ortaya çıkarıyor. Bu öngörülemezlik yani muhatabınızın ne yapacağını bilmemesi ya da sizin ona karşı ne yapacağınızı bilmemeniz büyük bir sorunu ortaya çıkarıyor. Bu da daha çok medya üzerinden, medyanın verdiği haberler, verdiği bilgi üzerinden oluyor. Biz hiç bilmediğimiz kişiler, kurumlar hakkında bir kanaat sahibi oluyoruz. Medyanın verdiği bilgiler sebebiyle. Bir kişiye düşman olabiliyoruz, bir kurumu kötüleyebiliyoruz, bir kurumu ortadan kaldırmayı hedefleyebiliyoruz. Neden? O kurumu tanıyor muyuz? İçinde miyiz? O kişiyi tanıyor muyuz? Onunla yolculuk mu yaptık, seyahat mi ettik ya da birlikte bir şey mi yaptık? Yapmadık ama ona karşı bir güvensizliğimiz oluşuyor. Bunun temelinde ne var? Medyanın o kişi, o kurum hakkında size vermiş olduğu bilgiler var ki siz bu medyanın doğru söylemediğini bildiğiniz halde buna güvenerek, bu medyanın haberine güvenerek hareket ediyorsunuz. Hareket ediyorum öyle diyeyim.

Güven endeksinden bahsetti Şaban Ali hoca. Türkiye’de de en güvenli kurumlar endeksi yapılır her yıl. Bu yılki güven endeksinde medya bütün kurumlar arasında en son sırada yer alıyor. Yüzde on beş medyaya güven var, yani medya en dipte. Bu en dipteki kurumun verdiği bilgilerle biz kişiler, kurumlar, muhataplarımız hakkında bilgi sahibi olduğumuzu düşünerek kanaat getiriyoruz ve bununla hareket ediyoruz. Böyle bir yanlışlığın içine düşüyoruz maalesef ve bu bireysel ilişkilerimiz kadar, bireysel güvenilirliğimiz kadar, toplumsal güvenilirliğimizi de zedeleyen bir şey maalesef. Böyle bir sorunla karşı karşıyayız. Yani haber alma kaynağımızın temelinde medya var ve medya en güvenilir kurum durumunda. Bu güvenilir kurumun mesajlarıyla hayatımızı düzene sokmaya çalışıyoruz.

Hediyeullah hocamın bir diğer vurgusu da güven ve güvenlik konusundaki ayrışmadı. Gerçekten bu birbirine karıştırılan bir şey güven ve güvenlik konusu. Zaten Birol hocamın tebliğinde de Hz. Peygamber ve Güven Toplumu olan temanın güvenlik toplumu olarak söylenmesi de öyle bir karmaşayı ya da karışıklığın boyutlarını göster-

mesi açısından anlamlıydı. Ancak bu güven dediğimiz duygunun, güven unsurunun güvenlikle de bağlantılı olduğu aşikâr. Güvenlikten bağımsız bir şey değil güven dediğimiz şey. Onunla beraber oluşuyor, güvenin ve güvenliğin de oluşmasında, bizdeki algısında en önemli aktör yine medya. Az önce ifade ettiğim gibi bilmediğimiz kişiler, kurumlar, cemaatler hakkında kanaat sahibi oluyoruz medya üzerinden.

Avrupa'da çok hızlı yükselen bir İslam düşmanlığı var, İslam korkusu var, bunu çok fazla duyuyoruz haberlerde. Peki, bu haberlerin yani İslam korkusunun yükseldiğine dair haberlerin sebebi kaynağı ne olabilir? İslam düşmanlığının en açık, en bariz görünür hali Almanya'da PEGIDA: Avrupa'nın İslamlaşmasına karşı vatansever güç birliği gibi bir anlamı var bunun. Avrupa'nın İslamlaşmasına karşı vatansever Avrupalılar mücadele ediyorlar, bunu da PEGIDA örgütü adı altında yapıyorlar. PEGIDA denilen örgüt Almanya'nın en az Müslümanın yaşadığı Dresden eyaletinde ortaya çıkıyor. Tanımadığınız Müslümanlar hakkında çok olumsuz bir kanaate sahip oldunuz Avrupa toplumu olarak. Neye dayandırılıyorsunuz bunu? Bir Müslüman komşunuz size bir kötülük mü yaptı? Bir Müslüman size zarar mı verdi? Nasıl İslam düşmanı, Müslüman düşmanı ya da İslamofobik olabiliyorsunuz diye soruluyor PEGIDA'cılara. Çıkan sonuç, PEGIDA'nın İslam düşmanlığının kaynağında medyanın olduğunu, medya üzerinden okudukları haberlerle İslam düşmanı, Müslüman düşmanı ya da Avrupa'nın Müslümanlığından kurtarılması gerektiği konusundaki kanaatlerin oluşturduğunu gösteriyor.

Hediyetullah hocamın en başta söylediği konuya vurgu yaparak tamamlayayım sözlerimi. Hediyetullah hocam Mısır'da çıkan ilk Türkçe gazetenin sloganını paylaşmıştı: "Zamanın ruhunu yakalamak lazım." Gerçekten hangi çağda bulunuyorsak, hangi zaman içinde yaşıyorsak o çağın kavramlarıyla konuşmayı ve o çağa uygun davranmayı bilmemiz gerekiyor. Bugün Türkiye'de medya deyince, gazete deyince aklımıza gelen bir gazete var; bir amiral gemisi dediğimiz Türkiye'nin en büyük gazetesi var. Onun sloganı benim kafama takılıyor ve onun zamanın ruhuna uygun olmadığını ya da en azından bugün uygun düşmediğini düşünüyorum. Sloganı neydi o gazetemizin? "Türkiye Türklerindir." En büyük gazete bu sloganla çıkıyor Türkiye'de. Biz Avrupa'da bir İslam korkusundan, bir Müslüman düşmanlığından, bir Türk düşmanlığından bahsederken bu sloganın bir Alman gazetesinin, Fransız gazetesinin manşeti olduğunu ya da sloganı olduğunu düşünün. "Almanya Almanlarındır." "Hollanda Hollandalılarındır." "Fransa Fransızlarındır." yazan en büyük bir gazete olduğunu düşünün o ülkeyi en büyük ırkçı ilan ederiz. Ama maalesef bizim en büyük gazetemiz, amiral gemimizin mottosu hala budur ve bu ayıp olarak, bir medya ayıbı olarak bize yeter diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Yusuf Adıgüzel hocamıza ben bu değerlendirmelerinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Değerli dostlar, dördüncü oturum da böylece bitti. Değerlendirme oturumuna geçeceğiz. Ara vermemiz bilmiyorum uygun mudur? Vermeyelim değil mi? Bu oturumda benim bir arkadaşımın bana gönderdiği bir kitaptan, bana gönderdiği bir mesajı sizlerle paylaşmak istiyorum. Tabi, mesaj biraz bizim oturumumuza da ışık tutacak mahiyette. Arapça ifadeler var, hareke hatası olursa af ola. Manası şöyle: Halid İbn-i Velid'e birisi geliyor diyor ki: "Birisi senin hakkında kötü şeyler söyledi" Halid İbn-i Velid diyor ki: "Bu onun sahifesidir. İstedığı gibi doldursun, istediği gibi yazsın." Vehb bin Münebbih'e birisi geliyor. Falanca seni şetmetti, sana kötü sözler söyledi. Vehb bin Münebbih de şöyle diyor: Şeytan senden başka elçi bulamadı mı? Bir diğeri aynı şekilde. Adamın birine deniliyor ki: Seni falanca şetmetti, sana kötü sözler söyledi. O da diyor ki: O bana bir ok attı, o bana isabet etmedi. Sen neden bu oku alıp bana getirdin ve kalbime diktin? İmam Şafi hazretlerine birisi geliyor diyor ki: Falanca seni kötülükle anıyor. Şafi şöyle cevap veriyor. Eğer sen doğru söylüyorsan nemamsın, eğer yalan söylüyorsan fasıksın. Geçmişimizde bu tür hatırat oldukça fazladır ama bugün eğer bireyler arasında, toplum arasında güveni tesis etmek gerekiyorsa her şeyden önce biz hem kendimize hem başkasına güvenmek durumundayız.

Ben bu sözlerle oturumumuzu kapatmak ve değerlendirme oturumunu açmak istiyorum. Bu oturumda tebliğ sunan hocalarımıza çok teşekkür ediyoruz. Saffet hocamızı yerinde kaim bırakıyoruz. Mustafa Çağırıcı hocamızı, Ahmet Çelik hocamızı ve İbrahim Hilmi Karşlı hocamızı buraya davet ediyorum.

2017
kutlu doğum

DEĞERLENDİRME OTURUMU

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Yaşar Yiğit

Diyamet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürü

30.04.2017
PAZAR

Oturum Başkanı

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Değerlendirme oturumunda her hocamıza beşer dakika yeter diye ümit ediyorum. Çünkü biraz da zamanımız kısıtlı. Her hocamızın inşallah beşer dakika içerisinde bu sempozyumla alakalı değerlendirmesini yapmasını arzu ediyoruz. Sözü öncelikle Saffet Köse hocamıza veriyorum. Hocam buyurun.

PROF. DR. SAFFET KÖSE

Sıcağı sıcağına devam edeyim ben. Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Ben baştan beri burada sunulan tebliğleri dinledim. Hocalarımız çok değerli konulara temas ettiler, kendilerine teşekkür ediyoruz. Müzakerecilerimiz değerli katkılarda bulundular. Onlar da teşekkürü hak ediyorlar. Gerçekten Diyanet İşleri Başkanlığımızın Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle belirlemiş olduğu temanın güncelliğinin olması da bunlara ayrı bir canlılık katıyor.

Ben Prof. Erol Güngör'ün (Allah rahmet eylesin) bir sözüyle başlayayım. Onun bir sözü var. Diyor ki: "Biz barışı dinlere borçlu olduğumuz kadar, savaşı da dinlere borçluyuz." Gerçekten dinlerin motive edici bir gücü var. Daha önce dokuz yüz müridi ile birlikte siyanür içerek intihar eden bir tarikatın liderini, bir tarikatın mensuplarını biliyoruz. Dinin böyle motive edici bir gücü var. Eğer biz özetle kendimizi güvende hissetmek istiyorsak bence sağlıklı bir din algısı, eğitimi, öğretimi, anlayışını sağlamamız ve bunun peşinden gitmemiz lazım diye düşünüyorum. Bu tür toplantıların buna katkı yaptığını düşünüyorum. Burada sunulan tebliğlerin de gerçekten çok isabetli olduğunu ve amaca hizmet edecek şekilde sonuçlandığını görüyorum. Ben sadece bir iki noktadan bu anlattığım, bu söylediğim şeyi temellendirmek istiyorum.

Din güvenliği öncelikle önemli bir şey bence. Din güvenliğinin bizim ülkemizde maalesef modernitenin etkisi altında sağlıklı bir zeminde gelişemediğini düşünüyorum. Bizim bunu, bu açıdan bir değerlendirmemiz lazım. Şöyle bir problemimiz var bizim. Seküler kavramlar üzerine dindarlık yapıyoruz ve bu seküler kavramları Kur'an, sünnet üzerinden ya meşrulaştırıyor ya da Kur'an, sünneti bunlar üzerinden okuyoruz. Bunun ciddi bir çelişki olduğunu ve bizi savurduğunu düşünüyorum. Eğer her şeyin temelinde inanç güvenliği olacaksa en azından kendi içimizde kendi toplumumuz açısından bunun da bir şekilde ele alınması, konuşulması, tartışılması, unuttuğumuz kavramların

yeniden gündeme gelmesi gerekir. Demokrasi, insan hakları, özgürlük, eşitlik bunlar çok önemli itiraz etmiyorum, insanlık kazanımlarıdır, tecrübesidir. Ama bunları rafine ederek alabildik mi? Çünkü her kavram kendine ait olduğu kültürel ortamı yansıtır. Bu kavramların ortaya çıkardığı bir şeyler var ama bize unutturdukları da var. Mesela takvadır, iffettir, isardır. Bunlar şimdi pek gündemimizde yok. Bence bu noktadan da konunun ele alınması, tartışılması gerekir diye düşünüyorum, teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Saffet Hocamıza bu değerlendirmesinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Şimdi İbrahim Hilmi Karşlı hocamızın değerlendirmelerini yapmak üzere sözü ona tevdi ediyorum. Buyurun Hocam.

PROF. DR. İBRAHİM HİLMİ KARŞLI

Teşekkür ediyorum, biraz benim için sürpriz oldu Sayın Başkan. Zihnimde belki daha önce toparlasaydım daha net, anlaşılır şeyler söyleyebilirdim. Ama bu bağlamda efendim aklıma gelen hususları, dün belki sizlerle paylaşamadığım hususları paylaşmak istiyorum.

Şimdi bir ayet-i kerime var. Aslında bu mealde iki tane ayet var Kur'an'da, Zâlîke biennallâhe lem yeku muğayyiran ni'meten en'amehâ alâ kavmin hattâ yuğayyirû mâ bi enfusihim. Allah Teâla bir topluluğa olan nimetini durduk yerde çekip almaz. Bir nimet bahşetmiş, durup dururken onu geri almaz. O topluluğun düşüncesine, inançlarına, amellerine göre muamele eder. Bu tarihsel, toplumsal, bütün insanlık tarihinde uygulanan bir yasa. Bu anlamda Kur'an'da sıklıkla tekrarlanan bir ifade var. İnnallâhe lâ yazlimu'n-nâse ve lâkinne'n-nâse enfusehum yazlimûn. Allah insanlara zulmetmez. Ancak insanlar kendi kendilerine zulmederler. Biz şimdi tarihimizi, durumumuzu değerlendirirken bunu sağlıklı yapmamız lazım. Yani meselenin kökeninde hangi problemler var, onları tespit etmemiz lazım.

Ümmet, Müslümanlar bugün eğer bir emniyet problemi, bir güven problemi, buhranlar, sıkıntılar, belalar yaşıyorsa bunları iyi anlamamız, kavramamız gerekiyor. Burada kendimizi aklamamız, tarihte şöyle şöyle yaptık diye -çok düşülen bir hata- konuşmanın anlamı yok. Önce hastalığın teşhisini iyi koymak, o noktada gerekeni yapmak lazım. Elbette ki biz tarihimizde övündüğümüz, iftihar ettiğimiz bir medeniyetin mensuplarıyız fakat bir defa hatanın temelini inmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu kendini aklama hastalığı aslında bize mahsus bir şey de değildir. Bu Yahudilerde olan bir hastalık. Onlar Kur'an'ın en ağır eleştiriler yaptığı bir dönemde, -Bakara suresi bunun tablosunu ortaya koyuyor.- onlar "nahnu ebnâullâhi ve ehıbbâuh. "Biz Allah'ın sevgilileriyiz, sevgili çocuklarıyız." diyorlardı. Müslümanlar olarak bizler kendini aklama, tezkiye etme hasta-

lığından kurtulup kendimize gelmemiz gerekiyor, ciddi bir öz eleştiriye ihtiyacımız var. Bütün bunlar tesadüfen başımıza gelen şeyler değildir. Şunu unutmamamız gerekiyor: Şimdi tarihi bir okuma biçimi var. Resulullah geldi asr-ı saadette yaşadı, ondan sonra her şey ters yüz oldu.

Şimdi kendimizi eleştirirken, değerlendirirken şu anda -elbette ki diriliş bizden olacaktır ama- Müslümanların içerisinde yaşadığı siyasi ve konjonktürel problemleri, dışımızdaki dünyayı, bize reva görülen muameleyi de göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Ben şuna inanıyorum, eğer dışımızdaki dünya İslam dünyasına karşı biraz insafılı olsaydı ümmet kesinlikle bu durumda olmazdı. Dolayısıyla buhranlar, sıkıntılar, çatışmalar, istikrarsızlıklar bütün bu hale gelmemizin esas müsebbibinin Batı olduğunu düşünüyorum ama suçlamakla bir yere varmamız da mümkün değildir. Dirilişin esas kaynağı gene bizleriz. O bakımdan tarihi değerlendirirken tarihte sanki İslam Resulullah'tan sonra yanlış anlaşılmalı, ulema İslam'ı yanlış anlamış, yanlış takdim etmiş, şeklindeki toptancı -yanlışlar elbette ki vardır, sıkıntılar vardır, problemler vardır- yaklaşımın sağlıklı bir bakış açısı olmadığı kanaatindeyim.

Bir zemine dayanmamız, bir yerden ilham almamız lazım. O anlamda biz medeniyetimizle övünüyoruz, iftihar ediyoruz. Şu ayeti okuyarak bitirmek istiyorum Sayın Başkan. Şimdi güven meselesini konuştuk, konuşuyoruz. Ehli kitapla ilgili Kur'an bize Hristiyanlar bağlamında bir tespit ve bir uyarı yapıyor. "Ve minellezine kâlû innâ nasârâ ehaznâ misâkahum. Kendilerini Hristiyan olarak, nasârâ olarak isimlendirenler ki biz onlardan misak, söz, yani kulluk, ahit almıştık" "Fe nesû hazzan mimmâ zukkirû bih. Onlar kendilerine hatırlatılan ilahi kelamdan öğüt alma noktasında bunu ihmal ettiler, unuttular, ciddiye almadılar, umursamadılar." Ne oldu neticede, "fe ağraynâ beynehumu'l-adâvete ve'l-bağdâe ilâ yevmi'l-kiyâme. Bu sebeble biz de kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık." Hristiyanlık tarihindeki din savaşları kıyamete kadar onlar arasında düşmanlık, kin, husumet söz konusu. Demek ki ilahi kelamı yeniden, tamamen onun potasında şekillenmek üzere okumamız, anlamamız gerekiyor. Bir başka ayette ifade edildiği gibi, imanı artırıcı, teslimiyeti artırıcı, sorumluluğumuzu artırıcı biçimde okuyup anlamamız gerekiyor. Biz okuyoruz ama Kur'an'ı okurken sorumluluk alma noktasında, üstlenme noktasında sıkıntımız var. Hristiyanlıkla ilgili okuduğum bu ayet bunu gösteriyor. Onlar unuttular ve neticede kin ve husumet toplumu kuşattı. Mevlâ'm inşallah Kur'an'ın davet etmiş olduğu barışa, selamete bizi ulaştırsın. Bu toplantıların buna vesile olmasını temenni ediyorum, teşekkür ediyorum, sağ olun.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Biz de İbrahim Hilmi Karşlı hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi de hocamız olan, bizde çok büyük emeği olan ve Allah razı olsun her teklifimize canı gönülden destek veren, Mustafa Çağrıci hocamıza söz vermek istiyorum. Hocam söz sizde buyurun.

PROF. DR. MUSTAFA ÇAĞRICI

Teşekkür ediyorum efendim. Çok sağ olun, bu iltifatınız için, bu vefakârlığınız için ayrıca teşekkür ediyorum. Şaban Ali Bey'in anlattığı Erzurumlu o general meselesi müthiş bir şey. O başka bir şeyi benim hatırıma getirdi. Pek çoğunuz da bilir ya, bizim Karadenizli galiba New York otobanında ters yönden gidiyormuş. Polis radyo anonsu yapmış, biri çıldırmış otobanda ters yönde gidiyor, aman dikkat edin, diye sürücülerini uyarıyor. Bizimkisi dinlemiş tabi o anonsu, "ne biri demiş, bunların hepsi çıldırmış." Bu biraz bizi anlatıyor, son dönem İslam dünyasını anlatıyor. Böyle bir edebiyat var, kendimizi sorumluluktan kurtarmak, bugün yaşadığımız sıkıntıların mesuliyetini, yükünü başkasının sırtına yüklemek. Batılılar böyle yaptı, planlar, derin yapılar bilmem ne. Tamam, hepsi var da bizim hiç mi günahımız yok? Ben Nasreddin Hoca ile ilgili o fıkrayı biraz tersinden okuyorum. Hoca demiş ya ... Ya hocam demişler bu kadar derin uyku uyunmaz ki evine hırsız girmiş, malum soymuş falan. İşte, insan bu kadar dikkatsiz olmaz, şu bu. Anladık, hep beni suçluyorsunuz, hiç mi hırsızın kabahati yok demiş. Onun gibi bizim hiç mi kabahatimiz yok?

Şaban Ali Bey, sahabenin, "Biz Hz. Peygamber'i defnettikten sonra, onun mezarından elimize bulaşan toprağı silkeledikten sonra yüreklerimizi kaybettik." şeklindeki sözünü hatırlattı. Bizim fakültede Ağrılı bir arkadaşımız var. Amcam geldi memleketten diyor. Ne var ne yok amca bizim oralarda dedim, diyor. Valla ne olsun dedikten sonra, falan falanı öldürdü, filan filanı yaraladı, ötekisi bilmem ne etti. Ya amca dedim diyor, bizimkiler de hala kurtulamadı, durmadan birbirlerini öldürüp dururlar. He gurban aynı, daha öncekiler gibi yapıyorlar, dedi. Şimdi böyle bir sorun maalesef dünya tarihinde var. Sadece bize mahsus değil bu. Bizdekiler çok daha hafif, yumuş, arınmış diyebiliriz. Batı dünyasında, Doğu dünyasında bu tür şeyler var. Gerçi hocamız bir uyarıda bulundu, haklıdır tabi, tarihe negatif bakmak doğru değil diye. Elbette biz biraz eleştirel bakıyoruz çünkü sorunumuz güvensizlik. Yoksa her şeye rağmen bir tarihimiz, bir medeniyetimiz, bugüne taşıyacağımız çok yüksek değerlerimiz de var. Ama daha sahabe hayattayken Kitabü'l-Fiten'ler yazılmış hocam. O fitnelerden maksat da o gün yaşanan olaylardır. Yani Resulullah Efendimiz ve sahabesi nerde, birbirlerinin acılarını dertlerini paylaşan, birinin azıcık bir sıkıntısı olsa öbürünün gözüne uyku girmeyen, acılarını paylaşan sahabe nerde? Bugün onların çocukları, torunları olan ve birbirlerini doğrayan insanlar nerede? Kıyamet yakın diye daha birinci asırda Kitabü'l-Fiten'ler yazmışlar, ta o zamanlar. Dolayısıyla böyle şeyler olmuş efendim. Maalesef bugün de oluyor.

İranlı bir filozof olan Maverdi'nin Kısra'dan aktardığı şöyle bir söz var: el adl'ü akva ceysin ve'l-emnu ehneu ayşin. Çok hoşuma gider bu söz. Adalet en güçlü ordu, güvenlik en mutlu hayattır. Onun için insanoğlu hep adalet lüksünü aramış. Bu hep insanoğlunun aradığı şey olmuştur. Dün de konuştuk, bugün de hocalarımız sağ ol-

sunlar bahsettiler. Bugün de milyonlarca insan son yıllarda maalesef yastığını yorganını sırtına alıyor, çocuğunu kucagina alıyor, eşini yanına alıyor ve ölümleri göze alarak başka ülkelere gidiyor. Kolay mı? Yani biz kendi şehrimizden bir başka şehre giderken gurbete gittiğimizi düşünmüyoruz. Bilmediği dünyalara gidiyor. Niye gidiyor bu insanlar? Biraz bunu İslam dünyasının entelektüellerinin, yöneticilerinin oturup -Saffet Hoca çok güzel ifade etti gerçekten- o hırslarını, bencilliklerini bir kenara bırakıp düşünmesi lazım. Hele ilahiyatçı akademisyenler olarak bizlerin bütün derdimizi, kişisel işlerimizi bir kenara bırakıp insanımızı, yöneticilerimizi bu konularda ikaz etmemiz, aydınlatmamız lazım. Bizim kültürümüz budur. Yüzlerce Siyasetü'l-Müluk'ler yazılmıştır, Nasihatü'l-Müluk'ler yazılmıştır, Pendnameler yazılmıştır. Bugün neredeyse hiçbir yöneticimize kaşının üzerinde gözün var diyemiyoruz. Böyle bir şey olabilir mi? Böyle bir ülke olabilir mi? Eh ne diyeyim? Baskıcı yönetimlerin olduğu dönemlerde bile ulema en acımasız eleştirileri yapabilmişler ve onlara da bir kötülük gelmemiş. Ve bunun birinci sorumlusu da İslam dünyasının ilim adamlarıdır, âlimleridir. Onların vazifelerini ihmalin bir sonucudur bütün bu yanlışlar. Bu insanlar niye yollara düşüyor? Biraz karnını doyurmak için. Hocamız söyledi ya: Fekku rakabe ev it'âmun fi yevmin zî meşgâbeh. Peygamber Efendimizin ilk hedeflerinden biri -dün de arz ettim, Batıların da bu konuda araştırmaları var, ilk surelere bakınız.- açların doyurulmasıdır. Açlık insanlığın en büyük problemi olmuştur. En büyük kaygısı, korkusu, güvensizlik meselesi olmuştur. Onun için Allah, o sarp yokuşu aşma başarısını gösteren gerçek mü'minleri tanımlarken "Ev it'âmun fi yevmin zî meşgâbeh" zor günlerde yaşlıları, açları, çaresizleri doyururlar, yedirirler, içirirler diyor. İşte bugün de insanlar bir parça çocuğuna ekmek bulabilmek için Avrupa'ya gidiyorlar. Biraz adam yerine konmak, biraz kimliğine, kişiliğine ne olursa olsun saygı görmek için gidiyorlar. Kendi ülkesinde bulamadığı saygıyı belki giderim İngiliz'den, Fransız'dan görürüm, hiç olmazsa emeğime saygı gösterir, kaç saat iş yapmışsam o kadar ücretini alırım, bir yanlışlık yapıldığında gider bir sendika vasıtasıyla, hukuk yoluyla hakkımı ararım, kendi ülkemde kendi hakkımı arayamıyorum diye gidiyor ve biraz güvenlik için gidiyor. Yarınımın ne olacağına güveneyim diyor.

Bu bakımdan Diyanet İşleri Başkanlığımızın -biraz önce de söylendi- hakikaten fevkalade isabetli bir şekilde bu konuyu seçtiklerini düşünüyorum. Onlara da, tabi bizim de iyi kötü bildiklerimizi, fikirlerimizi sizlerle paylaşmamıza vesile oldukları için minnetlerimi, şükranlarımı arz ediyorum efendim. Biraz uzatmış olabilirim, özür diliyorum, saygılar sunuyorum.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Kıymetli hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi de bizlere üç gündür ev sahipliği yapan geçmişte de beraber çalışma imkânı yakaladığımız kıymetli il müftümüz Ahmet

ÇELİK hocamıza sempozyumla alakalı değerlendirmesini yapmak üzere sözü tevdi ediyorum.

AHMET ÇELİK

Bismillah, Elhamdulillah Vessalâtu Vesselâmu Âlâ Rasûlillah.

Böyle bir fırsat ve imkân için Sayın Genel Müdürümüze teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Tabi Gaziantep'te çok programlar yapılıyor, sempozyumlar yapılıyor, konferanslar veriliyor ama bunların en şerefli Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) anma, anlama ve hayata ondan bazı değerler aktarmadır. Bu hizmete vesile olan Kutlu Doğum Sempozyumu'na ev sahipliği yapmak bu sene bize kısmet oldu. Ben bundan dolayı hem Sayın Başkanımıza, hem Sayın Genel Müdürümüze canı gönülden teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Bize üç gündün bu yana dolu dolu gün yaşattılar. Bu vesile ile ülkemizin çeşitli illerinden, üniversitelerinden çok değerli -Bir kısmı ile daha önce tanışma bahtıyarlığına erdiğim hocalarımız. Bir kısmıyla da bu vesileyle tanışma şerefi duyduğum- hocalarımız şehrimizi şereflendirdiler. Bizi onurlandırdılar. Hepsine canı gönülden teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Cenabı hak ilimlerini, bilgilerini ziyade kalsın, hizmetlerini bereketli etsin.

Hocalarımızın şüphesiz her söylediği çok önemlidir. Bizleri yönlendirecektir. Geleceğe ışık tutacaktır. Çalışmalarımıza birer mihenk taşı olacaktır. Onun için hocalarımızın söylediği her bir kelimenin önem ve ehemmiyetini idrak etmemiz gerekir diye düşünüyorum. Üç gündün bu yana konuşulardan, söylenenlerden, sunulunanlardan anlıyoruz ki ağrısız baş yok arkadaşlar. Ama yine bugün özellikle her sözü darb-ü mesel oldu Şaban Ali Bey hocamızın, bu elbiseyi ters giydirme işi. Mesele elbiseyi ters giyecek kadar başımızı ağrıya kaptırmamak. Yoksa sınavdayız. İnişiyile çıkışıyla, yıkılışiyile tekrar geri kalkışıyla biz bir sınavdayız. Bu ülkede çok güzel anekdotların yaşadığı dönemler de olmuş. Hala biz vaazlarımızda, nasihatlerimizde, kürsümüzde bu anekdotları bir onur olarak, bir ümit ışığı olarak, günümüze de bir ibret ve ders olarak aktarıyoruz. Bu anekdotlar bu ülkede yaşanmıştır, bu topraklarda yaşanmıştır. Bu toprakları sadece salt toprak olarak değil toprağın sahip olduğu değerlerle bize emanet eden ecdadımız tarafından yaşanmıştır. Merhum Necip Fazıl üstadın da ifadesiyle biz bu değerleri ceketimizin astarında kaybettik. Aslında güven içinde, samimiyet içinde, kardeşlik içinde bütün sorumluluğumuzu omuzumuza yüklenmek için de gerekli olan hazine ceketimizin astarında. Yani hemen ayaklarımızın bastığı yerde. İnşallah bütün bu programlar bilimsel ve ilmi çalışmalar bu gerçeği fark etmemize vesile olur.

Toplantımızın özellikle din görevlilerimiz tarafından takip edilmesini önemsedik. Gerek dün gerekse bugün gerekse ilk açılıştaki yoğun bir şekilde din görevlilerimiz biraz da münavebeyle bu ziyafete katıldılar. Kendilerine canı gönülden çok değerli hocala-

rımızın huzurunda teşekkür ediyorum. Neden bu toplantılara özellikle münavebeli olarak hocalarımızın, hoca hanım kardeşlerimizin katılmasını istedik? Hocalarımız bizim köyde, mahallede sinir uçlarımızdır. Eğer Diyanet İşleri Başkanlığı olarak ya da bu manevi hizmetler olarak bunları hocalarımıza sağlıklı bir şekilde ulaştıramazsak konuştuklarımız konuştuğumuz yerde kalır. Şu salonu hocalarımız yerine toplumumuzun diğer kesiminden insanlar toplansa iki milyonluk Gaziantep'te üç yüz kişi, dört yüz kişi dinlemiş olurdu. Dört yüz kişi de dün dinlemiş olsa sekiz yüz kişi dinlemiş olurdu. Ama ben inanıyorum ki bu yıl boyunca kafalarımızda bir çekirdek düşünce olarak oluşan, algı olarak oluşan Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, güven anlayışı hocalarımızın zihnine kodlanmıştır. İnşallah çok değerli ilim adamlarımızın da tebliğlerini temin edeceğiz. Önümüzde Ramazan ayı var, yoğun bir şekilde toplumumuzla bir araya geldiğimiz, bulduğumuz, toplumun kaynaştığı bir süreci yaşayacağız. Daha sonra yaz mevsiminde çocuklarımızın yaz Kur'an kursları var. O vesileyle yani önümüzdeki üç dört ay bizim en hareketli, en canlı bir dönemimiz olacaktır. Ben inanıyorum ki hocalarımız Hz. Peygamber ve Güven Toplumu insanımıza ulaştıracaklardır. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığımız bir iş yapmak istiyorsa önce onu hocalarımızla paylaşmalı, onların kabulüne gereği gibi sunmalı diye düşünüyorum.

Sayın Hocamızın da uzun süre İstanbul Müftülüğü deneyimi var. Bana katılacağına inanıyorum. Biz hocalarımızın, hoca hanım kardeşlerimizin içindeki deviyandırmadıkça Başkanlık olarak yaptığımız etkinlikleri, yapacaklarımızı halkımıza ulaştırmak mümkün değildir. Çünkü sinir uçlarımız bizim onlardır. Onun için sizin gelişinizi çok önemsiyoruz arkadaşlar. Bundan sonraki konferanslar, seminerler, toplantılar içinde herhalde bir motive edici düşünce olur bu. Ben eksiklerimiz olmuşsa tamam sayılmasını, noksanımız varsa tamam sayılmasını istihham ediyorum bütün hocalarımızdan. İnşallah yine ilerde Gaziantep'te farklı programlarla sizleri burada ağırlamaktan, görmekten memnun olacağımızı, şeref duyacağımızı da burada ifade etmiş olalım. Gaziantep'e hoş geldiniz. Hoşnutluklar getirdiniz. Dillerinize, yüreklerinize sağlık. Bir dahaki programlarda buluşmak üzere diyorum. İnşallah birazdan gidecek olanları uğurlayacağız, kalacak olanları da akşam uğurlayacağız. Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun, Resulullahın şefaati sizlerle olsun.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT

Evet, İl Müftümüze çok teşekkür ediyorum. Saygı değer hocalarımızın müsaadesiyle bu organizasyonun başından itibaren içinde bulunmuş bir fakir olarak birkaç cümle sarf etmeyi düşünüyorum. Bu yıl yedinci Kutlu Doğum oldu benim. Tabi, ben yedi yıldır Kutlu Doğumla ilgili organizasyonların, temaların vesairenin bütün süreçlerinde bulunan bir kardeşiniz olarak karşınızdayım. Kutlu doğum yirmi sekiz yıldır ülkemizde adeta mahalle mahalle, köy köy, ev ev bu ülkede Hz. Peygamber efendimiz (s.a.s.) ör-

neklğinde küresel ve yerel ölçekte birtakım sorunlara dokunmayı, ele almayı yeğlemiş bir organizasyon, bir etkinliktir. Yapmış olduğumuz anketlerde halkımızın yüzde seksen beş gibi büyük bir bölümünün Kutlu Doğumdan haberdar olduğu ve bu haftaya ilgi duyduğuna dair veriler söz konusu.

Kıymetli dostlar, değerli kardeşlerim. Tabi, şöyle bir şey nakledilir. 1960'lı yılların sonlarında, altmış dokuzda biliyorsunuz insanın hayal ufkunun adeta sembolü olan Ay'a bir yolculuk oldu. Ay'a yolculuk yapan isim Neil Armstrongdu. Hocam daha iyi söyler çünkü İngilizce telaffuzu oldukça iyi. Dünyaya döndüğü zaman ona sorarlar, ne gördün ne hissettin, diye. O da çok veciz bir ifadede bulunur. Der ki: Dünya'dan uzaklaştıkça Dünya'nın dereleri, dağları, taşları, bölünmüşlüklerini göremedim. Dünya'yı bir bütünsellik içerisinde gördüm. Ama Dünya'ya yaklaştıkça da yine aynı şekilde siyasi, etnik, dini bütün bölünmüşlükler aynen karşımıza çıktı.

Aslında Dünya'nın yaşamış olduğu bu bölünmüşlük belki de insanlığın tarihiyle yaşıt bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hocamız ifade etti, meleklerin bir sorusu şu şekilde: Ama ben serzeniş olarak sizlere takdim etmek istiyorum. Allah Te'ala halife varlık olarak insanı takdim ettiğinde meleklerin, "etec'alu fi hâ men yufsidu fi hâ ve yesfikud dimâe" demesi bir anlam ifade ediyor. Ontolojik açıdan baktığımız zaman hakikaten ifsad, kan dökme, fitne, fesat bir şekilde var. Ve insanlık yeryüzündeki yaşamına başlar başlamaz, -ki hocalar tabi farklı şeyler söylüyorlar- bakıyorsunuz bugünkü gibi siyasi, etnik, ekonomik neyse artık herhangi bir problemin olmadığı dünyada ilk defa kardeşin kanı toprakla buluşabiliyor. O günden bugüne insanlık, iman, eman, mümin gibi birtakım insani değerleri ahlaki değerleri, inşa noktasında gayret sarf ediyor. Aslında bugün dünyaya baktığımız zaman kıymetli dostlar, tabi biz Müslümanları düşünüyoruz ama biraz da ben Müslümanları gördükçe garibanlara biraz fazla vurduğumuzu da düşünüyoruz.

Güven bunalımı var, güven sorunu var ama bir tarafta da bu güvensizlik üzerinden nemalanan, güvensizlik üzerine kurulmuş bir endüstri var. Siyaseti, diyaneti -diyanet derken dini kastediyorum, İslam'ı değil- birçok kuramların olduğunu görmek için çok düşünmek gerekmiyor. Bir şekilde canavarlar yaratılıyor. Hangi akılselim söyleyebilir ki bugün DAIŞ'i, Taliban'ı ve benzerlerini Kur'an ya da Müslümanlar yarattı. Veya vahşet üreten, terör üreten, şiddet üreten birçok mekanizmayı bizler mi ortaya koyduk? Şüphesiz bunların arka planlarını iyi tahlil etmek, iyi irdelemek gerekiyor. Bu güvensizlik meselesi kıymetli dostlar lokal ölçekte kalmıyor.

Geçen hafta bir arkadaşımız bir şey anlattı, bu benim çok dikkatimi çekti. Fransa'da kutlu doğum vesilesiyle gittiklerinde ona anlatmışlar. Malum bizim kardeşlerimiz telefonlarına ezan vakitlerini bildirmek üzere zaman zaman Tekbir sesini, Allahu ekber sesini; ezanı koyuyorlar. Metroda giderken namaz vakti gelmiş, Allah-u Ekber denildiği zaman bütün insanlar oradaki koltukların altına girmek için teşebbüste bulunmuşlar.

Niye? İntihar bombacısı olabilir. Şimdi atılan bomba sadece Şam'a, Bağdat'a, Filistin'e atılmıyor. Orada ekilen güvensizlik sadece orada kalmıyor. Bu güvensizlik Paris'te de var, New York'ta da var, Moskova'da var, her yerde var. Küçük bir ses bombasında nice organizasyonların iptal edildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla burada insanlığın top yekûn tekrar düşünmesi, insafı tekrar gündeme taşınması gerekiyor. Bu din hangi din olursa olsun. Bu dinin öğretileri ya da gelenekte şekillendiği birtakım verileri var. Bize barış, insanîyet, ahlak üretmiyorsa o zaman bizim oturup yeniden düşünmemiz gerekiyor.

Şunu görmekteyiz. Sahip olunan güç, nüfus bugün göç üretiyor, gözyaşı üretiyor, zulüm üretiyor. Bunun nereye ait olduğu önemli değil. Dolayısıyla insanlık olarak bugün biz yine topyekûn eğer güvenli bir dünya, güven toplumu inşa etmek istiyorsak bütün tarihsel kodlarımızı, inanç kodlarımızı, siyaset kodlarımızı gözden geçirmemizin gerekli olduğuna inanıyorum.

Ben şimdi kıymetli kardeşlerim birkaç teşekkürle değerlendirmemi bitirmek istiyorum. Öncelikle bize üç gündür ev sahipliği yapan, hocalarımızı gönüllü bir şekilde bu salona getiren, hocalarımızın da gayet müstefit olduğu İl Müftümüze ve maiyetindeki arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum. Gönül ister ki bu salonda sadece bizler olmayalım. Biz çalıp biz oynamayalım, bizi başkaları da dinlesin, kamuoyu da dinlesin, toplumda dinlesin. Şüphesiz bir elçilik yapacağız biz. Ama böylesi bir etkinlikten bütün şehir haberdar olabilmeli, buraya insanlar gelebilmeli, biz onlara da dokunabilmeliyiz. Bu açıdan Kutlu Doğumla alakalı bu organizasyonları bizlerin bir daha farklı mecralarda, farklı şekillerde, formatlarda düşünmemizin gereğine de işaret etmek isterim.

İkinci olarak bu sempozyumun tarihi belli olalı bir ay oldu olmadı. Ben her bir hocamı ararken hakikaten büyük bir endişeyle aradım. Az çok bu işleri bildiğim için, hocaya bir ay içinde hocam şöyle bir tebliğ hazırlamanızı istirham ediyorum -zaten hocalarımızın yeteri kadar yükleri var, sorumlulukları var- dediğim zaman beni kırmayıp kabul eden çok kıymetli hocalarımıza çok teşekkür ediyorum. Hakikaten çok büyük katkılar sağladılar, Allah razı olsun diyorum.

Bir diğeri bu sempozyumun ve Kutlu Doğum Organizasyonu'nun gerçekleştirilmesinde bizlerden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, daima bizimle olan Saygıdeğer Diyanet İşleri Başkanımıza, Başkan Yardımcılarımıza ve maiyetimizde bulunan çok kıymetli arkadaşlarıma huzurunuzda teşekkür etmeyi bir borç biliyorum ve tekrar hepinize saygılar sunuyorum. İnşallah bir başka vesile ile, bir başka Kutlu Doğum sempozyumu ve organizasyonları vesilesiyle daha güvenli bir dünyada, daha güvenli bir gelecekte buluşmak diliyor, hepinize saygı ve hürmetlerimi arz ediyorum.